

RADIKALE NOTITIE'S

- WERKEN MET EEN UITKERING
- DE DEELGEMEENTERAAD ALS SPEELTUIN VOOR SOCIAAL-DEMOKRATEN
- DE REPUBLIEK DER ZEVEN PROVINCIEËN EN DE VIERDE BESTUURSLAAG
- APART EN TOCH SAMEN IN DE LINKSE DOORBRAAK
- FEMINISERING?
- PUBLIKATIES
- BERICHTEN

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Inhoud

- 1 *Aan de lezer*
- 3 **Riky Marsman-Coopmans**
Werken met een uitkering: een pragmatische benadering
- 9 **Els Boxhoorn**
De deelgemeenteraad: een kar met vierkante wielen
- 13 **John Steegh**
Bestuurlijke reorganisatie: een a-historisch toneelspel
- 20 **Lidie Koeneman en Paul Lucardi**
De linkse doorbraak: impressies van een kongres
- 25 **Jan W. Dirx en Hans A. Verstraaten**
Feminisering: heteronormaal en biefstuk
- 30 *Publikaties*
- 34 *Berichten*

Aan De Lezer

R

adikale Notities is aan zijn tweede jaargang begonnen: een verheugend bericht. Het was namelijk onzeker hoe het blad in en buiten de PPR zou aanslaan in 1983. En uit het feit dat nummer 1 van jaargang 2 nu voor u ligt, mag u konkluderen dat het blad aangeslagen is. Het abonneebestand groeit gestaag en de belangstelling van buiten de PPR wordt met het nummer groter. Helaas hebben we er echter niet aan kunnen ontkomen om in 1984 de abonnementsprijs en de prijs voor een los nummer te verhogen. Alleen al de verhoging van de BTW per 1 januari maakte dat noodzakelijk.

In de opzet van het blad is ook een ingrijpende wijziging aangebracht. Tot nu toe verscheen elk nummer als themanummer. Dat had het voordeel dat een bepaald vraagstuk van diverse kanten belicht kon worden en een directe konfrontatie van meningen mogelijk was. Het nadeel was echter dat een nummer weinig boeiend was voor iemand die niet in dat bepaalde thema geïnteresseerd was. De redactie heeft daarom besloten niet meer een bepaald thema per nummer te nemen, maar te gaan werken met bijdragen op bepaalde terreinen verspreid over een aantal nummers. Dit jaar zal onder andere regelmatig aandacht geschonken worden aan de verzorgingsstaat, lokale politiek, progressieve/linkse samenwerking en verder natuurlijk aan al die zaken die van belang en/of van nut geacht kunnen worden voor de lezers van dit blad.

Meer dan voorheen zal bij de keuze van de bijdragen voor Radikale Notities gelet worden op het lokale politieke nivo. Radikale politiek wordt voor een groot gedeelte bedreven op raads- en statennivo, op wijknivo, in de milieu- en in de vredesbeweging en op ontelbaar veel andere plaatsen die niet of nauwelijks doordringen tot de kolommen van de nieuwsmedia. Juist ook voor deze mensen wil Radikale Notities een bron van informatie en meningsvorming zijn.

In dit nummer wordt dat al heel duidelijk in de diverse bijdragen. Riky Marsman-Coopmans laat zien hoe op een positieve en vruchtbare manier omgegaan kan worden met 'werken met een uitkering'. Els Boxhoorn maakt duidelijk waar de PvdA en de klein-linkse partijen een andere weg inslaan als het gaat om het behartigen van de belangen van de mensen in de wijk. John Steegh geeft in vogelvlucht een helder overzicht van de discussies en ideeën met betrekking tot de bestuurlijke reorganisatie in Nederland. Lidie Koeneman en Paul Lucardi waren in Utrecht op het eerste kongres van de Linkse Doorbraak. Zij geven hun impressies weer en schetsen een aantal mogelijke scenario's voor nieuwe vormen van linkse samenwerking. Jan Dirx en Hans Verstraaten lezen het kongresstuk over feminisering en plaatsen daar enige kanttekeningen bij. Verder worden — zoals gebruikelijk — enige publikaties besproken en is een aantal berichten opgenomen.

Nieuw in dit nummer is ook de illustratie. Eén pagina wordt gereserveerd voor een foto of een tekening die aansluit bij een voor de PPR belangwekkende gebeurtenis.

Deze keer is de keus gevallen op een foto, die gemaakt is tijdens de installatie van Henk Waltmans tot burgemeester van Landsmeer op 20 januari van dit jaar.

Een rubriek die niet of nauwelijks uit de verf komt is de ingezonden brievenrubriek 'De lezer Kan Ook Schrijven'. Omdat naar alle waarschijnlijkheid nog niet alle lezers op de hoogte zijn van deze rubriek, wordt u bij deze nogmaals uitgenodigd uw commentaar, beschouwingen, kritiek of lofprijzingen op papier te zetten en aan de redactie op te sturen.

Riky Marsman-Coopmans werkt bij de gemeente Nijmegen en is lid van de PPR.

Werken Met Een Uitkering EEN PRAGMATISCHE BENADERING

Op 21 januari organiseerde de Stichting Radikale vorming in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk een studiedag met als onderwerp 'werken met behoud van uitkering'. Een van de inleiders op die dag was Riky Marsman-Coopmans. Haar inleiding verdient een bredere verspreiding dan alleen de deelnemers aan de studiedag. Daarom is haar verhaal opgenomen in dit blad in de hoop dat in vele gemeenten profijt getrokken wordt uit het werk dat Riky verzet heeft.

Uitdrukkelijk sta ik hier niet als woordvoester van de gemeente Nijmegen, en ook sta ik hier niet als PPR-Vrouw, maar ik houd dit verhaal als een ambtenaar, die de laatste tijd wat nadrukkelijker heeft nagedacht over werken met een uitkering. Dit nadenken diende mede ter voorbereiding van een gemeentelijke notitie over dit onderwerp.

Ik zal het gaan hebben over:

- Welke principiële keuze maak ik ten aanzien van werken met een uitkering?
- Welke kaders leg je aan? Met andere woorden: als je als gemeente 'ja' zegt

tegen werken met behoud van een uitkering, hoe zorg je er dan, als die gemeente, voor dat het acceptabel is?

- De overheidsprojecten, alias de gemeenschapstakenplannen, alias de gemeentelijke projecten.
- De rol van de toetsingscommissies.
- De politieke konstellatie waarmee je in een gemeente te maken hebt.

Principiële keuze

Een gemeente *moet* een ruime opstelling hebben ten aanzien van werken met een uitkering. In Nijmegen is ruwweg één op de drie mannen en één op de twee vrouwen werkloos. Naar mijn mening dient een gemeentebestuur dan alle mogelijkheden aan te grijpen om iets voor die werklozen te doen. Er moet op gemeentelijk nivo een actief werklozenbeleid gevoerd worden. Eén van de instrumenten van zo'n beleid is het verruimen van de mogelijkheden voor mensen zonder werk om te klussen met behoud van uitkering.

Behalve een werklozenbeleid moet een gemeente natuurlijk ook een actief werkgelegenheidsbeleid voeren, maar het is bekend dat de mogelijkheden op dat terrein beperkt zijn. (Zie daarvoor o.a. Radikale Notities 1983/nr. 2, Werken in 't klein,

red.) Via acquisitie kan af en toe een bedrijf binnen de gemeentegrens worden aangetrokken en in overleg met vakbonden en werkgevers kan worden geprobeerd de bestaande werkgelegenheid zoveel mogelijk te behouden, maar een bedrijf dat failliet is hou je als gemeente niet op de been. Een actief werklozenbeleid dat ervan uitgaat dat de werkloosheid structureel van aard is, betekent dus dat we ervan uit moeten gaan dat voorlopig geen grootse veranderingen in positieve zin zijn te verwachten. Als je daarvan uitgaat, dan moet je er ook rekening mee houden dat mensen gemiddeld vrij langdurig werkloos zijn. Je kunt dan iets doen aan voorzieningen op het nivo van scholing, cursussen, sociaal-kultureel werk en recreatie. Daarnaast zijn er veel mensen met een uitkering die hun eigen bezigheden zoeken. Dat moet je als gemeente niet afremmen door allerlei regels en waarschuwende vingers, maar toejuichen en stimuleren.

Dit is dan het antwoord op deze eerste vraag. Er is geen keuze in het antwoord. Elk gemeentebestuur zou zich in principe positief moeten opstellen tegenover mogelijkheden van werken met een uitkering, behalve die gemeente waar de vraag naar betaalde arbeidskrachten groter is dan het aanbod. Ik ken zo'n gemeente niet.

De kaders

Gesteld dat werken met een uitkering op grotere schaal mogelijk moet zijn, dan moet je als gemeente natuurlijk een aantal richtlijnen hebben waaraan werken met een uitkering moet voldoen wil het op die grotere schaal worden toegestaan. Allereerst komt de vraag op: wat verstaan we onder werken met een uitkering? Ik vind dat daaronder alle bezigheden moeten worden begrepen die mensen met een werkloosheidsuitkering verrichten in plaats van betaald werk. Hieronder valt dus het hele skala van, laten we zeggen, traditioneel vrijwilligerswerk tot aan gemeenschapstaken. Ook het opstarten van een eigen bedrijfje, projecten in de kollektieve sektor en meer van deze zaken behoren daar dan toe.

Welke richtlijnen moet een gemeente hanteren?

1. In zijn algemeenheid moet werken met een uitkering zo min mogelijk bestaande werkgelegenheid verdringen. We moeten hierbij oppassen om ons niet al te aartsvaderlijk op te stellen. Als er in de kwartaire sektor ontslagen vallen omdat er geen geld meer is om die banen te betalen en na enige tijd worden werklozen ingeschakeld die voor een deel hetzelfde werk doen, dan kun je dat principieel een slechte zaak vinden, maar die beroepskrachten komen toch niet terug en maatschappelijk gezien is het beter dat die taken onbetaald gedaan worden dan helemaal niet. En we kunnen ervan uitgaan dat het voor de betrokken werklozen een verrijking betekent: men wil het werk graag doen, zelfs al is dat niet betaald. In dit soort situaties moet er natuurlijk wel voor gewaakt worden dat, wanneer er vakatures ontstaan, die vrijwilligers een gereede kans moeten hebben om die baan in te vullen en dat een mogelijke verruiming van de financiële middelen ingezet moet worden voor betaalde beroepskrachten. Het verdringen van bestaande werkgelegenheid is het duidelijkst wanneer een vrijwilliger wordt binnengehaald en vervolgens een beroepskracht wordt ontslagen, die voorheen hetzelfde werk deed als de vrijwilligers nu gaan doen. Dat is onacceptabel.

2. Je moet als gemeente vooral inspelen op initiatieven van de werklozen zelf. Dat betekent dat je het oprichten van eigen bedrijfjes moet bevorderen, maar ook initiatieven van bijvoorbeeld vrouwen die een 'kollektief' oprichten voor het maken en verkopen van kleren. Ook een schilleboerproject, een isolatieproject, een alternatief energieproject moeten door een gemeente gestimuleerd worden. Dat doe je door het prima te vinden dat mensen met een uitkering daaraan werken. Je kunt je

hulp uitbreiden door gemeentelijke subsidie en door hier en daar professionele ondersteuning te geven. Nijmegen doet dat door een bureau 'Nieuwe Banen Nijmegen', dat als een soort adviesbureau werkt naar beginnende bedrijfjes.

3. Als gemeente moet je ook zelf initiatief nemen. Dus projecten aanreiken, noem het gemeenschapstaken, gemeentelijke projecten, of hoe dan ook. Daar kom ik zo nog op terug.

4. Je moet de sollicitatieplicht zoveel mogelijk buiten werking stellen wanneer mensen (goedgekeurd) onbetaald werk doen. Op die manier krijgen mensen zelf ook meer het gevoel dat ze met reëel werk bezig zijn. Daarmee wordt ook de strikte scheiding tussen betaald en onbetaald werk enigszins doorbroken. Immers, wanneer je mensen met een uitkering die zinvol werk doen min of meer dwingt om toch te solliciteren, geef je daarmee aan dat het echte werk nog gezocht moet worden. Het is nog steeds niet geoorloofd, aldus De Koning en De Graaf (allebei notabelen zo te horen), de sollicitatieplicht helemaal buiten werking te stellen. Je kunt wel — als gemeente — mensen die onbetaald werd doen voor de duur van dat werk vrijstellen van de sollicitatieplicht.

5. Als gemeente moet je zorgen dat de mensen die onbetaald werk doen dat niet doen zonder een redelijke verzekering (tegen ongevallen en dergelijke) en zonder een vergoeding van de onkosten. Als het om door de gemeente georganiseerde projecten gaat zal de gemeente ook zelf voor die kosten moeten opdraaien. Als het om projecten gaat van anderen, dan zal de gemeente haar verantwoordelijkheid naar de werklozen moeten laten weten door er bij de 'opdrachtgevers' op aan te dringen dat ze dergelijke regelingen afsluiten.

6. Je moet oppassen met vrijwilligerskontrakten. In allerlei cirkulaires, en ook in nota's van de rijksoverheid kom je model-overeenkomsten tegen die instellingen of de overheid of het bedrijfsleven aan moeten gaan met mensen die onbetaald werk doen. Ik begrijp de achtergrond van dergelijke overeenkomsten, maar ik heb er ook de nodige huiver voor. Een overeenkomst werkt altijd naar twee kanten en legt de vrijwilligers naast rechten ook verplichtingen op. Hoewel ik vind dat een aantal voorwaarden moet worden gecreëerd terwille van de werkloze die zich gaat inzetten voor een bedrijf, een instelling of de overheid, ben ik bang dat de overeenkomst te veel eisen gaat bevatten ten gunste van de werkgever en ten koste van de vrijwilliger. Laat daarom alleen de verplichtingen van de werkgever vastleggen en regel de andere afspraken zoveel mogelijk mondeling. Ik vind namelijk dat de werkloze die onbetaald werd doet ook in zekere zin mag profiteren van zijn onbetaald bezig zijn. Dus niet allerlei verplichtingen opleggen. Niet dat er geen afspraken gemaakt moeten worden, maar je kunt het mijns inziens niet maken veel beperkende regels zwart op wit vast te leggen. Daarmee dikteer je teveel de werkloze. En mag een groter stuk vrijheid misschien een zekere beloning zijn voor iemand die voor nop werkt?

7. In het algemeen dient de gemeente te zorgen voor een behoorlijke toetsing. Het beste kan dat gebeuren via een regionale of een lokale toetsingskommissie. Hierop kom ik nog terug.

Gemeentelijke projecten

Ieder kent wel globaal de discussies die daarover gevoerd zijn, te beginnen met het gemeenschapstakenplan van Van der Louw. Inmiddels is dat behoorlijk bijgesteld en zijn de scherpe kantjes eraf gehaald. In de nieuwe nota 'Pro Deo Arbeid'

van de Ministeries van Sociale Zaken en WVC is met name het verplichtende karakter van gemeenschapstaken komen te vervallen. Dat betekent ook dat nimmer strafkortingen op uitkeringen mogen worden gegeven wanneer werklozen geen zin hebben in een taak voor de gemeenschap. Hoe moet je als gemeente daar nu mee omgaan?

Ik ben er niet tegen, beter gezegd ik ben er vóór dat ook de gemeente zelf initiatieven neemt om onbetaald-werk-projecten te starten. Waarom?

- De gemeentelijke overheid laat op die manier weten dat het haar ernst is met haar zorg voor de werklozen in haar gemeente. Ze steekt ook zelf de handen uit de mouwen om goede klussen te bedenken voor mensen zonder werk.

- Er blijven binnen een gemeente *altijd* zaken liggen die eigenlijk heel belangrijk zijn, maar noodgedwongen ongedaan blijven omdat er geen menskracht voor betaald kan worden. Ik weet dat dit een gevaarlijk argument is, maar het is naar mijn smaak een legitiem argument. Als een gemeentebestuur al jaren in zijn achterhoofd heeft dat er nodig eens wat uitwerking gegeven zou moeten worden aan de mogelijkheden voor alternatieve energie, dan zou dat wel eens mooi in aanmerking kunnen komen voor een pro-deo-project zodat alleen de materiaalkosten voor rekening van de gemeente komen.

- Het derde argument: als de gemeente zelf klussen organiseert kan ze doelbewust zorgen dat juist die groepen binnen het werklozenbestand een kans krijgen die bij het overige onbetaalde werk nauwelijks aan de bak komen. De meeste vormen van vrijwilligerswerk spelen zich binnen de kollektieve sektor af en daar komen nauwelijks jongens met een afgebroken lts of meisjes met huishoudschool aan bod. Het zijn de werklozen met de betere beroepsopleidingen die én gemotiveerd zijn én deskundig worden bevonden om in die sfeer onbetaald werk te doen. Welnu, een gemeente kan door een bosproject of de aanleg van een speeltuin zorgen dat juist die - wat we de meest kwetsbare groep binnen de werklozen noemen - mee kunnen werken aan een onbetaald werk-project; als ze dat tenminste willen.

De gemeenschapstaken (ik heb een hekel aan dat woord, want dat is sinds Van der Louw behoorlijk negatief geladen) moeten natuurlijk met zorg worden omgeven. Alle richtlijnen die ik genoemd heb voor werken met een uitkering gelden zeker voor gemeentelijke projecten. Daarnaast moet er nog wat bij komen. Ik vind dat werkprojecten die door de gemeente georganiseerd worden een 'surplus' moeten opleveren en dat dan nog minder voor de samenleving als geheel dan voor de werklozen zelf. Dat surplus kan uit verschillende dingen bestaan: een goede begeleiding tijdens het project, zodanig dat de vakkennis van de betrokkenen wordt vergroot; specifieke scholing die aansluit bij het werk dat gedaan wordt; het produkt van het project zou voor de werkloze ook wat kunnen opleveren, bijvoorbeeld jongeren bouwen zelf met uitkering een soort jeugdthonk waarin ze zelf een goed onderkomen vinden als het klaar is.

Door de minister wordt het aan de gemeente overgelaten of ze de organisatie van de gemeenschapstaken in handen wil leggen van een instelling of dat de gemeente het zelf doet. Ik denk dan, waarom zou de gemeente het niet zelf doen, dan blijft ook zij zelf verantwoordelijk voor het welslagen van de projecten.

Ik ben benieuwd of het allemaal zo loopt als ik het nu schets. Ook in Nijmegen zijn we nog niet zo ver dat gemeentelijke projecten voor mensen met een uitkering al aan de gang zijn. Misschien ben ik in die zin te optimistisch dat er weinig animo blijkt te bestaan bij de werklozen om mee te gaan doen. Daarom is het van belang de kondities zo redelijk mogelijk te laten zijn. Daartoe hoort ook een werkweek van minder dan 40 uur; 20 uur is een betere norm.

Vanzelfsprekend moeten gemeentelijke projecten in nauw overleg met het partiku-

lier initiatief tot stand worden gebracht. Of het eerste begin nou bij de gemeente ligt of bij het partikulier initiatief doet niet ter zake, als er maar aardige projekten van de grond komen die én zinvol zijn én aantrekkelijk genoeg voor werklozen om erop in te schrijven.

Overigens, de rijksoverheid dringt er bij de gemeenten weliswaar op aan om gemeenschapstakenplannen uit te voeren, maar geeft daar geen budget bij. Wanneer je dan in een dreigende 'artikel 12 positie' zit — zoals Nijmegen — moet je wel alle zeilen bijzetten om wat fundamenteels te doen voor de mensen zonder betaald werk.

Toetsingskommissies

Ik heb het al gezegd, een toetsingskommissie is naar mijn smaak nodig om te beoordelen of een bepaald projekt wel of niet door de beugel kan. De commissie moet zich niet bemoeien met de sinds jaar en dag wel en niet bij de gemeentelijke sociale diensten aangemelde vormen van onbetaald werk door individuele werklozen. Wél met projekten die tegen de marktsfeer aanliggen en projekten die in de kollektieve sektor enige omvang aannemen. Zo zijn er in diverse gemeenten (ik noem Lelystad, Maastricht, Epe en ook Nijmegen is er mee aan de slag) de praktijkervaringsplaatsen. (Zie ook Radikale Notities, nr. 1983/4, red.) Jongeren krijgen daarin de gelegenheid een soort stage te gaan lopen in bedrijven. Stages van maximaal een half jaar die door de werkgevers alleen als additionele plaatsen mogen worden aangemerkt. Dit moet goed bewaakt worden en in eerste instantie zal een toetsingskommissie moeten beoordelen of iets dergelijks wel kan, en als het kan, onder welke voorwaarden men ermee akkoord gaat. Wanneer in een gemeente op grotere schaal volgens de door mij eerder aangegeven lijnen gestimuleerd wordt dat mensen met behoud van uitkering werk doen, dan moet je dat zeker in de begintijd met wat veiligheidskleppen omgeven en daarin heeft de toetsingskommissie een belangrijke functie.

Moet het een regionale of een lokale toetsingskommissie zijn? Dat hangt, wat mij betreft, af van de situatie ter plekke. In grote en middelgrote gemeenten is een lokale commissie meer voor de hand liggend. Het gebied is groot genoeg en de gemeente kan haar eigen beleid bepalen. In dat geval kan het gemakkelijkst aangesloten worden bij de plaatselijke WWV- en RWW-kommissies. Wanneer de gemeenten kleiner zijn worden ze extra belast met een apart toetsingsorgaan. In dat geval is het wellicht verstandig te kiezen voor een regionale commissie, waarbij de Kommissies van Advies van de gewestelijke arbeidsburo's het aanhakingspunt kunnen zijn.

Wie moeten erin zitten? De gemeente, de ministeries middels hun vertegenwoordigers, de vakbonden, de Kamer van Koophandel en het Gewestelijk Arbeidsburo komen er in ieder geval in. Daarnaast lijkt het me verstandig ook een vertegenwoordiger op te nemen van het werkvoorzieningsschap omdat er een gerede kans is dat WSW-ers (mensen in dienst van het werkvoorzieningsschap) van hun plaatsen verdrongen kunnen worden door mensen met een uitkering. Vervolgens, en dat vind ik van groot belang, dienen er mensen in te zitten die geacht kunnen worden de vrijwilligers en de werklozen zelf te vertegenwoordigen, zoals vrijwilligerscentrales.

De toetsingskommissie moet volgens een vrij gereguleerd aantal spelregels te werk gaan. Dat wil zeggen dat projekten schriftelijk moeten worden ingediend, dat er afspraken moeten zijn over een bepaalde stemverhouding in de commissie, dat er bezwaar moet kunnen worden aangetekend tegen de beslissing van de commissie bij het kollege van B & W. Ik denk dat dergelijke spelregels nodig zijn om een nieuwe

jurisprudentie te krijgen inzake het werken met een uitkering. Opgepast moet worden dat niet bij voorbaat het begrip concurrentievervalsing de boventoon gaat voeren en dat er geen willekeur gaat ontstaan.

Nog even over dat begrip concurrentievervalsing. Dat wordt met name van werkgeverszijde en — laten we eerlijk zijn — ook van vakbondszijde gemakkelijk in de mond genomen. Zeker, er zal wel eens sprake zijn van concurrentievervalsing, of van wat heet budget-vervuiling. Is het overigens geen concurrentievervalsing als het ene bedrijf miljoenen investeringssteun krijgt van de rijksoverheid, terwijl het andere bedrijf het op eigen kracht moet zien te redden? Mijn mening in dit kader is dat we met werken met een uitkering en met de toetsing van deze projecten bezig zijn bewust iets te doen in het belang van werklozen. Nou, dat moet dan ook de leidraad zijn in de gemeentelijke of de regionale toetsingskommissies.

Unanimité vind ik flauwekul. Dat betekent namelijk dat één partner in de commissie de kans heeft om elk te toetsen project al bij voorbaat onmogelijk te maken. Dat kan toch niet de bedoeling zijn van een toetsingscommissie! De beste formule op dit moment lijkt mij dat bij instemming van 75% of meer van het aantal stemmen het project wordt goedgekeurd. Bij een verhouding van 50 tot 75% vóórstemmers spreken we van een verdeeld advies en beslist het kollege van B&W. Wanneer minder dan 50% zich vóór een project uitspreekt wordt het afgevoerd en is beroep mogelijk bij het kollege van B&W.

Konklusie: toetsingskommissies zijn op dit moment noodzaak. Daarbij horen dan zorgvuldige spelregels. Te hopen is echter dat de commissies zich na verloop van tijd overbodig maken.

Politieke konstellatie

Zoals met elk politiek onderwerp heb je ook met werken met een uitkering te maken met verschillen in inzicht ter rechter- en linkerzijde. Opmerkelijk misschien bij onbetaald werk is, dat er zowel bij politieke medestanders als bij politieke tegenstanders over het algemeen bezwaren zijn tegen onbetaald werk maar dan vanuit een verschillende invalshoek. Politiek rechts is in het algemeen bang dat door het op ruimer schaal toestaan van onbetaald werk de betaalde arbeid in het gedrang komt. Men vindt dat het enige doel van werklozen moet zijn en blijven het streven naar een betaalde baan en dat al het andere daaraan ondergeschikt moet zijn. Dus liever thuis zitten en sollicitatiebrieven schrijven dan onbetaald bezig zijn en de schijn wecten dat je nog gelukkig bent ook.

Politiek links is bang dat door het onbetaalde werk allerlei hogere politieke idealen dreigen te vervliegen. We willen immers op grote schaal arbeidstijdverkorting, we willen ook een basisinkomen voor iedereen en als werk betaald wordt dan moet het ook voor iedereen betaald worden. Dus pas op, geen onbetaald werk op grotere schaal, maar blijven vechten voor de politieke doelstellingen uit het partijprogramma. Misschien is het de kunst en tegelijk ook het privilege van een ambtenaar zoals ik om te proberen tussen links en rechts door te laveren en om, zij het vooral pragmatisch, beleidslijnen uit te zetten voor de werklozen van dit moment.

Els Boxhoorn is lid van de PPR, en zit voor de PSP/PPR-fractie in de gemeenteraad van Rotterdam

De Deelgemeenteraad EEN KAR MET

VIERKANTE WIELEN

Bij de kollege-onderhandelingen van juni 1982 wisten de kleine linkse fracties PSP/PPR en CPN, tot grote spijt van velen, een onderzoek af te dwingen naar het 'redelijk maatschappelijk draagvlak' van één van de Rotterdamse deelraden. Het onderzoek zou moeten plaatsvinden vóór de deelraadsverkiezingen van 16 mei 1984 en aan de uitslag zouden konsekwenties kunnen worden verbonden.

Dat was op zich geen verrassing. Al jaren leeft er in de Rotterdamse wijken forse kritiek op het functioneren van de deelgemeenteraden. En al jaren wordt het kind 'deelraad' door de krachtige en machtige Pa van de A ferm verdedigd. Het leek ons een goede zaak via het programakkoord het een en ander vast te leggen ten aanzien van juist die deelraad waar onder de bevolking sinds jaar en dag de 'deelraditis' optimaal heerst. Het onderzoek zou dan eindelijk duidelijkheid moeten opleveren, zowel voor de bewoners als voor de 45 politici in het stadhuis, die aan de hand van het onafhankelijke onderzoek duidelijke en aan de realiteit toetsbare besluiten zouden kunnen nemen.

Tot de laatste zin van deze inleiding is het gelopen als ik beschreven heb. Tot de laatste zin...want op 24 november '83 wist de meerderheid van de Rotterdamse gemeenteraad ineens niet meer wat realiteitszin was en ging de duidelijkheid die het draagvlakonderzoek ons verschaft had, op in een mist van politiek gezwam wat bijna het einde van onze coalitie betekende.

Gelukkig kon ieder zich te elfder ure knarsetandend vinden in het kompromisvoorstel slechts één van de wijken uit de deelraad te halen. Een slecht kompromis! Waarom wij toch akkoord zijn gegaan laat ik hier in het midden. De inhoud van deze pagina's zal ik besteden aan een onderbouwing van mijn kritiek op het verschijnsel 'deelraad'.

In 1972 werd de eerste deelraad een feit. Het grote verschil met de oude wijkraden, die werden samengesteld door B & W en een afspiegeling waren van de resultaten van de raadsverkiezingen in de desbetreffende wijken, bestond in de rechtstreekse verkiezing van partijen en lijsten door stemgerechtigden woonachtig in de deelraad. Op dit moment functioneren er negen deelraden in Rotterdam.

De belangrijkste doelstellingen van de deelraden zijn:

1. Het verhogen van de betrokkenheid/participatie van de burger.
2. Het verkleinen van machtsverschillen door overdracht van gemeentelijke bevoegdheden naar het lagere wijkniveau.
3. Het verminderen van bureaucratische belemmeringen.
4. Het beleid doorzichtiger maken voor de burger.

Of zoals prof. Hennekens¹ zo treffend formuleert: 'Het zoeken naar juiste wegen en middelen om het overheidsbestuur zo doeltreffend mogelijk inhoud te geven en tegelijkertijd de inwoners zo goed mogelijk aan hun democratische trekken te laten komen.'

Was de discussie voorheen een gevoelsmatige waarin intenties als verdiepen en verbreden van onze democratie, slagvaardigheid in beleid en ontburokratisering, een belangrijke rol speelden. Nu is de discussie veel gedetailleerder en zijn we in staat uit formuleringen zoals hierboven gegeven precies dat te pikken dat het konflikt, het falen van de binnen-gemeentelijke decentralisatie, in zich draagt.

Kernvragen in de discussie zijn:

1. Hoe verkleinen we de kloof tussen bestuurders en bestuurden en vergroten wij betrokkenheid?
 2. Hoe houden we dan een grote stad bestuurbaar zonder te vervallen in een ondoorzichtige bureaucratie, waarin ieder zijn of haar belangen verloren ziet gaan?
- Alle ideeën waarop de deelradendiskussie gebaseerd is, liggen besloten in deze twee punten. En daar was men al vroeg achter. Zo'n dertig jaar geleden kwam de wens onze samenleving te demokratiseren naar voren. Met name de PvdA heeft zich ingespannen deze wens vorm te geven en volgens de ideologen van deze partij kon dat niet zonder de verdeling van macht en dus decentralisatie van politiek bestuur. Een gedachte die nog steeds in brede kring aanhang vindt: ook binnen de PPR. Echter de praktische uitwerking van deze gedachte leverde problemen op. Want één ding was zeker: decentralisatie van macht kon en kan in ons democratisch denken slechts dán plaatsvinden indien de uitvoerende 'vierde bestuurslaag' een wezenlijke afspiegeling is van de bevolking. Een gekozen orgaan dus, gekozen door middel van aan de kieswet ontleende regels.

Participatie

Voorstanders van binnen-gemeentelijke decentralisatie hoopten door middel van het instellen van deelraden de bevolking meer invloed op de besluitvorming te geven. De deelraad was immers dichterbij. De drempel minder hoog en de bestuurders slechts hele gewone bureaus, die je net als nadere gewone mensen op maandag de vuilniszak ziet buiten zetten.

Het draagvlakonderzoek, verricht door de Intervisie Groep Groningen², zegt over participatie het volgende. Meer dan 80% van de bevolking van alle wijken van de deelraad heeft geen contact met die raad. Actieve participatie op verschillende beleidsterreinen komt in geen enkele wijk boven de 20%. De vraag welke instantie of organisatie het meeste doet aan door de bevolking zelf gesignaleerde problemen leverde een bedroevend laag percentage op voor de deelraad ($\pm 10\%$). Daar tegenover scoorde de bewonersorganisatie hoog (gemiddeld 70%) bij alle gestelde vragen.

Wat is hiervan de oorzaak? De oorzaak ligt volgens mij besloten in een deel van het citaat van Hennekens: 'De inwoners zo goed mogelijk aan hun democratische trekken te laten komen'. Hennekens zegt in feite: omwille van het democratisch gehalte van ons bestuur (in dit geval het gemeentebestuur) formuleert dat bestuur regels voor inspraak, beroep en bezwaar. Het is de taak van de overheid een klimaat te

scheppen waarbinnen die regels optimaal kunnen worden gehanteerd; de overheid ziet er dus op toe. En omwille van dat genoemde klimaat kun je dus beter politiek bestuur decentraliseren.

Vanuit zijn visie begrijp ik die positieve houding ten opzichte van de deelraden. Maar ik begrijp ook de stelling van de bewoners van bijvoorbeeld Charlois (een Rotterdamse wijk): de deelgemeente voert geen actief beleid om de belangen van instellingen en bewoners te behartigen. Over problemen vergadert zij liefst binnenskamers.

De afstand verkleinen tussen bestuurders en bevolking doe je niet door een gelijksoortig bestuur dichter bij de mensen te plaatsen. De barrière tussen bevolking en stadhuis zit hem niet in een paar tramhaltes, maar veel meer in de werkwijze en de ondoorzichtigheid waarmee de politiek zich kenmerkt.

Als de befaamde 'wijkburgemeester' wel voor de bevolking bereikbaar is en Bram Peper niet, dan komt dat door een verschil in taakopvatting van deze twee mensen. Toch is het logisch dat Hennekans schrijft wát hij schrijft. In de tijd dat de deelraad werd uitgebreid stond de organisatie van bewonersgroepen nog in de kinderschoenen.

Toch is de participatie van de bevolking op wijkniveau, stedelijk en landelijk groter dan ooit. Het bewustwordingsproces in de bevolking dat de PvdA zo stellig gestimuleerd heeft, heeft echter anders uitgepakt. De bevolking heeft lak aan de door de politiek geformuleerde kaders waarbinnen zij mogen meedenken en meedoen. Hun bewustwordingsproces is in feite verder gegaan dan dat van de politiek. Mensen formuleren zelf het kader waarbinnen zij zich wensen te begeven. Het is de taak van een overheid hierop een antwoord te formuleren indien zij werk wil maken van democratische rechten voor de bevolking en participatie serieus neemt.

Belangenbehartiging

Voorstanders van binnen-gemeentelijke decentralisatie hoopten door middel van de deelraad een geformaliseerde vorm van belangenbehartiging te creëren. Het is de deelraad echter niet gelukt de belangen van bewoners te behartigen. De oorzaak ligt besloten in het politieke karakter van de deelraad. Politieke partijen zijn afhankelijk van hogere politieke ideologieën wat op wijkniveau maar al te vaak leidt tot schijnbare verschillen. Daarbij komt dat de deelraad volgens de gemeentewet nooit een onafhankelijk orgaan zal kunnen worden. Elke bevoegdheid die ze heeft is een delegatie van de gemeenteraad en altijd zal de deelraad afhankelijk blijven van de door de gemeenteraad geformuleerde bovenwijkenbelangen. Het is dan ook logisch dat de bevolking de deelraad ervaart als een buffer tussen hen en de werkelijke machthebber, het gemeentebestuur.

Het gevolg hiervan is dat van werkelijke decentralisatie van macht geen sprake is. Ook al zouden de bevoegdheden van deelraden verder geoptimaliseerd worden dan nog zou een goede belangenbehartiging niet mogelijk zijn. Sterker nog! Verdergaande optimalisering van bevoegdheden zal het politieke karakter van de deelraad nog meer benadrukken. Dat zal een nog verdergaande afbreuk doen aan de gezamenlijke belangen van bewoners. Politiek bestuur weegt af, maakt keuzen, politiek bestuur bestuurt. Daarin past geen belangenbehartiging.

We kunnen dus constateren dat de deelraad geen goede oplossing is voor het verkleinen van de kloof tussen bestuurders en bestuurden en dat de deelraadstructuur de participatie niet vergroot. De deelraad is ook geen oplossing voor de ontburocratisering. Natuurlijk neemt hij een deel van de gemeentelijke taak over, maar voor de burger verandert er in wezen niets. Daarbij komt dat met name bij planvorming de deelraad ervaren wordt als een extra overleg- en adviesorgaan en derhalve nauwelijks een tijdsbesparing.

Het alternatief

Den Haag en Utrecht hebben niet gekozen voor een deelgemeenteraadsbestel. Bestuurbaarheid en participatie worden daar mogelijk gemaakt door middel van gedeconsentreerde en gemandateerde ambtenaren in samenwerking met bewonersgroepen. Ook in Rotterdam werken wijken die niet binnen een deelgemeenteraad vallen op deze wijze.

De meest optimale vorm wordt echter gebruikt in het Rotterdamse stadsvernieuingsproces, via de projectgroepen. De projectgroepen hebben de taak de stadsvernieuwing te organiseren. Zij zijn samengesteld uit bewoners, deskundigen (aangehouden door de projectgroep) en ambtenaren. Doordat hun werkwijze beter aansluit bij de wensen van de bewoners en zij geen politieke verantwoordelijkheid dragen blijft een optimale belangenbehartiging mogelijk en is de participatie in het stadsvernieuingsgebeuren groot. Door hun beleidsvoorbereidende functie wordt het werk van 'centrale' ambtenaren minimaal en blijkt in de praktijk alleen dan korrektheid of discussie vanuit de gemeentelijke commissie stadsvernieuwing noodzakelijk, wanneer er een ruzie is.

Het lijkt mij mogelijk de taken van zo'n projectgroep uit te breiden naar meerdere beleidsterreinen. Gezamenlijk met gemandateerde ambtenaren en goede faciliteiten voor bewonersorganisaties is dan een betere situatie ontstaan waarbinnen de democratische rechten van de bevolking, de participatie, en de ontburocratisering wezenlijk gestalte kunnen krijgen.

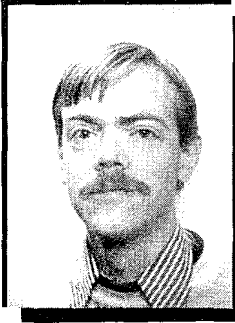
Het is onbegrijpelijk dat aan dit alternatief geen aandacht geschonken wordt terwijl het draagvlakonderzoek duidelijke taal spreekt. Of zoals Dries van Velzen, lid van een bewonersorganisatie, onlangs zo treffend zei: "De wethouder is niet te stuiten in zijn pogingen een kar met vierkante wielen door mul zand te trekken."

De deelraadlobby buigt zich grinnikend, de dorpsgek heeft gesproken. De tribune applaudiseert. Het symbool van de strijd heeft weer eens aardig de spijker op de kop geslagen.

ELS BOXHOORN

1. *Prof. Mr. H.Ph.J.A.M. Hennekens — Deelgemeente en Stadsprovincie, Bestuurswetenschappen, nr. 7, 1983.*

2. *Intervisie Groep Groningen — Het maatschappelijk draagvlak van Centrum Noord, 1983.*

John Steegh is lid van de PPR en lid van Provinciale Staten van Zuid-Holland (PSP/CPN/PPR-fractie)

Bestuurlijke reorganisatie EEN A - HISTORISCH

TONEELSPEL

M

et de oprichting van de Unie van Utrecht en met de Akte van Verlatinghe in de jaren 1580-'81 wordt de eerste aanzet gegeven voor het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën. Hoewel dat in een zestiende eeuws denkpatroon nauwelijks is in te passen, wordt de loyaliteit ten aanzien van het eigen gewest (provincie) hoger aangeslagen dan die ten aanzien van de soeverein daarvan, de hertog of de keizer. Alleen via een opstand tegen het van God gegeven gezag kan de aanval van Karel V en Philips II op de zelfstandigheid en partikulariteit van de Nederlandse gewesten worden afgeslagen. De opstandelingen stichten huns ondanks een eigen, nieuwe staat.

De wijze van besluitvorming, zoals die in de laatste fasen van het bewind van de Bourgondiërs en Habsburgers was gegroeid, wordt in de nieuwe staat, immers uit konservatisme ontstaan, voortgezet: de afgevaardigden van stad en land zijn inderdaad afgevaardigden en niets meer dan dat; om in de Staten-Generaal een beslissing te kunnen nemen moet steeds weer 'teruggekoppeld worden naar de achterban'. Zo moeten de vertegenwoordigers van Friesland mandaat halen bij de elf steden en dertig grietenijen (plattelandsgemeenten) van de provincie. Dat gaat dan op z'n elf-en-dertigste.

Hoewel de macht van de steden en staten van Holland later steeds meer toeneemt, blijft dit systeem tot 1795 onaangetast. Als scherpe reactie daarop wordt bij de Franse bezetting het systeem van last en ruggespraak afgeschaft: de moderne staat wordt geïntroduceerd. Vooral de voorheen machtige provincies tegen het loodje. De angst voor het provinciaal partikularisme zal de discussies over de opzet van het bestuur in Nederland nog lang belasten.

De poging van Willem I alsnog de absolute staatsmacht in Nederland te introduceren mislukt. De tijd van absolute monarchen blijkt voorbij. Thorbecke formuleert het kompromis tussen konservatieven en liberalen in de geniale term: gedecentraliseerde eenheidsstaat. De dubbelzinnigheid van dit begrip heeft vele staatsrechtgeleerden aan een welbelegde boterham geholpen en heeft steeds als alibi kunnen dienen voor iedere gewenste ontwikkeling of strijd daartegen. Het begrip betekent zoveel als: de soevereiniteit is aan de staat, maar de lagere overheden zijn niet hiërarchisch ondergeschikt aan die staat. Zij zijn soeverein, voor zover de staat geen grenzen daaraan heeft gesteld. Als u dit niet begrijpt, ligt het niet aan u.

De dubbelzinnigheid van het hoofdprincipe van de Nederlandse staatsinrichting

heeft de ruimte geschapen voor actief optreden van lagere overheden bij het ontstaan van nieuwe maatschappelijke problemen. Vooral vanuit de gemeenten werden de eerste aanzetten gegeven voor de verzorgingsstaat. Dit leidde echter tot een groei van gemeentelijke belastingen en daarmee van de ongelijkheid tussen de gemeenten. Reactie van vooral de sociaal-demokraten hierop is het vragen van nationale voorzieningen en het centraliseren van onder andere de belastingen, hetgeen geschiedt. Lagere overheden worden daarna voornamelijk ingezet voor de uitvoering van op nationaal nivo vastgestelde regelgeving.

Deze centralisatie was natuurlijk alleen mogelijk bij de gratie van het feit dat zowel economisch als sociaal en cultureel Nederland steeds meer tot een eenheid wordt. Ze versterkt uiteraard ook omgekeerd die eenheid en de perceptie daarvan door de bevolking.

Naarmate aldus de overheidstaak uitgroeit, worden de grenzen waarbinnen zich de uitoefening daarvan moet afspelen, de bestuurlijke indeling, als steeds knellender ervaren. Na de Tweede Wereldoorlog, als eigenlijk alles anders moet, wordt de roep om een aanpassing van de indeling van ons bestuur sterker. Mede onder invloed van de a-historische einde-van-alle-ideologie worden ideeën ontwikkeld om over te gaan tot een grootscheepse aanpassing van de bestuurlijke organisatie, zowel in territoriale zin als wat de verdeling van taken en bevoegdheden over de bestuurslagen betreft, aan de 'maatschappelijke schaalvergroting'. Door de regering wordt daar eigenlijk maar erg terughoudend op gereageerd: in de Nota Bestuurlijke Organisatie van 1969, het eerste algemene beleidsstuk op dit gebied, komt men niet verder dan een uitbouw van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen, om daarmee de samenwerking van gemeenten als 'koncessie' aan die maatschappelijke schaalvergroting gemakkelijker te maken. Van een conservatief als Beernink was uiteraard nauwelijks anders te verwachten, maar de Tweede Kamer vond dat veel te weinig. Wat die maatschappelijke schaalvergroting nu precies voorstelde is maar één keer fatsoenlijk onderzocht: de Struktuurschets voor de Bestuurlijke Indeling, een koproductie van Binnenlandse Zaken en Ruimtelijke Ordening, komt tot 44 'rayons' waarbinnen zich een groot deel van het maatschappelijk leven zou afspelen.

Het bleek echter politiek niet goed mogelijk een vierde bestuurslaag te introduceren, en dus kwam men op de opnieuw geniale gedachte provincie en gewest 'ineen te schuiven'. Het kabinet Den Uyl komt met een wetsontwerp tot instelling van 24 provincies in plaats van de bestaande 11, met een takenpakket dat voor een zeer omvangrijk gedeelte afkomstig is van de gemeenten. Wat verkocht wordt als 'ineenschuiven' van gewest en provincie blijkt inhoudelijk een grootscheepse centralisatie van gemeente naar provincie te behelzen. Geheel in de stijl van de ideologische opvattingen van de sociaal-demokratie die uitgaan van de beheersbaarheid van staat en maatschappij krijgen deze provincies-nieuwe-stijl ook belangrijke plannende taken, culminerend in een algemeen provinciaal beleidsplan.

De weerstand tegen deze plannen is echter niet gering. Het duurt even voor iedereen wakker is, maar er steekt een langzaam aanzwellende storm van protest op, die voorgoed de snelheid uit het reorganisatieproces haalt. Het wetsontwerp bijvoorbeeld wordt in 1976 bij de Tweede Kamer ingediend, maar het Voorlopig Verslag, eerste stap in de schriftelijke voorbereiding, komt pas in 1980. Wiegel, inmiddels minister, voelt er niet veel voor zijn politieke nek te breken op bestuurlijke organisatie. Hij doet dus een aantal koncessies. Zo wordt het aantal provincies tot 17 teruggebracht en de overheveling van taken van gemeenten naar provincies tot praktisch nul gereduceerd. In de korte tijdspanne van het kabinet Van Agt II probeert Van Thijn nog wel de klok terug te draaien en zelfs Rood in Van Agt III zet de ingezette lijn voort, maar Rietkerk in het huidige no-nonsense kabinet maakt

definitief een einde aan de grootse plannen, althans aan wat daar nog van over was. Wat hem betreft is de problematiek, inmiddels verschoven van de 'maatschappelijke schaalvergroting' naar de 'overheidstaken die als het ware tussen provincie en gemeente zijn komen te zweven'. Voor zover de schaal van gemeenten en provincies niet overeenstemt met de schaal waarop maatschappelijke problemen door de overheid moeten worden bestreden is het aan de gemeenten met behulp van gemeenschappelijke regelingen soelaas te bieden. Daarmee zijn we feitelijk terug in 1969, bij de Nota Bestuurlijke Organisatie. Zou het toeval zijn dat het beleidsstuk waarin Rietkerks visie is neergelegd bijna gelijkkluidend Nota Organisatie Binnenlands Bestuur heet?

Om toch niet de indruk te wekken dat er niets gebeurt (dat kan politiek blijkbaar nog steeds niet) worden naast gemeenschappelijke regelingen twee nieuwe hoofdlijnen van beleid ingevoerd: differentiatie en 'het grote steden-beleid'. Het gaat niet aan in grote reorganisaties en globale oplossingen te denken, er moet meer 'probleemgericht' gewerkt worden en daarbij kunnen verschillende oplossingen worden geboden voor verschillende gebieden en verschillende beleidsterreinen (voor volkshuisvesting anders dan voor openbaar vervoer, voor Amsterdam anders dan voor Tietjerksteradeel). Bovendien ligt het zwaartepunt van de problemen in de grote steden, dus daar moet het eerst iets aan gebeuren. Anders gezegd: een verschuiving van bevlogen strategische planning, die uitgaat van de beheersbaarheid van de staat, naar 'real-Politiek'. Er wordt dus een dikke mist opgetrokken, waarbij in ieder geval niemand meer zijn vingers zou kunnen branden aan vraagstukken van bestuurlijke organisatie.

Moord of dood door schuld?

Het heeft er alle schijn van, dat het opnieuw niet gelukt is een grootscheepse wijziging aan te brengen in onze bestuurlijke organisatie, net zo min als in de zestienste eeuw. Uiteraard hebben zich ondertussen wel vele wijzigingen voorgedaan in de verdeling van taken en bevoegdheden over de bestuursnivo's in de loop der eeuwen en jaren. Maar dat is steeds op min of meer incidentele basis gebeurd en nooit wanneer die wijziging werd verkocht als een belangrijke verandering in de bestuurlijke organisatie. *Je kunt je afvragen waar die weerstand vandaan komt en waarom het blijkbaar niet mogelijk is die weerstand te doorbreken?*

Om de weerstanden te analyseren is het nodig uiteen te houden of een poging wordt gedaan de territoriale indeling te veranderen of de verdeling van taken en bevoegdheden.

Het is opmerkelijk, dat zelfs incidenteel nauwelijks veranderingen zijn aangebracht in de bestuurlijke indeling. Er zijn nog steeds praktisch dezelfde provincies met dezelfde grenzen als in de (late) middeleeuwen. Woerden is bijvoorbeeld Hollands, omdat de graaf van Woerden ergens in de dertiende eeuw de slag tegen Floris V verliest en zo van leenman van de bisschop van Utrecht tot leenman van de graaf van Holland werd. Alleen de Fransen zijn er (tijdelijk) in geslaagd de provincies te vervangen door departementen, maar na hun vertrek is dat weer ijlings teruggedraaid, ondanks de afbraak van de macht van de oude provincies.

Ik heb het idee, dat een organisatie als 'Brabant Eén' slechts te denken is in het licht van de typisch Nederlandse tradities van regionaal partikularisme. Blijkbaar is de macht van lokale en regionale potentiaatjes nog steeds groot genoeg om studeerkamerideetjes van Haagse ambtenaren af te houden.¹ Zolang er niet alleen onvoldoende belangengroepen zijn die belang hebben bij een andere bestuurlijke indeling maar ook inwoners van Noord-Brabant zich blijkbaar eerder Brabander voelen dan 'Meijerij' (de Meijerij is de streek rond Den Bosch), zal het niet lukken in een klap iets substantieels te veranderen in de provinciale indeling.

Vertaald naar politieke partijen heeft het natuurlijk ook iets te maken met het handhaven van lokale en regionale machtsevenwichten. Als de dominantie van het CDA in een aparte provincie Zuid-Oost-Brabant gedeeld zou moeten worden met een sterke VVD of PvdA, terwijl die in een ongedeeld Noord-Brabant in stand kan blijven, is daarmee een niet uitgesproken basis aangegeven voor de weerstand van KVP'ers tegen splitsing van Brabant. En zolang VVD en PvdA elkaar niet vinden in het breken van de katholieke macht alhier, gebeurt er dus niets.

Binnen de PvdA heerst blijkbaar een andere strategie, mede mogelijk door een andere interne structuur waarbij lokale 'bonzen' een minder dominante positie in de partij innemen. De PvdA is bereid haar monopolieposities op te geven in ruil voor bestuurlijke invloed in andere streken en plaatsen. Daaruit althans verklaar ik, dat de PvdA jarenlang de gangmaker achter het reorganisatieproces is geweest² (en niet de ARP van Minister De Gaay Fortman, indiener van het wetsontwerp voor 24 provincies).

Daarnaast is wellicht de kritiek terecht van één van die PvdA'ers die niets voor de reorganisatievoorstellen voelt: Kommissaris van de Koningin in Noord-Holland De Wit pleegt op fora over bestuurlijke organisatie het grapje ten beste te geven, dat een anti-revolutionair (De Gaay Fortman sr.) met revolutionaire ideeën kwam in een niet-revolutionaire situatie. Onvoldoende mensen en instituties hebben belang bij het wijzigen van de bestuurlijke indeling (of vatten dat als hun belang op) in vergelijking met degenen die iets willen veranderen of verbeteren op bijvoorbeeld het terrein van de volkshuisvesting. Het is nog steeds veel interessanter en politiek vruchtbaarder meer huizen te (laten) bouwen, dan meer provincies te maken. Dat het bouwen van meer huizen en dan met name voor de goede doelgroepen en op de goede plaats, weleens afhankelijk zou kunnen zijn van een meer daarop toegesneden bestuurlijke indeling mag dan waar zijn, de nadelen van een andere bestuurlijke indeling en vooral de risico's daarvan zijn te groot. Bovendien zijn er altijd ad-hoc oplossingen per beleidssector mogelijk; zoals gemeenschappelijke regelingen. En daarmee zijn we weer terug bij de oplossingen van dit kabinet.

Bij de wijziging in de verdeling van taken en bevoegdheden kunnen we iets soortgelijks konstateren. Niet alleen verstoort een verplaatsing van macht van gemeenten naar de provincie de bestaande verhoudingen, politici van alle partijen zullen als tegenargument steeds hanteren dat zij het toch goed doen. Het leveren van het bewijs van het tegendeel is spelen met (politiek) vuur.

Zelfopvatting van de spelers

Toen eenmaal bestuurlijke organisatie op de politieke agenda stond, moesten alle politieke partijen daar iets mee. Het spreekt vanzelf, dat met name de KVP er alle belang bij had de zaken te laten zoals ze waren. De KVP (tegenwoordig CDA geheten) is immers op lokaal en provinciaal vlak veel dominanter dan in de landelijke politieke verhoudingen. Eén van de oorzaken hiervan is wellicht (naast de verbinding van kerk — kapitaal — katholieke notabelen) het overwicht aan CDA-burgemeesters. Vanuit CDA-kringen is dan ook voortdurend gepoogd beslissingen over bestuurlijke organisatie uit te stellen door het zwaartepunt van de discussies te verplaatsen. Is aanvankelijk de verhouding tussen gemeente en provincie en de territoriale indeling voor het CDA belangrijk, later wordt de nadruk gelegd op de noodzaak tot decentralisatie van rijkstaken, op deregulering, op privatisering, op gemeentelijke herindeling, enzovoorts. Door steeds weer de problematiek te verbreden worden politieke beslissingen uitgesteld, en wordt het vinden van compromissen bemoeilijkt. Men schuwt er zelfs niet voor regelrecht de wet te overtreden als verkeerde beslissingen genomen dreigen te worden. Zo hield Van Agt een ontwerp van Wet Tot Splitsing Van Overijssel onder zich, totdat Van Thijn als verantwoorde-

lijk minister gevraagd werd waarom dat nog steeds was ingediend. Dat gebeurde daarna natuurlijk alsnog, maar inmiddels was zoveel tijd verloren gegaan, dat het nooit tot een provincie Twente gekomen is. Van Agt, en met hem het CDA, had heel goed in de gaten dat splitsing van hun dierbare Noord-Brabant onvermijdelijk zou worden na splitsing van Overijssel. Vandaar.

Binnen de PvdA vonden we (zoals aangegeven) de meest fervente voorstanders van de reorganisatieideeën. Ze meende daarmee de lokale machtsbases van het CDA te kunnen ondergraven. Maar inmiddels is men er daar ook achter, dat het een onmogelijke operatie is (geworden) en dat het interessanter is lokale machtsposities via verkiezingen te veroveren in plaats van door reorganisaties te verwerven.

De voorkeur van de PPR heeft steeds gelegen bij het invoeren van gewesten als apart bestuurlijk nivo. Binnen onze partij is Henk Waltmans de gangmaker geweest van het geloof in het bestaan van regionale identiteiten en van de 'regio' als kulinatiepunt van verzetsbewegingen tegen de uitwassen van de industriële maatschappij. Vooral op het nivo van het programma voor de Europese Verkiezingen van 1979 heeft deze opvatting de boventoon gevoerd.

Leven bij de PSP (voorzover die zich met bestuurlijk-organisatorische zaken bezighoudt) met die van de PPR vergelijkbare ideeën,³ de CPN heeft steeds het belang benadrukt van het versterken en handhaven van de positie van de gemeente. Gezien haar soms sterke lokale machtsposities (Amsterdam, Oost-Groningen) een begrijpelijk standpunt. In ieder geval een duidelijke aanwijzing voor het machtspolitieke denken van deze partij. Iets wat bij de rest van links nog wel eens op de achtergrond wil verdwijnen.

Tussen de bedrijven door

Uiteraard hebben de plannen tot reorganisatie van de bestuursopzet hun sporen nagelaten in de feitelijke verhoudingen vanaf 1969. Als voorlopers van toekomstige provincies hebben bijvoorbeeld vele 'gewesten' (opgezet met behulp van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen) financiële ondersteuning van het rijk gekregen. Vreemd genoeg is jarenlang de belangrijkste verandering op organisatorisch gebied de uitbouw van de gewesten geweest, juist dat element (vierde bestuurslaag tussen provincie en gemeente) wat het meest door alle grote partijen werd afgevoerd. Daarnaast is de rol van de provincie, min of meer tegen de verdrukking in, toegenomen. Vooral op het terrein van ruimtelijke ordening en milieu is het zwaartepunt verschoven van de gemeente naar de provincie. Meer dan vroeger wordt gebruik gemaakt van de wespetaille van de Nederlandse bestuurlijke organisatie, de provincie. Daarmee wordt voor het eerst sinds de Franse tijd serieus iets met dat middennivo gedaan. De angst voor het ontstaan van nieuwe machtsconcentraties op regionaal nivo heeft er erg lang ingezet.

Als uitvloeisel van de erkenning dat de bestuurlijke organisatie het meest knelt in en om de grootste steden verschuift de aandacht daarnaar: de grote gemeente, zo heet het nu, is zowel te groot (voor de burger niet meer te overzien en vergeven van de bureaucratie) als te klein (de effecten van beslissingen in de centrale stad genomen reiken tot ver buiten de grenzen van de gemeente). Als oplossing worden dan geopperd: enerzijds binnengemeentelijke decentralisatie (deelgemeenteraden), anderzijds stadsprovincies waarmee de gemeentelijke bevoegdheden van toepassing zouden worden in een groter gebied. Met name dit laatste stuit echter uiteraard weer op gevestigde machtsposities in de randgemeenten. Zeker als de centrale stad 'rood' is en de omringende gemeenten 'blauw' zijn, hetgeen meestal het geval is.

Voor mooie plannen over bestuurlijke reorganisatie is voorts niet bevorderlijk, dat het financieringstekort teruggeschroefd dient te worden. Op korte termijn immers zal iedere reorganisatie geld kosten. Als de baten (zo die er zijn) in een volgen-

de regeringsperiode vallen, zal geen kabinet het in zijn hoofd halen reëel iets aan de uitvoering van dergelijke plannen te doen. Kortom: stagnatie alom.

Schrijver dezès als regisseur?

Problemen van bestuurlijke organisatie zijn van de tweede orde: dat een bepaalde bestuurlijke opzet tot problemen leidt valt niet aan die opzet af te lezen, maar aan een tekort aan nieuwbouw, een vastlopen van de stadsvernieuwing, het ontbreken van een tramlijn van Amsterdam naar Amstelveen. De logische reactie is dan, te proberen die manifeste problemen aan te pakken. Ik denk toch, dat de grenzen daarvan ooit doorbroken moeten kunnen worden.

Tekorten van de bestaande opzet van het bestuur moeten steeds vanuit nogal tegenstrijdige invalshoeken aangepakt worden: 'theoretisch' moet het probleem aangepakt worden, dat wil zeggen de te veranderen bestuurlijke organisatie moet intern consistent gehouden, c.q. gemaakt worden. En 'praktisch' moet rekening gehouden worden met wat politiek en maatschappelijk 'haalbaar' is. De plannen die de laatste vijftien jaar ter tafel hebben gelegen hebben in ieder geval niet aan het laatste criterium voldaan.

Allereerst wil ik iets proberen aan te geven van de 'theoretische' kant. De feilen van de bestuurlijke organisatie moeten wellicht eerder gezocht worden in gebreken van de representatieve democratie. Daarom is het nodig tot een radicale analyse te komen van de mogelijkheden en beperkingen van ons bestuursstelsel meer in het algemeen. Maar het is evenzeer terecht radikaal de bestaande bestuurlijke organisatie te onderzoeken, dat wil zeggen tot zijn wortels teruggaan, in zijn geschiedenis duiken. Daaruit is in ieder geval af te leiden, dat zowel op het nivo van de lokale en regionale macht, als op het nivo van de zelfopvatting van de inwoners de gemeente en zelfs de provincie reëel bestaande entiteiten zijn en geen kunstmatige, niet gedragen konstrukties. Dat strekt tot voorzichtigheid als het gaat om verandering van territoriale indelingen. Daar valt wellicht de voorzichtige konklusie uit te trekken, dat het interessanter is binnen de bestaande territoriale indeling te proberen macht te veroveren dan die indeling aan te vallen. En dat het interessanter is te proberen democratische invloed af te dwingen op nivo's waarop de overheid zich nu feitelijk beweegt⁴ (regio's bijvoorbeeld), dan kunstmatig deze activiteiten te dwingen in het keurslijf van de bestaande indeling (onder andere door te eisen, dat wat in re-creatieschappen gebeurt wordt overgedragen aan de provincie).

Daarmee ben ik van de theoretische naar de praktische kant van de zaak overgegaan. Wat me er in ieder geval zelf van is bijgebleven, is dat het voor radikaal-links niet zo interessant is eigen voorstellen te doen op het punt van de bestuurlijke indeling of verdeling van taken en bevoegdheden (of het moet zijn in de algemene zin van 'meer decentralisatie'), maar wel om in te spelen op de eigen ideologie van de grote partijen (aansluitend bij de eigen opvattingen van onze achterban), dat zoveel mogelijk beslissingen zo democratisch mogelijk, dat wil zeggen zo dicht mogelijk bij de mensen en met behulp van rechtstreeks gekozen organen, genomen moeten worden. Daarmee wordt uiteraard de korting op de sociale uitkeringen niet tegengehouden, noch wordt daarmee één huis méér gebouwd. Maar de zuiverheid van de besluitvorming — de doorzichtigheid daarvan — wordt daarmee wèl vergroot. En dat is een waarde op zich; het verdedigen waard.

JOHN STEEGH

Noten

1. Omdat de politiek zich nooit echt druk heeft gemaakt over de inhoudelijke kant van de reorganisatie kunnen ambtelijke ideeën lang ongestraft doorsudderen.

2. Naast uiteraard het veel sterkere geloof in de beheersbaarheid en veranderbaarheid van de staat.

3. Al worden deze minder intern-bestuurlijk ingevuld.

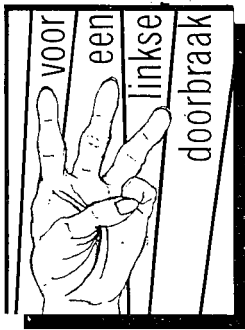
4. Voor de korte termijn betekent dat bijvoorbeeld, dat wij ons zouden moeten verzetten tegen het regeringsvoornemen in de nieuwe Wet Gemeenschappelijke Regelingen, waarin voorzien is dat deze regelingen binnen steeds hetzelfde gebied een (groot) aantal gemeentelijke taken moeten behartigen zonder dat dat tot gevolg zou mogen hebben dat het bestuur van die regeling rechtstreeks gekozen wordt. De regering maakt de mogelijkheden van politieke afspiegeling van de verhoudingen in de aan de regeling deelnemende gemeenten zelfs kleiner!

Studiedag 'Links en de verzorgingsstaat

Op 12 mei wordt er in Utrecht een studiedag georganiseerd waarin de discussie over 'Links en de Verzorgingsstaat' wordt voorgezet. Centraal staat op deze dag de betekenis van de marktsector voor een linkse politiek ten aanzien van de kollektieve voorzieningen.

Tijd: 10.00 - 16.30 uur. Kosten f 10,-.

Voor opgave en nadere informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam.
Tel.: 020-256046.

Lidie Koeneman is lid van het partijbestuur van de PPR. Paul Lucardi is rand-lid van de PvdA.

De Linkse Doorbraak

IMPRESSIES

VAN EEN KONGRES

Precies een jaar geleden werd het idee geboren voor een platform, waarop mensen elkaar kunnen ontmoeten, die in samenwerking tussen CPN, PSP en PPR een voorwaarde zien voor reële linkse beleidsvorming en machtsontwikkeling. Nu zitten we hier bij elkaar om dat platform op te richten: een paar honderd mensen uit alle delen van het land, die zich gesteund weten door een georganiseerde aanhang van zo'n duizend mensen.' Aan het woord Onno Bosma in zijn toespraak tot het oprichtingskongres. Ondergetekenden maakten deel uit van deze 'paar honderd mensen' en waren naar Utrecht getogen om de — wellicht historische — gebeurtenis mee te maken. We gingen er om verschillende redenen heen: de één uit nieuwsgierigheid, met een 'vage' sympathie voor de doorbraakgedachte (Lidie); de ander overtuigd voorstander van het Links Samenwerkingsverband, maar (nog) rand-lid van de Partij van de Arbeid (Paul). Ondanks deze verschillen in motivatie bleek tijdens de dag, dat we over de meeste aspecten hetzelfde dachten. De nu volgende impressies en commentaren kunnen we dan ook redelijk eensgezind schrijven.

Allereerst een opmerking over het gekozen moment van deze 'flinke stap vooruit in de ontwikkeling naar één flinke groepering ter linkerzijde van de PvdA' (citaat uit het uitnodigingspamflet). Ook al sta je sympathiek tegenover een nauwe samenwerking van PPR, PSP en CPN, je kunt je afvragen of de initiatiefnemers een geschikt ogenblik hebben uitgekozen. Juist nu in de afgelopen maanden na uiterst voorzichtig en konstruktief onderhandelen de drie kleine linkse partijen (en wat 'overgebleven Groenen') elkaar hebben gevonden op één lijst en een program voor de Europese Verkiezingen. Een ieder die dit proces gevolgd heeft, weet met hoeveel vallen en opstaan het uiteindelijke akkoord bereikt is. Op zich niet verwonderlijk, gezien de verschillende partijkulturen en tradities.

De Linkse Doorbraak wekt op z'n minst de suggestie, dat ondanks deze ontwikkeling de samenwerking niet snel genoeg gaat. Met name deze suggestie schrikt diverse vleugels in de drie partijen af. De veel gehoorde afkeurende geluiden getuigen hiervan. Toch bleek tijdens het kongres dit beeld niet te kloppen. Onno Bosma spreekt niet namens een minderheid, wanneer hij de bedoelingen van de eerste initiatiefnemers benadrukt: "Geduldig werken aan een groeiproces... Haast en overhaasting stoot mensen af met wie we zaken kunnen doen... We willen een proces

tot stand brengen en als je dat te snel doet ontstaat er geen groei maar ontploffing en we waren juist tegen fragmentatie." Duidelijke en geruststellende woorden. Of dit geduld in de praktijk ook werkelijk betracht wordt, zullen we moeten afwachten.

Ontplooiing

Opvallend tijdens het kongres was de sfeer die er heerste: ontspannen, vriendelijk, verwachtingsvol. Voor wie spannende en harde kongressen gewend is, een verademing. Ook het taalgebruik klonk anders. Volgens het commentaar in De Volkskrant was hierin vooral de PPR herkenbaar. "Wij zijn hier ook om elkaar te ontdekken." (Dilia van der Heem in haar openingstoespraak.) Je kunt je echter afvragen of zo'n tolerante sfeer de slagvaardigheid in het politieke bedrijf niet zal belemmeren. Nee, zeggen de initiatiefnemers, integendeel. We willen laten zien dat politiek bedrijven ook op een andere manier kan, dan we tot nu toe gewend zijn. De politieke omgangsvormen moeten veranderd worden. We citeren nogmaals Onno Bosma: "Verdraagzaamheid, begrip voor relativiteit van standpunten, begrip voor de relatieve betekenis van politiek bedrijven voor je eigen ontplooiing en identiteit en voor die van de mensen waarop je zo graag een beroep zou doen voor wéér een klus... we zullen dat net zo hard moeten zien te ontwikkelen als een goed program voor een gezamenlijke lijst bij de komende Kamerverkiezingen."

Politieke omgangsvormen was een apart onderdeel van de 's middags georganiseerde themabijeenkomsten. De belangstelling was zo groot, dat de groep gesplitst moest worden. In de door ons bezochte groep bevonden zich opvallend veel CPN'ers. Waarschijnlijk niet toevallig. Belangrijke vragen hier waren: hoe maak je politiek bedrijven voor mensen leuk en uitnodigend, zonder te worden tot een vrijblijvende gezelligheidsklub. Hoe kunnen mensen politiek actief worden, zonder direkt hun ziel en zaligheid hieraan te moeten opofferen. Konkrete antwoorden werden niet gegeven; wel ontstond er een interessante en nu en dan komische uitwisseling van ervaringen van de deelnemers uit hun eigen politieke praktijk. De aanwezige CPN'ers beklagden zich erover dat in hun klub een kultuur heerst, die uiterste loyaliteit vereist. Ben je niet onder alle omstandigheden loyaal, dan hoor je er niet bij. PPR'ers hadden haast tegenovergestelde ervaringen: iedereen mag alles zeggen, er wordt altijd 'serius' naar je geluisterd op afdelingsvergaderingen, ook al verkondig je de grootste onzin! Beide praktijken werden niet aanbevelenswaardig bevonden. Tot hoever je loyaliteit aan partijstandpunten moet gaan, bleef echter een onopgelost probleem.

Revolutionair

Ook andere themagroepen kwamen niet veel verder dan het inventariseren van problemen. Voor de themagroep Economisch Strukturbeleid was dit zelfs al moeilijk. Aan de ene kant van de tafel zat een groep vakbondsmedewerkers, aan de andere kant iemand van de MeMo-beweging en tegenover hen een beroepsrevolutionair (lid van de SAP?). Daartussen enkele leden van CPN, PSP en PPR, die zo te zien hier in de minderheid waren. We kwamen helaas niet tot een inhoudelijke discussie maar bleven steken in de keuze van één of meer gespreksonderwerpen: technologie, de rol van de staat, industriebeleid, kleinschaligheid of machtsvorming en arbeiderszelfbestuur? Voor een landelijke themagroep over technologie bleek uiteindelijk de meeste belangstelling te bestaan. Daarbij bleef de vraag open, hoe we zo'n thema zouden gaan behandelen. Sommigen pleitten voor een theoretische discussie en lange-termijn perspectief, anderen wilden op z'n minst ook konkrete en aktuele problemen bespreken. De meerderheid reageerde echter geprikkeld op het betoog van de revolutionair, die de kleine linkse partijen verweet 'over de arbeiders heen te

praten' en de kapitalistische crisis 'voor de heren ondernemers' op te willen lossen. Het leek of trotskisten al begonnen waren een linkse doorbraak-partij te infiltreren nog vóór die eigenlijk was ontstaan. Bij de ingang van het schoolgebouw stonden al leden van de Beweging voor Socialistisch Zelfbeheer kranten uit te delen. Als we ons niet vergissen zijn zij verwant aan de 'Internationaal-Revolutionair-Marxistische Tendens' die zich in de jaren zestig van de Vierde Internationale heeft afgescheiden. De toewijding en revolutionaire scholing van deze sekte dwingen onze bewondering af, al is het de vraag of we er iets mee opschieten. Hun verwijt, dat wij 'over de arbeiders heen praten', moeten we wel serieus nemen.

Arbeiders — in de klassieke zin — ontbraken waarschijnlijk op het kongres. Gelukkig waren wel talrijke vertegenwoordigers van de vakbeweging aanwezig. De twee inleiders van de ochtendzitting, Onno Bosma en Iske ter Haar, bekleeden een functie in de vakbeweging, al is de eerste ook lid van het CPN-partijbestuur. Iske ter Haar benadrukte in haar inleiding de behoefte aan één sterke linkse hervormingsgezinde partij die steun zou bieden aan de radikale vleugel van de vakbeweging. De PvdA biedt die steun niet, maar richt zich steeds meer op het politieke midden en op de verdediging van het bestaande in plaats van op wezenlijke hervormingen. In de themagroep Structuurbeleid klonken soortgelijke geluiden. Een radikale linkse bouw van tegenmacht tegen het kapitaal. Bovendien zou zo'n partij kunnen helpen om de dagelijkse belangenstrijd te verbinden met kwalitatieve lange-termijn doeleinden als arbeiderszelfbestuur, beheersing van technologie en milieubehoud. De vraag bleef open, of en hoe zo'n partij die doeleinden zou kunnen formuleren. De Linkse Doorbraak-voorbereiders lijken hierover nogal optimistisch gestemd.

In discussie

Ook de leden van het slotforum blaakten van goede wil. Jan van den Bosch, voorzitter van de ABOP, gaf toe dat het LD-Manifest nogal vaag bleef, ook op sociaal-ekonomisch gebied, maar verwachtte dat klein-linkse machtsvorming hoe dan ook de vakbeweging zou helpen. Rudi van der Velde, een tweede forumlid, die dag gekozen in het eerste bestuur van de Stichting Linkse Doorbraak, sloot zich hierbij aan. Wij trouwens ook. Van der Velde relativeerde het belang van politieke programma's en zelfs het etiket links. Een nieuwe radikale partij zou ook open moeten staan voor groenen die zich noch links noch rechts willen opstellen. "Dus wil je openstaan voor alle mensen van goede wil," stelde de journalist Max van Weezel snedig vast. Wat scheidt jullie dan nog van de PvdA, wilde hij weten. Dat vroeg Titia Bos, een tegenstandster van de Linkse Doorbraak in de PSP, zich ook af. Inhoudelijk had ze weliswaar weinig op het manifest aan te merken, maar dat was dan ook rijkelijk vaag. Rudi van der Velde had hier eigenlijk geen antwoord op. Willem van de Zandschulp, partijbestuurslid van de PvdA en vaak als de vertegenwoordiger van de linkervleugen gezien, had evenmin veel te zeggen. Hij zou het ontstaan van een sterke partij links van de PvdA verwelkomen, indien dat tot een linkse meerderheid zou bijdragen. Zou de PvdA dan niet nog verder naar het politieke midden opschuiven, vroeg Titia Bos zich af. Volgens Van de Zandschulp zou de PvdA wel kiezers uit het politieke midden moeten trekken, maar zich niet daaraan aanpassen. Geen van beiden zag overigens op korte termijn een Linkse Doorbraak tot stand komen. De opstellers van het Manifest dachten echter zelf ook niet zo op korte termijn. Over de lange termijn durfde helaas niemand te spekuleren. Zo verzandde het forum al gauw in vaag heen-en-weer gepraat en elkaar vliegen afvangen. Het soort stratego-spel dat de voorbereiders juist willen vermijden. Dat journalisten van Vrij Nederland en De Groene dat spel wel willen spelen — en af en toe heel geestig — kun je hun niet kwalijk nemen. Misschien had het forum wat meer pit gehad als het had bestaan uit mensen als Jack Verduyn Lunel, Fred van der Spek en Bart Tromp.

Op een iets hoger nivo vindt een soortgelijke discussie op de Open Forumpagina van De Volkskrant plaats. Verduyn Lunel, De Roo, Van der Velde en De Waal voorzien reeds een linkse meerderheid in Nederland, bestaande uit PvdA en Linkse Doorbraak. Zij kijken naar Denemarken als voorbeeld, waar de sociaal-democraten samen met kleinere linkse partijen rond 50% van de stemmen verzamelen. Al in 1966 behaalden de Sociaal-Demokratische Partij en de Socialistische Volkspartij (SF) samen een meerderheid in het parlement en besloot de SF met een sociaal-democratisch minderheidskabinet samen te werken. Het jaar daarop liet de linkervleugel van de SF dit kabinet echter al vallen. Nu beweren de vier auteurs dat de SF sinds de afscheiding van die linkervleugel en andere conflicten in de jaren zeventig inmiddels homogener geworden is. Wellicht zal het linkse meerderheids experiment nog eens herhaald worden; maar dan met vier in plaats van twee linkse partijen. Naast de SF zijn immers ook de van haar afgesplitste links-socialisten (VS) en de kommunisten in het parlement vertegenwoordigd.

In Nederland zou een soortgelijke situatie kunnen ontstaan, als bijvoorbeeld de linkervleugel van de PSP en de horizontale kommunisten eigen partijen oprichten (of de bestaande PSP en CPN overnemen), terwijl de rest van PSP en CPN met de radicalen (met of zonder Groenen) zich in een nieuwe partij aaneen sluiten. Een soort hergroepering van linkse partijen.

Tijdens de forumdiskussie kwam ook de kwestie van de horizontalen aan de orde. Wat te doen, wanneer deze vleugel de interne partijvernieuwing weet terug te draaien? Stappen de vernieuwers in dat geval op? En is hiermee de doorbraakgedachte dan mislukt?

Vragen door Max van Weezel aan de forumleden gesteld. Rudie van der Velde: "Wanneer de horizontalen winnen, zal de CPN voor een aantal jaren achter de politieke horizon verdwijnen. Dit heeft zeker konsekventies voor de Linkse Doorbraak." Hij zelf voelt zich in dat geval niet meer thuis binnen de CPN. Wel blijft hij zich actief inzetten voor de Doorbraak.

Al eerder op de dag waren de kommunisten opgeroepen om in de middagpauze apart bij elkaar te komen. Indien de vernieuwers inderdaad *en masse* de CPN gaan verlaten, zouden we dat betreuren. Wat dat betreft sluiten we ons aan bij Willem van de Zandschulp, die hun aanraadt voorrang te geven aan de vernieuwing van de eigen partij boven de Linkse Doorbraak. Op de langere termijn lijks ons een 'Horizontale CPN' echter niet zo slecht. Evenals een Van der Spek-PSP zou een sektarische CPN als getuigenispartij een nuttige functie kunnen vervullen. Getuigenispartijen leggen vaak de kloof bloot die ontstaat tussen beginselen en beleid bij andere partijen. Twee linkse getuigenispartijen lijkt ons echter meer dan genoeg.

We zien nu twee mogelijkheden voor een Linkse Doorbraak:

1. Een nieuwe getuigenispartij van Linkse Doorbrakers, naast bijvoorbeeld een horizontale CPN.
2. Een (potentiële) regeringspartij van radikale reformisten, naast één of twee linkse getuigenispartijen (horizontaal-kommunistisch en Van der Spek-socialistisch).

Als PPR-lid, resp. PvdA-(rand)lid willen we ooit wel weer eens (mee)regeren, dus kiezen wij voor 2. Dat wil echter niet zeggen dat een mogelijke regeringspartij links van de PvdA zich aan moet passen aan de sociaal-democratische traditie, integendeel, ze zal zich daar juist tegen moeten afzetten om een eigen identiteit te ontwikkelen. De samenwerking en strijd tussen de Franse socialisten en kommunisten is op dat punt heel leerzaam — maar laten we niet weer in vergelijkingen vluchten. In de praktijk kan men elkaar wel weer in een kompromis vinden (of niet), maar zonder het eigen einddoel helemaal op te geven. Dat einddoel moet dan ook eerst

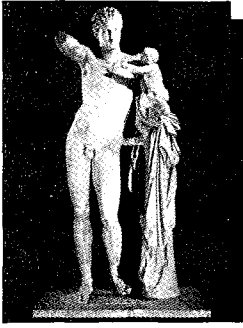
geformuleerd worden — hoe vaag ook. De initiatiefnemers gaven volmondig toe: het werk aan een inhoudelijk program moet nog beginnen. Wat dat betreft kunnen we Rouke Broersma geruststellen, die in *Radikale Notities* (nr. 3, 1983) terecht vaststelt dat het Manifest 'Voor een Linkse Doorbraak' geen eigen ideeën of standpunten bevat. Ter vergelijking: het eerste program van de PSP (van 1957) was nauwelijks minder vaag!

Ontdekkingsproces

Na afloop van het officiële gedeelte bevatte het programma nog volop gelegenheid om informeel het 'ontdekkingsproces' verder gestalte te geven.

In de praktijk kwam hier naar ons idee weinig van terecht. Konverseren met je eigen soortgenoten gaat nu eenmaal gemakkelijker dan met 'onbekenden'. Illustratief hiervoor was het einde van de dag: overal in Utrecht kwamen we groepjes kongresgangers tegen, soort bij soort. In de kroeg, in eetgelegenheden, op het station. In een Grieks restaurant in de Utrechtse binnenstad nam een groep 'prominente' PPR-doorbrakers plaats aan een tafel, waar kort tevoren Groningse PSP'ers gegeten hadden. In Steenwijkse termen kunnen we deze laatste groep tot de visie-3 (een zelfstandige kompromisloze Pacifistisch Socialistische Partij) van de PSP rekenen. Zij hadden net een PSP-partijraadsvergadering achter de rug. Een gezamenlijke maaltijd van die twee groepen zou misschien pas een ware doorbraak betekend hebben!

LIDIE KOENEMAN
PAUL LUCARDI

Jan W. Dirx en Hans A. Verstraaten zijn lid van de redactie van Radikale Notities

Feminisering HETERONORMAAL EN BIEFSTUK

'It is time for a matriarchy if the male of the species allows such things to persist.'

Chicago Tribune, 18 July 1926

Germaine Greer is na haar medewerking in diverse opzichten aan het voormalige fameuze sexblad Suck en na haar intellectueel vooraanstaande arbeid — onder andere neergelegd in 'De Vrouw als Eunuch' — inmiddels daar aangeland waar goede Rooms en andere zedeprekers elke vrouw willen, namelijk in een wollen borstrok in het alkoofbed ontdaan van alle vrouwvriendelijke verworvenheden op het gebied van geboorteregeling en sexplezier. Coïtus interruptus, oftewel 'voor het zingen de kerk uit' aanprijzen als de vorm van geboorteregeling bij uitstek lijkt mij even effectief als het op de markt brengen van het geperforeerde condoom ter bevrediging van de echte gokkers onder ons.

Germaine bekritisieren zal de komende maanden ongetwijfeld een vast onderdeel van de weekbladen en de zaterdagbijlagen van de dagbladen gaan vormen, en dat duidt nu juist op één van haar grootste capaciteiten. Zij is namelijk steeds in staat gebleken de juiste toon aan te slaan en dat te zeggen, waar 'de markt' rijp voor is. Ter wiens meerdere eer en glorie dat dan gebeurt, is niet interessant. Wat wel interessant is, is het feit dat nu zo'n konservatief geluid naar voren gebracht wordt. Want ondanks alle positieve en belangwekkende en ware elementen die 'Sex en Destiny' (het nieuwe boek van Greer) ongetwijfeld bevat, kan het boek uiteindelijk niet anders gekarakteriseerd worden dan als konservatief, want de relatieve vrijheid die de vrouw de laatste jaren — mede dankzij de vorderingen in de wetenschap — heeft verworven wordt weer teruggedraaid. Meent Greer dat de tijd rijp is voor een *revival* van de bekrompen normen en waarden van voor — laten we zeggen — 1970? Laten we hopen van niet.

Met enige gretigheid bladerde ik dan ook door de Radikalenkrant van februari, toen ik las dat daarin de tekst voor het PPR-Feminiseringskongres zou staan. Dat stuk zou ongetwijfeld vanuit een progressieve — om niet te zeggen linkse — invalshoek het vraagstuk van emancipatie en feminisme en dus van de positie van de vrouw bespreken. Dat viel echter niet mee. De auteurs van het stuk bleken gekozen te hebben voor een opzet waarin het persoonlijke vormingsmoment het zwaarste

aksent krijgt. En zo'n opzet vind ik nu juist *niet* thuis horen op het kongres van een politieke partij. Echter afgezien van de vorm, biedt de inhoud in mijn ogen ook te weinig houvast om een politiek effectieve discussie te kunnen voeren en op basis daarvan voor een politieke partij relevante konsekwenties te trekken. Op die inhoud wil ik nu verder ingaan.

Het meest in het oog springende verschil met vorige kongresonderwerpen is dat in dit stuk op meerder plaatsen opgemerkt wordt dat feminisering iets is wat persoonlijker is dan andere dingen waar we ons mee bezig houden. 'Feminisering moeten we aan den lijve ondervinden.' Hier begint voor mij al het probleem. Wat wordt hiermee bedoeld? Ik zelf ervaar de kortingen op mijn salaris aan den lijve; en ik trek ook met pijn in het hart konsekwenties uit de partij-uitspraak dat er een selectief autogebruik moet zijn. Maar op welk punt feminisering zich van dit soort zaken onderscheid vermag ik niet in te zien en wordt mij ook niet duidelijk gemaakt. Overigens moet men in antwoord op deze vraag niet aankomen met: pas als jezelf gefeminiseerd bent, weet je hoe we dat bedoelen. Want dat is een traditionele cirkelredenering, die bijvoorbeeld ook ingebakken zit in het Marxisme. Alleen vanuit het proletarisch klassestandpunt kun je zien dat het historisch materialisme de juiste wetenschap van de geschiedenis is; en het historisch materialisme leert je dat je alleen vanuit het proletarisch klasse-standpunt een juiste kijk op de geschiedenis kunt krijgen.

Interessant maar verwarrend is de uitleg die gegeven wordt aan de diverse termen, die gebruikt worden in het feminiseringsstuk. Er worden er vier gebruikt: feminisering, feminisme, jongerenstrijd en heteronormaliteit. Daarbij schijnt volgens de titel van het stuk begrip feminisering een verzamelbegrip te zijn, waar de andere drie onder vallen. Dit nu begrijp ik niet. Feminisering kan in mijn ogen alleen iets te maken hebben met het begrip feminisme, en dan in de betekenis van 'in de praktijk brengen van het feminisme' of iets soortgelijks. Jongerenstrijd en doorbreking van heteronormaliteit zijn totaal andere problematieken met elk een geheel eigen moment van politieke vertaling van die problematiek. Dat wil niet zeggen dat er geen raakvlakken zouden zijn tussen vrouwen-, jongeren- en homostrijd, maar er zijn ook raakvlakken tussen vrouwenstrijd en de strijd voor een beter openbaar vervoer, voor kleinschalige voorzieningsnivo's en voor een open universiteit. En toch wordt dit soort zaken niet genoemd en jongerenstrijd en doorbreking heteronormaliteit wel.

Opvallend is verder dat er gekozen is voor 'Feminiseringskongres' en niet voor 'Emancipatiekongres', omdat de term emancipatie geen verwijzing geeft naar het gewenste eindstadium terwijl de term feminisering dat wel zou doen. Het eindstadium, dat de term feminisme in zich zou dragen, luidt: het volledig op eenzelfde nivo krijgen van vrouwen en mannen, of anders gezegd volledige gelijkberechting. Hoewel dit in het stuk niet verder wordt uitgelegd kan ik mij hier echter het volgende bij voorstellen. Emancipatie en emanciperen zijn termen die inhouden: het vrijmaken van beperkende machten en toegespitst, het aan vrouwen gelijke rechten toekennen als aan mannen. Dit is dus een vrij formele term, die slaat op formele gelijkstelling. Feminisering en feminisme lijken in het taalgebruik een wat bredere betekenis gekregen te hebben dan ze van oorsprong hadden. Bovenop die oorspronkelijke betekenis, die zich ook beperkte tot gelijke rechten voor de vrouw, is een extra dimensie gekomen die verder rijkt dan de formele gelijkstelling. Deze verdere gelijkstelling blijkt niet erg helder te formuleren te zijn. In het stuk wordt gesproken over 'een integratie van voelen, denken en handelen'. Ik zou zeggen dat deze verdergaan-

de doelstelling zijn betekenis vindt in het op een volwaardige wijze met elkaar omgaan. Net zo goed als diskriminatie van mensen met een andere huidskleur veelal onbewust plaats vindt, worden ook vrouwen (in een andere zin) gediskrimineerd: niet als volwaardige mensen behandeld. Maar juist dit moment dat met het opvoeren van de titel feminisering is ingevoerd, problematiseert het vraagstuk enorm en zou de eigenlijke vraagstelling van het kongres moeten zijn. Het gaat dan namelijk om de vraag: mag en kun je als politieke partij verder gaan dan het je inzetten voor formele gelijkberechtiging? Individuele leden kunnen natuurlijk veel verder gaan en ook kan een politieke partij op haar vormingsbijeenkomsten verder gaan. Het gaat er echter om of een politieke partij, juist wanneer ze funktioneert als politieke organisatie (bijvoorbeeld op een kongres), zich mag bemoeien met uitspraken over individuele gevoelens en handelingen welke niet in strijd zijn met het formele kader van gelijkberechtiging. Ik zeg, dat mag zo'n partij niet doen, want dan vindt er een verstrengeling van het private en publieke nivo plaats, die uiteindelijk alleen maar kan uitkomen op een konditionering van gedrag van de burger. En dat is hopelijk toch wel het laatste dat we willen.

Van één zin in het stuk ben ik bijzonder geschrokken, hoewel die zin zeker anders bedoeld zal zijn. Maar de vaagheid van het algemene inhoudelijke verhaal roept nu eenmaal dit soort problemen op. Het gaat om de zin: 'feminisme is ideologie en strategie ineen'. Een ideologie is een *gesloten stelsel* waarin een analyse van de feitelijke maatschappij en een beeld van de gewenste maatschappij verbonden zijn. Een ideologie heeft als kenmerk het los staan van nieuwe ontwikkelingen, omdat de eigen zekerheid overheid moet blijven. Wanneer zo'n ideologie dan gaat samenvallen met een strategie ontstaat de situatie dat er vanuit een onwankelbare zekerheid over hoe de wereld in elkaar zit en hoe die eigenlijk in elkaar zou moeten zitten strijdmiddelen gekozen gaan worden. Het gevaar is dan bijzonder groot dat het doel de middelen gaat heiligen, zoals de geschiedenis ons keer op keer leert, wanneer dit soort processen zich voltrekken. Ik kies niet voor zekerheid en daarmee voor geestelijke armoede als het gaat om politieke doelstellingen en politieke strijd; ik kies voor de twijfel en daarmee voor de intellectuele uitdaging.

JAN W. DIRX

L

o'n twee jaar terug schreef de voorzitter van de PPR een brief aan de actiecentra met daarin twaalf maal het woord concreet — dat leek me 'n rekord en tevens een startsein om op die manier in de PPR verder te gaan. Meermalen krijgt de redactie van dit blad tegenwoordig te horen de inhoud vooral concreet te houden, waarna een redakteur oppert iets over geluidshinder te publiceren, per slot van rekening heeft zowat iedereen burenen of een snelweg om zich heen met teveel lawaai. Ook buiten de PPR maakt 't woord opgang. "Iets lekkers," luidde onlangs mijn abstracte bestelling bij de slager voor het avondeten. Enigszins streng en ter zake doend antwoorde de man: "Ja, maar wat wilt u nu concreet?"

Koncreet staat voor helder, praktisch, voor niet moeilijk doen; en ik vrees dat 't meer en meer voor eenvoud staat. De tweede zin van het PPR-Feminiseringsstuk luidt: 'Natuurlijk kun je kiezen voor het formuleren van politieke uitspraken in abstracte en afstandelijke termen, waarmee ieder het vrij gauw eens kan zijn.' Abstract blijkt voor onduidelijkheid te staan, iets dat weinig praktisch is en aanleiding geeft tot gegoochel met woorden; tevens is het begrip tweelingbroer van afstandelijk geworden. Met het woord abstract komt 't voorlopig niet meer goed.

Het PPR-Feminiseringsstuk is zeer concreet. Het gaat over normen en waarden, macht en invloed, mannen en vrouwen, homo's en hetero's, jongeren en ouderen, aanpassingsmechanismen en meer van die zaken waar enkele bibliotheken over volgeschreven zijn. De materie wordt in dit stuk behandeld via praktijkvoorbeelden, want in eerder geschetst beeld is dat het meeste concrete dat je hebt.

Onder meer dit voorbeeld: 'Klaas en Jet werken allebei in een koekjesfabriek. Klaas is 25 en Jet 16. Ze staan beiden aan de lopende band. Klaas verdient echter twee maal zoveel als Jet. Jongeren krijgen veel minder loon ook al doen ze hetzelfde werk.' Daarna volgen enkele vragen die de kongresganger dient te beantwoorden na 'konfrontatie met eigen reactie, oordeel en gevoel' — een soort verbod om er boeken of statistieken bij te halen.

Klaas is een concreet Hollandse naam, eveneens Jet; hun inkomenspositie is concreet; een koekjesfabriek is ook zeer concreet en de bekende lopende band is zo mogelijk nog concreter. Het is allemaal simpel gehouden, ook het taalgebruik: de zinnen zijn kort, bijzinnen vind je haast niet meer, moeilijke woorden en moeilijke begrippen en moeilijke situaties zijn uit dit landschap verdwenen. Bijkans lijkt het kongresstuk kinderen als doelgroep te hebben — of chronische tv-kijkers, dat is geloof ik hetzelfde.

Via Klaas en Jet moeten de systemen die de samenleving en onze levens bepalen zichtbaar worden; en op deze manier worden ze dat ook, zeker. Alles is nu in lijn te brengen, verhoudingen op sociaal-ekonomisch alsmede sexueel gebied zijn via voorbeelden helder aanwijsbaar, de maatschappij is een blokkendoos en niet langer meer een vrij complexe puzzel. En zo is die samenleving via het konkretisme schijnbaar ook overzichtelijk, handelbaar en maakbaar geworden. De konfrontatie met de eigen reactie, oordeel en gevoel geeft het al aan — enkel een mentaliteitsverandering is nog nodig, de blokken kunnen vervolgens in een meer perfecte volgorde worden gerangschikt en we zijn waar we wezen moeten.

Voor kongresgangers moet dit allemaal erg handig zijn. Wie de voorbeelden niet kan volgen is echt dom; wie ze niet wil volgen omdat-ie het allemaal wat te banaal en te simpel vindt blijft thuis en leest een boek.

Klaas en Jet mogen dan worden gezien als eenvoudige werkende mensen in een fabriek die via een eenvoudig procedé een eenvoudig produkt aflevert, uiteindelijk is het op deze wijze omgaan met de werkelijkheid weinig meer dan een bezweringsformule. Ook de wereld van Klaas en Jet is een ingewikkelde — hun inkomen, hun werk, hun perspectieven en denkbeelden en nog vele andere zaken worden bepaald door subtiele en zelden duidelijke processen. Aan die processen zijn heel wat woorden gewijd; veelal resulterend in abstracte taal, ik weet het, maar wie dit terzijde wil schuiven en politiek enkel wil richten op een platte praktijk van alledag kan net zo goed gaan roepen dat je voor politiek bedrijven de wetenschap niet nodig hebt.

Ik vraag me af waarom het kongresstuk is zoals het is. Om kongressen aantrekkelijker te maken? Kan zijn — het zou ook best kunnen dat die kongressen nu aantrekkelijker worden, dat wil zeggen minder voorspelbaar en saai. Om moeilijke materie voor iedereen begrijpelijk te maken? Kan zijn — en dan heb ik de vrees dat een verkeerde opvatting van duidelijkheid populair aan het worden is. Maar om de een of andere reden denk ik dat ook het zeer non-abstrakte medium tv hier z'n rol speelt.

Klaas en Jet, de koekjesfabriek, de lopende band — het zijn *beelden*, archetypen van een tv-tijdperk, stabiel, geruststellend, tekenend voor de ééndimensionaliteit van dit tweedimensionale medium. Wie politiek beschouwt als iets meer dan het

alledaagse, het zichtbare, tastbare en het persoonlijke weet wat-ie zaterdag 19 mei ook kan doen.

Ikzelf was van plan die dag de verzamelde werken van Max Weber nog eens door te nemen en twee biefstukken bij de slager te bestellen.

HANS A. VERSTRAATEN

Publikaties

DE KAART VAN EXTREEM-RECHTS

Aan de toch al lange rij publikaties over extreemrechtse groepen en ideeën voegt het Antifascistisch Kollektief het boekje 'De rechterkant van Nederland' toe. Doel van de schrijvers is een overzicht te geven van extreemrechtse activiteiten en organisaties en een bijdrage te leveren aan de discussie binnen de progressieve beweging over hoe te reageren op deze verschijnselen.

Het boek is opgebouwd uit een serie artikelen, die ook los van elkaar te lezen zijn. Per hoofdstuk worden vanuit één thema ideeën en werkwijzen van extreemrechts besproken. In een uitvoerige bijlage wordt een groot aantal organisaties en hun personele samenstelling (inklusief verbindingen die er door allerlei dubbelfuncties bestaan) besproken.

Het boek verdeelt de behandelde groepen in drie categorieën: autoritair rechts, rechts-christelijk en (neo-)fascistisch. De eerste twee vinden hun wortels in de 'christelijk-liberale traditie' en willen, hierop voortbouwend, vasthouden aan de bestaande verhoudingen. Het verschil tussen deze twee categorieën zit niet in de ideeën, maar in de nadruk die wordt gelegd op de bijbel als leidraad.

Het neo-fascisme daarentegen vormt een breuk met deze traditie. Het grijpt terug op fascisme en nazisme van voor en tijdens de tweede wereldoorlog. Het volk gehoorzaam aan één leider en racisme zijn kenmerken. Dit verklaart waarom deze derde groep (in tegenstelling tot de twee andere) geïsoleerd is. Dit onderscheid komt in de beschrijvende delen van het boek regelmatig naar voren en is

relevant voor de bestrijding van de diverse groepen. Helaas is dit laatste nauwelijks uitgewerkt.

Het eerste hoofdstuk geeft een beschrijving van extreemrechts vanaf 1945. Hoewel dit zeer summier gebeurt, geeft het toch een aardig beeld van de belangrijkste ontwikkelingen en hun maatschappelijke kontekst. Helaas worden er nauwelijks lijnen getrokken naar de periode van vóór 1945. Ook de laatste tien jaar krijgen weinig aandacht; argumenten hiervoor zijn dat we er in tijd te dicht bovenop zitten om er goed over te kunnen oordelen, en dat de volgende hoofdstukken er over gaan. Dat heeft twee nadelen:

1. De bijeenbrenging van de verschillende recente ontwikkelingen gebeurt te summier (ook elders wordt er niet meer op terug gekomen).

2. Wat er dan in de halve pagina over deze tien jaren nog wel staat is te onge nuances: een aantal sociale bewegingen wordt op één hoop gegooid, alsof de ontwikkelingen vergelijkbaar zijn (bijvoorbeeld de positie van de vredesbeweging is niet te vergelijken met die van de derde-wereldbeweging). Datzelfde geldt voor ontwikkelingen binnen extreemrechts.

Na dit historisch overzicht volgen acht thematische hoofdstukken. In artikelen van wisselende kwaliteit worden de onderwerpen behandeld, te weten milieu, vrede, apartheid (met name de opstelling ten opzichte van Zuid-Afrika), vrouwenstrijd (toegespitst op abortus), homostrijd, burgerlijke ongehoorzaamheid, racisme en antisemitisme. In het boek ontbreken beschouwingen over

ekonomische onderwerpen. Dit is jammer, want juist op dit terrein kan aange- toond worden dat extreemrechts de kwetsbaarste groepen in onze samenleving niets te bieden heeft.

Toch geven de beschrijvende delen een aardig beeld van hoe extreemrechtse organisaties omgaan met de verschillende genoemde onderwerpen. Duidelijk komt eruit naar voren dat ze verschillende strategieën volgen:

- Naar onderwerp valt te onderscheiden in inhoudelijke bestrijding van de tegenstander (bijvoorbeeld bij abortus- en homobeweging) en indirecte bestrijding (bijvoorbeeld de anti-kernenergie- beweging wordt niet op haar ideeën aangevallen, maar op haar aktiemiddelen die de democratie in gevaar brengen).

- Naar groepen valt te onderscheiden in de hierboven genoemde drie categorieën. Daarnaast is een onderscheid mogelijk naar elitaire organisaties versus organisaties die aansluiten bij grote groepen in de samenleving.

Vooraf de hoofdstukken waarin veel met citaten wordt gedaan geven een aardig beeld. Wel wordt slordig met materiaal omgegaan: verwijzingen zijn vaak onvolledig of zelfs fout. Ook is er een aantal malen sprake van geciteerde citaten (een rechtse organisatie wordt geciteerd uit een links tijdschrift). Niet altijd is echter erg diep gegraven. De afwijzende houding van de NVU en de Centruumpartij ten opzichte van flikkers en potten komt nauwelijks uit de verf. Toch is hierover wel informatie aanwezig: zie onder meer publikaties over de NVU; en het aangehaalde interview in SEK (maandblad van het COC), waarin Janmaat en zijn medewerker Vierling hun visie geven op de positie van flikkers en potten, is ook duidelijk genoeg. Dit alles rechtvaardigt een hardere aanpak van deze twee partijen in het homo- hoofdstuk. Ook de konklusie dat het feit dat flikkers en potten massaal naar buiten treden er de oorzaak van is dat Centruumpartij en NVU zich niet tegen hen richten lijkt me onjuist. Dat homo's bij die partijen niet centraal staan komt

volgens mij veel meer omdat ze in buitenlandse werknemers al een groep zondebokken gevonden hebben.

Positief beoordeel ik dat in de beschrijving van racisme ook prof. Couwenberg en de SP behandeld worden. Dit toont dat racisme niet puur een zaak van extreemrechts is.

Meer kritiek valt te leveren op de analyses en de konklusies. Als aanzet voor een discussie (één van de doelen van het boek) zijn ze zeker geschikt. Er valt echter wel wat op af te dingen. Ter illustratie wil ik op het milieu-hoofdstuk ingaan. De intentie van de schrijvers lezen we in de eerste alinea: 'In dit hoofdstuk willen we laten zien dat de zgn. "Groene politiek" niet per definitie progressief hoeft te zijn. Milieuvriendelijk is niet altijd mensvriendelijk.' Uit de daaropvolgende beschrijving van denken en handelen op het terrein van het milieu bij Ekologische beweging, Centruumpartij en OSL blijkt dat. De Centruumpartij legt stevast een link tussen de overlevingsgedachte en milieubehoud enerzijds en de hier aanwezige vreemdelingen anderzijds; ze 'gebruikt (...) angstgevoelens over de onleefbaarheid om politieke macht te krijgen. Dit leidt ertoe dat naast een milieuvriendelijke politiek een mensonvriendelijke politiek (te) verwachten is.' Die konklusie lijkt me nog te vriendelijk. Wie het economische programma van de Centruumpartij leest begrijpt dat dit niet alleen mensonvriendelijk is (namelijk ten koste van de zwaksten in de samenleving gaat), maar ook milieu-onvriendelijk is. Dit heeft echter niets meer met ekologische/groene politiek te maken; die staat voor een totaal programma. Milieudenken werkt dan door in alle andere onderdelen van het programma. Het is dan ook kwalijk dat de politiek van de Centruumpartij (en anderen) in dit boek onder de kop ekologie beschreven wordt. Echt twijfelachtig wordt het verhaal wanneer gezegd wordt 'de kolonisten bedienden zich van de theorieën van Linnaeus en Darwin. Lorenz was de nazi's behulpzaam en wie gaat er met de ekologische ordening vandoor?'

Deze insinuerende passage stelt iedereen die ekologische politiek wil bedrijven in een kwaad daglicht. Ten onrechte, gezien wat bijvoorbeeld de Grünen onder de vlag van de groene politiek doen.

De schrijvers gaan dan ook (zoals na dit laatste citaat te verwachten was) in de fout als ze spreken over groene politiek ter linker zijde: 'Een inrichting voor (...) een groene partij, zoals die uit de PPR-hoek komt, bekijken we kritisch.' Het lezen van het program van de groen-progressieve combinatie die voor de Europese Verkiezingen is gevormd leert anders. Het wordt echt bont als gezegd wordt: 'Dat zal ook gelden voor een groene partij die zichzelf in min of meer linkse hoek plaatst.' Als ik dan ook nog lees dat radikaal-progressieve milieustandpunten vastleggen in een politiek programma de zaak zal bemoeilijken, dan kan ik niet anders konkluderen dan dat de schrijver(s) van dit onderdeel niet (meer) in parlementaire politiek geloven.

Maar wie niet meer in politiek gelooft moet dit duidelijk zeggen en niet anderen die nog wel in (progressieve) politiek geloven zwart maken.

Dit boek is zinvol, omdat het veel informatie geeft over extreemrechtse groepen, het vormt een goede aanzet voor discussies in de progressieve beweging. Het bevat echter teveel fouten in analyse en konklusies om er zonder een diepgaande discussie in progressieve akties iets mee te kunnen doen.

BERT WILLEMSSEN

De rechterkant van Nederland, een overzicht van extreemrechtse en fascistische verschijnselen; Antifascistisch Kollektief; uitgave SUA; f 21,—.

LINKSISME EN DE HEILSTAAT

A. de Swaans 'Halverwege De Heilstaat' — een verzameling van korte essays, eerder verschenen in NRC/Handelsblad — roept bij mij allereerst de volgende vraag op: hoe komt het toch dat ik dit soort essays met zoveel genoegen lees? Immers, verzorgingssocioloog De Swaan krabt als met een pennemes dikke verlagen weg om bloot te leggen wat ook onder links gedrag en opvattingen verborgen schijnt te kunnen zitten. Misschien is de werkelijkheid mij liever dan de ideologie: de werkelijkheid als het veranderen zelf en de ideologie als de wijze waarop en de richting waarin veranderingen in de samenleving zich eigenlijk dienen te voltrekken. De afstand tussen die twee lijkt groter te worden naarmate de tijd verstrijkt. Maar de werkelijkheid blijft, ideologieën verdwijnen. De moeilijkheid is dat het kijken naar de werkelijkheid via de eigen ideologische bril, het voor mensen soms lastig maakt zich door de werkelijkheid te laten korrigeren, zeker waar de eigen ideologische bril sterk korrespondeert met de groepsbril. Maar ja, wat is in vredesnaam de werkelijkheid? In ieder geval kom je er dichter bij door er op verschillende manieren tegen aan te kijken. En als dat scherp en origineel kan, zoals De Swaan dat doet, dan is dat extra meegenomen en aan te bevelen. Ik vind het tenminste een genoegen om ook via zijn bril mee te kijken. Maar misschien was ik mij allang bezig los te maken van de groepsnorm van kijken en is De Swaans boek voor mij een bevestiging of verheldering van wat ik allang bezig was te herzien.

Dat laatste acht ik waarschijnlijk. In mijn omgeving zie ik trouwens vele mensen bezig zich los te maken van opvattingen en ideeën die eerder vanzelfsprekend waren. Het gevolg is wel politiek dakloos worden. Wel afscheid nemen, maar waar dient zich de nieuwe geloofwaardige vorm aan? Alle alternativen lijken hun aantrekkingskracht te verliezen — de redelijke, de radikale, de

socialistische. Hun structuren zijn star aan het worden vergeleken bij de enorme veranderingen die zich in het denken en voelen van individuele mensen lijken af te tekenen.

Het samengaan van klein links in het Groen Progressief Akkoord moet als zodanig als politieke vernieuwing verkocht worden. Doel: èn de PvdA naar links trekken èn een linkse meerderheid. Een tegenstelling in zichzelf. Trouwens, er zal maar jarenlang gestreeft zijn naar een linkse meerderheid — als naar een utopie — terwijl een veel belangrijker vraag is: en wat dan? De heilstaat of het begin ervan?

De gerealiseerde heilstaten geven alleen maar een akelige terugval in menselijke vrijheid en creativiteit te zien, naast een zeer betrekkelijke gelijkheid. Alleen maar harde onderdrukking door een nieuw type heersende klasse. De Swaans essays over wat hij noemt 'linksisme' en de verzorgingsstaat stellen vragen, niet over de morele verontwaardiging over sociale onrechtvaardigheden die ten grondslag ligt aan linkse politieke opvattingen, maar over de keerzijde der medaille als de linkse meerderheid het echt voor het zeggen zou krijgen.

De kans is echter uiterst gering dat we daarmee te maken krijgen. Niet dat dit zo erg behoeft te zijn, want ik denk dat er veel fundamentele veranderingen op til zijn waarbij het schema links/rechts misschien nauwelijks meer relevant is. Het is niet alleen een tijd van economische crisis, maar op alle gebieden heerst onzekerheid en gebrek aan visie op de toekomst, zeker politiek. Het is een tijd waarin de oude reeds gepasseerde opvattingen — van zowel links als rechts — nog steeds de vormen bepalen en nieuwe concepties zich nog niet hebben aangediend, hoewel ze misschien al hier en daar onder de oppervlakte liggen te rijpen.

De huidige onzekerheid zal nog lang duren, alvorens we echt afgerekend hebben met het verleden en nieuwe normen en waarden gevonden hebben. Eén opvatting zal daar naar mijn opvatting

niet meer in passen, namelijk polarisatie. En tot die tijd maar bezig blijven met onder andere het lezen van essays als die van Bram de Swaan, voorlopig alleen tot heil van ons eigen menszijn.

WOUTER VAN DAM

A. de Swaan, Halverwege De Heilstaat, Meulenhoff Amsterdam, 1983, f 22,50.

Berichten

ARTIKEL 12

Iedere gemeente heeft recht op een algemene uitkering uit het Gemeentefonds. In artikel 12 van de 'financiële verhoudingen wet' staat dat een gemeente mits zij voldoet aan een aantal voorwaarden een beroep kan doen op een extra 'aanvullende' bijdrage uit het gemeentefonds. Dit betekent dan wél, dat er voor de andere gemeenten minder te verdelen valt.

Er bestaat bij veel gemeenten een grote weerstand om de artikel 12-status aan te vragen. Dit komt voort uit de angst voor betutteling vanuit Den Haag, en uit een soort vals eergevoel. Wat er in de praktijk dan vaak gebeurt is dat men zichzelf bezuinigingen gaat opleggen om artikel 12 te vermijden. Men vergeet daarbij dat men wat betreft de uitgaven dan al vaak op het nivo zit van een artikel 12-gemeente. Om een juiste afweging te kunnen maken of het toch niet gunstiger is om wel artikel 12-gemeente te worden, is het noodzakelijk dat men een goede kennis van zaken heeft. Vandaar een korte samenvatting van de wijze van toepassing van artikel 12 FV-wet 1960.

De tekst van art. 12 bevat drie kenmerkende punten:

a. de aanvragende gemeente moet haar belastingen tot het bekende 'redelijke peil' hebben opgevoerd. In de praktijk blijkt dit, als gemeenten in financiële moeilijkheden zitten altijd het geval te zijn;

b. er moet een 'aannemelijk' tekort zijn; in 1984 f 17,— per inwoner;

c. het moet de gemeente zonder de aanvullende bijdrage onmogelijk zijn te

voorzien in de noodzakelijke behoeften.

De behandeling van een art. 12-aanvraag loopt langs twee lijnen: 1. Analyse van de *begroting*, teneinde zicht te krijgen op de behoeften van de gemeente, en op de vraag of de gemeente haar uitgaven niet heeft uitgezet boven een nivo dat noodzakelijk genoemd kan worden. Voor deze analyse wordt gebruik gemaakt van vergelijkingscijfers van niet-tekort-gemeenten. (Deze zijn aan te vragen bij Raads- en Statenwerk, 020-247570.) 2. Vaststelling van het *aanvaardbaar begrotingstekort*. Dit houdt in dat alle nieuw beleid uit de begroting wordt geschrapt en bovenmatige toename van de laatste jaren in beleidsgevoelige sectoren worden gecorrigeerd. Na inbreng van 20% van 'de aanwendbare reserves' resteert het *relevant tekort*, dat in feite gelijk is aan de te verstrekken aanvullende bijdrage.

Bij de analyse van het gemeentelijk budget ontstaat een overzicht van plussen en minnen; in bepaalde sectoren geeft de gemeente meer uit dan gebruikelijk, in andere sectoren minder. De sectoren en taken waaraan meer wordt uitgegeven, worden onderscheiden in beleidsgevoelig en niet-beleidsgevoelig. Niet-beleidsgevoelig wil zeggen dat de meer-kosten worden veroorzaakt door factoren die zich aan beïnvloeding door de gemeente onttrekken. Voorbeelden hiervan zijn: grote lengte wegennet, slechte bodemgesteldheid, veel cliënten sociale dienst.

Elk van deze omstandigheden vormt voor de gemeente een *struktureel verstorende faktor*, op grond waarvan zonder

bovenmatige problemen een aanvullende bijdrage kan worden verstrekt.

Daarnaast worden structurele meevallers in het budget opgespoord en met de structureel versturende factoren verrekend. Een positieve structurele faktor kan bijvoorbeeld zijn een relatief klein te onderhouden wegennet, een klein beroep op de sociale dienst, een hoge algemene uitkering uit het Gemeentefonds. Indien het aanvaardbaar tekort gelijk is aan of lager dan het saldo van structureel versturende factoren en positieve factoren, ondervindt de gemeente over het algemeen weinig hinder van haar art. 12-status. De aanvullende bijdrage wordt vastgesteld op het relevant tekort en de gemeente kan voor het overige nog wel enig beleid voeren, mits het tekort niet stijgt.

Bij een tekort boven het saldo van de structurele factoren ligt de zaak anders. De gemeente heeft dan blijkbaar haar budget overschreden zonder dat daar harde oorzaken en omstandigheden voor kunnen worden aangewezen. Saneren is vervolgens het parool. Er zijn dan een aantal mogelijkheden.

Als er helemaal geen (saldo van) structurele factoren kunnen worden aangewezen, hangt het van de omvang van het tekort en de saneringsmogelijkheden af of de aanvraag eenvoudigweg wordt afgewezen, dan wel of een saneringsbijdrage wordt verstrekt. De gemeente kan immers niet failliet gaan. Wordt een saneringsbijdrage verstrekt, dan gaat dit altijd gepaard met bijzondere voorschriften, zoals een vakaturestop, belastingverhoging en/of samenstellen van een saneringsbegroting. In de wijze van sanering wordt de gemeente meestal vrij gelaten; als de begroting maar reëel sluitend is.

De verhalen over 'kuratele' zijn grotendeels overdreven. Van enig direkt toezicht op de dagelijkse gang van zaken is geen sprake en de gemeente mag zelf haar potloden blijven bestellen. Wel moet vooraf machtiging worden gevraagd voor nieuwe uitgaven.

Na drie jaar aanvullende bijdragen wordt

zonodig voor een bepaald aantal jaren een aanvullende uitkering vastgesteld. In de jaren dat de gemeente een aanvullende uitkering ontvangt, is van enige rijksbemoeienis geen sprake en geldt het normale toezicht van GS. Een aanvullende uitkering wordt wel beschouwd als 'laatste' verfijning van de Gemeentefondsuitkeringen, waarbij met alle individuele omstandigheden van een gemeente rekening wordt gehouden.

In de overwegingen om over te gaan tot het aanvragen van een art. 12-status kunnen naast de financiële aspecten ook politieke aspecten een rol spelen. Een dergelijke aanvraag kan een protest inhouden tegen het onevenredig afschuiven van de rijkstekorten naar de gemeenten. Immers een massale aanvraag van de art. 12-status door de gemeenten heeft een signaalfunctie naar de rijksoverheid. Het is niet voor niets dat toen Enschede een art. 12-gemeente werd er zich plotseling ministers mee gingen bemoeien.

In het verleden is het aantal gemeenten dat de art. 12-status aanvraag nog steeds gedaald (momenteel ongeveer 30). Door een plotselinge stijging van dit aantal wordt de rijksoverheid met haar neus op de feiten gedrukt, namelijk dat de bezuinigingen in deze vorm er onherroepelijk toe leiden dat gemeenten in grote financiële moeilijkheden komen. Een gemeente kan niet failliet gaan, de rijksoverheid zal dus moeten bijspringen. Op deze wijze krijgt zij de bal weer aardig teruggespeeld. Bezuinigingen op het Gemeentefonds en de rijksbijdragen krijgt ze zo weer op haar eigen bordje teruggeschoven. (AK)

DE BURGEMEESTER

Op vrijdag 20 januari werd Henk Waltmans geïnstalleerd als burgemeester van Landsmeer. Uit zijn installatierede zijn onderstaande passages overgenomen.

De zorgen nemen in onze tijd toe. De enorme en slepende werkloosheid tast het vertrouwen van velen in de democratische samenleving aan, de vergaande gemiddelde inkomensdaling maakt hen bang voor de toekomst. De krankzinnige wapenwedloop en de gevaarlijke milieuvervuiling jagen het gevoel van onveiligheid aan. Daarbij komen dan de bezorgdheid om de gezondheid en om de toekomst van de kinderen. De kleine kriminaliteit doet onbehaaglijk aan. Mensen hebben er recht op vrij, veilig en blijmoedig door het leven te gaan. Om dat te kunnen moeten ze ook in slechte tijden de hoop levend kunnen houden dat het gaat om voorbijgaande crisisverschijnselen. Hoop op een betere samenleving is nodig, anders verliezen ze het vertrouwen in ons democratisch staats- en maatschappelijk bestel. Maar hoop dient gestut te worden door een visie, gebaseerd op solidariteit en idealisme en ondersteund te worden door een creatief, inventief, durvend en vastberaden handelen. Dat zijn de zonnestralen die een bevrijdend en wenkend perspectief vormen naar de toekomst.

Deze moeilijke tijden vereisen vastberaden bestuurders. Financieel zal het ook onze gemeente niet voor de wind gaan, want het landelijk beleid verschuift een groot gedeelte van de lasten eenvou-

digweg naar de lagere overheden. Die moeten er dan maar het beste van maken. Wie nu nog zijn begroting sluitend kan maken, dient zich wel erg zorgvuldig af te vragen of hij dat in volgende jaren ook nog kan.

Beslissend voor het gehalte van de lokale democratie zal ons vermogen zijn om kollegiaal en konstruktief, maar ook waar nodig vasthoudend en principieel te werken in het belang van de Landsmeerse gemeenschap.

Ik weet niet of het U verbaast als ik iets zeg over één van de vraagstukken welke de komende jaren veel van onze aandacht zal opeisen, namelijk *de bestuurlijke organisatie*, en de regionale samenwerking. De herindeling mag U wel een oude liefde van mij noemen. In de derde stelling bij gelegenheid van mijn promotie in 1962 heb ik mijn mening kort en bondig weergegeven:

‘Samenvoeging van gemeenten levert geen duurzame oplossing op voor structurele vraagstukken, welke het kader van de gemeente te boven gaan.’

Die mening onderschrijf ik nog ten volle. Op 3 november 1944 kocht ik het boek *De Chinese Filosofie van Henri Borel*. Daaraan ontleende ik het volgende verhaal bij mijn maidenspeech in de Tweede Kamer over de samenvoeging van Amersfoort en Hoogland in 1973:

‘Het volk van Ts’i viel Yen aan en overwon het. Koning Suën vroeg: “Sommingen raden mij Yen niet te annexeren, anderen raden mij het te annexeren.” De wijsgeer Mêng Tsz’ antwoordde hem: “Als het volk van Yen niet verheugd is dat gij het annexeert, annexeert het dan niet. Als gij het water dieper maakt en

het vuur heeter, zal er ook revolutie komen en daarmee uit”.’

Met andere woorden: ook wie in Noord-Holland bij een herindeling wordt betrokken, dient acht te geven op de wensen van de bevolking. Als het maar enigszins mogelijk is en de gemeenten voor de behartiging van de echt gemeentelijke taken goed functioneren, zullen die wensen gehonoreerd moeten worden. Wat de reorganisatie van het binnenlands bestuur aangaat, zijn we terug bij af, nu de ontwerpen door Minister Rietkerk zijn ingetrokken. Intergemeentelijke samenwerking, welke echter niet verzelfstandigd mag worden ten opzichte van de gemeenten, is sinds de Nota Organisatie Binnenlands Bestuur van 31 mei 1983 de nieuwe weg.

Wel wat anders dan wat de Tweede Kamer op 20 januari 1981 via de motie-Evenhuis als beleid wenste:

- slechts drie bestuurslagen;
- provincies-nieuwe-stijl;
- geen gewestvorming.

Ik ben met de jongste ontwikkeling ingenomen, want op 30 oktober 1980 had ik de Tweede Kamer vergeefs voorgesteld de bestuursorganisatie te richten op de volgende uitgangspunten:

- een democratisch en doorzichtig openbaar bestuur;
- behoud bestaande en toekenning nieuwe bestuurstaken aan de gemeenten;
- vervulling van grensoverschrijdende gemeentelijke taken in regionaal verband op basis van een gemoderniseerde wet gemeenschappelijke regelingen;
- een gewestelijke organisatie die datgene volgt wat zich in de bestuurspraktijk heeft ontwikkeld.

De burgemeester kan zich niet aan de politiek onttrekken; hij is een politiek figuur, door de lokale-, provinciale- en rijkspolitiek getoetst, voorgedragen en benoemd. Hij beweegt zich in een politiek veld, ook als hij een functie heeft onafhankelijk van de plaatselijke partijpolitieke verhoudingen. Hij is immers burgemeester voor alle gemeentenaren. Hij zal ten bate van alle inwoners stimu-

lerend, signaliserend en coördinerend werkzaam te zijn met een bijzondere aandacht voor de rechten en de grondrechten, de noden en de wensen van al diegenen die deze wellicht wat meer nodig hebben dan anderen.

Wil dit nu zeggen dat een burgemeester zich krampachtig moet gaan opstellen jegens de partij-politieke groepering uit welke hij is voortgekomen? U zult dat van mij niet willen vragen. Het is U niet ontgaan welke partij ik mee heb opgericht en jarenlang in Provinciale Staten, Tweede Kamer en Europees Parlement heb mogen vertegenwoordigen. U weet dat de PPR de partij van mijn keuze is, ook al voel ik me dan *niet bij rood alleen* thuis.

AKTIE VOOR WERK

Duizenden mensen proberen zelf werk te maken. Om werkloosheid te voorkomen, om op een zinnige, koöperatieve en milieubewuste manier te produceren of diensten te verlenen. Kunnen deze lokale en regionale initiatieven een antwoord zijn op de crisis van de dominante economie? Of wordt de positie van de arbeid(st)er in die economie, met z'n CAO's en andere bevochten verworvenheden, er door ondermijnd?

Prikkelende vragen die centraal staan in het nieuwste nummer van het kwartaaltijdschrift 'Arbeid en Milieu'.

De Zeeuwse FNV bestuurder Waumans heeft een duidelijk antwoord: "Alle tijd, energie en middelen besteed aan het opstellen van werknemersplannen zal tot gevolg hebben dat dit kapitalistisch systeem met zijn crisisverschijnselen nog versterkt wordt". Hij formuleert een linkse kritiek op wat bijvoorbeeld al enkele jaren bekend staat als het Aktieplan Werkgelegenheid Nijmegen.

Ben Alders, Ger van den Broek en Marcel Meys (Universiteit van Nijmegen) analyseren dit Aktieplan vanuit een andere invalshoek; werkt het Aktieplan, welke uitstraling heeft het? Als grootste gevaar zien zij de inkapseling door de overheid.

Ingekapseld is zeker het initiatief van de Brabantse FNV tot de oprichting van een Brabantse Ontwikkelings en Herstructurerings Maatschappij (BOHM, nu BOM geheten). Althans volgens de Tilburgse econoom en energie-aktivist Wim Kersten. Hij vreest dat de 'mens- en milieuvriendelijke benadering in de

nieuwe opzet niet meer zo uitgebreid terug te vinden is en dat de overheid de BOM zal gebruiken voor het ten uitvoer brengen van 'Wagneriaanse plannen'.

Artikelen over de MeMO-sektor en de Belgische vorderingen op het gebied van de 'andere' economie completeren het materiaal wat vervolgens in een *ronde-tafelgesprek* tot enkele konklusies leidt; Hans Droppert (Aktieplan Nijmegen), Jan Jetten (FNV Brabant), Klaas van der Ven (MEMO) en Bonne Wisman (PSP-econoom) werden het lang niet over alles eens. Wel dat de voorbeeld-functie centraal staat en dat initiatieven daarom gestimuleerd moeten worden. Een bescheiden verwachtingspatroon!

Arbeid en Milieu 83/4 bevat naast deze thema-artikelen nog twee polemieken, gewijd aan semibedrijven en de BMD, en dossiers over initiatieven voor werk en over energiebesparing en alternatieve energiebronnen.

Arbeid en Milieu 83/4 'Aktie voor Werk', f 5,50. Verkrijgbaar in de boekhandel, of door f 7,00 over te maken op giro-nr. 44 55 231, t.n.v. St. Arbeid en Milieu, Middelburg.

Voor f 30,- op dat gironummer wordt men abonnee voor 1984, inclusief dit verschenen nummer 83/4.

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1984, nummer 1. Radikale-Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:

Jan W. Dirx,
Jaap P. de Jong,
Anita M. Keuning,
Tim M. van Ruiten,
Hans A. Verstraaten.

Vormgeving:

Joep Paulussen.

Zetwerk, lay-out & druk:

Stichting Studentenpers Nijmegen

Redactie-adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f 27,50 per jaargang (vier nummers).

Voor abonnementen en bestellen losse nummers (f 8,50 inklusief verzendkosten) is het adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel. 020-226018; of via gironr. 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, onder vermelding van het gewenste.

PPR **STUDIESTICHTING**

SINGEL 277 | 1012 WG AMSTERDAM | TELEFOON 020-22 60 18

STUURGROEP
RAADS- EN STATEN
WERK

SOCIALISTISCH PERSPEKTIEF

№ 22

KOMMA
■ TIJDSCHRIFT VOOR
POLITIEK EN SOCIAAL
ONDERZOEK
JAARGANG 4 NUMMER 3

RADIKALE

NOTITUES

1984 / NR. 1A

Gezamenlijk nummer ter gelegenheid van de Europese verkiezingen
juni 1984

RADIKALE NOTTIES, jaargang 1984, nummer 1A
SOCIALISTISCH PERSPEKTIEF 22, zesde jaargang nummer 2
KOMMA, jaargang 4, nummer 3

werkredactie: Kees Bakker, Jan Dirx, Duco Hellema,
Alexander de Roo en Tim van Ruiten

druk: Bevrijding / Amsterdam

prijs: f 6,-

inhoud

- 3 Kees Bakker, Jan Dirx, Duco Hellema, Ron Leijser, Alexander de Roo
en Tim van Ruiten
van de werkredactie
- 5 Bram van der Lek
groen links bij de europese verkiezingen
- 10 Peter Lankhorst, Jaap Roëll en Theo Ruyter
Europa en landbouw
- 21 Willem de Bruin
Europa en het milieu
- 32 Wim Schoutendorp
europese politiek, uitdaging voor links
- 37 Duco Hellema
Europa maakt zich sterk
- 44 Theo Ruyter
EG en ontwikkelingsbeleid
- 48 Ron Leijser en Alexander de Roo
rood en groen
- 58 Bert Willemsen
het zesde volk
- 63 Titia Bos
de derde richtlijn
- 69 **kolofon SOCIALISTISCH PERSPEKTIEF**
- 70 **kolofon KOMMA**
- 71 **kolofon RADIKALE NOTITIES**

van de werkredactie

De Europese verkiezingen die op 14 juni gehouden worden leveren twee identieke doorbraken op aan de rechter- en linkerkant van het politieke spektrum in Nederland. Konfessioneel-rechts heeft één lijst gevormd en radikaal-links heeft samen met een tak van de groene beweging één lijst gevormd. Het tot stand gekomen Groen Progressief Akkoord is een logische stap op de weg van samenwerking tussen PSP, CPN en PPR.

De redakties van Socialistisch Perspektief -uitgave van de Stichting Vorming en Scholing PSP- Komma -uitgave van het IPSO, het wetenschappelijk bureau van de CPN- en Radikale Notities -uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk- hebben een bijdrage willen leveren aan die samenwerking en aan de campagne voor de Europese verkiezingen, door met een gemeenschappelijk nummer uit te komen. In zeer korte tijd en met beperkte financiële middelen zijn we erin geslaagd het voor u liggende blad te produceren.

Het spreekt vanzelf dat de auteurs, die afkomstig zijn uit de drie radikaal-linkse partijen, op persoonlijke titel geschreven hebben.

Voor de abonnees op Socialistisch Perspektief en Komma is dit een regulier nummer van de jaargang-1984; voor de abonnees op Radikale Notities is dit een extra nummer.

Het nummer opent met een artikel van Bram van der Lek -lijsttrekker van het Groen Progressief Akkoord- over de Euroverkiezingen. Hoe staat het Groen Progressief Akkoord daar tegenover, wat is er mis en wat moet er beter en anders worden?

Centraal in de Europese samenwerking staat het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Peter Lankhorst -tweede kamerlid PPR- Jaap Roëll en Theo Ruyter -fraktiemedewerkers van de tweede kamerfractie van de PPR- geven een overzicht van het huidige beleid, laten zien waar dat mis loopt en dragen alternatieven aan.

Milieuvervuiling is een internationaal probleem, niet gebonden aan landsgrenzen. Willem de Bruin, -hoofdredakteur Milieudefensie- pleit dan ook sterk voor een Europees milieubeleid, want alleen dan kunnen er effectieve maatregelen genomen worden.

Wim Schoutendorp -redakteur van De Waarheid- kijkt achter de schermen van het Europa van de tien. Hij laat zien hoe de machtsverhoudingen echt liggen; welke belangen het beleid bepalen en waarom het juist zo belangrijk is voor links om op dat Europese nivo actief politiek te bedrijven.

Duco Hellema -redaktielid Komma- gaat in op misschien wel de meest gevoerde discussie over Europa op dit moment: de vraag naar een meer zelfstandige Westeuropese militaire status. Hij analyseert en bekritiseert de diverse visies en pleit voor concrete stappen: geen kruisraketten.

Als gesproken wordt over de EG en de Europese politiek wordt niet snel gedacht aan de Derde Wereld. Toch voert de EG ook een ontwikkelingsbeleid. Theo Ruyter -fraktiemedewerker tweede kamerfractie PPR- gaat daar op in, met commentaar en aanbevelingen.

Vervolgens maken we een radikaal politieke reis door Europa. Ron Leijser en Alexander de Roo -redactieleden Socialistisch Perspektief-

geven een overzicht van welke radikaal-linkse en groene partijen we in de landen van de EG tegenkomen.

Bert Willemsen -tot voor kort sekretaris buitenland van de PPR- schrijft over 'minderheden' in de EG. Het aantal migranten in de EG is groter dan de bevolking van vijf van de tien lidstaten. Wat zijn de rechten van deze mensen - of beter gezegd, welke rechten hebben ze niet? De auteur pleit voor een drastische uitbreiding van die rechten.

Tenslotte, de EG komt regelmatig positief in het nieuws als het gaat om een gelijke behandeling van vrouwen en mannen. Titia Bos -statenlid voor de PSP in Noord-Holland- bekijkt of de 'derde richtlijn' positief kan werken in de richting van een geïndividualiseerd sociaal zekerheidssysteem.

Uit de verschillende bijdragen in deze uitgave zal blijken dat er binnen radikaal-links nog niet eenduidig gedacht wordt over de mogelijkheden en wenselijkheden van Europese samenwerking. Wel is duidelijk dat de verschillen niet partij-bepaald zijn, maar dwars door de partijen heen lopen.

De werkredactie wil graag initiatieven nemen om deze verschillen nader te bespreken, bijvoorbeeld op een studiedag. Daarvoor is het van belang dat u reageert op de bijdragen in dit nummer. Reacties kunt u opsturen naar één van de redakties van de drie bladen, waarvan de adressen achterin vermeld staan. Ook stellen we het op prijs reacties te ontvangen op het feit dat we met een gezamenlijk nummer uitkomen.

KEES BAKKER
JAN DIRX
DUCO HELLEMA
RON LEIJSER
ALEXANDER DE ROO
TIM VAN RUITEN

Bram van der Lek

groen links bij de europese verkiezingen

In 1979 waren er voor het eerst verkiezingen voor het parlement van de Europese gemeenschap. De PSP, PPR en CPN deden aan deze verkiezingen mee, maar met weinig enthousiasme, en ook zonder kans op zetels. M.n. voor de PSP was het vooral een 'protestdeelname', een gelegenheid om de bezwaren tegen de kapitalistische blokvorming van de EG nog eens goed uit de doeken te doen. Ook bij de andere partijen was de kritiek groot. Die kritische opvatting over de Europese Gemeenschap bij de verschillende partijen is nauwelijks veranderd. Toch vormen zij nu, voor de verkiezingen van 1984, samen met het Groen Platform (door een beslissing van de Raad van State nu Groene Partij Nederland geheten) een samenwerkingsverband: het Groen Progressief Akkoord, met één programma en één lijst.

Voor een deel is die samenwerking natuurlijk van pragmatische aard. Zonder de drang van de 'kiesdrempel' van vier procent (Nederland heeft 25 zetels in het Europese parlement van de 434) zou hij wellicht niet tot stand gekomen zijn.

Toch is er ook een meer politieke achtergrond. Die achtergrond is gelegen in een dubbele ontwikkeling die zich in de laatste jaren heeft voorgedaan. Enerzijds is een aantal crises waar de wereld in verkeert steeds duidelijker geworden. De crisis van het milieu, de crisis in de sociale verhoudingen en de alles overheersende wapenwedloop. Bijna overal is rechts aan de macht en dreigt door zijn beleid deze crises alleen maar te verergeren. Anderzijds -en daartegenover- is er een groei en ontwikkeling van tegenbewegingen: de vredesbeweging, de milieubeweging, het verzet tegen kernenergie, de vrouwenbeweging, en een geheel nieuwe opstelling binnen kerken, de vakbeweging en andere reeds langer bestaande 'sociale bewegingen'.

Bij steeds meer mensen dringt het besef door dat de verschillende bedreigingen bij elkaar horen, dat de toenemende macht van de staat, de milieuvernietigende produktie, de toenemende verschillen tussen arm en rijk, tussen de werkenden en de overbodigen, en ogenschijnlijk niet te stuiten wapenwedloop, onderdelen zijn van éénzelfde systeem. En het verzet tegen dat systeem neemt toe.

Het begrip 'groene politiek' dreigt, bijna nog voor het is uitgevonden, de meest uiteenlopende en niet altijd on-bedenkelijke betekenissen te krijgen. Niettemin zullen we het er voorlopig mee moeten doen, vooral ook omdat het, mits op de juiste wijze ingevuld, wel degelijk de kern raakt van waar het bij het formuleren van een nieuw politiek alternatief om gaat. Ekologie, de strijd voor een leefbare aarde, is immers niet een zaak die men kan nastreven los van de 'overige' politiek, maar een zaak die onmiddellijk raakt aan de economie, de inrichting van de samenleving, de vragen van bewapening en ontwapening, de machtsverhoudingen in de wereld.

Groene politiek is dan ook allerminst een 'one-issue'-politiek, zoals sommigen zo graag suggereren, maar -integendeel- een revolutionaire en radikale stellingname op alle terreinen van de politiek. De innerlij-

ke samenhang van deze stellingname begint langzamerhand wat duidelijker vormen aan te nemen. Vormen die aansluiten bij datgene waar linkse, socialistische en pacifistische partijen al vele jaren voor gestreden hebben.

In dit inleidende artikel wil ik deze gedachten iets nader uitwerken.

bewegingen

Niet alleen in Nederland, maar in heel Westeuropa -en trouwens ook in andere delen van de wereld (de VS, Oosteuropa)- hebben een aantal sociale bewegingen, in samenhang met elkaar, zich ontwikkeld en aan kracht gewonnen. Tegenover een restauratie in de officiële politiek -Reaganisme, Thatcherisme, no-nonsense- staat een groeiend verzet. De vredesbeweging, speciaal de beweging tegen de kernwapens en de plaatsing van de Pershings en Kruisraketten, organiseerde zich op Europese schaal. Diverse dwarsverbindingen zijn inmiddels ontstaan met de milieubeweging, het verzet tegen kernenergie, tegen groot-schalige produktie, grootschalige verkeersoplossingen, tegen chemisch afval en vuilozingen en tegen een milieuvijandige landbouwpolitiek. Bij een toenemend aantal mensen begint het besef door te dringen dat de 'no-nonsense' methode om de economische crisis op te lossen de milieubedreiging alleen maar erger kan maken en tegelijkertijd voor de vraagstukken van werkgelegenheid, inkomensverdeling en bestrijding van de armoede in de wereld geen enkele oplossing biedt. Het nieuwe alarm rondom de zure regen, zeevervuiling en gifstoffen in het voedsel, kan deze inzichten alleen maar versterken.

Uit enquetes, het optreden van actiegroepen en Bürgerinitiative, de deelname aan demonstraties, enz. blijkt dat velen, soms zelfs meerderheden, de officiële politiek op het gebied van bewapening, kernenergie, en het geldende beleid op milieugebied afwijzen en ook bereid zouden zijn ingrijpende veranderingen -bijvoorbeeld achteruitgang in inkomen- te accepteren wanneer daar werkelijk een schonere en meer menselijke samenleving tegenover zou staan.

Natuurlijk is slechts een beperkt aantal mensen bewust actief in actiegroepen, platforms en bewegingen. Maar we moeten m.i. de uitstraling van dit alles niet verwaarlozen of vergeten.

Een ander belangrijk element vormen de strijd van de vrouwen en de denkbeelden van het feminisme. Daarbij gaat het om meer dan de gerechtvaardigde strijd voor gelijke behandeling, individualisering van inkomen en deelname aan het arbeidsproces. Het gaat vooral om de kritiek op patriarchale verhoudingen, machtsdenken, instrumentalisme, technokratie. Het zijn deze denkbeelden die rechtstreeks doorwerken in de theorie en aktievormen binnen de vredes-, milieu- en democratiseringsbewegingen.

Opvallend aan deze bewegingen is dat zij over de grenzen heen sterke overeenkomsten vertonen. Dikwijls blijkt datgene wat in een bepaald land met veel vallen en opstaan aan denkbeelden en als aktiepraktijk is ontwikkeld in andere landen er bijna net zo uit te zien. Natuurlijk komt dat voor een deel omdat men ook inderdaad veel aan elkaars denkbeelden en aktiepraktijk ontleent en voor een ander deel omdat men zich baseert op dezelfde 'alternatieve' literatuur. Niettemin is de overeenkomst, ook waar dergelijke gemeenschappelijke bronnen niet aan te wijzen zijn, vaak heel treffend. Er is een bijna vanzelfsprekend gevoel van internationale verwantschap binnen de diverse bewegingen.

Het zou de moeite waard zijn het verschijnsel van de sociale bewegingen verder te analyseren. Er zijn lijnen door te trekken vanuit de democratiseringsbeweging en de anti-imperialistische beweging van de jaren zestig. Het is naar mijn overtuiging volstrekt fout om te doen

alsof die op niets is uitgelopen en alleen maar desillusie heeft achtergelaten. Ik denk veel eerder dat de sporen ervan de basis vormen van democratiseringsideeën, de kleinschaligheidsideeën, de technologiekritiek en de vredesbeweging van vandaag.

Er zijn natuurlijk ook verschillen. Veel minder dan in de jaren zestig leeft het gevoel dat de verbeelding morgen wel aan de macht zal zijn. Er is veel meer oog voor de grimmigheid van de politieke werkelijkheid. Maar er heeft ook een ontwikkeling in de diepte plaatsgevonden. Vraagstukken -van energiepolitiek, van machtsverhoudingen, van de verhouding tussen werk en inkomen, de samenhang tussen techniek en uitbuiting, tussen bewapening, milieubedreiging en economie- worden beter geanalyseerd. Bewegingen houden zich meer bezig met strategie, met lange termijn vragen en met het moeizame proces van aanhang winnen, mensen overtuigen en het uitdenken van aanneembelijke, zinvolle en bruikbare tussenstappen.

partijen dichter bij elkaar

Het is tegen deze achtergrond dat we het tot stand komen van het Groen Progressief Akkoord moeten zien. De partijen waar het om gaat staan niet los van de sociale bewegingen. Ze zijn er op allerlei manieren mee verbonden. Dezelfde ontwikkeling in het denken die binnen de bewegingen heeft plaatsgevonden, vinden we ook terug in die partijen.

Het hoeft dan ook niet te verbazen, dat ondanks vele verschillen in historie en in opvattingen over strategische kwesties, die partijen op vele punten toch dichter bij elkaar zijn komen te staan. Dat geldt voor vragen als democratisering en zeggenschap van mensen over hun eigen leefomstandigheden. Het geldt voor het inpassen van denkbeelden over milieubescherming, grenzen aan de groei, technologiekritiek en kleinschaligheid in de economische opvattingen. Het geldt voor het denken over feminisme, over minderheden, over bewapening.

Een uitdrukking daarvan is het betrekkelijke gemak waarmee het gezamenlijke programma tot stand kwam. De vele problemen die er toch waren lagen meer in de sfeer van de uitvoering, de presentatie, de personen op de lijst, de waterdichtheid van de afspraken enz. Het is trouwens opvallend dat nu het verband eenmaal tot stand is gekomen, de uitvoering van al dat soort zaken redelijk soepel verloopt.

Natuurlijk is het programma een globaal programma. Maar het geeft wel heel duidelijk de gemeenschappelijke richting aan waarin gedacht wordt. De hoofdpunten -een actieve vredespolitiek, de eis van concrete stappen op weg naar algehele ontwapening, ontbinding van NAVO en Warschaupakt, inperking van de macht van de multinationals, maatschappelijke controle en zeggenschap over het gebruik van produktiemiddelen en winsten, kringloopproductie, meer kleinschalige bedrijven, gebruik van duurzame energiebronnen, een rechtvaardige verdeling van werk en inkomen, radicale democratisering- geven dat duidelijk aan.

Het blijkt trouwens dat ook bij de nadere invulling door gemengde werkgroepjes uit de verschillende partijen en het Platform de onderlinge overeenstemming groter is dan wel eens wordt gedacht. Blijkbaar is er toch een consensus aan het groeien over de invulling van wat nu is gaan heten de 'groen progressieve', groen linkse of groen socialistische politiek.

Dat wil niet zeggen dat er niet nog vele open vragen zijn. Zoals gewoonlijk weten we met zijn allen beter waar we uiteindelijk naar toe willen, hoe het 'eigenlijk' zou moeten zijn, dan hoe je daar nu precies komt. Met andere woorden, m.n. over strategische vragen zal nog veel moeten worden nagedacht.

waarom Europa?

De kritiek op de EG is er niet minder op geworden. Toch zijn er goede redenen om ook op dat nivo vertegenwoordigd te willen zijn. Juist omdat rechts op dat nivo samenwerkt en vele van de bedreigingen zich ook op dat vlak afspelen, is het nodig om er bij te zijn. Dezelfde functie die de partijen van links, de Grünen in Duitsland, en andere partijen die met de tegenbeweging verbonden zijn in de nationale parlementen vervullen: lastige vragen stellen, voor de onderdrukten opkomen, radicale alternatieven stellen, kan een vertegenwoordiging van de alternatieve bewegingen ook in dat Europese parlement vervullen. Dat zal niet direkt een radicale verandering van de Europese politiek betekenen. Op dat vlak zal dat zeker niet gebeuren. Zolang rechts nog in alle afzonderlijke landen aan de macht is, hoeven we van Europese politiek de maatschappijverandering zeker niet te verwachten. Maar het zou al te gemakkelijk zijn, wanneer de tegenbeweging zich in afzonderlijke landen zou laten opsluiten en het Europese strijdperk geheel aan de gevestigde politici overlaten. Dat hebben ook de vakbeweging, de meer gevestigde milieuorganisaties, konsumentenorganisaties e.d. goed begrepen. Zij allen hebben hun lobby's bij de Europese organen. Een fractie van groene, linkse en alternatieve partijen zou een goede ingang kunnen zijn voor deze organisaties.

Een andere goede reden om daar vertegenwoordigd te willen zijn is het gevaar dat er dreigt dat de Europese Gemeenschap in grote eensgezindheid overgaat tot wat zo mooi genoemd wordt de Europese Politieke Samenwerking, maar wat in feite betekent een soort Europese defensie-gemeenschap: grotere samenwerking op het gebied van wapeniging, wapenproductie en wapenexport. Om zulke dingen tegen te houden is het nuttig een aantal eigen vertegenwoordigers in het Europese parlement te hebben, die daar met hun neus bovenop zitten, en de tegenkrachten in de diverse landen snel kunnen informeren en hopelijk mobiliseren. Die informatiefunctie geldt trouwens voor tal van onderwerpen.

Maar het belangrijkste lijkt mij de mogelijkheid om, via de contacten op het Europese vlak, bij te kunnen dragen aan een intensievere samenwerking en wisselwerking tussen de bewegingen uit de diverse Westeuropese landen. Het is nu, bij de voorbereiding van de verkiezingen, al duidelijk dat zo'n samenwerking en een uitwisseling van ideeën nuttig is. Ondanks het basisgevoel van internationale solidariteit blijken er over en weer veel misverstanden te bestaan, dikwijls terug te voeren op de vertekende publiciteit, of het volstrekt ontbreken van publiciteit over de bewegingen in de landen over en weer. Gesprekken, onderlinge ontmoetingen, kleine konferenties e.d. blijken uiterst nuttig voor het wegnemen van zulke misverstanden. En wanneer verschillende partijen en bewegingen in het parlement vertegenwoordigd zullen zijn wordt het leggen van zulke contacten en het organiseren van ontmoetingen -ook van anderen dan die paar Europarlementariërs- een stuk gemakkelijker.

En tenslotte, geheel los van de merites van de EG, zie ik deze internationale samenwerking als heel belangrijk, omdat hij ons een stapje dichterbij kan brengen bij het formuleren en verder uitdiepen van de alternatieve politiek, die zo dringend nodig is tegenover de gigantische bedreigingen waartegenover we ons geplaatst zien. Internationale discussie, internationaal overleg, is daarbij een belangrijke noodzaak. Daarvoor hebben we de EG natuurlijk niet nodig. Zulk overleg moet zich ook niet beperken tot de landen die toevallig lid zijn van het Europa van de tien. Maar je kunt de Europese verkiezingen er wel heel goed voor gebruiken.

solidariteit dringend gewenst

Dat zijn een aantal redenen waarom ik denk dat het nuttig is aan de Europese verkiezingen deel te nemen. Met alle skepticisme, en zonder te denken dat dáár nou de maatschappelijkverandering tot stand gebracht wordt die wij wensen.

Er is dringend behoefte aan een gemeenschappelijke theorie. Aanzetten daartoe beginnen zich duidelijk af te tekenen. Maar we zullen nog veel moeten konfereren, discussiëren en deze denkbeelden verder uitwerken. Op het nationale vlak, met de drie partijen onderling, met allen die dat willen uit andere partijen, en met de vertegenwoordigers van bewegingen. En internationaal, met de groenen, de alternatieven en de links-radikale partijen.

Er is ook dringend behoefte aan solidariteit en meer eenheid van actie. Ook op het 'groene' front dreigt alweer verdeeldheid en scherp-slijperij. Het is heel betreuenswaardig bijvoorbeeld, dat een deel van het -toch al niet zo duidelijke- Groene Platform het nodig heeft gevonden een eigen partij op te richten, die onder de naam 'Europese Groenen' ook aan deze verkiezingen zal deelnemen. Niet omdat hun programma niet zou deugen. Het lijkt me wat vaag. Maar in wezen is het hetzelfde programma, dat door de vier partijen werd aangenomen. Aan de besprekingen daarover hebben ze namelijk uitvoerig meegedaan. Maar wel, omdat hierdoor verwarring wordt gezaaid en de betreuenswaardige indruk wordt gevestigd dat het om geheel verschillende 'groene opties' zou gaan, waarvan de één meer deugt dan de andere. Ook internationaal dreigde het nogal wat verwarring te zaaien.

Gelukkig zijn we erin geslaagd nu goede afspraken te maken met alle partijen, die naar onze mening van belang zijn voor deze internationale samenwerking. Het Groen Progressief Akkoord heeft een goede samenwerking met alle Groene Partijen enerzijds en met een aantal links-radikale partijen, zoals de PdUP (Italië), de SF (Denemarken) en de PSU (Frankrijk) anderzijds. Voor ons zijn de beide 'poten' van de nieuwe bewegingen even belangrijk, en we willen dat zo houden. Dat is gelukkig ook de opstelling van de voornaamste partijen waarmee wij in het Europese parlement hopen samen te werken, zoals de Grünen in de Bondsrepubliek, Les Verts uit Frankrijk, Agalev en Ecolo uit België en de hierboven genoemde partijen.

Maar mijn mening is het een belangrijk winstpunt wanneer een dergelijke groen-rode samenwerking tot stand kan komen. Het zal een teken zijn dat de bewegingen -voor ontwapening, voor een andere, menselijke en democratische economie, voor een samenleving zonder machtsconcentraties en vernietiging- een duidelijke voet tussen de deur hebben. Het zal ook een stimulans zijn om met de strijd door te gaan en de theorie die daarvoor nodig is verder te verdiepen.

BRAM VAN DER LEK
mei 1984

Peter Lankhorst, Jaap Roëll en Theo Ruyter

Europa en landbouw

1. INLEIDING

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is zowel parapedaard als zorkind van de Europese Gemeenschappen (EG). Het één omdat de integratie van de EG op geen enkel ander terrein zo ver gevorderd is als in de landbouw en het ander omdat het landbouwbeleid zo'n groot deel van de beschikbare gelden opslokt en voortdurend aan allerlei kritiek blootstaat. Wat het laatste betreft zijn we de laatste jaren gewend geraakt aan de regelmatig terugkerende klacht uit Brussel dat er teveel geproduceerd wordt en dat de overschotten een steeds zwaardere belasting vormen voor de begroting van de Gemeenschap.

Tot nu toe heeft deze klacht nauwelijks geleid tot maatregelen die zoden aan de dijk zetten, maar nu schijnt het dan toch menens te worden. Als er geen ingrijpende beslissingen worden genomen, zo wordt gezegd, loopt het hele landbouwbeleid gevaar. Volgens sommigen staat zelfs het bestaan van de EG op het spel. Vandaar de krachtige toon die de Europese Commissie eind juli 1983 aansloeg, toen ze desgevraagd een reeks voorstellen formuleerde om de landbouwuitgaven daadwerkelijk onder controle te krijgen. De Raad van Ministers heeft zich in 1983 nog niet uitvoerig met de voorstellen beziggehouden. Hij zal zich er echter spoedig in moeten verdiepen, al was het alleen maar omdat de Gemeenschap anders in akute betalingsproblemen komt.

Het ziet er naar uit dat het landbouwbeleid in een beslissende fase van zijn bestaan beland is. Of en hoe het deze fase zal overleven is nog verre van duidelijk. In ieder geval lijkt ons de tijd rijp voor een grondige herziening van het beleid zoals dat tot dusver is gevoerd. De voorstellen van de Commissie die nu op tafel liggen kunnen daartoe een aanzet zijn, al zijn ze naar onze mening al te zeer ingegeven door budgettaire overwegingen. Er zijn goede redenen aan te voeren voor zo'n algehele herziening en aangezien zeer velen direkt of indirekt bij het landbouwbeleid betrokken zijn, dient de discussie daarover in brede kring gevoerd te worden.

Wij beginnen dit artikel met een overzicht van het landbouwbeleid tot nu toe - de opzet, de resultaten en welke kritiek daarop te leveren is. Daarna gaan we in op de voorstellen zoals die geformuleerd zijn door de Europese Commissie. Tenslotte geven we commentaar op die voorstellen en plaatsen onze eigen visie er naast. Wij vinden een hervorming van het gemeenschappelijk Landbouwbeleid dringend gewenst. Deze hervorming zou dan niet alleen moeten voortkomen uit de financiële problemen waarin de EG verkeert en ook niet alleen gericht moeten zijn op een oplossen van die problemen. Deze hervorming moet zich richten op de volgende vier hoofdzaken - die in het laatste deel van dit artikel worden uitgewerkt:

- * behoud van werkgelegenheid in de land- en tuinbouw van de EG;
- * de inkomensachterstand van boeren en tuinders in de EG;
- * ekologische aspecten;
- * de voedselsituatie in de Derde Wereld.

2. HET GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID TOT NU TOE.

2.1 de opzet

Bij de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap in 1957 werden vijf doelstellingen geformuleerd voor het nog te ontwikkelen gemeenschappelijk landbouwbeleid:

- vergroting van de produktiviteit in de landbouw,
- een 'redelijke levensstandaard' voor de landbouwbevolking,
- stabilisatie van de markten,
- het veiligstellen van de voedselvoorziening in de Gemeenschap,
- 'redelijke prijzen' voor de konsumenten. (art.39 Verdrag van Rome)

De twee pijlers van het gemeenschappelijk landbouwbeleid zijn het markt- en prijsbeleid en het struktuurbeleid. Voor het overgrote deel van de landbouwprodukten in de lid-staten geldt een vorm van markt-ordering: 'licht' of 'zwaar'. In het eerste geval, dat onder meer geldt voor varkensvlees, pluimvee, groenten en fruit, is geen sprake van gemeenschappelijke prijzen. In het tweede geval, dat met name van toepassing is op zuivel, rundvlees en granen, wel. Die prijzen worden jaarlijks vastgesteld. Enerzijds is sprake van 'richtprijzen', dat wil zeggen wenselijk geachte prijzen waarmee men vraag en aanbod probeert te beïnvloeden. Anderzijds wordt gewerkt met 'interventieprijzen', een soort minimumprijzen die doorgaans onder het nivo van de richtprijzen liggen. Als het aanbod van een produkt groter is dan de vraag ernaar en de prijs daalt tot onder de richtprijs, dan kan een boer zijn produkt aanbieden aan een zogenaamd interventieburo om er in ieder geval die minimumprijs voor te ontvangen.

Voor vele produkten wordt het prijsnivo binnen de Gemeenschap kunstmatig hooggehouden ten opzichte van de buitenwereld. Dat betekent in die gevallen dat voor goedkopere produkten van buiten de Gemeenschap een importheffing geldt, zodat de boeren binnen de Gemeenschap er niet direkt concurrentie van ondervinden. Voor de eksport betekent het dat relatief dure produkten uit de EG tegen concurrerende prijzen kunnen worden aangeboden buiten de EG. Dat gebeurt met behulp van 'eksportrestituties'.

Het struktuurbeleid is erop gericht de verschillen tussen de landbouwsektor in de ene lidstaat en die in de andere lidstaat te overbruggen. Eigenlijk is dit beleid een hulpmiddel om het voeren van een gemeenschappelijk markt- en prijsbeleid te vergemakkelijken. Zo kwam de Europese Commissie in 1967 met het zogenaamde plan-Mansholt, dat gericht was op een geleidelijke schaalvergroting om binnen de Gemeenschap als geheel een hogere produktiviteit in de landbouw mogelijk te maken. Het oorspronkelijke plan kwam er niet door. Wel werd in 1972 een minder verstrekkend plan aanvaard, dat met name maatregelen behelsde om de modernisering van landbouwbedrijven te bevorderen en bedrijfsbeëindiging te vergemakkelijken. De uitvoering van dergelijke struktuurmaatregelen valt onder de verantwoordelijkheid van de regeringen van de lid-staten.

2.2 de resultaten

Sinds de invoering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid hebben zich grote technische veranderingen in de landbouw voltrokken en is de produktiviteit snel gestegen. Jaarlijks groeide de landbouwproduktie in de Gemeenschap met 1,5 tot 2 procent, terwijl de groei van de konsumptie met ongeveer een half procent per jaar daarbij achterbleef. Zodoende is het aanbod van een groot aantal belangrijke produkten langzamerhand groter geworden dan de vraag binnen de Gemeenschap. Vandaar de gesubsidieerde verkoop van produkten als bo-

ter binnen de EG en de export, waar in het algemeen eveneens geld bij moet. Aan de omvang van de landbouwproductie heeft men in Brussel tot dusver niet of nauwelijks paal en perk gesteld. Intussen is de werkgelegenheid in de landbouw sterk teruggelopen. In de tien lid-staten samen zijn nu naar schatting nog acht miljoen mensen in de landbouw werkzaam. Er zijn vijf miljoen bedrijven van een of meer hectare en meer boeren dan vroeger hebben andere inkomsten naast die uit de landbouw. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is er niet in geslaagd het arbeidsinkomen in de landbouw gelijke tred te doen houden met de inkomens buiten de landbouw. De afgelopen jaren zijn de reële landbouwinkomens in de Gemeenschap gedaald, in 1980 zelfs met 9 procent. De inkomensontwikkeling in de landbouw heeft opvoering van de productie, met name via nieuwe investeringen, in de hand gewerkt. Op die manier hoopt de individuele boer immers zijn inkomen te kunnen vergroten. Beperkte maatregelen om de productie in te dammen zoals de 'medeverantwoordelijkheidsheffing' waren niet alleen ineffektief, maar drukten bovendien het zwaarst op de kleine bedrijven. Daardoor werd de uittocht uit de landbouw nog eens extra gestimuleerd.

Het groeitempo van de landbouwuitgaven ligt over een aantal jaren genomen hoger dan het groeitempo van de eigen middelen van de EG. In 1980 had ongeveer 80 procent van de totale uitgaven van de Gemeenschap betrekking op de landbouw. Dat betrof een bedrag van ongeveer 31 miljard gulden, waarvan 13 miljard alleen al voor de zuivelsektor. In de jaren 1980-1982 waren de kosten van de gegarandeerde afname van produkten via het Europese oriëntatie- en garantiefonds voor de landbouw (EOGFL) betrekkelijk stabiel, maar in 1983 verwachtte de Commissie een stijging van de kosten met maar liefst 30 procent in vergelijking met het voorafgaande jaar.

2.3 Nederland

De Nederlandse land- en tuinbouw heeft in de jaren zestig en zeventig een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. De arbeidsproductiviteit is in die periode sterk toegenomen, met name bij de grote bedrijven die hun voorsprong op de middelgrote en kleine bedrijven verder hebben uitgebouwd. De werkgelegenheid in de agrarische sektor is sterk gedaald en neemt nog steeds af. Bij ongewijzigd beleid zullen tot 1990 gemiddeld tien boeren per dag zich genoodzaakt zien de landbouw te verlaten. De daling van het aantal bedrijven is gepaard gegaan met een flinke schaalvergroting, vooral in de melkveehouderij. De voordelen van de hoge produktiviteit zijn niet zozeer de boeren als de consumenten, handel en verwerkende industrie ten goede gekomen.

Nederland geldt als een netto-profiteur van het gemeenschappelijk landbouwbeleid: het verdient er meer aan dan het erin stopt. Mede dankzij het gemeenschappelijk landbouwbeleid is de waarde van de Nederlandse export van al dan niet bewerkte landbouwprodukten tot grote hoogten gestegen: in 1982 40 miljard gulden tegenover 26 miljard aan agrarische importen.

Bij de begroting van het Ministerie van Landbouw en Visserij voor 1983 was een notitie gevoegd over 'het landbouw en tuinbouwbedrijf in de jaren tachtig'. Daarin gaf de toenmalige minister van landbouw J. de Koning aan, wat moet worden verstaan onder de slagzin 'niet meer maar beter' die zijn voorganger twee jaar eerder had gehanteerd. Hij benadrukte dat het gemeenschappelijk landbouwbeleid in sterke mate had bijgedragen tot de concurrentiekracht van de Nederlandse land- en tuinbouw en dat het erom ging de verworven positie te behouden en zo mogelijk nog te versterken, nu er een einde geko-

men was aan de periode van sterke groei van de markt binnen de Gemeenschap en ook internationaal de economische situatie 'verre van rooskleurig' was. Volgens de notitie zou de Nederlandse land- en tuinbouw in de jaren tachtig gekenmerkt moeten worden door een 'optimaal gebruik van de huidige produktiekapaciteit'. Daarbij zou, vooral met het oog op de eksport, zeer veel aandacht moeten uitgaan naar mogelijkheden om de kostprijs te verlagen en de kwaliteit te verhogen.

2.4 kritiek

De grote gevestigde organisaties in de Nederlandse landbouw en de bedrijfstakken die direkt met de landbouw verbonden zijn hebben zich in de afgelopen jaren in het algemeen wel kunnen vinden in het gemeenschappelijk landbouwbeleid en de manier waarop 'Den Haag' daarop inspeelde. De centrale landbouworganisaties bijvoorbeeld hebben altijd gepleit voor modernisering van de landbouw, voor vergroting van de eksport en, als een gelukkig bijverschijnsel van onze overschotten, voor voedselhulp aan ontwikkelingslanden. Ze zijn bereid de vermindering van de werkgelegenheid in de landbouw op de koop toe te nemen. Ook konsumentenorganisaties stellen zich maar al te graag op achter de invloedrijke 'groene lobby', zolang de voedselprijzen maar laag gehouden worden.

Toch is er langzamerhand, tegen de grote stroom van al die machtige organisaties in, ook heel wat kritiek losgekomen. Deze komt van drie kanten: van groepen boeren, van milieubewuste konsumenten en van groepen die opkomen voor mensen in de Derde Wereld. De kritische boeren zijn vooral te vinden in de Werkgroep Beter Zuivelbeleid en het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt. Beide organisaties vinden dat het beleid al te zeer is afgestemd op de grote(re) bedrijven. Ze willen een ander beleid, dat is afgestemd op de middenbedrijven en dat kleinere bedrijven de kans biedt uit te groeien tot een omvang waarbij de continuïteit min of meer gewaarborgd is. Ze zoeken de oplossing van het overschottenprobleem vooral in de richting van produktiebeperking en prijsverhoging. Zo bepleitte de Werkgroep Beter Zuivelbeleid in een recente brochure ('Melken voor elke prijs?') een systeem van produktiebeheersing per arbeidskracht.

Vanuit ekologisch oogpunt worden vooral bezwaren geuit tegen de produktiemethoden in de moderne landbouw, die direkt of indirekt een bedreiging (kunnen) vormen van de gezondheid en het welzijn van mensen en dieren. De ontdierlijking in de intensieve veeteelt, de verslechtering van de kwaliteit van het voedsel als gevolg van chemische middelen, de toevoeging van bepaalde stoffen aan het veevoer om de groei te bevorderen, de aanvoer van luxe voedingsmiddelen en grondstoffen van overzee met alle energieverstopping vandiën. Tegen deze verschijnselen zijn de afgelopen jaren al heel wat mensen in het geweer gekomen. Het effect van hun acties op de gang van zaken in de landbouw en voedselproduktie in de ruimere zin is tot nu toe beperkt geweest. Misschien zullen meer recent ontdekte verschijnselen zoals de bijdrage van de intensieve veeteelt aan de zure regen meer indruk maken. Wel hebben allerlei ekologische bezwaren geleid tot het ontstaan van de zogenaamde alternatieve landbouw en de daaraan gekoppelde alternatieve voedseldistributie. Deze heeft langzamerhand zo'n omvang gekregen dat er ook in officiële beleidsstukken zoals de hiervoor genoemde notitie van minister de Koning enige aandacht aan wordt besteed.

Uit kringen van de Derde Wereldbeweging is kritiek gekomen op het landbouwbeleid vanwege de gevolgen voor de voedselproduktie in ontwikkelingslanden. Daarbij gaat het vooral om het feit dat boeren in

die landen niet kunnen concurreren met de produkten uit de EG, die daar via voedselhulp of kommerciëel worden afgezet. Op deze en andere bezwaren die met de Derde Wereld en het milieu te maken hebben komen we later nog terug. Vele van die bezwaren worden trouwens gedeeld door de kritische boeren.

3. DE VOORSTELLEN VAN DE EUROPESE KOMMISSIE

3.1 algemeen

Al in 1981 ontwikkelde de Commissie plannen voor wat ze zelf noemt 'aanpassing van het landbouwbeleid', omdat ze voorzag dat de afzet van verschillende landbouwprodukten binnen afzienbare tijd ernstige problemen zou gaan opleveren. In januari 1982 sprak de Raad van Ministers uit dat de kosten van het landbouwbeleid minder snel zouden moeten stijgen dan de totale inkomsten van de EG. Op basis hiervan werkt de Commissie haar plannen uit.

Het hoofddoel van de voorstellen is van budgettaire aard: een doeltreffende beheersing van de landbouwuitgaven. Daarom moeten volgens de Commissie vraag en aanbod beter op elkaar worden afgestemd. Het belangrijkste instrument dat de Commissie in verband hiermee wil hanteren is de vaststelling van 'garantiedrempels' voor een aantal produkten. Een garantiedrempel is een plafond: als de boeren daaronder blijven kunnen ze als vanouds rekenen op een vaste prijs, maar als ze meer produceren moeten ze zelf geheel of gedeeltelijk de kosten van de afzet van hun produktie dragen.

Zo gold voor granen en melk in 1983/84 een drempel in de vorm van een korting op de verhoging van de richtprijs of de interventieprijs, wanneer de produktie een bepaalde totale hoeveelheid zou overschrijden. Daardoor is weliswaar de verhoging van de melkprijs voor dat jaar in sterke mate beperkt, zo stelt de Commissie; maar is naar haar indruk niet de stijging van de produktie tot staan gebracht. Om wel een beperking van de melkproduktie te bereiken acht ze nu een quotaregeling 'het enige praktische alternatief'. De Raad van Ministers heeft onlangs besloten tot een per land gedifferentieerde quotaregeling voor melk, welke voor de zwakkere producenten (Italië en Ierland) gunstiger uitpakt dan voor de sterke producenten (Nederland). Hier willen we nog wijzen op twee andere belangrijke onderdelen van de voorstellen van de Commissie: het prijsbeleid en het handelsverkeer met derde landen. De Commissie stelt uitdrukkelijk dat ze -- naast de invoering van garantiedrempels- de voortzetting van een restriktief prijsbeleid nodig acht. Dat betekent dat ze de prijzen die de afnemers van primaire produkten moeten betalen laag wil houden. Daarbij zegt de Commissie overigens wel toe dat zij zo nodig de gevolgen van het beleid voor de inkomens van kleine producenten of producenten in bepaalde probleemgebieden wil proberen te verlichten. De Commissie wijst in dit verband ook op haar plannen om het systeem van monetair kompenserende bedragen in twee jaar af te breken. De bedoeling is dat daardoor meer gelijkheid ontstaat tussen de landbouwinkomens in de verschillende lid-staten.

Wat handel in landbouwprodukten met landen buiten de Gemeenschap betreft zal het beleid volgens de Commissie gebaseerd moeten zijn op de volgende drie elementen:

- internationale samenwerking met de belangrijkste exporterende landen om afkalving van de wereldmarktprijzen te voorkomen,
- de ontwikkeling van een op eksportbevordering gericht beleid van de EG op een solide economische grondslag
- een herziening van internationale afspraken over importen van bui-

ten de Gemeenschap voor gevallen waarin de Gemeenschap maatregelen neemt om haar eigen produktie te beperken.

Dit laatste element heeft vooral te maken met de wens van de Commissie de invoer van 'graansubstituten' radikaler dan tot nu toe mogelijk was aan banden te leggen. Graansubstituten zijn agrarische grondstoffen die van buiten de Gemeenschap worden ingevoerd en met name in de mengvoederindustrie worden verwerkt. Vanwege hun relatief lage prijs hebben ze voor een deel de rol van granen van binnen de Gemeenschap overgenomen. Mede daardoor zijn de laatste tijd ook in de graansektor overschotten ontstaan. De Commissie vindt dat bij het voorzien in de behoefte aan agrarische grondstoffen op de eerste plaats gekeken moet worden naar de mogelijkheden van de eigen landbouw. Dat heet 'de communautaire preferentie'.

De relatie met ontwikkelingslanden komt in de voorstellen van de Commissie slechts af en toe zijdelings aan de orde. Enerzijds stelt ze dat de Gemeenschap een belangrijke rol moet blijven spelen in de 'voedselhulpverlening' en moet streven naar langlopende kontrakten voor de levering van landbouwprodukten aan die ontwikkelingslanden die daarom vragen. Anderzijds wordt in een bijzin gezegd dat ze 'de ontwikkelingslanden moet aanmoedigen om in grotere mate zelf in hun voedselbehoefte te voorzien'.

3.2 konsekwenties

De voorstellen van de Commissie zijn het meest ingrijpend voor de melk- en de graansektor. Voor de melksektor betekenen ze dat de prijs in etappes met maximaal 12 procent kan dalen van 73 naar 64 cent en dat de 'superheffing' -bedoeld om de producenten een deel van de kosten van de opslag en afzet te laten dragen- kan oplopen tot 50 cent per liter melk. Daar zou dan nog een ekstra heffing bij kunnen komen van 0,03 cent per liter voor melk afkomstig van industrieel opgezette, minder aan grond gebonden melkveehouderijen. De Commissie heeft namelijk al eerder voorgesteld bedrijven, die meer dan 15.000 kilo melk per hectare voederland leveren, ekstra te belasten. Wat de granen betreft komen de voorstellen neer op een geleidelijke aanpassing van de garantieprijs aan het nivo van de prijzen op de wereldmarkt. Dit kan een verlaging met zich meebrengen van maximaal 20 procent. Niet alleen de boeren die graan produceren zouden hier de gevolgen van ondervinden, maar bijvoorbeeld ook de industriële- en handelsbedrijven die met granen en andere agrarische grondstoffen van doen hebben. Om nog maar te zwijgen van de internationale konsekwenties, zoals het inzakken van de Europese markt voor graansubstituten van buiten de EG.

Het aandeel van Nederland in de totale produktiewaarde van de melk en de granen die de Gemeenschap als geheel produceert is respectievelijk 11,5 en 2,6 procent. Vandaar dat de voorstellen van de Commissie voor Nederland van groot belang zijn, met name voor de produktiestruktuur van onze landbouw en de inkomens van grote aantallen boeren. Welke boeren het meest of het minst getroffen worden, hangt vooral af van de wijze waarop de voorstellen door Brussel en de nationale overheden eventueel worden uitgevoerd. Aangezien echter de Commissie nogal vaag is over ekstra steun voor de kleinere bedrijven, lijkt de verwachting dat de grotere bedrijven nog het best de klappen zouden kunnen opvangen.

Ook de versnelde afbraak van de monetair compenserende bedragen leidt voor de Nederlandse boer tot een prijsverlaging in nationale valuta. Met die bedragen wordt momenteel het verschil overbrugd tussen de groene koers en de wisselkoersen binnen het Europees Monetair Stelsel. De groene koers wordt gehanteerd om de landbouwprijzen die

worden uitgedrukt in Europese rekeneenheden (1 ECU is ongeveer f2,50) om te rekenen in nationale valuta's. De compenserende bedragen vallen vooral positief uit voor Nederland en West-Duitsland en dat heeft nogal wat kwaad bloed gezet in de andere lid-staten.

4. KOMMENTAAR OP DE VOORSTELLEN

4.1 algemeen

Met de kern van de voorstellen van de Europese Commissie, namelijk dat er op korte termijn drastische maatregelen moeten worden getroffen om overproductie in de landbouw te voorkomen, stemmen we van harte in. Ook wij zijn van mening dat alles op alles gezet moet worden om de gemeenschappelijke landbouwmakkt te behouden. Niet alleen omdat deze markt, zeker voor Nederland, van groot economisch belang gebleken is, maar ook omdat ze een belangrijke faktor kan zijn in een verdergaande integratie binnen Europa, die zich overigens naar onze mening ook zou moeten uitstrekken tot staten me een ander politiek systeem dan dat van de huidige lid-staten van de EG. Daar staat tegenover dat de voorstellen van de Commissie ons inziens al te eenzijdig zijn ingegeven door budgettaire problemen en dat de Commissie er geen blijk van geeft ook de hand in eigen boezem te willen steken.

Wij vinden dat men van de nood een deugd zou moeten maken en de huidige financiële problemen zou moeten aangrijpen om na te gaan, of het niet nodig en mogelijk is in het gemeenschappelijk landbouwbeleid andere accenten te leggen dan tot nu toe. Met 'men' bedoelen we niet alleen de autoriteiten in Brussel, maar ook de regering in Den Haag die zich tot nu toe niet erg ontvankelijk heeft getoond voor suggesties ten aanzien van een hervorming van het landbouwbeleid en slechts bezorgd lijkt over een mogelijke aantasting van de voorrechte positie van Nederland.

Uitgaande van de noodzaak van een ander landbouwbeleid, willen wij in het bijzonder de nadruk leggen op de volgende vier elementen:

- behoud van werkgelegenheid in de landbouw,
- rechtvaardige inkomensverdeling,
- de ekologische grenzen van de landbouw,
- de noodzaak van een eigen voedselproductie in de Derde Wereld.

4.2 behoud van werkgelegenheid

Het structuurbeleid van het gemeenschappelijk landbouwbeleid is gericht op modernisering en afvloeiing. Sinds de invoering van het beleid hebben in de Gemeenschap 12 miljoen boerenbedrijfjes het loodje gelegd en het einde van de afvalrace is nog lang niet in zicht. De Nederlandse overheid loopt voorop in haar streven naar modern ingerichte, gespecialiseerde bedrijven en de grote boerenorganisaties en de hele agro-industrie, inclusief die van de boerenkoöperaties, werken daar hard aan mee.

Voor een groter bedrijf in de landbouw in Nederland geldt dat het tenminste 180 standaardbedrijfseenheden (sbe) per volwaardige arbeidskracht moet tellen, wil het zich kunnen handhaven. In de tuinbouw geldt 250 sbe als minimum voor deze kategorie bedrijven. Sbe is de eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt uitgedrukt. (Bijvoorbeeld: 1 ha suikerbieten = 6,5 sbe en 1 melkkoe = 2,5 sbe) De middengroep (90-180 sbe in de landbouw, 110-250 in de tuinbouw) heeft wel enige kans op continuïteit. De kleine bedrijven, de achterblijvers,

zijn vrijwel ten dode opgeschreven. In 1980 telde de kopgroep in de landbouw ongeveer 32.700 bedrijven, dat wil zeggen 43 procent van het totaal tegenover 36 procent in de middengroep en 30 procent in de groep kleine bedrijven. Voor de tuinbouw golden de percentages 32 (te weten 7700 bedrijven), 47 en 21. Als het beleid niet verandert, zullen volgens de prognoses tot het jaar 2000 in de Nederlandse land- en tuinbouw nog eens 75.000 bedrijven moeten stoppen en daarmee 120.000 tot 130.000 arbeidsplaatsen verloren gaan.

'Een dergelijke afbraak van werkgelegenheid pas niet meer in deze tijd' schreef de Werkgroep Beter Zuivelbeleid in haar eerder genoemde brochure. Het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt liet zich in soortgelijke zin uit in het rapport 'Boer blijven', over de plaats en toekomst van de Nederlandse landbouw (1983). In dit rapport wordt een zorgvuldig uitgewerkt alternatief voor het huidige beleid voorgesteld: een beleid dat uitgaat van de levensvatbaarheid van de middenbedrijven en dat kansen schept voor de kleinere bedrijven om uit te groeien tot een omvang die min of meer garant staat voor continuïteit. Met een dergelijk beleid, zo wordt becijferd, zouden in ons land 45.000 bedrijven en 80.000 tot 90.000 arbeidsplaatsen behouden kunnen blijven. Bovendien zou een dergelijk beleid de kansen voor jongeren om een bestaan op te bouwen in de land- of tuinbouw aanzienlijk vergroten.

Een van de instrumenten die het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt aanvoert voor zijn middenbedrijvenbeleid is de produktiebeheersing, via een quotastelsel of anderszins afhankelijk van het produkt. De voorstellen van de Europese Commissie komen hieraan tegemoet, voorzover ze voorzien in een beperking van de totale produktie. Ze werpen echter geen dam op tegen een voortgaande drastische sanering in de land- en tuinbouw van de lidstaten, omdat ze in feite het heersende structuurbeleid ongemoeid laten. De Nederlandse regering loopt met een grote boog om het aspect van de werkgelegenheid heen. Dat blijkt uit de reactie van Minister Braks op het rapport 'Boer blijven', naar aanleiding van vragen uit de Kamer. Daarin voert de minister als voornaamste bezwaar tegen het voorgestelde middenbedrijvenbeleid aan dat het 'structuurbevriezende werkt voor een grote groep van bedrijven'. Hij gaat echter niet in op de mogelijke voordelen van zo'n beleid voor de werkgelegenheid en komt evenmin met andere ideeën op dit punt, zoals mogelijkheden om de faktor arbeid eens minder zwaar te gaan belasten. De konklusie is duidelijk: de minister laat andere belangen zwaarder wegen dan de werkgelegenheid in de land- en tuinbouw.

4.3 rechtvaardige inkomensverdeling

Dat zoveel kleine(re) bedrijven er de brui aan geven, is niet alleen het gevolg van een structuurbeleid dat voorrang geeft aan bevordering van de produktiviteit. Het heeft ook te maken met een ander kenmerk van het landbouwbeleid: het terughoudende (restriktieve) prijsbeleid. Stijging van de produktiviteit leidt tot een lagere prijs, maar aangezien de vraag naar vele landbouwprodukten tamelijk stabiel is en nauwelijks reageert op veranderingen in de prijs, daalt ook de opbrengst en daarmee het inkomen van de boer. Zo zijn boeren de afgelopen jaren opgejaagd om alsmear meer te produceren om een behoorlijk inkomen te verwerven.

Met de voorstellen van de Commissie die er nu liggen ziet het er niet naar uit dat er wezenlijk verandering komt in dat opjaagsysteem: door de prijzen laag te houden houdt ze de bevoorrechte positie van de grote bedrijven ten opzichte van de overige in stand.

Een van de doelstellingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid

is van het begin af aan geweest een 'redelijke levensstandaard' voor de landbouwbevolking. Ons inziens heeft men dat slechts voor een deel van die bevolking kunnen waarmaken. De landbouwprijzen en daarmee de inkomens van de boeren zijn een sluitpost van onze economie. Van de boeren en tuinders wordt een arbeidsprestatie verwacht, die we buiten de land- en tuinbouw niet zouden accepteren. De afgelopen vijf jaar had gemiddeld ruim 55% van de boeren en tuinders een inkomen beneden het (vergelijkbare) minimumloon. Daar komt nog bij dat de arbeidsomstandigheden (arbeidsuren, gezinsarbeid e.d.) aanzienlijk ongunstiger zijn dan in de rest van de samenleving. Alleen al vanuit het oogpunt van een rechtvaardige inkomensverdeling vinden wij dan ook dat het prijsbeleid in ieder geval afgestemd zou moeten worden op de kostenontwikkeling in de middenbedrijven. Dat betekent dat een quotaregeling gepaard zou moeten gaan met een prijsverhoging voor de binnen het quotum geproduceerde hoeveelheid. Daarbij gaan we ervan uit dat een effectieve beheersing van het aanbod, zoals de Commissie wil, leidt tot een verlaging van de uitgaven voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Daartoe ontstaat namelijk de ruimte om af te stappen van het restriktieve prijsbeleid. Een beperkte prijsstijging voor (een deel van) de boeren betekent bovendien dat de kosten van het landbouwbeleid in mindere mate worden afgewenteld op de samenleving als geheel. Wel brengt ze op de korte termijn een verhoging van de prijzen voor de konsument met zich mee, maar deze is slechts een klein deel van wat de boer er aan inkomsten bij krijgt.

4.4 het ekologisch aspect

In de voorgaande twee paragrafen ging het vooral om de sociale kosten van het landbouwbeleid in eigen land: verlies van werkgelegenheid, inkomensachterstand van de agrarische beroepsbevolking en (indirect) zulke verschijnselen als verpaupering en ontvolking van het platteland. In deze paragraaf willen we de aandacht vestigen op de ekologische 'kosten'.

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid heeft in de landbouw van de EG een ontwikkeling op gang gebracht met allerlei ekologische bijverschijnselen waar boeren die de afvalrace willen volhouden nauwelijks bij stil kunnen staan. Aangezien de Commissie het gemeenschappelijk landbouwbeleid niet fundamenteel ter diskussie stelt, is het niet verwonderlijk dat ze in haar voorstellen over aanpassing van het beleid nauwelijks aandacht schenkt aan deze verschijnselen. Integendeel, ze versterkt de misvatting dat het hier slechts gaat om de verdwijning van weidevogel X of het uitsterven van onkruid Y. Ze wekt de indruk dat ze ofwel nog een heilig geloof heeft in 'groei' en 'voortgang' ofwel berust in de veronderstelde onvermijdelijkheid van technische processen. 'Het kan natuurlijk nooit de bedoeling van de Gemeenschap zijn om de ontwikkeling van haar landbouw stop te zetten', roept ze pathetisch uit in de situatieschets voorafgaand aan haar voorstellen. Dat de mens ingrijpt in natuurlijke processen is niet nieuw en dat daardoor allerlei verbanden tussen levende organismen en hun omgeving worden verstoord is vaak onvermijdelijk. De schaal waarop zulke ingrepen tegenwoordig plaatsvinden is echter ongeëvenaard in de geschiedenis van de mens en we vrezen dat we pas een heel klein deel van de gevolgen kunnen overzien. Wat de landbouw betreft is het ingrijpen het meest duidelijk in het produktieproces zelf en in de naaste omgeving van de plaats waar het produktieproces plaatsvindt: het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de land- en tuinbouw, het gebruik van 'diergeneesmiddelen' en de toevoeging van groei bevorderende stoffen aan het voer in de veeteelt, de dieronterende kunstgrepen en

de mestoverschotten in de intensieve veeteelt en ga zo maar door. Deze en andere zaken worden vaak gepresenteerd alsof ze de kwaliteit van het voedsel ten goede komen en -mooier nog- alsof 'De Konsument' erom gevraagd heeft, terwijl ze volgens ons primair het gevolg zijn van een produktiesysteem dat de boeren dwingt om steeds meer te produceren. Die dwang komt niet alleen tot uiting in het landbouwbeleid, maar ook in het optreden van de agro-industrie en de banken die met kwantumregelingen en andere verlokkingen de boeren tot expansie aanzetten. De landbouwprijzen en daarmee de inkomens van de boeren worden zoveel mogelijk gedrukt en we krijgen steeds verdergaande aantasting van ons natuurlijk milieu.

Een ander, meer algemeen verschijnsel met ekologisches kanten is de toenemende verwevenheid van de landbouw -en met name de voedselvoorziening- in het ene deel van de wereld met die in het andere. Deze internationalisering leidt ertoe dat de natuurlijke kringlopen in andere landen als gevolg van de Nederlandse in- en eksportstromen van voedsel worden aangetast. Een duidelijk voorbeeld van die internationalisering is de invoer van veevoedergrondstoffen, die in feite -afgezien van andere gevolgen- grote hoeveelheden energie onttrekt aan de voedselsystemen van andere landen.

Onze konklusie is dat er ook vanuit ekologisch oogpunt alle redenen zijn om de pleidooien van kritische boeren voor een middenbedrijvigheid te ondersteunen.

4.5 het Derde Wereld-aspekt

De belangen van de Derde Wereld zijn, zoals we al eerder hebben aangegeven, in de voorstellen van de Commissie eveneens van ondergeschikt belang. Er wordt wel plichtmatig naar verwezen, maar ze zijn niet op samenhangende wijze in de voorstellen verwerkt.

De landbouw van de EG is op verschillende manieren verbonden met de Derde Wereld, in het bijzonder via de uitvoer van voedingsmiddelen naar ontwikkelingslanden en de invoer van agrarische grondstoffen uit ontwikkelingslanden. De uitvoer vindt doorgaans plaats in het kader van voedselhulpverlening of via handelskanalen. Over de voedselhulp kunnen we kort zijn. De laatste tijd wordt vrijwel algemeen, ook door de Nederlandse regering, erkend dat deze vorm van hulp beperkt dient te blijven tot noodhulp vanwege de mogelijke schadelijke uitwerking op de lokale voedselproduktie en de lokale voedselpatronen. Dat wil overigens niet zeggen dat in de praktijk voedselhulp van de EG en haar lid-staten inderdaad tot noodhulp beperkt blijft. Over de commerciële leveranties van voedsel zijn de meningen sterk verdeeld. Het blijkt heel verleidelijk om ook in de Derde Wereld en dan vooral in de meer koopkrachtige ontwikkelingslanden te zoeken naar nieuwe afzetmarkten. Vandaar dat ook in de voorstellen van de Commissie sprake is van 'langlopende kontrakten voor de levering van landbouwprodukten aan bepaalde ontwikkelingslanden'. Wij vinden dat de Commissie in dit opzicht zeer tweeslachtig is. Terwijl een van de hoofddoeleinden van het gemeenschappelijk landbouwbeleid is dat de Gemeenschap in haar eigen behoefte aan voedsel voorziet, vindt de Commissie het blijkbaar wel aanvaardbaar dat andere landen zich voor hun voedselvoorziening afhankelijk maken van het buitenland.

Er zijn langzamerhand heel wat voorbeelden van de manier waarop boeren in ontwikkelingslanden in de knel komen als gevolg van de import van relatief goedkope landbouwprodukten uit ondermeer de EG. Dat is ook een van de argumenten waarmee kritische boeren in Nederland pleiten voor een ander landbouwbeleid.

Wat de invoer van agrarische grondstoffen uit ontwikkelingslanden betreft gaat het ons niet om produkten die al sinds eeuwen uit tropi-

sche streken hier worden ingevoerd, maar om zogenaamde nieuwe grondstoffen die in de plaats gekomen zijn of nog komen van relatief duurere grondstoffen uit onze landbouw. Dit laatste is mede het gevolg van technische ontwikkelingen in de voedings- en genotmiddelenindustrie, waardoor agrarische grondstoffen in toenemende mate onderling verwisselbaar worden. Dit proces is het verst voortgeschreden in de veevoederindustrie.

In dit verband wordt vaak, vooral van de zijde van de handel en industrie, het argument gehanteerd dat de betrokken ontwikkelingslanden met die uitvoer toch buitenlandse deviezen verdienen. Ze zeggen er echter niet bij dat het hier gaat om een uiterst onzekere bron van inkomsten: zodra men elders goedkopere grondstoffen kan betrekken, zal men niet nalaten van handelspartner te wisselen. Bovendien zitten er allerlei andere bezwaren aan: de eigen voedselproductie kan erdoor in het gedrang komen, de inkomensverhoudingen kunnen erdoor worden scheefgetrokken of er treden ekologische effecten op zoals uitputting van de grond. De Europese Commissie komt, vermoedelijk onbedoeld, enigszins aan onze bezwaren tegemoet. Wat de uitvoer naar ontwikkelingslanden betreft hebben haar pogingen om de produktie in de EG te beperken namelijk indirect ook gevolgen voor de Derde Wereld: de neiging om een deel van die overschotten, via hulp of commerciële, in ontwikkelingslanden af te zetten zal kleiner worden. En wat de invoer van grondstoffen betreft juichen we toe dat de Commissie de invoer van graansubstituten wil beperken. Daarbij is echter haar belangrijkste overweging de communautaire preferentie en niet de belangen van mensen in ontwikkelingslanden. Wat we eveneens missen is een doortastend beleid om de produktie van eiwitrijke gewassen in de EG zelf te bevorderen.

Onze konklusie is dat de belangen van de Derde Wereld en met name de eigen voedselproductie in de ontwikkelingslanden geïntegreerd dient te worden in het gemeenschappelijk landbouwbeleid. De Gemeenschap pretendeert al jaren dat de wereldvoedselvoorziening haar ter harte gaat. De herziening van het landbouwbeleid die nu voor de deur staat is een goede gelegenheid om dat eens duidelijk te laten blijken.

PETER LANKHORST
JAAP ROËLL
THEO RUYTER
april 1984

Bovenstaand artikel is een enigszins ingekorte versie van een nota van de tweede kamerfractie van de PPR.

Willem de Bruin

Europa en het milieu

De verkiezingen voor het Europees Parlement vinden plaats kort na de herdenking van het feit dat tien jaar geleden een begin is gemaakt met een Europees milieubeleid. De balans van die tien jaar valt niet erg positief uit. In de drie EG-actieprogramma's die sinds 1973 zijn verschenen, wordt weliswaar in verheven bewoordingen over het belang van een schoon milieu gesproken en zijn er op basis daarvan inmiddels tientallen EG-richtlijnen aangenomen, in de praktijk is de Rijn nog even smerig, wordt de Maas steeds smeriger en beperken de gevolgen van de zure regen zich al lang niet meer tot Skandinavie.

Tegelijk vraagt juist het milieuprobleem om internationale samenwerking. Milieuvervuiling stopt immers niet bij de nationale grenzen. De zure regen is daarvan het meest sprekende voorbeeld. De luchtverontreiniging in Nederland is voor 76% afkomstig uit het buitenland, in België voor 65%, in de Bondsrepubliek voor 51% en in Frankrijk voor 45%. Dankzij haar gunstige geografische ligging is dit percentage voor Groot-Brittannië slechts 8%.⁽¹⁾ De ironie wil dat, hoewel dit land de grootste luchtvervuiler van West-Europa is, Groot-Brittannië tegelijk het enige land is dat door nationale maatregelen in staat is een aanvaardbare luchtkwaliteit te bereiken.

Het zal duidelijk zijn dat voor andere landen nationale maatregelen bij voorbaat ontoereikend zullen zijn, afhankelijk als men is voor de kwaliteit van het milieu van wat andere landen doen. Afspraken en maatregelen in EG-verband zijn hier onontbeerlijk.⁽²⁾

Helaas moet tegelijkertijd gevreesd worden dat van de EG op korte termijn niet veel te verwachten is. De marges voor een effectief gemeenschappelijk milieubeleid zijn binnen de huidige opzet van de EG zeer smal.

geen rechtsgrond

Strikt genomen ontbreekt een rechtsgrond voor een gemeenschappelijk milieubeleid. De EG is opgezet als een economische gemeenschap. 'De Gemeenschap heeft tot taak, door het instellen van een gemeenschappelijke markt en door het geleidelijk nader tot elkaar brengen van het economisch beleid van de lidstaten, te bevorderen de harmonische ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gehele Gemeenschap, een gestadige en evenwichtige expansie, een grotere stabiliteit, een toenemende verbetering van de levensstandaard en nauwere betrekkingen tussen de in de Gemeenschap verenigde staten', aldus artikel 2 van het EEG-Verdrag.

Aandacht voor vervuiling van het milieu is er in 1957 nog niet en het woord milieu komt in de hele verdragstekst niet voor. Economische groei staat voorop. Pas in de loop van de jaren zestig wordt duidelijk dat een ongebreidelde economische groei met een aantal ongewenste neveneffecten gepaard gaat. De milieuvervuiling vormt niet alleen een serieuze bedreiging van de volksgezondheid, maar tast op langere termijn ook de natuurlijke produktievoorwaarden aan.

In verschillende landen wordt omstreeks 1970 een begin gemaakt met een milieuwetgeving. Een grote stoot geven de publikatie van het Rapport van de Club van Rome en de eerste VN-milieukonferentie

in Stockholm in 1972. In navolging hiervan spreken de Europese regeringsleiders zich op de EG-topkonferentie die in oktober 1972 in Parijs plaatsvindt, uit voor het opstellen van een EG-milieuactieprogramma. Hoewel het EEG-verdrag formeel geen houvast biedt aan een gemeenschappelijk milieubeleid, wordt overeengekomen dat onder 'de harmonische bevordering van de economische activiteit' voortaan ook de bescherming van het milieu moet worden verstaan. 'Economische groei is geen doel op zich', zo wordt gesteld.

harmonisatie milieubeleid

De twee belangrijkste redenen om tot een gemeenschappelijk milieubeleid te komen zijn: de noodzaak om grensoverschrijdende milieuvervuiling gemeenschappelijk aan te pakken en te voorkomen dat nationale maatregelen de werking van de gemeenschappelijke markt bemmeren. Een harmonisatie van het economisch beleid vraagt ook om een harmonisatie van het milieubeleid.

Dit laatste staat in feite centraal. 'De EG beschouwt het anti-vervuilingsbeleid (...) op de eerste plaats als een probleem van harmonisatie van concurrentievoorwaarden. Voorschriften ten aanzien van het leefmilieu mogen geen distorsies in de handelsbetrekkingen veroorzaken die allokatie van de middelen binnen de Gemeenschap zouden verstoren', zo stelt de Belgische milieuekonom De Clercq.(3)

Ook de Europese Commissie wijst op het economisch belang van een gemeenschappelijk milieubeleid. 'Het wordt steeds duidelijker dat veel van deze (milieu)maatregelen, wanneer opgesteld en uitgevoerd op nationaal nivo, zouden leiden tot een verstoring van de concurrentieverhoudingen of nieuwe handelsbarrières zouden opwerpen of ineffectief zouden zijn vanwege het grensoverschrijdende karakter van de problemen die men ermee wil aanpakken.'(4)

De topkonferentie in Parijs leidt tot de opdracht aan de Europese Commissie om binnen een half jaar een milieuprogramma op te stellen. De uitgangspunten hiervoor worden nader vastgesteld op een vergadering in Bonn van de ministers verantwoordelijk voor het milieubeleid, enkele weken later. In april 1973 legt de Europese Commissie een eerste EG-actieprogramma betreffende het milieu voor aan de Raad van Ministers die het programma in november 1973 officieel goedkeurt.(5)

uitgangspunten

De belangrijkste uitgangspunten van het actieprogramma zijn samengevat:

- Het beleid dient gericht te zijn op het voorkomen van vervuiling en hinder door maatregelen aan de bron. Hieruit vloeit het zogeheten 'stand-still' beginsel voort. Dit houdt in de sanering van vervuilde gebieden waarbij tegelijkertijd voorkomen moet worden dat nog -relatief- schone gebieden vervuild raken. Hiermee wordt niet alleen voorkomen dat vervuiling slechts verplaatst wordt, maar ook dat schonere gebieden uit deze omstandigheid concurrentievoordeel kunnen halen door het aantrekken van vervuilende industrieën;
- De kosten van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van hinder dienen in principe ten laste te komen van de vervuiler. Dit beginsel 'de vervuiler betaalt' stoelt niet op overwegingen van rechtvaardigheid zoals wel eens wordt aangenomen. De gedachte hierachter is dat milieuvervuiling het beste bestreden kan worden via het marktmechanisme. Door de milieukosten volledig te laten drukken op de kostprijs van het produkt, stimuleert men schone produktietechnieken en wordt concurrentievervalsing voorkomen. Alleen wanneer toepassing van dit

principe tot een onevenredige benadeling van bepaalde industrieën leidt, is gedurende een overgangperiode overheidssteun toegestaan;

- Activiteiten in de ene staat mogen geen schade toebrengen aan het milieu in een andere staat. Dit principe vormt de basis voor de bestrijding van grensoverschrijdende milieuvervuiling. De EG sluit zich op dit punt aan bij de slotresolutie van de VN-konferentie in Stockholm;

- Akties dienen op dat nivo te worden ondernomen dat daar gezien de aard van de vervuiling het meest geschikt voor is. Deze formulering komt tegemoet aan de bezwaren van Frankrijk dat van mening is dat het EG-verdrag eigenlijk onvoldoende rechtsgrond biedt voor een gemeenschappelijk milieubeleid. Door toedoen van Frankrijk wordt het milieuprogramma ook niet in de vorm van een besluit van de Raad, maar in de vorm van een -minder verstrekkende- 'verklaring' van de Raad aangenomen;

- Belangrijke milieumaatregelen mogen niet langer door de afzonderlijke lidstaten geïsoleerd worden doorgevoerd. Het gemeenschappelijk milieubeleid dient gericht te zijn op de coördinatie en harmonisatie van nationale programma's. Dit mag de voortgang van het beleid op nationaal nivo niet belemmeren, maar evenmin mogen nationale milieumaatregelen het functioneren van de gemeenschappelijke markt in gevaar brengen.

verplichte aanmelding

Op grond van dit laatste beginsel zijn de lidstaten verplicht bepaalde wetsontwerpen en andere rechtsgeldige maatregelen aan te melden bij de Commissie. Vooruitlopend op de totstandkoming van een EG-milieuprogramma was reeds het zg. 'notifikatie-akkoord' gesloten, waarbij de lidstaten afspraken milieumaatregelen vooraf aan te melden. Is de Commissie van mening dat de voorgestelde maatregelen tot een verstoring van de gemeenschappelijke markt zullen leiden, dan kan zij de betreffende lidstaat verzoeken de invoering hiervan op te schorten. De Commissie heeft dan, gerekend vanaf het moment van aanmelding, tien maanden de tijd om het betreffende voorstel in de vorm van een EG-richtlijn over te nemen en voor te leggen aan de Raad van Ministers.

Voor wat betreft de uitvoering van het actieprogramma kunnen drie soorten maatregelen (akties) worden onderscheiden:

- Akties ter vermindering en voorkoming van vervuiling en hinder;
- Akties ter verbetering van de kwaliteit van het milieu en de levensomstandigheden van de mens;
- Akties van de Gemeenschap of een aantal lidstaten in het kader van internationale organisaties die zich bezighouden met de bescherming van het milieu.

De nadruk heeft tot dusverre vooral gelegen op de eerste categorie. Het tweede actieprogramma (1977-1981) -goedgekeurd door de Raad in juni 1977- (6) borduurt in grote lijnen voort op het eerste. Officieel heet het dat het actieprogramma erop is gericht 'de continuïteit van het beleid te waarborgen'. Wel wordt in de uitwerking meer de nadruk gelegd op preventieve maatregelen. In dit kader wordt o.a. de Milieu-Effekt Rapportage (MER) geïntroduceerd. Over het vorig jaar aangenomen derde actieprogramma komen we straks nog te spreken. Een nadere beschouwing van enkele maatregelen brengt ons gelijk bij de knelpunten in het EG-milieubeleid.

watervervuiling

Een van de eerste terreinen waar het EG-milieubeleid zich op richt-

te, was de watervervuiling. Belangrijkste maatregel tot nu toe in dit verband is de kaderrichtlijn water uit 1976.(7) Deze richtlijn geeft een raamwerk voor de sanering van het oppervlaktewater. Daarnaast zijn aparte richtlijnen verschenen met kwaliteitsdoelstellingen voor water voor specifieke gebruiksdoeleinden, zoals drinkwater, zwemwater, viswater en water bestemd voor schelpdierkultures.

De kaderrichtlijn kent een 'zwarte' en een 'grijze' lijst. Stoffen op de zwarte lijst mogen in principe niet geloosd worden. Voor wat betreft de stoffen op de grijze lijst moeten kwaliteitsdoelstellingen worden vastgelegd, aan de hand waarvan vervolgens lozingsnormen worden opgesteld.

Tijdens de behandeling in de Raad van Ministers kwam het tot een botsing tussen Groot-Brittannië en de overige lidstaten. Het meningsverschil betrof in feite het uitgangspunt van het milieubeleid, namelijk de vraag of moet worden uitgegaan van lozings(emissie)normen of kwaliteits(immissie)normen. Groot-Brittannië betoogde dat voor zowel de stoffen van de zwarte als de grijze lijst uitgegaan dient te worden van de mate van milieuvervuiling en kwaliteitsdoelstellingen de beste manier waren om de vervuiling te beperken.

De Commissie, daarin gesteund door de andere lidstaten, ging in de ontwerp-richtlijn, voor zover het stoffen van de zwarte lijst betrof, uit van strikte en uniforme lozingsnormen. Hierbij speelde niet alleen de zorg om het milieu een rol. Het hanteren van voor de hele Gemeenschap uniforme lozingsnormen betekent namelijk dat een fabriek die toevallig aan een -relatief- schone rivier staat daaruit geen concurrentievoordeel kan halen. Het bedrijf moet immers aan dezelfde normen voldoen als zijn concurrent aan een sterk vervuilde rivier. Daarbij komt dat het verminderen van de lozing van zwarte-lijststoffen vaak grote investeringen vergt.

Dat dit bij Groot-Brittannië op verzet stuitte vloeit voort uit de omstandigheid dat de Britse rivieren door hun grote afvoer een doorgaans groter zelfreinigend vermogen hebben en de vervuiling snel naar zee afvoeren.

Zoals meestal het geval in de EG kwam er uiteindelijk een compromis uit de bus. Voor wat betreft de zwarte-lijststoffen wordt nog steeds uitgegaan van bestrijding aan de bron door het opleggen van emissienormen per stof per bedrijfstak. Tegelijk moeten de kwaliteitsdoelstellingen worden vastgelegd. Kan een lidstaat aantonen dat met minder strenge emissienormen dezelfde kwaliteitsdoelstellingen gehaald kunnen worden, dan mag van het principe worden afgeweken.

touwtrekkerij

Het meningsverschil leidde ertoe dat pas vijf jaar later met de uiteindelijke invulling van de kaderrichtlijn kon worden begonnen. Daarmee werd een nieuwe ronde van touwtrekken ingeluid tussen Commissie, lidstaten en, op de achtergrond, het bedrijfsleven. Van de ongeveer 1000 stoffen die voor plaatsing op de zwarte lijst in aanmerking komen, heeft de Commissie er uiteindelijk 129 uitgekozen om als eerste aan te pakken. Daar zal men voorlopig nog wel even mee bezig zijn. Anno 1984 is pas overeenstemming bereikt over welgeteld twee stoffen, namelijk kwik (voorzover afkomstig van de chloor-alkali industrie en cadmium. In behandeling zijn ontwerp-richtlijnen voor kwik (in andere toepassingen) en voor een aantal bestrijdingsmiddelen, waaronder HCN en drins. In voorbereiding is verder een saneringsprogramma voor zware metalen die op de grijze lijst staan.

Diezelfde touwtrekkerij valt te verwachten bij de bestrijding van de luchtvervuiling (zure regen). Als het erom gaat de ernst van het probleem te onderstrepen, struikelen de politici bijna over elkaar. Voor

het eerst sinds 1978 was de bescherming van het milieu, in het bijzonder de luchtverontreiniging, zelfs een punt op de agenda van de Europese Topkonferentie in juni 1983 in Stuttgart.(8) In de slotverklaring wordt een aparte paragraaf aan het milieu gewijd waarin de regeringsleiders de 'dringende noodzaak' onderstrepen om 'akties op nationaal, gemeenschaps- en internationaal nivo ter bestrijding van de milieuverontreiniging te bespoedigen en te versterken'. Dit geldt in het bijzonder voor 'het akute gevaar dat de Europese bosgebieden bedreigt en dat om onmiddellijke acties vraagt'.(9)

Van die acties valt nog weinig te bespeuren of het moest het symposium zijn dat de Commissie als reactie hierop in september 1983 in Karlsruhe organiseerde. Dit terwijl het Europees parlement nog niet lang daarvoor een hoorzitting had belegd over de zure-regenproblematiek. Voor het parlement is verder studeren dan ook niet nodig.

resolutie parlement

In januari 1984 neemt het Europees parlement een resolutie aan van de Nederlandse socialistische afgevaardigde Hemmo Muntingh, die voor het parlement een rapport had opgesteld over de zure regen. In de resolutie wordt de Europese Commissie opgeroepen zo spoedig mogelijk met een uitgebreid bestrijdingsprogramma te komen. De uitstoot van de belangrijkste verontreinigende stoffen in de EG moet binnen vijf jaar tot de helft worden teruggebracht en in de daarop volgende vijf jaar met nog eens de helft.

Van een samenhangend beleid ter bestrijding van grensoverschrijdende luchtverontreiniging is op dit moment geen sprake, ondanks het belang dat hieraan in de actieprogramma's gehecht wordt. De maatregelen hebben zich tot dusverre beperkt tot een aantal op zich staande richtlijnen met betrekking tot o.a. de uitlaatgassen van auto's, het loodgehalte van benzine, het zwavelgehalte van olie, en kwaliteitsnormen voor zwaveldioxyde en zwevende deeltjes.

De auteurs van 'Het Zure Regenboek' (10) verwachten ook niet dat een bestrijdingsprogramma, zoals voorgesteld door het Europees parlement er snel zal komen. 'In de onderhandelingen over gemeenschappelijke maatregelen is te verwachten dat elk land haar uitzonderlijke situatie naar voren zal schuiven om geen (dure) maatregelen te hoeven nemen.' Een voorproefje hiervan gaf onlangs de behandeling te zien van een ontwerp-kaderrichtlijn die technische eisen stelt aan nieuwe industriële installaties. De richtlijn stuit vooral op verzet bij Groot-Brittannië dat zich hierbij beroept op haar geografische positie. Een groot deel van de zwaveldioxyde en stikstofoxyden die in Groot-Brittannië wordt uitgestoten komt immers in zee terecht en niet bij de buurlanden.

Uit economische overwegingen zullen de andere lidstaten niet snel geneigd zijn zelfstandig maatregelen te nemen. Dat geldt ook voor Nederland waar het toch al weinig strenge bestrijdingsprogramma van minister Winsemius, op krachtige weerstand stuit bij de industrie. Het geijkte argument daarbij is dat het om een internationaal probleem gaat en alleen gemeenschappelijke maatregelen zinvol zijn.(11) Dat het probleem uiteindelijk alleen internationaal kan worden opgelost, neemt niet weg dat juist nationale initiatieven de totstandkoming van EG-maatregelen kunnen bespoedigen. Kennelijk moet, zoals in de Bondsrepubliek, de schade eerst zo groot zijn dat men wel gedwongen is maatregelen te nemen.

geen succesverhaal

Het EG-milieubeleid is, om met de Commissie te spreken tot dusverre

'niet louter een suksesverhaal geweest'.(12) Juist op het punt van de grensoverschrijdende milieuvervuiling, waar internationale samenwerking het hardst nodig is, heeft de EG het duidelijk laten afweten. Dat geldt niet alleen voor de aanpak van de zure regen, maar ook voor bijvoorbeeld de vervuiling van de Rijn, Europa's grootste open riool. De EG speelt hierbij slechts een passieve rol. Zowel het Rijnzoutverdrag als het Rijnchemieverdrag zijn overeenkomsten tussen de Rijnsoeverstaten onderling, waarbij in het laatste geval de Europese Commissie mede-ondertekenaar is.

Alle waterkwaliteitsrichtlijnen ten spijt, is juist voor wat betreft de lozing van gevaarlijke stoffen nog nauwelijks enige vooruitgang geboekt in het overleg over de uitvoering van het chemieverdrag. Economische belangen spelen ook hier een hoofdrol. M.n. de Bondsrepubliek is bevreesd voor concurrentievervalsing als voor de industrie langs de Rijn andere normen gaan gelden dan elders in de EG. Over het terugdringen van de kwiklozingen kon dan ook pas overeenstemming worden bereikt na de totstandkoming van de betreffende EG-richtlijn. De trage invulling van de kaderrichtlijn oppervlaktewater vormt zo een exkuus om zelf niets te hoeven doen.

Ten aanzien van het zoutverdrag staat de Europese Commissie toe dat gehandeld wordt in strijd met de basisprincipes van het gemeenschappelijk milieubeleid. Zo staat het zoutverdrag haaks op het beginsel 'de vervuiler betaalt'. Nederland, West-Duitsland en Zwitserland moeten immers meebetalen aan de voorzieningen die nodig zijn voor het verminderen van de zoutlozingen door de Franse kalimijnen. In feite komt het erop neer dat Nederland de vervuiling moet afkopen.

In de tweede plaats is sprake van concurrentievervalsing daar de Westduitse kalimijnen, die hun afvalzout niet onbelemmerd in de Rijn mogen lozen, veel hogere milieulasten hebben. Hoewel de EG onder bepaalde voorwaarden overheidssteun toestaat, moet, om dit te kunnen beoordelen een steunmaatregel altijd van te voren worden aangemeld. Ook dat is hier niet gebeurd. De Europese Commissie zal dan ook moeten ingrijpen wil zij haar geloofwaardigheid niet verliezen, aldus Jessurun d'Oliveira, voorzitter van de Stichting Reinwater.(13) Beter zou zijn om het zoutverdrag te vervangen door een EG-zoutrichtlijn die voor alle lidstaten geldt.

oorzaken

Aan de moeizame totstandkoming van een gemeenschappelijk milieubeleid liggen verschillende oorzaken ten grondslag die voornamelijk van politieke en economische aard zijn. Aangezien iedere lidstaat in de eerste plaats het (economisch) eigenbelang op het oog heeft, is men niet snel geneigd akkoord te gaan met maatregelen die het eigen land niet tot voordeel strekken of wellicht zelfs kunnen benadelen. Het meest in het oog springend is dan ook de uiterst trage besluitvorming binnen de Europese Instellingen, in het bijzonder in de Raad van Ministers. Volgens De Clercq (14) duurt het gemiddeld drie jaar om een richtlijn goedgekeurd te krijgen. Een bekend voorbeeld is de ontwerp-richtlijn voor een Milieu-Effekt Rapportage (MER). Ingediend door de Commissie bij de Raad op 9 juli 1980 werd hierover door de EG-milieuministers pas op 28 november 1983 overeenstemming bereikt.

De Commissie zelf noemt voor de trage gang van zaken een vijftal oorzaken: (15)

- de beschikbare kennis (over milieuverontreiniging) is zelden voldoende om ondubbelzinnig te kunnen zeggen welke maatregelen nodig zijn;
- de moeilijkheid om aan te tonen dat tegenover de kosten op korte termijn, baten op lange termijn staan;

- de verschillende benadering van het milieuprobleem door de lidstaten (16);
- de meeste besluiten moeten unaniem worden genomen omdat het gaat om maatregelen waarin het EEG-verdrag niet voorziet;
- de beschikbare middelen staan in geen verhouding tot de taakstelling.

Om met dit laatste te beginnen: uit de cijfers blijkt dat de milieubescherming binnen het totale EG-beleid nog steeds een zeer lage prioriteit heeft, alle fraaie actieprogramma's ten spijt. Voor 1983 was beschikbaar een bedrag van 8.045.000 ECU.(17) Dat is nog geen één procent van de totale EG-begroting. Het Directoraat-Generaal milieuzaken, konsumentenbelangen en nucleaire veiligheid, telde in 1983 103 medewerkers, waarvan er maar 40 met beleidszaken bezig waren. Het totale personeelsbestand van de EG omvatte dat jaar ruim 9000 mensen.

vaagheid troef

Iets anders is of de schaarse middelen ook zo doelmatig mogelijk worden gebruikt. Het door de Commissie genoemde argument dat vaak onvoldoende gegevens beschikbaar zijn om maatregelen te kunnen nemen, wordt maar al te vaak gebruikt om geen besluiten te hoeven nemen. 'De politieke moeilijkheden in de Raad met betrekking tot de goed te keuren richtlijnen worden (...) dikwijls weggemoffeld door van de Commissie additioneel onderzoek te eisen. Dit alles maakt dat (de staf) voor het grootste deel opgeslorpt wordt door routine-activiteiten. Er blijven weinig tijd en middelen over voor goed onderbouwde nieuwe voorstellen', aldus De Clercq.(18)

Hij konstateert een volstrekt gemis aan een duidelijke prioriteitstelling. 'Een goede instelling moet zelfs met een beperkt budget duidelijk prioriteiten kunnen stellen. Daar ontbreekt het bij de EG volledig aan. De milieuprogramma's zijn onveranderlijk monumenten van vaagheid.' Met name in het derde en laatste milieu-actieprogramma, voor de periode tot 1986 'zijn de gemeenplaatsen schering en inslag'.

In tegenstelling tot de twee voorafgaande actieprogramma's bevat het derde actieprogramma geen lijst met te nemen maatregelen en voorstellen, maar concentreert het zich op de 'definiëring van het brede beleidskader' waarbinnen het milieubeleid volgens de Commissie geplaatst moet worden.(19) Het actieprogramma spreekt in dit verband over de noodzaak van een 'algemene strategie' te ontwikkelen. Om een effectief milieubeleid te kunnen voeren moet de Gemeenschap proberen 'de zorg voor het milieu zoveel mogelijk te integreren in de planning en ontwikkeling van economische activiteiten en de totstandkoming bevorderen van een algemene strategie waarin het milieubeleid onderdeel wordt van het sociaal-economisch beleid'.(20)

Formuleringen als deze hebben weliswaar de hartelijke instemming van de milieubeweging, zij zeggen nog niets over de weg waarlangs de EG haar doel denkt te bereiken. Ook in de rest van het programma zal men tevergeefs naar een antwoord zoeken. Een poging van Nederland om bij de vaststelling van het programma prioriteiten aan te geven, draaide erop uit dat uiteindelijk iedere lidstaat zijn 'eigen' prioriteit wilde zien met als resultaat een verlanglijst van 15 punten waarmee nog weinig te beginnen valt omdat alle problemen weer even belangrijk worden gevonden.(21)

economische belangen voorop

Het onvermogen van de EG om duidelijke prioriteiten te stellen op het gebied van de milieubescherming en vervolgens op basis daarvan

een effectief beleid te voeren vindt uiteindelijk zijn oorzaak in de economische grondslag van de Gemeenschap. Het ontbreken van een expliciete rechtsgrond in het EEG-verdrag leidt er automatisch toe dat het milieubeleid ondergeschikt is aan het economisch beleid. 'Dit betekent in de praktijk dat in EG-verband te treffen milieumaatregelen wel steeds aan economische en mededingingsbepalingen worden getoetst, doch dat van het omgekeerde geen sprake is', aldus E.Klatte, beleidsmedewerker van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, belast met het EG-milieubeleid.(22) Ook bestrijden lidstaten onder verwijzing naar het EEG-verdrag de bevoegdheid van de EG bepaalde maatregelen voor te schrijven. Zo verzet o.a. Nederland zich tegen het aan banden leggen van de export van chemisch afval omdat dit in strijd zou zijn met het vrije verkeer van goederen binnen de Gemeenschap.

Resoluties van het Europees parlement waarin er bij de Commissie op wordt aangedrongen het EEG-verdrag zonedig te herzien en het milieubeleid daarin een zelfstandige plaats te geven, hebben tot dusverre geen effect gehad. De gedachte achter de EG verzet zich ook tegen een dergelijke verdragswijziging. De Gemeenschap is immers opgezet als vrijhandelszone voor de grote ondernemingen voor wie de binnenlandse markt onvoldoende ruimte bood voor verdere groei en de nationale grenzen steeds meer als barrières gingen ervaren.

De nadruk in het EG-milieubeleid heeft dan ook steeds gelegen op het gelijk trekken van de concurrentievoorwaarden door harmonisatie van de wetgeving in de afzonderlijke lidstaten. Omgekeerd gebruikt het bedrijfsleven het EG-beleid als argument om nationale milieumaatregelen tegen te houden. Onder invloed van de economische crisis is de vrees bij het bedrijfsleven voor concurrentievervalsing door strengere milieuvoorschriften in de ene lidstaat ten opzichte van de andere nog toegenomen. Steeds vaker kan men horen dat maatregelen alleen in gemeenschappelijk verband kunnen worden genomen, waarna vervolgens geprobeerd wordt gemeenschappelijke maatregelen met een beroep op de nationale situatie zoveel mogelijk af te zwakken. De lidstaten maken hierbij dankbaar gebruik van het feit dat besluiten in de Raad van Ministers alleen unaniem kunnen worden genomen.

grootste gemene deler

De meeste richtlijnen zijn tot dusverre tot stand gekomen na aanmelding van nationale maatregelen die volgens de Commissie mogelijk tot verstoring van de gemeenschappelijke markt zouden kunnen leiden. Het initiatief gaat dus uit van de meer dynamische landen, maar het tempo wordt uiteindelijk aangegeven door de landen met de minst ontwikkelde milieuwetgeving. De meeste richtlijnen kunnen dan ook omschreven worden als de 'grootste gemene deler' van nationale plannen. Anders gezegd: de richtlijnen geven niet in de eerste plaats weer wat uit milieuoogpunt het meest wenselijk is, maar wat uit politiek oogpunt haalbaar is.

Om iedere lidstaat zijn deel te geven bevatten de richtlijnen vaak ruime uitzonderingsbepalingen en heeft men alle tijd de gestelde doelen te bereiken. Is een richtlijn eenmaal door de Raad aangenomen, dan duurt het soms nog jaren voor deze is verwerkt in de nationale wetgeving. Gemiddeld heeft men daar twee jaar de tijd voor, maar 'nog nooit werd voor een (...) richtlijn de limietdatum voor de gehele Gemeenschap gehaald.'(23) M.n. België en Italië spannen de kroon als het gaat om de gebrekkige naleving van EG-maatregelen, maar ook Nederland moest medio 1983 nog zeven EG-milieurichtlijnen in de wetgeving opnemen, ofschoon de uiterste datum daarvoor was verstreken.(24)

De middelen die de EG heeft om de naleving van gemeenschappelijke maatregelen af te dwingen zijn zeer beperkt. In feite staat alleen de weg naar het Europese Hof van Justitie open, dat een lidstaat tot een boete kan veroordelen. De betekenis van de uitspraken van het Hof ligt echter vooral in het politiek 'te kijk' zetten van een land. De Commissie gaat bovendien alleen na of een richtlijn formeel is opgevolgd. Met andere woorden, aldus De Clercq, 'zij onderzoekt in hoeverre die in wetten of reglementaire bepalingen van de onderscheiden lidstaten zijn opgenomen. Of die nationale wetten ook worden nageleefd is een andere zaak'.(25) België is wat dit betreft opnieuw een treffend voorbeeld, maar sinds 'Lekkerkerk' past ook Nederland enige bescheidenheid als het gaat om de naleving van milieuwetten.

voorwaarden

Dit verhaal zou nu eenvoudig besloten kunnen worden met de konklusie dat we de EG maar beter kunnen vergeten als het gaat om de bescherming van het milieu. Hier geldt echter dat we met het badwater niet ook het kind moeten weggooien.

Vastgesteld is dat grensoverschrijdende milieuvervuiling niet door nationale maatregelen -althans niet door nationale maatregelen alleen- kan worden aangepakt. Vervolgens rijst de vraag wat dan het meest geschikte kader is voor die noodzakelijke internationale aanpak.

Nederland neemt deel aan verschillende internationale verdragen tegen grensoverschrijdende milieuvervuiling, zoals de verdragen tegen de verontreiniging van de Rijn. Het gaat hierbij steeds om vormen van zuiver inter-gouvernementele samenwerking, waarbij de autonomie van de verdragsstaten niet wordt aangetast. De reeds 30 jaar durende onderhandelingen over het terugdringen van de Rijnvervuiling laten zien dat langs deze weg slechts zeer moeizaam resultaten kunnen worden geboekt.

Laten we de inhoud van het beleid even buiten beschouwing, dan onderscheidt de EG zich op een aantal punten wezenlijk van andere vormen van internationale samenwerking. De instellingen van de EG -Commissie en Raad van ministers- hebben eigen, wetgevende bevoegdheden en kunnen lidstaten verplichten maatregelen te nemen. Anders dan eerder genoemde verdragen hebben richtlijnen op grond van het EEG-verdrag kracht van wet. Bij meningsverschillen is beroep mogelijk op het Europese Hof van Justitie, waarvan de uitspraken inzake het EG-recht prevaleren boven die van nationale rechtbanken.(26)

Nu kan de vorm van de Europese samenwerking natuurlijk niet los worden gezien van de (kapitalistische) inhoud. Het is vooral om deze redenen dat bij links veel weerstand bestaat tegen de overdracht van nationale bevoegdheden. De eenzijdige oriëntatie van de EG op economische belangen heeft, zoals we hebben gezien, tot gevolg dat de bescherming van het milieu slechts een rol speelt voorzover dit van invloed is op de concurrentieverhoudingen. De politieke wil om tot een effectief milieubeleid te komen is nauwelijks aanwezig. Niettemin is de EG een realiteit en gaat het uiteindelijk om de vraag in hoeverre de EG benut kan worden voor een links milieubeleid. Er zal dan aan een aantal voorwaarden moeten worden voldaan:

1. Een grotere openbaarheid in de besluitvorming en uitbreiding van de controlerende bevoegdheden van het Europese parlement. De besluitvorming in de EG voltrekt zich grotendeels buiten zowel de nationale parlementen als het Europese parlement om. De rol van het Europese parlement beperkt zich tot aanbevelingen en adviezen aan de Commissie. Alle macht berust uiteindelijk bij de Raad van minis-

ters waarvan de besluitvorming op geeneenkele wijze kan worden gecontroleerd.

2. Het milieubeleid dient een zelfstandige plaats te krijgen in het totale EG-beleid. Het kapitalistische karakter van de EG maakt dat het milieubeleid tot dusverre ondergeschikt is aan het economisch beleid en in de eerste plaats is gericht op het gelijktrekken van de concurrentievoorwaarden. In plaats daarvan dient de bescherming van natuur en milieu grenzen te stellen aan produktie en konsumptie. Om ook de formele belemmering hiervoor weg te nemen is een herziening nodig van het EEG-verdrag.

3. De middelen waarover de Europese instellingen kunnen beschikken voor de uitvoering van het milieubeleid staan in geen verhouding tot de taak die vervuld zou moeten worden. Een aanzienlijke verhoging van deze post op de EG-begroting is dan ook noodzakelijk.

4. Het tempo en de inhoud van het EG-milieubeleid zijn tot dusverre vooral bepaald door de, op milieugebied meer vooruitstrevende landen. Daarom mag de EG geen exkuus zijn om initiatieven op nationaal niveau achterwege te laten.

WILLEM DE BRUIN
april/mei 1984

NOTEN

1. Het Zure Regenboek, Dave van Ooyen, Thijs de la Court. Vereniging Milieudefensie/WISE, Amsterdam, 1984. (p.16)
2. Kijkt men ook naar de luchtverontreiniging in Oost-Europa, dan komt men er ook met maatregelen in EG-verband nog niet. Zie: Van Ooyen en De la Court, p.15.
3. Dr. M. de Clercq, Tien jaar Europees milieubeleid, Economisch Statistische Berichten, 27-7-83. (p.656)
4. Ten Years of Community Environment Policy, Commission of the European Communities, Brussel, 1983. (II p.3)
5. Aktieprogramma van de Europese Gemeenschappen inzake het milieu, Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen (PB-EG), 1973, C 112.
6. PB-EG 1977, C 139.
7. Richtlijn 76/464/EEG, PB-EG 1976, L 129.
8. De eerste keer was op de eerder genoemde topconferentie in Parijs in 1972. De tweede keer was in 1978 na de ramp met de Amoco Cadiz toen maatregelen aangenomen werden ter bestrijding van olielozingen in zee. Deze frekwentie geeft op zich al het belang aan dat op het hoogste EG-nivo aan het milieubeleid wordt gehecht.
9. Ten Years of Community Environment Policy, Annex V.
10. Het Zure Regenboek, p.60.
11. Zie o.a. AKZO-topman Loudon in De Volkskrant van 30-4-1984.
12. Ten Years of Community Environment Policy, II p.4.
13. NRC-Handelsblad 29-8-83; Nederlands Juristenblad 82 (589-595), Milieudefensie 1983, nr 10.
14. De Clercq, p. 659.
15. Ten Years of Community Environment Policy, II p.5.
16. Zie voor de verschillen in (milieu)wetgeving in de EG-landen en hun invloed op het EG-beleid o.a. dr. K. von Moltke, Milieu en Recht, 1983/10.
17. European Currency Unit (Europese Reken Eenheid). De waarde van de ECU is gelijk aan die van de US dollar. In dit bedrag is niet begrepen het Europees Milieufonds dat in 1982 op initiatief van het Europees parlement is ingesteld. Met geld uit dit fonds kunnen o.a. milieuvriendelijke technologieën gestimuleerd worden. In 1983 was hiervoor uitgetrokken ECU 2.850.000.
18. De Clercq, p.660.
19. Ten Years of Community Environment Policy, VI p.58.
20. Aktieprogramma van de Europese Gemeenschappen inzake het milieu, PB-EG 1983,

C46/5.

21. Resolutie van de Raad van de Europese Gemeenschappen, PB-EG C46/1.

22. Mr. drs. E.R.Klatte, Tien jaar Europees milieubeleid, Milieu en Recht, 1983/10, p.298.

23. De Clercq, p.659.

24. Klatte, p.306.

25. De Clercq, p.659.

26. Zo besliste het Europese Hof in het geruchtmakende Rijnproces dat de Nederlandse rechter bevoegd is een aanklacht te behandelen tegen een vervuiler in een andere lidstaat wanneer deze schade toebrengt aan Nederland. Deze bevoegdheid werd aangevochten door de Franse kalimijnen die in eerste instantie gelijk hadden gekregen van de Rotterdamse rechtbank.

Wim Schoutendorp

europese politiek, uitdaging voor links

Een aantal jaren geleden schreef ik als sociaal-ekonomisch redakteur van De Waarheid over de neergang van de Nederlandse scheepsbouw en de akties daartegen. Eén van de opvattingen in de berichtgeving toen was dat de werven in ons land kapot gemaakt werden volgens richtlijnen van de EEG. Tegenover het diktaat van de autoriteiten in Brussel diende het behoud van deze nationale bedrijfstak bevochten te worden, zo luidde het parool.

Intussen is een groot aantal hellingen en bouwdokken ter ziele en vele duizenden werfarbeiders werden op straat gezet of met vervroegd pensioen afgevoerd. Dat de Europese Commissie voor deze diepingrijpende ontwikkeling direkt verantwoordelijk zou zijn is echter nimmer hard gemaakt.

Wel werden er in Brussel diverse nota's over de scheepsbouw geschreven, maar over uitvoering van de daarin aangeprezen konklusies kon in Europa nooit overeenstemming worden bereikt. Dat het toch -en niet alleen in Nederland- tot afbraak van de traditionele scheepsbouw kwam lijkt eerder toe te schrijven aan het wèrkelijk bestaan van een wereldwijde crisis in deze bedrijfstak. Almede aan wanbeleid van de werfdirekties en met hen verbonden financiële groepen en banken in eigen land, die liever hun geld met zo min mogelijk risico uit bedreigde industrietakken terugtrokken dan er nieuwe activiteiten in te ondernemen.

Hoe kon het idee postvatten dat de EG op sociaal-ekonomisch en industrieel gebied diktaten zou uitvaardigen waartegenover in de afzonderlijke lidstaten het nationaal belang verdedigd moest worden?

Het enige beleid dat Brussel op dit gebied aangewreven kan worden is het zoveel mogelijk slechten van douane-barrières en andere handelsbelemmeringen tussen de lidstaten en het tegengaan van protektionistische maatregelen, waaronder ook het bemoeilijken van overheidssteun aan door buitenlandse konkurrentie bedreigde bedrijven.

Feit is wèl, dat ondernemersorganisaties tot de krachtigste pleitbezorgers van deze hoeksteen van het Verdrag van Rome behoorden en dat grote, multinationalaal opererende concerns sterker tegen de daardoor aangewakkerde internationale konkurrentiestrijd opgewassen bleken dan middelgrote en kleine ondernemingen. Anderszijds zijn ook verschillende strafmaatregelen tegen monopolistische praktijken van concerns op grond van datzelfde Verdrag van Rome bekend, zoals bij het aangaan van fusies die een inperking van de konkurrentiestrijd zouden kunnen inhouden.

nationale kapitalen

Eén van de opmerkelijkste aspekten van de Europese eenwording van de afgelopen decennia is dat deze goeddeels voorbijgegaan is aan de eigendomsverhoudingen. De machtskoncentratie van de zestiger

en zeventiger jaren voltrok zich vrijwel geheel op nationale basis. Ook al slaagden verschillende concerns erin hele reeksen buitenlandse vestigingen te verwerven, fusies over de grenzen kwamen slechts sporadisch voor.

Twee van de meest bekende -die tussen Hoogovens en Hoesch en tussen Fokker en VFW- mislukten zelfs na enige jaren en werden weer volgens nationale (Nederlands-Westduitse) scheidslijnen opgebroken. Alleen de Brits-Nederlandse Shell en Unilever hielden stand, maar hun ontstaan dateert reeds van ver vóór de vorming van de EG. Van een Europese integratie van het kapitaal is dus nauwelijks of niet sprake. De organisatie daarvan lijkt met het sterk toegenomen overheidsingrijpen de laatste jaren -ondanks het EG-verdrag- juist meer dan ooit op nationale leest geschoeid.

Tegen de achtergrond van deze ontwikkeling hoeft het geen verbazing te wekken dat ook de EG zelf in het slop geraakt is. Behalve met betrekking tot landbouw en visserij is er weinig aan gemeenschappelijk beleid van de grond gekomen. Zoals Europees parlements lid Douke Eisma (D'66) onlangs tijdens een forumbijeenkomst op de Erasmus-universiteit in Rotterdam betoogde is de geringe voortvarendheid van de EG-autoriteiten m.n. de ondernemersorganisaties te verwijten.

'De Europese werkgevers hebben belangrijke, door de EG-commissie in Brussel uit te vaardigen richtlijnen geboycot. Onder hun druk werden tal van ontwerp-richtlijnen afgezwakt tot vrijblijvende aanbevelingen of zelfs geheel ingeslikt.' Aldus Eisma, die als voorbeeld de sterk uitgeholde Vredeling-richtlijn over het recht op informatie voor werknemers bij multinationale ondernemingen noemde. Ook inzake de milieuwetgeving is er naar zijn zeggen door het ondernemersoptreden niets substantieels gerealiseerd.

konkurrentie trauma

Opvallend in het forumdebat in Rotterdam was ook het optreden van VNO-voorzitter Chris van Veen. Hoewel het thema van de discussie de werkgelegenheid in Europa was, wist deze ondernemersbaas alleen te pleiten voor versterking van de konkurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven ten opzichte van de ons omringende landen in de EG. Dit door nog verdere loonmatiging, verlaging van de kollektieve lasten en grotere flexibiliteit op de arbeidsmarkt.

Van Veen volstond feitelijk met een herhaling van het program dat het VNO voor Nederland in petto heeft. Een samenhangende visie op hoe de economie in Europa als geheel uit de stagnatie te halen kwam niet over zijn lippen. Integendeel. Nationale konkurrentieversterking naar het model van Van Veen houdt op Europese schaal juist in dat verschillende lidstaten tegen elkaar op blijven bezuinigen zodat de afzet in de EG als totaal op desastreuze wijze versmald wordt.

Eerder was ook al de vakbeweging op het ontbreken van een ondernemersprogram voor Europa gestoten. Toen de bonden in een reeks Europese landen eisen gingen stellen op het vlak van de arbeidstijdverkorting werden ze, naar Wim Kok destijds als voorzitter van het Europees Vakverbond (EVV) getuigde, naar Brussel verwezen. Als landen afzonderlijk de werkweek zouden bekorten kan dit alleen tot nationale konkurrentienadelen leiden, zo werd gezegd.

De Europese werkgeversorganisaties, waar het EVV zich vervolgens toe wendde, bleken van een gekoördineerde aanpak van de tekortschietende werkgelegenheid echter evenmin iets te willen weten. Ook initiatieven van de Europese Commissie werden door hun toedoen geblokkeerd. De vakbeweging, betoogde Kok, blijft daarom niets anders over dan op nationale schaal aan de bak te gaan en deze

akties daarbij zoveel mogelijk in Europees verband op elkaar af te stemmen.

Europa der Vaderlanden

De zich nu al jaren voortslepende crisis rond de (te hoge) Britse kontributie aan de EG-schatkist versterkt het beeld dat Europa in weerwil van de veel bezongen integratie nog steeds weinig meer is dan het Europa-van-de-vaderlanden van wijlen Generaal De Gaulle. De schuld daarvoor ligt niet louter in Londen. Ook in de andere hoofdsteden bestaat slechts geringe bereidheid tot een bevredigende oplossing van de budgettaire problemen die met de beoogde toetreding van Spanje en Portugal trouwens nog verder zullen toenemen.

NRC-komentator Heldring is niet ten onrechte zeer skeptisch. Westeuropa bestaat niet als politieke eenheid. De Europese staten zijn in veel gevallen tot stand gekomen in vijandschap tot elkaar. Er is geen gemeenschappelijke Europese cultuur. Het heeft geen zin te praten over een Europese identiteit.' Zo zei deze uitgesproken 'Atlantikus' eveneens op de Erasmus-universiteit tijdens een forum over vrede en veiligheid in ons werelddeel.

Heldring, VNO-voorzitter Van Veen, Thatcher en andere Europese regeringsleiders tonen dat rechts weinig ambitieuze plannen met Europa voor heeft. Zonder in plat-ekonomistische redeneringen te vervallen zullen de nationaal gebleven financiersgroepen en eigendomsverhoudingen daar niet vreemd aan zijn. Veel verder dan het vrijmaken van de inter-Europese handel is het in de euforistische beginjaren van de EG niet gekomen. Zodra de ekonomische crisis intrad werd het hemd nader dan de rok. Met de tweede Europese verkiezingen voor de deur is er weinig waar de konservatieven in Europa zich met enige trots op kunnen beroepen.

het dilemma Duitsland

Een uitzondering moet hier gemaakt worden voor de Westduitse kanselier Kohl. Alsook en misschien nog meer voor diens adjudant en rivaal Strauss. Vooralsnog verheugend is hun actieve Ost-Politik die, overeenkomstig de tradities in de Bondsrepubliek, trouwens een breukloze voortzetting is van het SPD-beleid in deze en een welkome doorbreking vormt van de ijzige oost-west verhoudingen.

Niet minder traditioneel is echter de Duitse belangstelling voor de westerburen. Zou het historisch zinvol zijn de oorlogsjaren in herinnering te roepen? In elk geval blijkt in de Bondsrepubliek nog immer ruimtegebrek te bestaan. Angst voor expansiedrang van de concerns aan de Ruhr klinkt ook door in het Europa-debat bij de Westduitse Grünen. Links trauma of reële verontrusting?

Een vingerwijzing mag de gretige reactie van Strauss op het Franse voorstel tot herleving van de Westeuropese (defensie)Unie zijn. Dan moet het verbod op Westduitse herbewapening in het WEU-verdrag van de baan en er moet Westduitse inspraak komen in de Franse atoomparaplu, werd deze dagen in München en Bonn weer betoogd. Hoe dit gevaar te beteugelen? Er doet zich een dubbel dilemma voor in deze kwestie. Atlantici als oud-minister van buitenlandse zaken Van der Stoep (PvdA) huijveren in verband met het veiligheidsrisiko-Duitsland voor verzwakking van de band met Washington. Maar Strauss is niet minder voor goede betrekkingen met de Verenigde Staten. De Amerikaanse belangstelling voor de Bondsrepubliek is geen nadeel, lijkt hij te denken, maar versterkt Bonn's positie, zowel ten opzichte van Oosteuropa, als ten opzichte van de rivaliserende machtscentra Parijs en Londen in de EG.

Wie heeft er gelijk? Zal terugtrekking van de geallieerde Rijnlegers Westduits revanchisme stimuleren of juist verzwakken? De tegengestelde dilemma's van Strauss en Van der Stoel markeren in elk geval fundamentele zwaktes in de traditionele hoofdstromen van de Europese politiek die kennelijk geen van alle kunnen leven zonder de Amerikanen in een sleutelrol. Ook wanneer dit havikken van het slag-Reagan betreft.

verdeeld links

Daarmee kom ik op de verantwoordelijkheid van links. Hoe staan wij tegenover Europa? Een recente rondgang van mijn Waarheid-kollega Rinke van den Brink langs verschillende partijen ter linkerzijde van de sociaal-democratie die in Straatsburg vertegenwoordigd zijn of willen worden gaf een tamelijk troosteloos beeld. Over bijna geen vraagstuk bestaat zo'n grote verdeeldheid als over de opstelling inzake de EG. Trouwens onder sociaal-democratisch links bestaat hierover al evenmin eensgezindheid, net zoals bekend over de kernbewapening.

Om een kort overzicht te geven: in Frankrijk benadrukken socialisten en kommunisten in verschillende mate de nationale zelfstandigheid, terwijl de Westduitse SPD en de Italiaanse PCI juist hoge verwachtingen hebben van supra-nationale politieke bevoegdheden voor de EG. Labour in Engeland en de Deense SF willen daarentegen het liefst met de EG breken. De Deense Volksbeweging tegen de EG is zelfs de grootste fractie van het land in Straatsburg.

Links in Griekenland laat deze drie uiteenlopende standpunten helemaal duidelijk tegen elkaar uitkomen. De kommunistische KKE is voor uittreden, de regerende PASOK-partij lijkt na een aanvankelijke, verbale afwijzing van de EG nu min of meer het Franse standpunt van nationale soevereiniteit binnen Europa te hebben overgenomen. De kleine eurokommunistische KKE-es volgt tenslotte het Italiaanse PCI-standpunt van politieke integratie in de EG.

Een vierde variant vormen de Westduitse Grünen. Die stellen tegenover het Europa van de concerns het élan van onderop. Als één van hun eerste daden in het Europese parlement willen de Grünen met een noodprogram komen tegen het afsterven van bossen en wouden door de zure regen.

veel te winnen

Dat linkse partijen in verschillende landen uiterst skeptisch of zelfs totaal negatief tegenover de Europese problematiek staan hangt zonder twijfel nauw samen met de stemming onder toonaangevende bevolkingsgroepen onder hun electoraat. Bedenklijk is het echter wanneer zij zich daarbij niet meer weten af te grenzen van het soms aan chauvinisme grenzende nationalisme van rechts, dat Europa dreigt te verlammen.

Zijn reserves ten aanzien van sommige ontwikkelingen in Europa begrijpelijk, dat neemt niet weg dat er voor links bij Europese samenwerking ook veel te winnen valt.

Neem allereerst de overal door links bepleite economische stimuleringspolitiek. Naar het experiment van Mitterand in Frankrijk leert is het in afzonderlijke landen buitengewoon kostbaar de bestedingen en overheidsinvesteringen te verruimen, omdat een aanzienlijk deel van de daarvoor benodigde financiële injecties door importen naar het buitenland weglekt. Vanwege de concurrentie vanuit het buitenland is de ruimte voor bestedingsverruiming en de daarvoor benodigde lastenverzwaring maar betrekkelijk gering en de beoogde uitbreiding

van de werkgelegenheid komt dan nog in aanzienlijke mate in omringende landen terecht. De linkse regering in Parijs alleen kon het daarom niet volhouden.

Indien de EG-lidstaten daarentegen gezamenlijk van hun huidige bezuinigingswoede afstappen en de economische bedrijvigheid in gelijke mate gingen stimuleren, treedt dit wegleffect nauwelijks meer op. Wel is de binnen-Europese handel omvangrijk, de in- en uitvoer naar landen buiten de EG bedraagt evenwel niet meer dan 15%. Bij een gezamenlijke aanpak vallen de nadelen die landen afzonderlijk wel ondervinden derhalve nagenoeg geheel tegen elkaar weg.

35 uur

Een zelfde effect treedt op met betrekking tot de invoering van de eisen van de vakbonden en vrouwenbeweging ten aanzien van arbeidstijdverkorting. Zoals de strijd voor de 35 uur nu in de Bondsrepubliek na eerdere ervaringen in Nederland en elders leert verzetten de ondernemers zich met hand en tand. Hun belangrijkste argument is dat dit hen in een concurrentienadeel ten opzichte van het buitenland zou plaatsen.

Wanneer verkorting van de werkweek op Europees nivo zou worden aangeslingerd valt deze redenering echter amper meer staande te houden. Wat dit betreft is er alle aanleiding voor herleving van het traditionele internationalisme van de arbeidersbeweging.

Dat geldt uiteraard ook voor onze verantwoordelijkheid ten aanzien van de Derde Wereld. In elk van de Europese landen wordt door links steun betuigd aan de vrijheidsstrijd in Middenamerika en Zuidelijk Afrika. Ook wordt veel gesproken over het gestalte geven aan nieuwe economische verhoudingen ten aanzien van de ontwikkelingslanden. Wanneer Europa gezamenlijk zijn gewicht in de schaal zou gooien, bijv. voor een boycot van het apartheidsbewind in Zuidafrika of om de Amerikaanse agressie tegen Nicaragua een halt toe te roepen, moet meer bereikt kunnen worden dan bij de versnipperde initiatieven van nu.

Het milieuvraagstuk, om een derde beleidsterrein te noemen, kan naar iedereen beseft al helemaal niet meer zonder internationale aanpak. Zure regen, het vervuilde Rijnwater, kernafval, de omzwerfingen met het Seveso-gif, geen van al dergelijke vraagstukken valt afdoende binnen de nationale grensen te bestrijden.

Ook in de vredesstrijd is het belang van gezamenlijke actie in Europa groot. Niet alleen is het tegenhouden van raketten in de afzonderlijke NAVO-landen nog steeds één van de hoogste prioriteiten. Ook in het debat over het Europees veiligheidsbeleid en het doorbreken van de blokken in oost en west staat de vredesbeweging voor de taak met eigen concepties in Europa te komen.

uitdaging

In de malaise-stemming die rechts over de hele linie kenmerkt vallen rond dergelijke en andere urgente vraagstukken binnen afzienbare termijn geen concrete stappen te verwachten. Zeker geen stappen die passen in een linkse strategie. Des te groter zou de uitdaging voor links moeten zijn om het roer in Europa over te nemen.

Uitgaande van de in de afzonderlijke landen levende thema's en aanhakend bij de basisbewegingen en hun talrijke internationale contacten, liggen er grote kansen voor een effectief en wervend beleid.

WIM SCHOUTENDORP
mei 1984

Duco Hellema

Europa maakt zich sterk ⁽¹⁾

Het afgelopen jaar wordt met toenemende intensiteit gespekuleerd en gedebatteerd over een meer zelfstandige Westeuropese militaire status. Verschillende mogelijkheden komen daarbij aan de orde: versterking van de Europese zuil binnen de NAVO (de Eurogroep), het opnieuw leven inblazen van de Westeuropese Unie of een vermilitarisering van de samenwerking binnen de Europese Gemeenschap. Ook in Nederland gaan stemmen op die een dergelijke ontwikkeling bepleiten. Zelfs de huidige defensie-minister De Ruiter lijkt een voorzichtig voorstander van intensivering van de Europese militaire samenwerking. Maar de pleidooien voor vergrote Europese zelfstandigheid komen niet alleen van rechts. Het is de inzet van Brugsma's boek 'Europa, Europa'. In de Partij van de Arbeid wordt getracht de traditionele Atlantische oriëntatie aan te vechten. En ook binnen de vredesbeweging wordt over Europese zelfstandigheid gedebatteerd. Deze op Europa gerichte oriëntatie is populair, ook in progressieve kring, hetgeen wel eens anders is geweest.

Het streven naar een meer zelfstandige Europese rol binnen de NAVO is zo oud als de verdragsorganisatie zelf. In de 35 jaar van haar bestaan hebben zich daaromtrent regelmatig conflicten en meningsverschillen voorgedaan. Daarbij waren en zijn steeds verschillende, maar samenhangende aspecten van de Westeuropese afhankelijkheid ten opzichte van de Verenigde Staten in het geding: de afhankelijkheid van Amerikaanse militaire steun in de vorm van de in West-Europa aanwezig militaire troepen, de afhankelijkheid van de (technologisch hoger ontwikkeld geachte) Amerikaanse wapens, de afhankelijkheid van de Amerikaanse nucleaire garanties. Regelmatig zijn voorstellen gedaan om die afhankelijkheid te verkleinen dan wel te doorbreken. Dat zou kunnen gebeuren door versterking van de Europese konventionele strijdkrachten, door intensivering van de Europese militair-industriële samenwerking, door vergroting van de zeggenschap over de in West-Europa gestationeerde kernwapens, door de creatie van een Europese kernmacht, in ieder geval door intensivering van onderling overleg en samenwerking.

De Europese gedachte leeft onder bepaalde omstandigheden op, ook als het gaat om militaire samenwerking. Dat gebeurde steeds op momenten dat de onderlinge Atlantische betrekkingen minder hecht leken te worden en dat in Washington Republikeinse presidenten regeerden. Republikeinse regeringen waren en zijn minder gericht op de handhaving/versterking van de Amerikaans-Europese eenheid, en wekken aan deze zijde van de Atlantische Oceaan de indruk Europa een veel zelfstandiger positie toe te willen kennen, 'Europa in de steek te willen laten'. In de tweede helft van de jaren vijftig, tijdens de Republikeinse regeringsperiode onder Eisenhower, was een dergelijk mechanisme zichtbaar. In Washington cirkuleerden toen plannen om de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Europa te beperken (het Radfordplan), en in West-Europa drongen verschillende NAVO-partners aan op vergrote zelfstandigheid, met name voor wat betreft de beschikkingsbevoegdheid over atoomwapens. In Frankrijk werd besloten tot de bouw van een Frans atoomwapen, in Bonn pleitte defensie-minister Franz Josef Strauss regelmatig voor een meer zelfstandige Westduitse status

en voor medebesikking over de in West-Europa gelegerde atoomwapens. Dat zou niet gebeuren en begin jaren zestig begonnen de verhoudingen in het Atlantisch bondgenootschap te veranderen. In de loop van de jaren zestig namen de Verenigde Staten, onder leiding van de Democratische presidenten Kennedy en in mindere mate Johnson, het heft binnen het Atlantisch bondgenootschap weer hechter in handen. In deze periode werden de Europese nukleaire aandriften, afgezien van Frankrijk, weer in Atlantisch vaarwater geleid.

de crisis van de jaren zeventig

Sinds het eind van de jaren zestig, begin van de jaren zeventig, wordt de verhouding tussen de Verenigde Staten en West-Europa opnieuw gekenmerkt door substantiële konflikten en een afnemend vertrouwen in de Amerikaanse leiding. In deze periode regeerde opnieuw een Republikein, Richard Nixon, vice-president onder Eisenhower. De tegenstellingen tussen de Verenigde Staten en West-Europa leken in deze jaren fundamenteeler te worden dan in de jaren vijftig. Het leek erop dat de Verenigde Staten als wereldwijd opererende mogendheid steeds meer politiek en economisch terrein prijs moesten geven, niet in de laatste plaats vanwege de opkomst van West-Europa als economische rivaal.

Aan het eind van de jaren zestig ontstonden verschillende economische en financieel/monetaire problemen tussen de Verenigde Staten en West-Europa. Het vertrouwen in de dollar als wereldwijd erkend betaalmiddel liep terug. Daar kwam eind jaren zestig, begin jaren zeventig de toenemende Europese kritiek op de Amerikaanse oorlogsvoering in Vietnam bij. Begin jaren zeventig volgden 'Watergate', het aftreden van Nixon, de oliekrisis en de met de wereldwijde economische teruggang samenhangende problemen. In 1973 konstateerde Kissinger dat de Amerikaans-Europese betrekkingen op een naoorlogs dieptepunt waren aangeland. De verslechtering van de Amerikaans-Europese betrekkingen ging begin jaren zeventig gepaard met een streven naar versterking van de Europese integratie. Het bleef echter hoofdzakelijk bij niet gerealiseerde plannen, zoals het plan-Tindemans. Het plan-Tindemans voorzag onder meer in een grotere Westeuropese militaire zelfstandigheid. De plannen tot versterking van de Europese integratie bleven evenwel in twijfel, ambivalentie en onderling wantrouwen steken.

Het Europees Reveil zette niet door en de belangrijkste politieke dragers van het streven naar versterking van de Europese integratie, Brandt, Heath en Pompidou, verdwenen in 1974 van het politieke toneel om plaats te maken voor meer Atlantisch georiënteerde politici: Schmidt, Giscard d'Estaing en Calaghan. Tijdens het presidentschap van de Demokraat Carter leek de verhouding tussen de Verenigde Staten en West-Europa zich te verbeteren. Van een werkelijk herstel van de Atlantische eenheid was evenwel geen sprake. Hoewel de regering-Carter trachtte terug te grijpen op de offensieve, dynamische politiek van Democratische voorgangers als Kennedy, was het feitelijke beleid daar als gevolg van de crisis en de veranderde verhoudingen in de wereld eerder een karikatuur dan een voortzetting van. Tegen deze achtergrond kwam in de tweede helft van de jaren zeventig het moderniseringsbesluit tot stand.

de modernisering

De initiatiefnemers van het moderniseringsbesluit, waarvan de toenmalige Westduitse bondskanselier Schmidt een van de meest vooraan-

staande was, waren erop gericht een eventuele verdere verwijdering tussen de Verenigde Staten en de Westeuropese partners tegen te gaan. Het moderniseringsbesluit had specifieke achtergronden. Zo werd in Bonn gevreesd, net zoals dat naar aanleiding van het Nonproliferatieverdrag gebeurde, dat verdere stappen naar Amerikaans-Russische wapenbeheersing, met name het SALT-2 verdrag en de daarin besloten neiging tot erkenning van de onderlinge nukleaire pariteit, een loskoppeling van Europese defensie en Amerikaanse nukleaire afschrikking tot gevolg zou kunnen hebben. Meer algemeen was de inzet van het moderniseringsbesluit het leveren van een bewijs van Atlantische eenheid op een moment dat de politiek-ekonomische verhoudingen daartoe geen aanleiding meer leken te geven. Daarbij ging het, alleen al gezien de aantallen, opnieuw in de eerste plaats om de positie van West-Duitsland. Het moderniseringsbesluit was echter geen sukses. Het besluit begon zich al snel tegen de doelstellingen van de initiatiefnemers, versterking van de Amerikaans-Europese betrekkingen, te keren. In de eerste plaats omdat het in de Verenigde Staten de neiging versterkte het 'Europese slagveld' als min of meer autonoom te beschouwen, hetgeen juist een vorm van loskoppeling impliceerde. In de tweede plaats door het massale verzet dat er in verschillende West-Europese landen tegen ontstond.

Reagan's Star Wars

Al aan het slot van de Carter-periode begon zich een steeds meer op konfrontatie met de Sovjet-Unie gerichte politiek af te tekenen. Het 'Kommunistische Gevaar', dat als politiek wapen weinig van doen heeft met het feitelijke gedrag van de Sovjet-Unie, leefde weer op. Die Amerikaanse konfrontatie-politiek, de avontuurlijke retoriek, en de daarmee gepaard gaande opvoering van de bewapening deden de sfeer in de internationale politiek verzuren. Zo boycotten de Verenigde Staten zelfs de Olympische Spelen. In de laatste jaren van het Carter-bewind werd ook duidelijk dat het Amerikaanse leiderschap binnen de westerse wereld een meer militair karakter kreeg: het moderniseringsbesluit was daarvan het voorbeeld. Dit alles zette een ontwikkeling in beweging die onder het presidentschap van Reagan met kracht zou worden voortgezet.

De Verenigde Staten voeren onder Reagan een nietsontziende konfrontatiepolitiek ten opzichte van de socialistische landen en bevrijdingsbewegingen. De bewapeningsuitgaven worden op een tot nu toe ongekende wijze opgevoerd. Wat onder Carter nog retoriek was, wordt onder Reagan serieus: het realiseren van een militair overwicht en het konkreet voorbereiden van de oorlog. In Le Monde Diplomatieque heeft Paul Chamsol gewezen op de ekonomische achtergronden van deze desperado-politiek, die de Verenigde Staten geen windeieren legt. In de sfeer van grimmigheid en wantrouwen die daardoor in de internationale politiek is ontstaan, herstelt de Amerikaanse ekonomie zich verrassend snel. Leken de Verenigde Staten nog in het midden van de jaren zeventig steeds meer terrein te moeten prijsgeven, enkele jaren later is van een dergelijke teloorgang geen sprake meer. Dat komt in belangrijke mate door de gigantische kapitaalstroom die de afgelopen jaren vanuit West-Europa naar de Verenigde Staten is toegestroomd. Grote hoeveelheden kapitaal hebben de afgelopen jaren het Europese kontinent verlaten, dat door de krisis, de sfeer van oorlogsdreiging en de bezuinigingen kennelijk geen aantrekkelijk investeringsgebied meer wordt geacht. De Europese bezuinigingspolitiek levert de winsten op, die het Amerikaanse herstel en de Amerikaanse technologische ontwikkeling en de Amerikaanse oorlogsvorbereiding financieren. De koninue dreiging van oorlog, met name op het Europese kon-

continent, is een van de centrale fundamenten van het Amerikaans economisch herstel en de Europese stagnatie. Europa financiert op deze wijze haar eigen ondergang.(2)

nieuwe plannen

Tegen deze achtergrond gaan steeds meer stemmen op die pleiten voor een meer onafhankelijke Westeuropese status binnen het Atlantisch bondgenootschap. Die stemmen komen uit verschillende politieke richtingen. En van verschillende kanten van de Atlantische Oceaan. Zo pleitte oud-minister van buitenlandse zaken Henri Kissinger in het voorjaar van 1984 opnieuw voor vergrote militaire zelfstandigheid van West-Europa, voor een Europese NAVO-bevelhebber, voor Europese zeggenschap over de in West-Europa te stationeren nieuwe kernwapens, en, voor terugtrekking van de Amerikaanse troepen, zoals hij dat ook in 1957 had gedaan, en in 1973.(3) Verschillende Westeuropese politici spreken zich eveneens, zij het veelal voorzichtig, uit voor een meer zelfstandige Westeuropese rol. Een van hen is de Nederlandse Minister van Defensie De Ruiter. Ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de NAVO pleitte de minister voor intensivering van de Westeuropese samenwerking en wees 'koudwatervrees' op dat terrein van de hand. Hij onderstreepte bij die gelegenheid met name de mogelijkheid van reaktivering van de Westeuropese Unie. Die reaktivering was overigens al in februari 1984 in gang gezet. Toen kwamen de ministers van defensie van de West Europese Unie bijeen om te bespreken hoe beter kon worden samengewerkt op het gebied van de wapenproductie.(4)

Ook vanuit progressieve hoek, en vanuit de vredesbeweging komen Europees-georiënteerde geluiden. Dat is niet verwonderlijk gezien het karakter van de Amerikaanse politiek. Bij voorstellen vanuit de hoek van de vredesbeweging ligt de nadruk sterker op het perspectief van Europese hereniging en opheffing van de blokverdeling. De suggestie van Europese hereniging en verwijdering van de supermachten is aantrekkelijk. Het lijkt immers ook de problemen in Oost-Europa op te lossen, omdat na terugtrekking van het Rode Leger wellicht demokratiseringsprocessen op gang kunnen komen. Ook bij dit lange termijn-perspectief zou evenwel als eerste stap een verzelfstandiging van positie van de Westeuropese NAVO-partners plaats moeten vinden. In dit verband wordt soms gepleit voor Europeanisering van de niet-Amerikaanse nucleaire arsenalen in West-Europa. Door Brugsma bijvoorbeeld, en door twee auteurs in het PvdA-blad Voorwaarts. Een Europese kernmacht als inzet van progressieve politiek, dat is opmerkelijk.(5)

de Europese kernmacht

Een van de centrale peilers van de Amerikaanse overheersing over West-Europa is, juist op een moment dat de economische eenheid ver te zoeken is, de aanwezigheid van een gigantische hoeveelheid onder Amerikaanse controle staande atoomwapens in West-Europa. Die atoomwapens zijn begin jaren tachtig een cruciaal middel bij het scheppen van een sfeer van oorlogsdreiging op het Europese continent, zoals die door de Reagan-regering wordt nagestreefd. Daarom zijn de kwestie van de modernisering en die van de beschikkingsbevoegdheid over de in West-Europa gestationeerde nucleaire wapens van cruciale betekenis.

Er hebben zich in het verleden vele conflicten voorgedaan over die beschikkingsbevoegdheid. Eind jaren vijftig drong met name West-Duitsland aan op medebesikking. Engeland en Frankrijk doorbraken

het Amerikaanse monopolie op eigen kracht, ondanks de Amerikaanse pogingen dat te beletten. Begin jaren zestig is er een tijdlang geruzied over een plan voor een gemeenschappelijke nucleaire strijdmacht, de MLF, van Amerika ingegeven om aan Westeuropese nucleaire aanvechtingen tegemoet te komen. Het plan liep midden jaren zestig op de rotsen. Na het midden van de jaren zestig werd het stiller, in 1968 werd het Nonproliferatieverdrag ondertekend, het Verdrag tegen verdere spreiding van atoomwapens. Begin jaren tachtig wordt evenwel weer met grote belangstelling over een eventuele Europese greep op kernwapens gedebatteerd.

Er wordt gespekuleerd over terugtrekking van de Amerikaanse atoomwapens, zoals dat gebeurt in het boek van Brugsma. Er wordt gespekuleerd over Europese medebesikking over de Amerikaanse arsenalen, zoals Kissinger dat doet voor wat betreft de nieuwe kernwapens. En er wordt gespekuleerd over samenvoeging van de Britse en Franse kernwapens, of zelfs 'Europeanisering' van de Franse en Britse arsenalen als alternatief voor de eventueel teruggetrokken Amerikaanse wapens. Zo sprak Strauss zich in april 1984 uit voor Frans-Duitse afspraken over de inzet van de Franse atoomwapens. Kort daarvoor had Strauss benadrukt dat de Europese samenwerking op militair terrein diende te worden versterkt.(6)

Duitsland

Het is goed erop te wijzen hoezeer de steeds terugkerende spekulaties over een eventuele Europeanisering van de bestaande, niet onder Amerikaanse controle staande atoomwapens in West-Europa, draaien om het probleem van de status van West-Duitsland. Terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit West-Europa en terugtrekking van de Amerikaanse nucleaire wapens zou een voor Bonn onaanvaardbaar militair vakuüm doen ontstaan in Duitsland. Een zeer groot deel van de in West-Europa gestationeerde Amerikaanse troepen liggen in West-Duitsland. Een groot deel van de in West-Europa opgeslagen Amerikaanse atoomkoppen ook.

In het begin van de jaren tachtig liggen er duizenden atoomkoppen in West-Europa opgeslagen. Van dat enorme aantal is naar alle waarschijnlijkheid minstens de helft gestationeerd in de Bondsrepubliek. In Bonn wordt informeel gesproken over een aantal van 5000: 2000 voor de Amerikaanse troepen, 2500 voor de Bundeswehr, 500 voor de overige NAVO-partners. Mogelijkerwijs zijn het er zelfs nog aanzienlijk meer dan 5000.(5) Het merendeel van die atoomkoppen is bestemd voor gebruik op korte afstandswapens: de Lance-raket, atoommijnen, nucleaire artillerie en luchtafweerraketten. Hun inzet zou Duitsland volledig in de as leggen, hetgeen de absurditeit van de Westeuropese defensie-concepties nog eens onderstreept. In geen land ter wereld staan zoveel atoomwapens per vierkante kilometer opgesteld als in West-Duitsland. En die situatie dreigt alleen maar erger te worden. Van de in december 1979 voorziene nieuwe raketten zou ongeveer de helft zijn bestemd voor plaatsing in West-Duitsland. De meest omstreden wapens die het gevolg zijn van het NAVO-moderniseringsbesluit, de Pershing-2 raketten, worden allemaal in de Bondsrepubliek gestationeerd. Dat alleen al -voorbijgaand aan de economische machtspositie binnen West-Europa- geeft West-Duitsland een sleutelrol in alle spekulaties, plannen en feitelijke ontwikkelingen die gaan in de richting van een wijziging van de bestaande militaire verhoudingen binnen het Atlantisch blok.

Nog steeds staan vrijwel alle in West-Duitsland gelegde atoomwapens onder directe Amerikaanse controle. Dat geldt voor de op basis van de twee sleutel-regeling voor de Bundeswehr bestemde atoomkop-

pen; het geldt ook voor de op overeenkomstige basis geleverde nucleaire ladingen ten behoeve van de in West-Duitsland gelegerde Engelse, Belgische en Nederlandse troepen. Enige uitzondering zijn de atoombommen van de in West-Duitsland gestationeerde Engelse bommenwerpers. Die zijn Engels eigendom, maar vormen slechts een beperkt en verouderd deel van de in West-Duitsland opgeslagen nucleaire arsenalen. Ook de nieuwe atoomwapens zullen Amerikaans eigendom zijn, en onder exclusieve Amerikaanse controle staan, hetgeen niet alleen geldt voor de nucleaire ladingen, maar ook voor de raketten die ze moeten vervoeren. Zowel de regering-Schmidt als de regering-Kohl hebben zich steeds op het standpunt gesteld dat de Bondsrepubliek niet direkt bij de beslissingsbevoegdheid over de nieuwe wapens betrokken mocht zijn, zelfs niet in de vorm van een soort veto-recht. Zowel de SPD als de CDU erkennen dus nog steeds het bestaan van de tot het midden van de jaren zestig aangevochten beperkingen die de Bondsrepubliek binnen het Atlantisch bondgenootschap zijn opgelegd, zowel formeel, voor wat betreft de produktie van kernwapens, als informeel, voor wat betreft eigendom en beschikkingsbevoegdheid. Maar hoe lang nog?

het Europees alternatief

Zelfs de mogelijkheid van Westduitse medebeslikking over een Europese kernmacht lijkt de voorstanders van een Europese 'Alleingang' niet meer te deren. Ook Strauss is immers Europeaan. Brugsma meent: 'Maar zelfs de vinger die Strauss nu aan die trekker wil hebben, zou er niet zijn om hem over te halen, maar om te verhoeden dat de Amerikanen er te vlug mee zijn'.⁽⁸⁾ Desalniettemin is het van belang te herinneren aan Strauss' opvattingen over de funkties van een militair sterk West-Europa. Meerdere malen heeft de Beierse politikus benadrukt dat die in de eerste plaats gehanteerd zouden moeten worden om de grenzen van 1945 te doorbreken en met name de hereniging van Duitsland af te dwingen. Er is alle reden die opvattingen nog steeds serieus te nemen: hoedt U voor anti-Amerikaanse Europeanen in Lederhosen.

Tegen de achtergrond van de desperado-politiek van de regering-Reagan, het massale Westeuropese verzet tegen de modernisering, de toenemende Amerikaans-Europese frikties, bloeit ook in Nederland de Europese gedachte, voorsnog in hoofdzaak in de media, in De Groene, in De Volkskrant, in de Haagse Post en in Elsevier. Daarbij worden nogal wat illusies verspreid, en met name een mythe gekreëerd: die van de gemeenschappelijke Europese belangen, de Europese identiteit. Natuurlijk hebben de Europese volkeren belang bij het totstandbrengen van ontspanning in Europa, maar alleen al kijkend naar de verhoudingen binnen de EG, is er grote behoefte aan enige realiteitszin. Met enig cynisme zou men kunnen zeggen dat het enige waarover de Westeuropese machthebbers het eens zijn is, dat de modernisering moet worden doorgezet. Over de Europese kwesties, met name de economische, heerst grote onenigheid. Of moet militaire samenwerking het bindmiddel worden in de Europese samenwerking, waar de economische verhoudingen voortgang van de integratie in de weg staan?

Die vraag maakt het Europese Alternatief tot een fascinerend, maar ook griezelig gedachteneksperiment. Europa voor de Europeanen. Europa kruipt onder de rokken van de supermachten vandaan. Maar wat komt ervoor in de plaats? Er zijn weinig redenen vertrouwen te hebben in de huidige politieke leiders in Europa. Natuurlijk, de buitenlandse politiek van de regering-Reagan is levensgevaarlijk, juist ook voor Europa. Maar de huidige machthebbers in West-Europa pleiten

allemaal voor plaatsing van de nieuwe kernwapens. Europese militaire verzelfstandiging dreigt daarmee, zoals de politieke kaarten op dit moment in West-Europa liggen, te leiden tot voortzetting van de Amerikaanse politiek van dreiging en konfrontatie, zij het dan met een Europese saus.

In een artikel in Elseviers Magazine van april 1984 wordt met tranen in de ogen gesproken over een wereld waarin Europa geen leidinggevende rol meer zou vervullen: 'een wereld verstoken van de bodemloze rijkdom van de Europese beschaving -haar tolerantie en creativiteit, het unieke gevoel voor stijl- zou een grauw en naargeestig oord zijn'.(9) Het behoeft weinig creativiteit en stijl, en wellicht enig historisch besef om de absurditeit van deze woorden in te zien. De wereld kan zonder 'de bodemloze rijkdom van de Europese beschaving', de voormalige Europese koloniën hadden het wellicht al veel eerder zonder die bodemloze rijkdom willen doen. Vanaf de oorlog hebben velen geloofd in de mythe van de Atlantische samenwerking, de mythe van het Amerikaanse leiderschap in de strijd voor het behoud van vrijheid en democratie. Er is geen behoefte aan een Europees surrogaat, er is in Europa behoefte aan concrete veranderingen, concrete stappen in de richting van ontspanning en ontwapening in Europa. Een eerste voorwaarde is het tegenhouden van de nieuwe raketten, dwars tegen de Amerikaanse en Westeuropese machthebbers in.

DUCO HELLEMA
april 1984

NOTEN

1. Enkele passages van dit artikel zijn ontleend aan een boek dat binnenkort bij de uitgeverij Jan Mets verschijnt: Duco Hellema, 'Frontlijn van de Koude Oorlog. De Duitse herbewapening en het Atlantisch bondgenootschap'
2. Le Monde Diplomatique, april 1984
3. NRC-Handelsblad, 24 maart 1984
4. NRC-Handelsblad, 13 april 1984
5. W.L. Brugsma, 'Europa, Europa', 1983 en: Voorwaarts, 14 december 1983
6. De Waarheid, 10 april 1984
7. Der Stern, 19 februari 1981
8. Geciteerd in Vrij Nederland, 7 april 1984
9. Elseviers Magazine, 14 april 1984

Theo Ruyter

EG en ontwikkelingsbeleid

LOME III TOETSTEEN VOOR ONTWIKKELINGSBELEID EG

In oktober 1983 begonnen de onderhandelingen over het derde Verdrag van Lomé tussen de Europese Gemeenschap en 65 ontwikkelingslanden in Afrika, het Caribisch gebied en de Stille Oceaan, kortweg ACS-landen genoemd. Het zit er wel in dat het nieuwe verdrag nog voor het einde van dit jaar ondertekend wordt, maar het is niet waarschijnlijk dat dit wezenlijk zal verschillen van de twee voorgaande verdragen. Het Verdrag van Lomé is het pronkstuk van de EG in haar beleid ten aanzien van de landen van de Derde Wereld, al is de glans er langzamerhand wel af. Het eerste verdrag van Lomé, dat in 1976 werd ondertekend, vloeide voort uit verschillende associatieverdragen van de EG met voormalige koloniën van m.n. Frankrijk en Groot-Brittannië. Het bijzondere van dat verdrag was dat het zowel voorzag in ontwikkelingshulp als afspraken behelsde voor de handel van de betrokken ACS-landen met de EG. De hulp komt uit het Europees Ontwikkelings Fonds (EOF), waarvoor men bij de vorige onderhandelingen in 1979 een bedrag vaststelde van 4.627 miljoen ECU (1 ECU was eind 1983 ruim f2,50 waard).

grondstoffenleveranciers

Wat de handel betreft hebben de ACS-landen in principe vrije toegang tot de markt van de EG. Er is echter een aantal uitzonderingen, waardoor vooral de import in de EG van industrieproducten en bepaalde landbouwproducten bemoeilijkt wordt. In de praktijk spelen de ACS-landen eigenlijk nog steeds, net als in de koloniale tijd, de rol van grondstoffenleverancier. Om de inkomsten uit de uitvoer van grondstoffen enigszins op peil te houden werden twee systemen bedacht: STABEX voor agrarische grondstoffen en SYSMIN voor delfstoffen. Zo kan een land dat te kampen heeft met tegenvallende oogsten op bepaalde voorwaarden een beroep doen op de STABEX-pot voor een soort aanvullende uitkering.

Voor STABEX werd in het Europees Ontwikkelings Fonds een bedrag van 557 miljoen ECU uitgetrokken en voor SYSMIN 282 miljoen. Aan uitkeringen uit de SYSMIN-pot zijn in het algemeen veel strengere voorwaarden verbonden dan aan uitkeringen uit STABEX, zodat SYSMIN tot nu toe slechts twee keer een bedrag heeft uitgekeerd. Het vertrouwen in het STABEX-systeem kreeg overigens een flinke deuk, toen zowel in 1981 als in 1982 onvoldoende middelen aanwezig bleken om aan alle aanvragen te kunnen voldoen.

meningsverschillen

In de nu lopende onderhandelingen over een nieuw verdrag zijn op verschillende punten aanzienlijke meningsverschillen naar voren gekomen. In de eerste plaats over de omvang en vorm van de hulp. Mede op grond van de uitbreiding van hun groep (Mozambique en Angola zullen nu waarschijnlijk ook toetreden) vinden de ACS-landen dat ze wel wat meer mogen eisen dan per inwoner van de EG per jaar 'een

pakje sigaretten van een goedkoop merk en een reep chocola', zoals de NIO-vereniging voorrekenet in haar recente brochure 'Wie zoet is krijgt lekkers'. De tegenpartij houdt zich, evenals in het verleden, op dit punt zo veel mogelijk op de vlakke. Wel heeft ze nogal sterk getamboereerd op de zogenaamde beleidsdialoog, d.w.z. dat ze mee wil praten over het eigen ontwikkelingsbeleid van regeringen van ACS-landen. Daarbij is haar motief vooral dat ze de besteding van de hulp in betere banen wil (helpen) leiden, maar uiteraard roept dat aan de andere kant gemakkelijk het verwijt van inmenging in binnenlandse aangelegenheden op en wekt dat het vermoeden dat de EG intrekking van de hulp als strafmaatregel achter de hand wil houden.

Op dit laatste sluit ook de discussie aan over mensenrechten. De EG -en vooral de Nederlandse regering maakt zich daar sterk voor- wil in het verdrag een paragraaf gewijd zien aan mensenrechten. Daarbij ligt, zoals gebruikelijk in de westerse buitenlandse politiek, het accent op de klassieke individuele vrijheidsrechten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat van de kant van de ACS-landen werd ingebracht dat ze dan ook wel wilden praten over sociaal-ekonomische mensenrechten en het recht op ontwikkeling. Bovendien wreven ze hun gesprekspartners het bekende meten met twee maten onder de neus, waarbij in het bijzonder werd gewezen op de relaties van de EG met Zuid-Afrika.

Inzake het handelsregime heeft de EG nog niet veel meer toegezegd dan dat ze het STABEX-systeem wil verbeteren. De ACS-landen echter willen heel wat meer: een uitbreiding van de STABEX-fondsen, een versoepeling van de regels voor de toelating van produkten op de EG-markt en ook een herstructurering van de ekonomieën in de EG, zodat ze hier langzamerhand ook andere produkten (vooral industriële) kunnen gaan afzetten.

Nog een ander punt van discussie betreft sociaal-kulturele zaken. De ACS-landen willen bij voorkeur een apart hoofdstuk over kulturele samenwerking in het nieuwe verdrag. Daarin zouden dan afspraken moeten staan over zaken als de bevordering van de eigen identiteit van ACS-landen, de teruggave van kulturele eigendommen en de positie van studenten en gastarbeiders uit ACS-landen in de EG. In eerste instantie heeft de EG zich tegen een dergelijk apart hoofdstuk verzet, omdat ze het verdrag bij uitstek als een ekonomische aangelegenheid ziet.

uitbreiding van het verdrag naar andere Derde Wereldlanden?

Pleidooien om de werking van het verdrag uit te breiden naar andere landen van de Derde Wereld, vooral naar de 'minst ontwikkelde landen' in Azië, maken op het ogenblik geen kans. Het verzet daartegen komt zowel van de kant van de ACS-landen, voor zover men daardoor zijn bevoorrechte positie in gevaar ziet komen, als van lid-staten van de EG die om politieke en ekonomische redenen de voorkeur geven aan speciale banden met de ACS-landen. Dat wil overigens niet zeggen dat de EG geen enkele aandacht schenkt aan andere Derde Wereldlanden. Zo voert de EG al sinds jaar en dag een speciaal Middellandse Zee-beleid, dat nu met Griekenland als lidstaat en de voor de deur staande toetreding van Spanje en Portugal wordt toegespitst op de landen in Noord-Afrika. Daarin passen zowel handelsafspraken als toezeggingen van (financiële) hulp.

Ook zijn er in de loop der jaren herhaaldelijk handels- en samenwerkingsakkoorden totstandgekomen met afzonderlijke ontwikkelingslanden zoals India en Pakistan en de Zuid-Amerikaanse landen van de Andes-groep. En dan is er nog zoiets als het voedselhulpprogramma van de EG, dat in principe op de hele wereld van toepassing is. In 1982 be-

liepen de kosten van dit programma ongeveer 700 miljoen ECU en waren er minstens 60 landen die daarvan profiteerden.

memorandum-Pisani

Op 30 september 1982 kwam de Europese Commissie met een memorandum over het ontwikkelingsbeleid van de EG, doorgaans het Memorandum-Pisani genoemd naar de verantwoordelijke Commissaris. Daarin werd aan het adres van de Raad van ministers en het Europese parlement een aantal beleidslijnen uitgezet voor de komende tien jaar. Pisani stelde onder meer voor het percentage van hun nationale inkomen dat de lidstaten besteden aan ontwikkelingshulp via de EG te verhogen tot één tiende (nu: 0,05). De tien zouden zijns inziens hun activiteiten in de hulpverlening veel meer op elkaar moeten afstemmen, zonder overigens de mogelijkheid een eigen beleid te voeren prijs te geven.

Als prioriteit nummer één wees Pisani aan de voedselproductie en plattelandsonwikkeling, tegen de achtergrond van de vooral in Afrika snel verslechterende voedselsituatie. Hiermee trachtte hij ook tegevoet te komen aan het Europese parlement, dat zich eind september 1981 in een resolutie (naar aanleiding van het manifest van een vijftigtal Nobelprijswinnaars over het hongerprobleem) had uitgesproken voor een noodplan om op korte termijn tenminste vijf miljoen mensen van de hongersdood te redden. Daarvoor zou volgens het parlement een extra bedrag van vijf miljard ECU moeten worden uitgetrokken, maar dat legde de Commissie als de zoveelste vrome wens van het parlement naast zich neer. Eén van de ideeën waarvoor Pisani in dit verband pleitte was de opstelling van nationale voedselstrategieën, als een duidelijk voorbeeld van de eveneens door hem bepleitte beleidsdialoog tussen de hulpgever en de regering van een hulp ontvangend land. Inmiddels is de EG in vier (Afrikaanse) landen begonnen met zo'n strategie.

Elementen die ook naar voor komen in het memorandum-Pisani zijn de wenselijkheid van een 'autonome' ontwikkeling, wat je kortweg zou kunnen vertalen in meer zelfstandigheid en minder afhankelijkheid, en de noodzaak van samenwerking tussen ontwikkelingslanden onderling (Zuid-Zuid). Hoe dit zich verhoudt tot het eigenbelang van de EG, dat in het memorandum herhaaldelijk wordt benadrukt, is echter niet zo duidelijk. In kritische commentaren is al gesuggereerd dat de EG de ACS-landen aanraadt zich op de eigen binnenlandse en regionale markten te richten om te voorkomen dat ze in toenemende mate de EG als afzetgebied opzoeken. Zo zitten er wel meer tegenstrijdigheden in het memorandum. Het valt echter te prijzen dat Pisani zelfkritiek niet heeft geschuwd en tenminste heeft geprobeerd een enigszins samenhangend beleid tegenover de landen van de Derde Wereld op stapel te zetten. Wat daarvan in de praktijk terecht komt moet nog blijken. De onderhandelingen over Lomé-III zijn wat dat betreft een belangrijke toetssteen.

konklusie

Waar we als politieke partijen die de belangen van mensen in de Derde Wereld werkelijk zwaar willen laten wegen vooral naar moeten streven is, dunkt mij, een integraal ontwikkelingsbeleid. De principiële vraag of de EG überhaupt een eigen ontwikkelingsbeleid moet voeren naast dat van de lidstaten sla ik maar even over, uitgaande van de realiteit van de EG en van het feit dat die realiteit ook op allerlei manieren doorwerkt in de Derde Wereld. Met een integraal beleid bedoel ik dat op verschillende beleidsterreinen rekening wordt gehouden

met de belangen van de massa van de bevolking in de Derde Wereld. Nu is het zogenaamde ontwikkelingsbeleid, net als in de afzonderlijke lidstaten, nog al te zeer een doekje voor het bloeden. De ene hand weet niet of wil niet weten wat de andere doet. Hoe kun je bijvoorbeeld als EG samen met de ACS-landen een zinvolle voedselstrategie ontwerpen, als je je eigen landbouwbeleid daar niet bij betreft? Als iets de laatste tijd duidelijk geworden is, dan is het toch wel dat de produktie van enorme overschotten in de landbouw van m.n. Noord-amerika en Westeuropa een fnuikende uitwerking kan hebben op de voedselproduktie in de landen van de Derde Wereld. Zo zijn er wel meer voorbeelden, variërend van het industriebeleid tot het Europees Monetair Stelsel. Een logisch gevolg van zo'n integraal beleid lijkt me tenslotte dat je ook je eigen interne beleid ter discussie stelt in je dialoog met de landen van het Zuiden. Daarom neem ik voorlopig wat zo mooi 'ontwikkelingssamenwerking' wordt genoemd met een flinke korrel zout, ook in de EG.

THEO RUYTER
mei 1984

Ron Leijser en Alexander de Roo

rood en groen

In de jaren tachtig is een ideologische indeling links van het gematigde deel van de sociaal-democratie niet eenvoudig. Vroeger was dat gemakkelijker. Links van de sociaal-democraten waren er de kommunisten en enkele kleinere groeperingen tussen de sociaal-democratie en het communisme. De laatste jaren zijn de verhoudingen op drift geraakt, waardoor de oude indeling niet langer meer opgaat.

In onderstaand artikel proberen we die ontwikkelingen te schetsen, waarbij de partijen ruwweg in twee categorieën worden ingedeeld: 'rood' en 'groen'. Paars, de kleur van het feminisme, blijkt vooralsnog niet van doorslaggevende invloed te zijn op partijvorming. (Wel beïnvloedt het feminisme de rode en de groene partijen.)

We behandelen het onderwerp aan de hand van de ontwikkelingen in acht landen van de Europese Gemeenschap: West-Duitsland, België, Frankrijk, Italië, Griekenland, Engeland, Ierland en Denemarken.

Op de verhoudingen in de andere twee EG-landen gaan we niet in. Luxemburg is niet interessant en van Nederland weet de lezer(es) zelf voldoende.

Aan het slot van het artikel zullen we kort ingaan op de politiek belangrijkste vraag: worden de rode partijen groener en de groene partijen roder? En in het verlengde daarvan: is er in de toekomst een ideologische versmelting mogelijk?

'Rood' en 'Groen' kan in de meest zuivere vorm als volgt omschreven worden. 'Rood' sluit ideologisch aan bij de linkervleugel van de socialistische beweging. Rode partijen hanteren een links-rechts indeling in de politiek. 'Groen' identificeert zich met het overlevingsprobleem, zowel met betrekking tot het milieuvraagstuk als met betrekking tot de kernbepanning. Groene partijen vinden zichzelf verheven boven de traditionele links-rechts indeling van de politiek.

Binnen de rode stroming moet een onderscheid gemaakt worden tussen de kommunistische en de links-socialistische stroming. Binnen de kommunistische stroming bestaat er verder een diepgaand onderscheid tussen de traditionele Moskou-gerichte partijen als de Franse en de Griekse kommunisten en de vernieuwende 'eurokommunistische' partijen als de Italiaanse PCI en Griekse eurokommunisten. Als 'geval apart' gaan we in op de Ierse Workers Party.

Van de links-socialistische partijen is vooral het succes van de Deense Socialistische Volkspartij frappant. Andere links-socialistische partijen, zoals de Franse PSU, maken momenteel niet zo'n levenskrachtige indruk. Vanwege haar uitzonderingspositie binnen de sociaal-democratie besteden we in dit verband ook aandacht aan de Engelse Labour Party. De sterke linkervleugel, de linkse economische politiek en het streven naar eenzijdige ontmanteling van de Engelse kernmacht, rechtvaardigen dat.

Binnen de groene stroming is er een opvallend onderscheid tussen een partij als de West-Duitse 'Grünen', die zich wel de aanduiding 'links' laat aanmeten en partijen als de Vlaamse, Waalse en Franse Groenen, die daar niets van willen weten.

DE GROENE STROMING

WEST-DUITSLAND: Die Grünen

De West-Duitse Groenen konstitueerden zich in 1979 als politieke partij. Het was een pijnlijke geboorte. Politiek actieve mensen van divers ideologisch pluimage verenigden zich in een aanvankelijk negatieve coalitie. Onvrede over het functioneren van de gevestigde partijen in het algemeen en hun verrichtingen op milieugebied in het bijzonder waren de drijfveren achter de oprichting. Aan de wieg van de Groenen stonden ex-maoïsten uit de 'Kommunistische Bund', linkse socialisten van het 'Sozialistisches Büro', linkse onafhankelijke intellectuelen als Rudi Dutschke, maar ook mensen met een rechtse achtergrond als de ex-CDU-politikus Gruhl. Die laatste verliet al snel Die Grünen, met medenemen van zijn aanhang, toen de linkse tendens bleek te domineren. Rechts gerichte groene partijvorming bleek niet aan te slaan, hoewel nog wel pogingen in die richting werden ondernomen.

De oprichting van Die Grünen zou het einde betekenen van meer dan 10 jaar sektarische verdeeldheid van links van de SPD. Bovendien verschaftte het de krachtige milieubeweging in West-Duitsland een parlementaire spreekbuis. Langzamerhand ontwikkelden de Groenen steeds sterkere pacifistische trekken en vormden ze een belangrijke steunpilaar voor de opkomende vredesbeweging.

De nieuwe partij werd een succes. Nog in het oprichtingsjaar (1979) haalde ze 3,2% (900.000 stemmen) bij de eerste euroverkiezingen. Niet genoeg om de 5%-kiesdrempel te overschrijden, maar wel een enorme bemoeidiging en een stevige financiële injectie, want voor elk van die 900.000 stemmen betaalde de staat 3,50 DM uit. Het jaar daarna bleken Die Grünen niet opgewassen tegen het geweld van het landelijke duel tussen Schmidt (SPD) en Strauss (CDU/CSU): ze kwamen niet verder dan 1,5%. Toch begint in 1980 de groene intocht in het parlementaire systeem. In de Zuidoost-Duitse staat Baden-Württemberg overschreden de Groenen de 5%-grens en dat ondanks een SPD die aangevoerd werd door de linkervleugelman Eppler. Sindsdien deden de Groen-Alternatieve lijsten hun intrede in de meerderheid van de deelstaten en in vele gemeenteraden.

Het ziet ernaar uit dat Die Grünen een blijvend onderdeel gaan vormen van het West-Duitse partijensysteem. Bij de landelijke verkiezingen in maart 1983 maakten ze de grote sprong voorwaarts. Met 5,6% van de stemmen belandden ze, ondanks de 'Wende nach Rechts', in het parlement. Veelbetekend is dat de Groenen bij recente verkiezingen in Hamburg en Hessen, ondanks een flinke verkiezingswinst van de SPD, slechts licht bleken te verliezen en ruim boven de 5%-drempel bleven. Bij de onlangs gehouden verkiezingen in Bremen en Baden-Württemberg werd duidelijk dat verdeeldheid en onenigheid binnen de partij goede en zelfs zeer goede resultaten niet in de weg staan. In Baden-Württemberg werd 8% geskoord! Organisatorisch hebben Die Grünen zich kunnen ontwikkelen tot een partij van 30.000 leden.

Het grote meningsverschil binnen de Groenen gaat niet over de identiteitsvraag 'groen of rood', maar over de opstelling ten aanzien van de sociaal-democratie. Moeten de Groenen zich ontwikkelen tot een mogelijke coalitiegenoot van de SPD om bij de landelijke verkiezingen van 1987 de rechtse regering-Kohl te vervangen of moeten ze zich als anti-partij-partij ontwikkelen, die geen coalities aangaat met de gevestigde partijen, maar probeert het hele partijensysteem op te blazen.

Het is nog te vroeg om aan te kunnen geven in welke richting de Groenen zich zullen ontwikkelen. Veel zal afhangen van de koers van de SPD. Blijft ze met voorzitter Willy Brandt proberen door naar links te hangen de groene stemmen terug te winnen en zal Die Grünen kapot te maken, of gaat de SPD de Groenen beschouwen als een blijvende faktor in de West-Duitse politiek en als een toekomstige koalitiegenoot? De komende euroverkiezingen kunnen wellicht de toekomstige ontwikkeling aangeven. Die Grünen maken de kans om de FDP als derde partij te passeren. Het is zelfs niet uitgesloten dat de liberale FDP de 5%-drempel niet haalt terwijl Die Grünen daar ruim boven zullen eindigen.

BELGIË: ekologisch anders gaan leven

Net als alle andere politieke stromingen kennen de Belgische Groenen een Vlaamse en een Waalse tak. De Vlaamse groene partij heet 'Agalev' (Anders GAAn LEVen) en de Waalse 'Ecolo' (Ecologistes). Vlamingen oriënteren zich meer op Nederland en Walen kijken vooral naar Frankrijk. De Waalse sociaal-demokratie lijkt dan ook op de Franse (linkse standpunten op sociaal-ekonomisch gebied en rechts standpunten op terreinen als milieu en defensie). De Vlaamse sociaal-demokraten zijn meer te vergelijken met de Nederlandse PvdA. Deze achtergrond maakt het begrijpelijk waarom Ecolo de sterker van de twee is.

Bij de verkiezingen voor het Belgische parlement in november 1981 wisten de Groenen, ondanks een distriktenstelsel, voor het eerst zetels te verwerven. Agalev kwam op 3 zetels in de Senaat en het Huis van Afgevaardigden, terwijl Ecolo er 6 wist te bemachtigen. Overigens behoeft de kracht van de Belgische Groenen wel enige relativisering. Zo heeft Agalev 1000 à 2000 leden en is Ecolo niet iets sterker. Recente opiniepeilingen geven aan dat Ecolo, ondanks deze organisatorische zwakte, waarschijnlijk 1 van de 11 Waalse zetels van het europarlement zal kunnen veroveren. Agalev heeft de kans op 1 van de 13 Vlaamse zetels. Maar ondanks de groeiende invloed bij verkiezingen zijn de Belgische Groenen nog niet veel meer dan een progressieve protestpartij.

Ecolo en Agalev wensen niet ingedeeld te worden op de links-rechts schaal, ondanks het feit dat ze programmatisch veel punten gemeen hebben met bijv. de Nederlandse partijen van radikaal-links. Deze allergie voor rood leidt tot vreemde situaties. De Belgische Groenen zijn de drijvende kracht achter het streven naar een soort Groen-Internationale. Die Internationale bestaat behalve uit Duitse, Belgische en Franse Groenen, uit de Alternatieve Lijst Oostenrijk, de kleine Engelse 'Ecology Party', de miniskule Ierse 'Green Alliance' en de zeer kleine Zweedse milieupartij. De Duitse Grünen maakten voor deze Groene Internationale een ontwerp-programma voor de euroverkiezingen dat op essentiële punten erg lijkt op dat van het Nederlandse Groen-Progressief Akkoord. Dat programma kon zonder veel problemen door alle deelnemende partijen worden onderschreven. Maar toen de Die Grünen eisten dat ook het Nederlandse Groen-Progressief Akkoord de mogelijkheid moest hebben om dit europrogramma te ondertekenen, stribbelden de andere Groenen onder aanvoering van de Belgen en de Fransen stevig tegen. Niet vanwege andere programmatische opvattingen, maar omdat rode partijen als de CPN aan het Groen Progressief Akkoord meedoen.

FRANKRIJK: Les Verts

Ook in Frankrijk trekt de groene stroming de laatste jaren bij verkie-

zingen de aandacht. Dat is niet zo verwonderlijk gezien het feit dat zowel de Franse kommunisten als de sociaal-demokraten een conservatieve politiek van meer kernenergie en meer kernwapens voorstaan. Bij de euroverkiezingen van 1979 behaalde de groene lijst 'Europe Ecologie' maar liefst 4,4% van de stemmen, bijna genoeg om de 5%-drempel te halen. De presidentsverkiezingen in 1981 brachten voor de groene kandidaat Brice Lalonde (niet links, niet rechts, maar groen) 3,6%. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1983 behaalden de Franse Groenen, mede dankzij het door de linkse regering gedeeltelijk gedemocratiseerde kiessysteem, een vrij groot aantal zetels. Organisatorisch zijn Les Verts echter zeer zwak. Ze hebben in heel Frankrijk nog geen 1000 leden! Het samengaan in januari 1984 van Les Verts-Parti Ecologiste en Les Verts-Besançon-Ex-Confédération tot een groene partij betekende wel een versterking van de organisatie.

Bij de euroverkiezingen in juni a.s. hopen de Franse Groenen de eerste landelijke doorbraak te realiseren. Daarvoor moeten ze niet alleen meer dan 5% van de stemmen halen, maar ook ruim 1 miljoen gulden neertellen om überhaupt mee te kunnen doen. Bovendien zijn er nog twee politieke concurrenten. Een D'66-achtige lijst probeert één van de groene kopstukken in Frankrijk, de al eerder genoemde Brice Lalonde te strikken. En de leidster van de PSU, Huguette Boughardeau, probeert samen met linkse onafhankelijken een eigen lijst in te dienen. Van de PSU, een zusterpartij van de PSP, is overigens niet meer dan een schim over, vergeleken met haar hoogtepunt aan het begin van de jaren zeventig, toen ze op de golven van de studentenbeweging landelijk zo'n 4% wist te behalen. De Franse groenen maken dankzij de ontevredenheid over het linkse regeringsbeleid een goede kans om in het europarlement te komen.

DE KOMMUNISTISCHE STROMING

FRANKRIJK: kommunisten terug naar 'af'

De Franse kommunistische partij werd door haar grote aandeel in het verzet tijdens de tweede wereldoorlog enorm versterkt. In 1946 haalde ze 22% van de stemmen en telde haar organisatie 1 miljoen mensen. De koude oorlog en haar starre opstelling dreef de PCF spoedig in het isolement. Haar politieke invloed oefende ze voornamelijk uit via de kommunistische vakcentrale CGT. Dankzij haar strijd-bare opstelling, maar vooral ook dankzij de spreekwoordelijke verdeeldheid van de Franse sociaal-democratie, kon de PCF ondanks haar geïsoleerde positie over een lange periode 20% van de kiezers aan zich binden.

De vernieuwing van de PCF halverwege de jaren zeventig bracht de organisatorisch sterk teruggelopen partij veel nieuwe leden. In 1975 kwam de PCF weer boven de half miljoen leden. Maar de vernieuwing bracht geen verkiezingswinst.

Toen de PCF aan het eind van de jaren zeventig terugviel op oude methodes en opvattingen verlieten de leden bij honderdduizenden de partij, vooral na enkele racistische uitglijders. De aanhang van de PCF beperkt zich in toenemende mate tot de traditionele arbeidersklasse voor wie ze als regeringspartij echter weinig kan doen. Een voorbeeld: de staalindustrie (waar de PCF over aanzienlijke aanhang beschikt) wordt momenteel drastisch gesaneerd zonder dat de PCF-ministers dit enigszins kunnen afzwakken.

Aanvankelijk vielen de verliezen bij verkiezingen voor de PCF wel mee. Maar na de linkse overwinning in 1981, die vooral op naam

van de sociaal-demokratie moet worden geschreven, zakte de PCI duidelijk onder de 20%. Bij de komende euroverkiezingen is zelfs de vraag op de PCF nog boven de 12% zal uitkomen. Om dat gevaar af te wenden keert PCF-leider Marchais zich momenteel tegen zijn sociaal-demokratische koalitiegenoot.

ITALIË: de PCI na het Historisch Kompromis

Ook in Italië kwamen de kommunisten door hun aandeel in het ondergrondse verzet als een grote massa-partij uit de tweede wereldoorlog te voorschijn. Bij de eerste landelijke verkiezingen kwam de PCI op 19%. De strategie van PCI-leider Togliatti om de PCI zowel een strijdbare partij als een regeringspartij te laten zijn had succes. Ondanks de koude oorlog kon de PCI haar positie bij verkiezingen telkens verbeteren.

Nadat de Italiaanse kommunisten hadden besloten tot de strategie van het 'Historisch Kompromis' met hun oppermachtige christendemokratische tegenstrever behaalden zij in 1976 hun beste resultaat 34,4%. De christendemokratie gaf echter geen duimbreed toe aan de PCI-eis om volwaardige regeringspartij te worden. Na drie jaar had de gematigde strategie van het Historisch Kompromis haar aantrekkingskracht verloren. De PCI zakte bij verkiezingen terug naar ruim 30%. Radikaal-linkse partijen als de Proletarische Demokratie (DP) en de Partij van Proletarische Eenheid (PdUP) profiteerde van de teruggang van de PCI en kregen respectievelijk 0,8% en 1,4% van de stemmen. Ook de Radikale Partij (PR), die nogal wat akties had gevoerd voor referenda, behaalde winst en steeg van 1,1 naar 3,4%. Anti-militarisme, milieu en emancipatiebewegingen voert de PR hoog in haar vaandel.

De jaren tachtig gaven het politiek veld links van de sociaal-demokratie in Italië een ander aanzien. De PCI werd van halve regeringspartij tot de belangrijkste oppositionele kracht tegen de koalitieregering van republikeinen, sociaal- en christendemokraten. Zij verwoordt en organiseert zowel de buitenparlementaire beweging tegen de bezuinigingen als de beweging tegen de komst van de nieuwe kernwapens naar Italië.

De PdUP, een linkse afsplitsing van de PCI, dringt al jaren aan op een linkse regering van kommunisten en socialistten. Dit links regeringsalternatief is volgens de PdUP nodig om de macht van de afbrokkelende christendemokratie te breken. Nu de PCI een soort gelijk alternatief voorstaat en feitelijk volledig met het Moskou-kommunisten gebroken heeft, neigt de PdUP ertoe om in de moederschoot terug te keren. Bij de nationale verkiezingen van 1983 kwam de PdUP op één lijst met de PCI uit. Daardoor bleef de PCI net boven de 30%-grens, de DP, een partijje ontstaan uit de studentenbeweging en met name georiënteerd op radikale arbeidersakties, profiteerde nauwelijks van het wegvallen van de PdUP, ze kwam net boven de 1% uit.

De Radikale Partij van Panella is de laatste jaren steeds geïsoleerde komen te staan. Na haar hoogtepunt in 1979 probeerde ze tevergeef om door middel van spektakulaire akties (o.a. hongerstakingen) haar positie te behouden. Panella werd de onbetwiste leider en de lossendogmatische partij veranderde in een sekte. Bij honderden liepe de leden weg toen Panella bij zijn aktie tegen 'de honger in de wereld' zich meermaals door neo-fascisten liet fêteren. Links wil er niets meer mee te maken hebben.

Bij de komende euroverkiezingen zal de PCI zich waarschijnlijk naar meerdere kanten tegelijkertijd openstellen. Gedacht wordt aan 1 of 2 PdUP-mensen, alsmede een onafhankelijke groene kandidaat

op verkiesbare plaatsen op de PCI-lijst. Toch bevindt de PCI zich ondanks deze beweeglijke opstelling in een isolement. Op nationaal nivo blokkeren de sociaal-demokraten het alternatief van een linkse regering. En op internationaal nivo kan de PCI niet overweg met de traditionele Franse en Griekse kommunisten.

Op Europees nivo staat de PCI voor een opmerkelijke politiek. Na 1962 liet zij het traditionele afwijzende kommunistische standpunt los over de EG. De PCI ziet Europese integratie als onvermijdelijk en noodzakelijk. In haar ogen is een politiek van vernieuwing en democratisering van de EG de enig zinnige. Daarom was ze in 1979 ook voorstander van directe verkiezing van het europarlement. De Italiaanse kommunisten vinden dat de verschillende nationale wegen naar het socialisme in West Europa alleen succes kunnen hebben als de ingrijpende economische vervlechting, die Europese Gemeenschap heet, gedemocratiseerd wordt.

GRIEKENLAND: populisme en gestaalde kaders

Het is moeilijk om de politieke verhoudingen in Griekenland te passen in een algemeen overzicht. Een groot probleem is dat de meeste politieke partijen in dat land niet veel meer zijn dan van vriendjespolitiek aan elkaar hangende groepen rond een partijleider. Kern van dit politiek patronagesysteem is de verhouding tussen de 'baas' die de gunsten kan verlenen en zijn 'klanten' die voor de stemmen zorgen. Dat geldt niet alleen voor de rechtse partijen, dat geldt ook voor de zich socialistisch noemende PASOK: Andreas Papandreou, dat is de PASOK. Het gevolg is dat de politiek van de PASOK geheel afhankelijk is van de grillen van haar leider. In de praktijk komt dat neer op radikaal-linkse taal en een gematigde praktijk zoals zichtbaar wordt in het beleid van de PASOK-regering. De PASOK is niet aangesloten bij de sociaal-demokratische internationale, maar dat feit maakt haar bepaald niet tot een radikaal-linkse partij. Men zou de PASOK eerder als 'populistisch' dan als 'socialistisch' kunnen omschrijven.

Wel een echte politieke partij met traditie is de kommunistische partij (KKE). Ontstaan in de jaren twintig speelde de KKE een belangrijke rol in de strijd tegen de Duitse overheersing in de tweede wereldoorlog. Na de oorlog raakte ze verzeild in een burgeroorlog waarin ze probeerde de macht te grijpen. Het gevolg was een langdurig verbod van de KKE dat eerst in 1974 werd opgeheven. De KKE is door de jaren heen zeer Moskou-getrouw gebleven. In alle mogelijke opzichten is het een kommunistische partij van de oude stempel. Met die koers weet de KKE momenteel zo'n 10 van de Griekse bevolking aan zich te binden.

Vanuit radikaal-links perspectief is de andere kommunistische partij, de KKE-es (de kommunistische partij binnenland) interessanter. Deze partij is in 1968 ontstaan tijdens het kolonelsbewind uit een scheuring van de KKE. De leiders van de KKE, die altijd in Griekenland hadden gewoond, braken naar aanleiding van de Russische inval in Tsjecho-Slowakije met de partijleiding die zich in ballingschap in Moskou bevond. In de erop volgende jaren werd de 'eurokommunistische' KKE-es gevormd die na het verdrijven van het kolonelsbewind met wisselend succes aan de verkiezingen zou meedoen. Kwa politieke opstelling doet de partij sterk denken aan andere radikaal-linkse partijen in West-Europa; zij het dat men -gelijk de PCI- tamelijk positief tegen de EG aankijkt. De KKE-es moet het voornamelijk hebben van radikaal-links publiek in de grote steden. Bij de vorige euroverkiezingen (die in Griekenland in 1981 plaatsvonden) haalde de partij bijna 5% en 1 zetel. De op dezelfde dag gehouden verkiezingen voor het

Griekse parlement leverden geen zetels op. Gevolg van het Griekse distriktenstelsel en de zuigkracht van de Papandreou.

IERLAND: de uitzondering die de regel bevestigt

Terwijl in de meeste landen van de EG traditionele kommunistische partijen op hun retour zijn en zich steeds meer in de marge bewegen, lijkt het erop dat in Ierland de radikaal-linkse politiek zich in toenemende mate concentreert op zo'n traditionele partij: de Workers Party. De Workers Party komt voort uit de nationalistische beweging (Sinn Fein) en heeft zich sinds het begin van de jaren zeventig ontwikkeld tot een strak georganiseerde traditioneel-linkse arbeiderspartij.

In die ontwikkeling is de aanhang van de partij sterk gegroeid; m.n. in industriële centra als Dublin en Cork waar de Workers Party in sommige kiesdistrikten boven de 10% uitkomt. De Workers Party beschikt momenteel over 2 parlamentszetels, die beide in Dublin gehaald zijn. Het landelijk gemiddelde was bij de laatste verkiezingen (najaar 1982) 3,3%.

In een aantal opzichten doet de Workers Party wat ouderwets aan: een primitief arbeiderisme gekoppeld aan een grenzeloos vertrouwen in 'de technische vooruitgang', hetgeen o.a. tot uiting komt in een pro-kernenergie standpunt. Ook de bewondering voor het 'reëel bestaande socialisme', zoals dat tot uiting komt in lovende reisverslagen, doet ouderwets aan.

De afwijzing van de Poolse vakbond Solidariteit lijkt in het patroon te passen. Bij nader inzien is dit een wat ingewikkelder probleem, dat veel te maken heeft met de Ierse situatie. Het maatschappelijk leven in Ierland wordt immers in sterke mate beheerst door de Rooms-Katholieke kerk. De Workers Party wordt door die kerk bestreden en is er in zekere zin het slachtoffer van. Vanuit die achtergrond is het niet zo vreemd dat men in Solidariteit een Rooms komplot ziet.

Om wat voor reden dan ook lijkt een dergelijke 'oud linkse'-politiek in Ierland aan te slaan. De Workers Party groeit en dat gaat vooral ten koste van de (kleine) Ierse Labour Party, die vooral in Dublin aanzienlijke verliezen leidt.

DE SOCIALISTISCHE STROMING

ENGELAND: links in de versukkeling?

Een totaal van de andere EG-landen afwijkend beeld geeft Engeland te zien. Door het in Engeland geldende distriktensysteem worden radikaal-linkse partijen wel haast automatisch teruggedrongen tot zeer geringe omvang. De laatste keer dat radikaal-links in Engeland eigen parlamentszetels haalde was bij de verkiezingen van 1945. (De kommunistische partij haalde toen 2 zetels.) Mensen die elders terecht komen in radikaal-linkse partijen zitten in Engeland grotendeels in de Labour Party. Radikaal-links heeft zich binnen die partij georganiseerd in 'tendens-groepen', die ten dele wél (bijv. de 'Tribune'-groep en de 'Independent Labour Publications'-groep) en ten dele niet (bijv. de 'Militant Tendency') door de partij erkend worden.

De afgelopen 10 jaar heeft de linkervleugel haar positie binnen Labour gestaag kunnen versterken, maar is er niet in geslaagd om op beslissende momenten een meerderheid te behalen. Met als gevolg dat het wel gekomen is tot een linkse opstelling op papier, maar niet in de praktijk. Programmatisch is Labour zeker de meest linkse partij van de Socialistische Internationale waarbij de meeste West-Europes

sociaal-democratische partijen zijn aangesloten. Het gaat hierbij om punten als: eenzijdige afstoting van alle kernwapens en socialisatie van belangrijke delen van de economie.

Ondertussen heeft de voortdurende strijd tussen linker- en rechtervleugel tot een bijkans permanente stellingenoorlog binnen de partij geleid, inclusief het afsplitsen van delen van de rechtervleugel in de vorm van de Social Democratic Party (SDP).

Dit weinig aantrekkelijke partijklimaat wordt aangevuld door een maatschappelijke ontwikkeling die ongunstig is voor links. Nieuwe sociale bewegingen zijn in Engeland ver achtergebleven bij andere Europese landen als Nederland en West-Duitsland. Het bespelen van nationalistische sentimenten door de regering Thatcher (zoals de Falklandoorlog) heeft nog altijd grote invloed op grote delen van de Engelse bevolking. Voeg daarbij dat de Labour Party zich is blijven concentreren op de traditionele arbeidersklasse en dat m.n. op de delen die werkzaam zijn in zeltogende industrietakken (een gevolg van de binding tussen partij en vakbeweging), weinig aandacht heeft voor nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en de oorzaken van de aftakeling zijn duidelijk.

Sinds de smadelijke nederlaag bij de algemene verkiezingen van juni 1983, waarbij Labour werd teruggeworpen tot het nivo van vóór de eerste wereldoorlog, is wel de discussie op gang gekomen over de toekomst van links in Engeland. Hoewel deze discussie in de media meestal wordt uitgelegd als een poging om de partij te verrechtsen, is het nog maar de vraag of dat ook daadwerkelijk zal gebeuren.

Van essentieel belang zal zijn in hoeverre het mogelijk is de bestaande organisatie-structuur van de partij te doorbreken en de rol van de vakbonds-burokratie binnen de partij terug te dringen. Een groot probleem is dat radikaal-links wel duidelijk kan maken wat er de afgelopen jaren mis is gegaan, maar nauwelijks over uitgewerkte nieuwe ideeën beschikt om tot een werkbare socialistische samenleving te komen. Een probleem overigens dat niet alleen in Engeland bestaat.

DENEMARKEN: waar radikaal-links sterk is

De links-socialistische stroming in Denemarken behoort tot de meest succesvolle binnen de landen van de EG; ze kan rekenen op bijna 15% van de kiezers. De stroming is over twee partijen verdeeld: de Socialistische Volkspartij (SF), goed voor ruim 11% van de stemmen, en de Links-Socialisten (VS), goed voor ruim 2,5% van de stemmen. Wat betreft de Euroverkiezingen is het daarnaast van belang te wijzen op de 'Volksbeweging tegen de EG', die bij de vorige EG-verkiezingen over aanzienlijke aanhang bleek te beschikken. De 'Volksbeweging' is moeilijk te plaatsen binnen het politieke spectrum. Het lijkt nog het meest op een gelegenheidskoalitie die enerzijds kiezers werft op nationalistische, rechtse, sentimenten en anderzijds sociaal-democratische kiezers trekt die ontevreden zijn met het pro-EG standpunt van hun partij. De minskuul kleine Moskou-gezinde Deense kommunistische partij laten we in dit artikel verder buiten beschouwing.

De kleinste van de twee links-socialistische partijen, de VS, is in 1967 ontstaan uit een scheuring van de SF. Het ging toen - officieel - om het al dan niet langer gedogen van een sociaal-democratische minderheidsregering. In de praktijk was van minstens even groot belang een minder politiek bepaald 'kultureel' verschil tussen de oude garde en jongeren. Sinds haar ontstaan heeft de VS een tamelijk wisselvallig bestaan geleid. Aanvankelijk kon ze sterk profiteren van het studentenprotest. Aan het begin van de jaren zeventig kon ze zich - in tegenstelling tot de toen stagnerende SF - opwerpen als de 'nieuwlinkse' partij die open stond voor nieuwe bewegingen. Dit ging echter ge-

paard met een ongelofelijke interne versplintering. Diverse binnen de partij georganiseerde stromingen (van anarchisten tot starre leninisten) bestrijden elkaar op leven en dood om de macht. Dit gaat gepaard met veel getheoretiseer en doet sterk denken aan het gekraak van de diverse linkse groepjes zoals dat in West-Duitsland voor het ontstaan van 'Die Grünen' bestond. In 1982 kregen voor het eerst traditioneel-kommunistische stromingen binnen de VS de overhand. De VS is tegenwoordig strak georganiseerd: men kan niet zomaar lid worden; er bestaan verplichte scholingskursussen en een soort toelatingsexamen. De VS ging bij de verkiezingen van 1981 achteruit van 3,6% naar 2,7% en heeft zich op dit nivo kunnen stabiliseren.

Veel groter, en politiek van aanzienlijk meer betekenis is de SF. De SF is in 1958 ontstaan uit de Deense kommunistische partij toen de kommunistische voorman Axel Larsen samen met anderen brak met het stalinisme. De SF ontwikkelde zich tot een 'Derde Weg'-partij met veel aandacht voor vredespolitiek (eenzijdige ontwapening, anti-NAVO-standpunt). Daarnaast heeft de SF altijd sterk de nadruk gelegd op sociaal-ekonomische strijd en heeft ze door de jaren heen veel aanhang gehad binnen de vakbeweging.

Het eerste hoogtepunt van de partij lag in de tweede helft van de jaren zestig, toen men met 20 parlamentszetels een sociaal-demokratische minderheidsregering enige tijd gedoogde. Na de afsplitsing van de VS is er binnen de SF sprake van stagnatie. De sterk door de kamerfractie gedomineerde partij was niet in staat aansluiting te vinden bij nieuwe sociale bewegingen als de milieubeweging en de vrouwenbeweging. Een konflikt over de betekenis van deze bewegingen werd in de jaren 1976-1978 uitgevochten en gewonnen door de vernieuwingsgezinden. Sinds die tijd is de partij spektakulair vooruitgegaan. Bij de verkiezingen van 1981 steeg de SF van 5,9 tot 11,3% en dit resultaat kon begin 1984 worden vastgehouden.

Interessant zijn de politiek-strategische opvattingen van de SF die nogal afwijken van de traditionele radikaal-linkse theorieën. De soms als 'radikaal-reformistisch' omschreven SF ziet een overgang-in-etappes naar een socialistische samenleving, waarin het naar links trekken van de linkse beweging -in het bijzonder de sociaal-democratie- een belangrijke rol speelt.

SLOTBESCHOUWING

Het traditionele Moskou-kommunisme in West Europa is op haar retour. De succesvolle PCI heeft haar Moskou-kleed zelfs helemaal afgelegd. Een grote Moskou-partij als de PCF loopt sterk terug. Kleinere traditionele kommunistische partijen als de Deense zijn zelfs helemaal uit het parlement verdwenen. Alleen voor een vernieuwend kommunisme lijkt nog plaats. Maar bij die vernieuwing krijgt dat kommunisme wel te maken met de vraag: hoe groot is het onderscheid nog met links-socialistische en links-ekologische partijen. Opmerkelijk is dat in Zuid-Europa de milieubeweging nog zeer zwak is. Groen getinte partijen zijn daar dan ook niet of nauwelijks aanwezig, terwijl de Zuid-Europese rode partijen zich weinig aan het milieu gelegen laten liggen.

In Noordwest-Europa ziet het beeld er halverwege de jaren tachtig anders uit. Autonome milieu- en vredesbewegingen laten diepe sporen na in het partijpolitieke landschap. Groene politieke partijen komen op. Dat geldt met name voor landen als West-Duitsland, België en in mindere mate voor Frankrijk. In Engeland verhindert het bestaande distriktenstelsel de opkomst van zo'n partij. In landen als Denemarken

en Nederland hebben de bestaande rode partijen de eisen van de milieubeweging en de vredesbeweging grotendeels in hun programma en activiteiten opgenomen, waardoor zuiver groene partijen niet erg van de grond komen.

De opkomst van groene partijen heeft ook een andere zijde. De meest succesvollen onder hen blijken steeds meer rode elementen in zich op te nemen. Het duidelijkste voorbeeld daarvan zijn Die Grünen. Maar ook bij de Vlaamse Groenen is een begin van een dergelijke ontwikkeling merkbaar. De achtergrond daarvan is dat een succesvolle milieupartij zich -zeker in een tijd van economische crisis- niet uitsluitend als groene partij kan opstellen. Ook op sociaal-economisch terrein moeten stellingen worden ingenomen. Wanneer dat gebeurt gaat dat altijd in de richting van democratisering van de economie - naast natuurlijk groene elementen als kleinschaligheid en regionalisering van de economie. Het realiseren van de verlangens van de milieubeweging vereist het ingrijpen van de overheid in het economisch proces. Daarmee komt het groene gedachtengoed in de richting van het rode denken dat stelt dat ingrijpen -ook via de staat- in het economisch gebeuren noodzakelijk is om sociale en socialistische doeleinden te bereiken.

De vraag naar de ideologische samensmelting van groen en rood kan in dit stadium nog niet worden beantwoord. Een andere vraag is echter veel urgenter. Dat is de verhouding tussen enerzijds zowel groen als rood en anderzijds de hoofdstroom van de linkse beweging: de gematigde sociaal-democratie. De uiteenlopende antwoorden van zowel rode als groene mensen op die vraag verzwakken de machtsposities van de rode en de groene stromingen.

RON LEIJSER
ALEXANDER DE ROO
april 1984

Bert Willemsen

het zesde volk

In de Europese Gemeenschap wonen twaalf miljoen migranten. Dat is een groep die groter is dan de bevolking van vijf van de tien lidstaten. Maar ook een groep met relatief weinig rechten, al vormt ze wat dat betreft geen eenheid. Migranten zijn al die mensen die leven in een ander land dan hun geboorteland. De motieven daartoe verschillen. De grootste groep wordt gevormd door mensen die hun geboorteland verlieten om elders te gaan werken. Over deze groep gaat dit artikel vooral. Andere groepen -zoals politieke vluchtelingen en studenten- komen niet uitdrukkelijk aan de orde. Veel van wat gezegd wordt geldt echter ook voor hen.

Juridisch kunnen de werkers in twee groepen verdeeld worden: EG-onderdanen, personen met de nationaliteit van een andere lidstaat en niet-EG-onderdanen, mensen wier herkomstland niet tot de EG behoort. De juridische positie van de eerste groep is veel sterker dan die van de tweede. Bovendien is een groot deel van de tweede groep in het dagelijks leven het slachtoffer van allerlei andere vormen van diskriminatie. (Al valt dat niet altijd samen. Een blanke onderdaan van de Verenigde Staten die in de tweede groep valt heeft daar geen last van; iemand van Surinaamse afkomst met een Nederlands paspoort ondervindt dat wel.)

Het EEG-verdrag regelt vrij verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap.(1) Bedoeling hiervan is 'afschaffing van elke diskriminatie op grond van nationaliteit tussen de werknemers der lidstaten, wat betreft werkgelegenheid, de beloning en de overige arbeidsvoorwaarden'.(2) Voor de betrokken werknemers betekent dit dat ze (a) in elke lidstaat werk dat hun aangeboden wordt mogen aannemen, (b) ze zich daarvoor vrij door de hele Gemeenschap mogen verplaatsen, (c) ze maximaal drie maanden in een lidstaat mogen verblijven om werk te zoeken en (d) ze na beëindiging van dat werk ook bepaalde verblijfsrechten hebben in de lidstaat waar dat werk verricht werd.(3) Aan deze rechten kunnen op grond van openbare orde, veiligheid en volksgezondheid beperkingen opgelegd worden.

Het verdrag spreekt van 'werknemers der lidstaten'. De heersende uitleg is echter dat dit recht alleen geldt voor werknemers die onderdaan van één van de lidstaten zijn. Dat betekent dat onderscheid gemaakt wordt tussen werknemers met een paspoort van een lidstaat (= onderdaan) en overige werknemers (= ingezetene-niet-onderdaan).

Dit onderscheid werkt op minstens vier momenten door:

1. Bij de toelating op de arbeidsmarkten van de lidstaten. Voor de onderdanen geldt dat ze vrije toegang hebben. Niet alleen tot de arbeidsmarkt van de eigen staat, maar ook tot die van de negen andere lidstaten. Voor de overige werknemers gelden strenge toelatingscriteria. Het sterk restriktieve toelatingsbeleid van de meeste staten heeft tot gevolg dat slechts weinigen legaal toegelaten worden.

2. Bij veranderen van werkkring als daarbij sprake is van een nieuwe baan in een andere lidstaat. Onderdanen kunnen zich hiervoor vrij door de gehele Gemeenschap verplaatsen. Voor overige werknemers is er in feite sprake van een nieuwe toelating. Om in een andere lidstaat toegelaten te worden gelden de regels die ook gelden als men

van buiten de Gemeenschap komt. Dat betekent in de meeste gevallen dat men niet in kan gaan op aanbod van werk in een andere staat.

3. Na het beëindigen van de werkrelatie. Onderdanen hebben dan vrij vergaande rechten om in de lidstaat waar ze werkten, maar waarvan ze niet de nationaliteit bezitten, te blijven. Bij de overige werknemers is deze positie minder sterk (al verschilt die van land tot land, mede afhankelijk van de verblijfsduur en de grond van werkloosheid).

4. Bij (korte) bezoeken aan andere lidstaten, bijv. voor familiebezoek, hebben overige werknemers veelal een visum nodig. Onderdanen kunnen dezelfde reis maken zonder deze papieren.

een ander toelatingsbeleid

Het onderscheid tussen werknemers die wel en werknemers die niet de nationaliteit van één van de EG-landen hebben, Berust op een uitwerking van het verdrag. Ik pleit voor een andere uitwerking, namelijk zo dat de werknemers die een verblijfstitel voor één van de lidstaten hebben ook gebruik kunnen maken van het recht op vrij verkeer.⁽⁴⁾ Verdragswijziging is hiervoor niet nodig. Dit zou betekenen dat ook zij zich vrij in de EG moeten kunnen verplaatsen, ongeacht de soort verblijfstitel die ze hebben en de motieven waarvoor die verstrekt is en ongeacht de redenen van verplaatsen binnen de Europese Gemeenschap. Deze ruimere interpretatie van dit recht lijkt me ook een logisch gevolg van de uitspraken die verschillende organen van de Gemeenschap, waaronder de Raad (5), deden over een gelijke positie voor arbeiders uit derde landen.

Zo'n ruimere toepassing van het vrij verkeer van werknemers heeft wel gevolgen voor het toelatingsbeleid. De druk om hier Europees beleid van te maken zal toenemen. Ongeacht de vorm waarin dit plaatsvindt heb ik hiertegen grote bezwaren. Het minderhedenbeleid van de lidstaten is nu al ronduit slecht. Enige voorbeelden: de Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers, de beperkingen bij het kiezen van partners en de discussies over het korten van de kinderbijslag in Nederland; de nieuwe vreemdelingenwet en het weren van buitenlanders door Brusselse burgemeesters in België; de Wet-Zimmerman in Duitsland, die de verblijfsrechten m.n. van werklozen verder beperkt en die de zogenaamde oprotpremie invoert.

Als dit beleid door de Europese Gemeenschap in plaats van de lidstaten gevormd zal gaan worden, zal dit nog sterker ten nadele van de buitenlanders gaan, want de compromissen die daarbij gesloten worden zullen in het nadeel van de buitenlandse werknemers werken. Verder speelt een rol dat de migranten vooral nationaal georganiseerd zijn. Op dat nivo zullen ze derhalve het beste kunnen participeren in de besluitvorming; zowel door inspraak en medezeggenschap als door het voeren van buitenparlementaire actie. Voor de betrokkenheid van de groepen waarover hier gesproken wordt is dat een essentiële zaak. Daar komt nog bij dat door de geldende visumplicht het voeren van internationale actie uitermate moeilijk is. Dat geldt ook voor meer parlementaire vormen van Europese samenwerking.

Overdracht van bevoegdheden op het gebied van toelating en uitzetting of enige vorm van coördinatie is dan ook alleen maar acceptabel als daarin de ruimte voor elke vorm van willekeur ontbreekt. De geldende nationale wetgevingen zitten vol van momenten van willekeur: vage criteria als belang van het ontvangende land, openbare orde en veiligheid, geven mogelijkheden tot willekeur bij de toepassing van die wetten. Betrokkenen weten op basis van dergelijke rekbare begrippen veelal niet wat hun rechten zijn; deels wordt het zelfs een kwestie van gunsten.

Van wetten mag bovendien verwacht worden dat ze effectief zijn en -wat nog wezenlijker is- dat de neveneffecten niet onaanvaardbaar groot zijn. Het toelatingsbeleid zoals dat nu vorm krijgt voldoet daar niet aan. Ik licht dat toe aan de hand van de Nederlandse situatie. Tot het begin van de jaren zeventig waren er -in de ogen van de overheid- geen problemen. Er kwamen grote groepen buitenlanders, vooral van rond de Middellandse Zee. Er was ook veel aanbod van werk. Dat greep aardig in elkaar. Maar de rechtspositie van de werknemers -m.n. van hen die van buiten de EG kwamen- was bedroevend slecht. Dat wreekte zich in de periode waarin de overheid een restrictief toelatingsbeleid ging voeren. Vele duizenden werden het slachtoffer van de zogenaamde regularisatieregeling. Illegalen konden alleen gewit worden als ze aan bepaalde voorwaarden voldeden. Eén daarvan was de medewerking van de werkgever. Hieraan kon vaak niet voldaan worden. Dit leidde tot de (onaanvaardbare) situatie dat mensen die al jaren in Nederland werkten, maar door onwil van anderen niet aan de bewijsregels konden voldoen, het land uit gezet werden. Zij verdwenen, maar het verschijnsel illegale arbeid bleef bestaan. Hun plaatsen werden door anderen ingenomen. Na enkele jaren was een nieuwe regularisatie nodig. En over enige jaren zal dit opnieuw nodig blijken te zijn. Maar ondertussen is er een groep -naar schatting nu al weer tussen de 20.000 en 40.000 personen- die volledig rechteloos is. Een groep die dan ook uitgebuit kan worden zoveel de werkgevers willen.(6) Zo'n situatie is volkomen onaanvaardbaar.

Uitgangspunt van een toelatingsbeleid moet zijn dat iedereen die zich omdat hij werk heeft in één van de lidstaten vestigt een volwaardige rechtspositie krijgt. Dat betekent voor mij in ieder geval een volwaardige verblijfstitel, die binnen de arbeidssituatie dezelfde rechten geeft als onderdanen van de betreffende staat hebben en daarnaast volledige politieke rechten. Alleen op het gebied van de toelating zou verschil gemaakt moeten worden tussen mensen die al dan niet de nationaliteit van één van de EG-landen hebben.

Voor zo'n nieuw toelatingsbeleid zou de hierboven beschreven regeling voor EG-onderdanen als voorbeeld kunnen dienen. Dat betekent dat voor iedereen in elke lidstaat geldt dat ingegaan mag worden op aangeboden werk en dat alle arbeid voor iedereen (ongeacht nationaliteit) toegankelijk moet zijn. Uitzonderingen zijn alleen te rechtvaardigen op het gebied van functies binnen het bestaande defensie-apparaat. Verder volgt uit die regeling dat iedereen drie maanden in elke lidstaat van de EG mag verblijven om werk te zoeken. Dit recht geeft geen aanspraken op een verblijfstitel als er geen arbeidsplaats gevonden wordt. Evenmin ontstaan op basis van dit drie-maanden-recht aanspraken op sociale voorzieningen (niet tijdens en niet na de zoekperiode). En tenslotte is er na de beëindiging van de arbeidsrelatie een bepaald verblijfsrecht.

Zo'n ruim toelatingsbeleid vraagt wel om enkele randvoorwaarden. Niet omdat het anders niet zou kunnen werken, maar om de behoefte aan trekarbeid in haar huidige vorm terug te dringen. Dat is trouwens ook gewenst bij het huidige toelatingsbeleid.

De reactie op zulke voorstellen is veelal negatief. Dat komt voort uit de angst dat hierdoor de grenzen volledig opengezet worden. Dit is echter absoluut niet het geval, want men moet op eigen kosten hierheen komen en men krijgt alleen rechten als men over een arbeidsplaats beschikt. Het voordeel is echter dat iedereen die hier werk heeft ook een sterke juridische positie heeft.

anti-diskriminatiebeleid

Op vele manieren worden binnen de Europese Gemeenschap mensen gediskrimineerd. Dat gebeurt zowel door burgers (individueel of in groepsverband) als door overheidsorganen. Vooral in tijden van economische crisis worden zondebokken gezocht. Iedere tijd maakt zijn eigen slachtoffers. Momenteel zijn dat die vreemdelingen die door hun uiterlijk als zodanig herkenbaar zijn. Het beleid van de overheid -zowel nationaal als Europees- moet zich daar scherp tegen afzetten. Het zwaartepunt van zo'n anti-diskriminatiebeleid dient bij de lidstaten te liggen. Het dient dicht bij de burgers vorm te krijgen. Voor de EG zijn slechts ondersteunende en stimulerende taken op dit terrein. Ik ga hieronder in op drie mogelijke aandachtspunten voor een Europees beleid.

1. Het Europees parlement zou een commissie in kunnen stellen die de ongelijkheid die er in Europese wet- en regelgeving zit in kaart kan brengen. Allereerst zou dit onderzoek zich moeten richten op Europese regels, inclusief de regels die nationale overheden opstellen ter uitvoering van de Europese afspraken. Een onderzoek van het ministerie van justitie naar de Nederlandse situatie kan hierbij als voorbeeld voor doel en werkwijze dienen.⁽⁷⁾ Het Europees parlement dient aan dit rapport een serie voorstellen toe te voegen om aan de gekonstateerde verschillen een einde te maken. In een later stadium kan het onderzoek ook uitgebreid worden tot de overige wetgeving van de lidstaten.

2. Met de politieke rechten van migranten is het slecht gesteld. Het kiesrecht is een punt waarop ik dit onderdeel wil toespitsen. Er is nu slechts incidenteel sprake van kiesrecht op lokaal nivo (nu al, of op overzienbare termijn). Vanuit de gelijkheidsgedachte dient iedereen die een vaste verblijfplaats binnen een staat heeft in dat land ook actief en passief aan alle verkiezingen deel te kunnen nemen. Beslissingen van de overheid raken hem net zo zeer als dat geldt voor mensen met de nationaliteit van die staat. Het Europees parlement zal druk op de lidstaten moeten uitoefenen om het kiesrecht op alle nivo's te verlenen. Speciale aandacht kan daarbij gegeven worden aan de Europese verkiezingen van 1989. Neemt het parlement het gelijkheidsbeginsel serieus dan zal het zich hard moeten maken voor kiesrecht voor alle ingezetenen.

3. De lidstaten hebben allen het gelijkheidsbeginsel onderschreven: door het op te nemen in de eigen grondwet en door middel van internationale verdragen. Dit dient dan ook konsekwent vorm te krijgen in het nationale en Europese beleid. Dat dient te geschieden door het wegnemen van verschillen zoals hierboven al besproken. Het dient ook te geschieden door een actief optreden tegen elke vorm van diskriminatie in de samenleving. Dat kan door strafbaarstelling van diskriminerend handelen waaraan dan een actief vervolgingsbeleid verbonden moet worden. Daarnaast kan het door het verbieden van organisaties die diskriminerende activiteiten als kern van hun handelen hebben. Allereerst verplicht het Verdrag inzake uitbanning van alle vormen van rassendiskriminatie daartoe.⁽⁸⁾ Maar wezenlijker is dat de overheid niet toe kan staan dat de grondrechten van haar ingezetenen ondermijnd worden. Een beroep op de eigen grondrechten kan daarbij niet aan de orde zijn; grondrechten (de vrijheid van vereniging en vergadering) zijn niet verleend om de grondrechten van anderen (het gelijkheidsbeginsel, wat in veel teksten over grondrechten voorop staat) teniet te doen. De Europese Gemeenschap moet daarom voor het hele grondgebied middels een richtlijn een verbod van diskriminerende organisaties opleggen.

Naast bovenstaande drie politieke aandachtspunten in een anti-diskrimi-

natiebeleid, moet zo'n beleid ook gestalte krijgen op sociaal-ekonomisch nivo. Een groot deel van de migranten van de Gemeenschap behoort tot de groepen die ekonomisch zeer kwetsbaar zijn. Om hun achterstand weg te werken, dienen er meer middelen uit het Sociaal Fonds van de Gemeenschap beschikbaar gesteld te worden.

Minderhedenbeleid en bestrijding van racisme is dus vooral een taak van de nationale overheden en voor een deel zullen die het nog verder moeten decentraliseren. Voor Europa blijft slechts ruimte voor ondersteunende activiteiten. Dat die echter niet onbelangrijk zijn blijkt uit de behandelde onderdelen van zo'n ondersteunend beleid. Maar het meest wezenlijke op dit beleidsterrein is toch het erkennen van de gelijkheid van alle mensen. Alleen indien overheid en burgers dit ten volle erkennen -en vanuit dit uitgangspunt werken aan een ander beleid- kunnen onaanvaardbare situaties waarmee we nu gekonfronteerd worden echt opgelost worden.

BERT WILLEMSSEN
april/mei 1984

NOTEN

1. Verdrag tot oprichting van de EEG, artikel 48.
2. Idem, gedeelte uit artikel 48 lid 2.
3. De punten a, b en d volgen rechtstreeks uit het Verdrag; punt c blijkt uit een verklaring van de Raad -zie J.W.S. Pabon, SMA 1968, p.756.
4. Zie ook Mr P.J.G. Kapteyn en Prof. Mr P. Verloren van Themaat, inleiding tot de Europese Gemeenschappen, 3e druk, p. 261. Zij stellen dat het Verdrag dit recht niet beperkt tot onderdanen, al spreken zij over het verlenen van dit recht aan onderdanen van bepaalde landen. Voor de ruimte die het verdrag laat maakt dat geen principiële verschil.
5. Zie voor een resolutie waarin de Raad dit uitspraak haar uitspraak van 9-2-1976 te vinden in het publikatieblad van de Europese Gemeenschap onder C.34/2 (1976). Deze resolutie is een reactie op het ontwerp-actieplan voor migrerende werknemers van de Commissie.
6. Zonder direkt te zeggen dat alle werkgevers ook volledig alle regels ontwijken. Zo blijkt dat voor een deel van de illegalen die het slachtoffer werden van de Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers wel sociale premies betaald zijn. Zie: Rot-op-Boek (ondertitel: over de eerste gevolgen van de wet arbeid buitenlandse werknemers), uitgave van de Horstink, 1980, zie m.n. p.23.
7. Minderheid - Minder Recht? een inventarisatie van bepalingen in de Nederlandse wet- en regelgeving waarin onderscheid wordt gemaakt tussen allochtonen en autochtonen. Uitgaven van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum, 1983.
8. Alle lidstaten -met uitzondering van Ierland- ratificeerden dit verdrag.

Titia Bos

de derde richtlijn ⁽¹⁾

KAN EEN EUROPESE RICHTLIJN EEN INDIVIDUELE BENADERING IN HET NEDERLANDSE SOCIALE ZEKERHEIDSSTELSEL BEVORDEREN?

Een terrein, waarop de Europese Gemeenschap wel eens in positieve zin wordt genoemd, is dat van de gelijke behandeling van vrouwen en mannen (wat de betaalde arbeid betreft tenminste). Over de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in en in verband met betaalde arbeid zijn intussen drie richtlijnen aan de lidstaten uitgevaardigd. Terwijl die nog met de uitwerking van de derde zeggen bezig te zijn, is er alweer een voorstel voor een vierde richtlijn ontworpen: een richtlijn over deeltijdarbeid.

De derde richtlijn speelt een belangrijke rol in de discussie in Nederland over de verandering in het sociale zekerheidsstelsel. Deze derde richtlijn bepaalt namelijk, dat in het sociale zekerheidsstelsel geen onderscheid mag worden gemaakt op grond van geslacht. En als we de voorstellen van de regering zien voor een herziening van het stelsel voor sociale zekerheid, dan is het duidelijk, dat de regering niet van plan is die derde richtlijn serieus te nemen en haar wetgeving daarop af te stemmen. Door twee leden van de emancipatieraad is de afgelopen zomer dan ook een uitvoerig gedocumenteerde klacht ingediend bij de Europese Commissie tegen de overtredingen van de derde richtlijn door de Nederlandse regering.⁽²⁾

Wat we ons in deze bijdrage afvragen is of zo'n EG-richtlijn stimulerend kan werken in de richting van een geïndividualiseerd sociaal zekerheidssysteem. Met andere woorden: kan het effectief zijn om vanuit o.a. de vrouwenbeweging zoveel ophef te maken van die richtlijn, ernaar te verwijzen en te blijven roepen, dat de regering een Europese richtlijn overtreedt en zich moet schamen? Terwijl het natuurlijk bij de regering bekend is, dat de formele sancties zeer beperkt zijn. Er kan een berisping worden gegeven, of afkeuring worden uitgesproken. Het Europese Hof van Justitie kan iedere individuele belanghebbende in het gelijk stellen, als die belanghebbende kan bewijzen in strijd met de derde richtlijn te zijn behandeld. Afgezien van de beperkte sanctiemogelijkheden, die verbonden zijn aan zo'n richtlijn, is het bij de regering natuurlijk ook niet onbekend, dat in andere EG-landen ook behoorlijk wordt gediskrimineerd.

de derde richtlijn

Eind 1978 stelde de Raad van Ministers van de EG de 'richtlijn betreffende de geleidelijke ten uitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid' vast. In de wandeling werd dit de derde richtlijn genoemd, die een uitwerking van de tweede richtlijn betekende ten aanzien van de sociale zekerheid. De in 1976 aangenomen tweede richtlijn schreef nl. de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in het arbeidsproces voor ten aanzien van de voorwaarden tot toetreding, de beroepsopleiding, de promotiekansen en ten aanzien van

de arbeidsvoorwaarden. Daaraan voorafgaand waren in de eerste richtlijn (1974) nadere bepalingen geformuleerd over het principe van gelijk loon.

Het uitgangspunt, dat er geen onderscheid tussen mannen en vrouwen gemaakt mag worden, ook niet in het stelsel van de sociale zekerheid, was al in de tweede richtlijn vastgelegd. Deze tweede richtlijn bevatte ook de formulering, dat ten aanzien van de sociale zekerheid het beginsel van gelijke behandeling geleidelijk moest worden ingevoerd en dat er nog bepalingen moesten komen omtrent de inhoud, draagwijdte en de wijze van toepassing van dit beginsel. Die nadere bepalingen omtrent de invulling van het beginsel van gelijke behandeling in de sociale zekerheid staan in de derde richtlijn.

Deze richtlijn stelt, dat iedere vorm van diskriminatie op grond van geslacht moet worden uitgesloten ten aanzien van alle verplichtingen en rechten in het wettelijk sociale verzekeringsstelsel. Het mag dus niet zo zijn, dat mensen op grond van hun geslacht, wél of juist niet onder een bepaalde regeling vallen. Diskriminatie op grond van geslacht zou kunnen plaatsvinden in bijvoorbeeld de voorwaarden om in aanmerking te komen voor uitkeringen (inclusief de voorwaarden voor premiebetaling), het soort en de vorm van de uitkeringen, de hoogte van de uitkeringen (waaronder begrepen verhogingen van de uitkeringen voor medeverzekerden en de uitkeringsduur) en de voorwaarden, waaronder uitkeringen kunnen worden ontvangen. In de tweede richtlijn is sprake van een afwijzing van alle vormen van diskriminatie op grond van geslacht 'hetzij direkte, hetzij indirecte door verwijzing naar met name de echtelijke staat of gezinssituatie' (artikel 2). Omdat de derde richtlijn een uitwerking van de tweede inhoudt, kan deze verwijzing naar indirecte vormen van diskriminatie ook van toepassing worden geacht op de derde richtlijn.

Als aanvulling op de derde richtlijn heeft de Europese Commissie onlangs een voorstel gepresenteerd om de derde richtlijn te completeren met een daarop aansluitende richtlijn ten aanzien van de beroepsregelingen; dit voorstel is inmiddels om advies naar het Europees Economisch en Sociaal Komitee (een soort Europese Sociaal Economische Raad) gestuurd. De beroepsregelingen omvatten o.a. de regelingen, gebaseerd op kollektieve arbeidsvoorwaarden, die zijn overeengekomen door werknemers- en werkgeversorganisaties.

gezinshoofden en kostwinners

Het ligt voor de hand dat de verhoudingen in de meeste EG-lidstaten in de verste verte niet overeenkomen met de intentie van de derde richtlijn. Dat bleek o.a. uit een door de Europese Commissie opgestelde tussenbalans, uit een werkdokument over de tenuitvoerlegging van de derde richtlijn.(3) Uit de daarin weergegeven situatie in de lidstaten komt naar voren dat er op veel onderdelen in de sociale zekerheidswetgeving onderscheid wordt gemaakt tussen vrouwen en mannen en vooral tussen niet-kostwinners en kostwinners, soms gezinshoofden genaamd. De hoogte van en het recht op een bij wet geregelde uitkering is in veel gevallen afhankelijk van indelingen in categorieën die de vrouwen direct dan wel indirect achterstellen t.o.v. mannen.

Het is in dat verband van belang dat het hanteren van het begrip gezinshoofd door de Europese Commissie in strijd wordt geacht met het beginsel van gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen. Dit bleek ondermeer uit de beantwoording van vragen van de Belgische sociaal-demokraat Glinne over de regelingen met betrekking tot werkloosheidsuitkeringen in België.(4) Als elke verwijzing naar

de gezinssituatie beschouwd wordt als een vorm van 'indirekte diskriminatie', dan kunnen alle regelingen in sociale zekerheidsstelsels waarin sprake is van kostwinnerschap in strijd worden geacht met de derde richtlijn.

Ook een aantal recente wetsvoorstellen van de Nederlandse regering zijn in strijd met de derde richtlijn. Dat geldt voor het voorstel van de Nederlandse regering voor de herziening van het stelsel van sociale zekerheid, zoals dat ter advisering is voorgelegd aan de Sociaal Economische Raad en de Emancipatieraad. Dat voorstel komt op belangrijke punten in botsing met de derde richtlijn. De hoogte van de vangnet-uitkering aan het eind van de loonafhankelijke uitkeringsperiode is afhankelijk van de overige inkomens in een huishouden; vergelijkbaar met de bestaande situatie waarin de bijstands-uitkering ook afhankelijk is van de gezinssituatie. Strijdigheid met de derde richtlijn geldt ook voor een voorstel voor een Wet Gezinstoeslagen, waarin de regeling is opgenomen dat een gezinstoeslag wordt gegeven, indien een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering lager zou uitvallen dan een bepaald sociaal minimum voor een leefeenheid, en m.n. indien de uitkeringsgerechtigde een zgn. kostwinner is. Een kostwinner is iemand die getrouwd is met een niet-verdienende partner, of alleenstaand met afhankelijke kinderen.

Tijdens de behandeling in januari van dit jaar van het verslag over de voortgang van de tenuitvoerlegging van de derde richtlijn in het Europese parlement werden opnieuw vele tekortkomingen in de sociale zekerheidsstelsels van de lidstaten gekonstateerd. Er werden uiteenlopende suggesties gedaan om aan de bestaande achterstelling van vrouwen een einde te maken. Over de vele onderwerpen werd een omvangrijke resolutie van de coördinerend rapporteur, de Italiaanse kommuniste Marie Lise Cinciaro Rodano, aangenomen. Die resolutie bevatte over de sociale zekerheid een aantal vër strekkende uitspraken. De Commissie werd verzocht het begrip 'indirekte diskriminatie' te definiëren en hierover, evenals over het beginsel van omkering van de bewijslast, voorstellen bij het parlement in te dienen. Ook de regeringen van de lidstaten werd gevraagd hun wetgeving te veranderen op het punt van indirecte diskriminatie en sankties te ontwikkelen bij overtreding ervan. Bovendien werd gevraagd het beginsel van de omkering van de bewijslast bij wet te regelen. De omkering van bewijslast houdt in, dat bijv. de overheid moet bewijzen dat er wel sprake is van een leefeenheid en dat niet de betrokkene moet aantonen, dat er geen sprake zou zijn van een economisch eenheid.(5)

konkluderende opmerkingen

Als we een aantal landen van Westeuropa vergelijken ten aanzien van diskriminatie in de sociale wetgeving, dan komt het beeld naar voren, dat in Nederland de derde richtlijn serieus in de discussies over sociale zekerheid wordt betrokken. Dat is waarschijnlijk minder een uitdrukking van een positieve instelling tegenover de realisering van die derde richtlijn dan een gevoelde noodzaak niet onder een gelijke behandeling van vrouwen en mannen in de sociale zekerheids-wetgeving uit te kunnen. De invloed van de vrouwenbeweging in Nederland speelt daarbij zeker een rol. Maar de vrouwenbeweging raakt in dat opzicht ook een zeer gevoelige snaar van de achtereenvolgende regeringen, die in internationaal verband graag het knapste en braafste jongetje van de Europese klas willen zijn. Nederland laat zich graag voorstaan op haar 'sociaal' verzekeringsstelsel; de verzorgingsstaat is tenslotte het resultaat van de mede door het Nederlandse klassenkompromis mogelijk gemaakte en veel geprezen

'overlegeconomie'. Daarnaast koestert Nederland zich graag in het image van rechtvaardig en uiterst liberaal-tolerant land tegenover vrouwen en andere minderheidsgroepen.

In zo'n situatie is het op z'n minst 'hinderlijk' voor een regering, als er groepen vrouwen over de grenzen gaan aantonen, dat Nederland haar image en ideologie niet waar maakt. De klacht (6) tegen Nederland, die twee leden van de Emancipatieraad hebben gedeponneerd bij de Europese commissaris voor sociale zaken, Ivor Richard, en die door de commissaris uiterst serieus lijkt te worden genomen, komt de Nederlandse regering dan ook helemaal niet gelegen. Daar komt nog bij, dat inmiddels zowel de Europese Commissie als het Europees parlement haar afkeuring hebben uitgesproken over de in Nederland en België gekonstateerde verslechtingen op het gebied van sexediskriminatie in de sociale wetgeving sinds de derde richtlijn is uitgevaardigd. In Nederland is de indirecte diskriminatie toegelaten doordat bij de vaststelling van de uitkeringen krachtens de WW, WWV en WAO nog slechts gehuwde kostwinners en ongehuwde kostwinners met een kind jonger dan 18 jaar voor de toepassing van de minimumdagloonbepaling in aanmerking komen.

Een beroep op Europese richtlijnen lijkt in het algemeen slechts effectief, zolang en in hoeverre de aangeklaagde en te kijk gestelde regering er 'gevoelig' voor is om internationaal af te gaan. En zolang er binnenlands voldoende nadruk op gelegd wordt. Als bovendien op alle verkiezingsbijeenkomsten voor het Europees parlement duidelijk gemaakt kan worden, dat de meest-Europees-gezinde-partijen (VVD en CDA) zich het liefst zo weinig mogelijk aantrekken van een Europese richtlijn, merken die partijen dat, naar we hopen, in de verkiezingsuitslag.

Het is dus zeker de moeite waard een aantal verkiezingsbijeenkomsten af te gaan om met de derde richtlijn in de hand de dubbele houding van rechtse partijen proberen duidelijk te maken. Afgezien van deze niet te veronachtzamen poging om enig politiek effect uit zo'n derde richtlijn te halen, kan men gerede twijfels hebben over de structurele invloed van zo'n richtlijn op de nationale politieke besluitvorming. Een politieke besluitvorming, waarbij de rechtse meerderheid zich minder bekommert om individuele uitkeringsrechten van o.a. vrouwen dan om het gouden kalf van het rendementsherstel van 'het' bedrijfsleven.

TITIA BOS
april 1984

NOTEN

1. Met dank aan Kitty Roozmond van het FNW-sekretariaat vrouwelijke werknemers voor haar kritische bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel.
2. J.H. Krijnen en J. van Vaalen, Nota over de recentelijk in de Nederlandse wetgeving aangebachte verslechtingen ten opzichte van doelstellingen van de richtlijn 70/7/EEG; gericht aan de heer Ivor Richard, lid van de Commissie der Europese Gemeenschappen; dd. 16 juni 1983.
3. Schrittweise Verwirklichung des Grundsatzes der Gleichbehandlung von Männern und Frauen im Bereich der Sozialen Sicherheit (Dok.Nr.16, V/210/82; orig. EN).
en: Ien van den Heuvel (rapporteur), Werkdokument over de stand van de tenuitvoerlegging van de derde richtlijn ('sociale zekerheid' -streefdatum 1984) voor de commissie voor onderzoek voor de positie van de vrouw in Europa. Europees Parlement, 17-5-1983 (PE 84.970).
4. Schriftelijke vraag nr. 2265/82 met antwoord op 27-3-1983 van de heer I. Richard, namens de Commissie PE 83.682).

5. Europees Parlement, Resolutie over de situatie van de vrouw in Europa (doc. 1-1229/83, aangenomen door het Europees Parlement op 17 januari 1984.
6. Zie noot 2.

SOCIALISTISCH scholingstijdschrift van de PSP
PERSPEKTIEF verschijnt 4x per jaar

nummer 22 (zesde jaargang nummer 2)
juni 1984

uitgave: Stichting Vorming en Scholing PSP
adres: Postbus 700, 1000 AS Amsterdam, tel. (020) 267374

redactie: Herman Böhl, Martien Bouwmans, Casper van Ewijk,
Jack Hofman, Frank Köhler, Ron Leijser (redaktiesekretaris),
Alexander de Roo, Anne v.d. Zande

abonnementsprijs: f15,- voor de nummers 21 t/m 24
Voor abonnementen en alle korrespondentie dient men zich te
wenden tot: SVS-PSP, Postbus 700, 1000 AS Amsterdam.

Komma

Tijdschrift voor Politiek en Sociaal Onderzoek

Komma verschijnt 4x per jaar

Uitgever: Stichting Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO), Nieuwe Leliestraat 169, 1015 HD Amsterdam, tel. (020) 251920

Redactie: Sylvia Bacchini, Kees Bakker, Albert Benschop, Duco Hel-
lema, Matthijs Hirschmüller, Rob Milikowski, Paul Streumer, Anneke
Teunissen.

Administratie: IPSO, p/a Pegasus, Leidsestraat 25, 1017 NT Amster-
dam. Tel. (020) 231138

Abonnementen: gelden voor één jaargang en omvatten vier nummers.
Ze kunnen met elk nummer ingaan. Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij direct na verschijnen van het laatste nummer van een
jaargang schriftelijk is opgezegd. De abonnementsprijs voor de vierde
jaargang – 1983/84 – bedraagt f52,-. Voor het betalen van het abon-
nementsgeld verzoeken wij u alleen gebruik te maken van de accept-
girokaart die wij u toezenden.

Advertenties: Tarieven zijn op aanvraag verkrijgbaar.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit Komma is uitslui-
tend toegestaan met volledige bronvermelding en na schriftelijke toe-
stemming van de uitgever.

Jaargang 4, nummer 3, juni 1984

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, Kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1984, nummer 1A. Radikale-Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:
Jan W. Dirx,
Jaap P. de Jong,
Anita M. Keuning,
Tim M. van Ruiten,
Hans A. Verstraaten.
Redactie-adres:
Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f27,50 per jaargang (vier nummers).
Voor abonnementen en bestellen van losse nummers is het adres:
Singel 277, 1012 WG Amsterdam tel. 020-226018; of via gironr. 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, onder vermelding van het gewenste.

RADIKALE NOTITIE'S

1984 / NR. 2

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

- **EMMA BRUNT**
- **DE BINNENHOF-SUBKULTUUR EN DE
PPR-TWEEDE-KAMERFRAKTIE**
- **WELZIJN, DECENTRALISATIE EN
GEFLANKEERDE BEJAARDEN**
- **FEMINISERING MOET, OOK NA HET
KONGRES**
- **LOKALE OMROEP: THEORIE EN
PRAKTIJK**
- **PUBLIKATIES**
- **DE LEZER ZELF AAN HET WOORD**

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 2 **Theo Ruyter**
Het Binnenhof: een trein met onbekende bestemming
- 8 **Tiny Boekhout**
Het welzijn: de geflankeerde bejaarde
- 13 **Marie-José Burger**
Feminisering: het kongres en de seksuele dominantie
- 18 *Net als toen...*
- 21 **André van Gemert**
De lokale omroep: hobbywerkplaats of volwaardig medium
- 28 **Bob Witman**
De lokale omroep: beginnen en kijken waar we uitkomen
- 31 *Publikaties*
- 36 *De lezer kan ook schrijven*

Van De Redactie

EMMA BRUNT

's Maandagsmorgens opstaan en snel de krant inkijken. Nieuwsgierig of het kongres dit keer wel aandacht heeft gekregen. Blij verrast zijn als je zowaar een kwart pagina tegenkomt. Gauw even lezen. En dan... scheuten adrenaline in je bloed. Het cynisme druipt er van af. Worden we weer de sektarische hoek in geschopt. Krijgen we weer de kaboutermuts op onze kop geplant. Afgeschilderd als een handjevol idiote dwergen met aan het hoofd een hijgend hert der jacht ontkomen.

Verdomme, verdomme, verdomme! Flitsen van een venijnig weerwoord schieten door je hoofd... 'Emma Brunt is een rund.' 'Het paarse paard moet opgebaard.' Maar schelden doet geen pijn en je helpt jezelf er niet mee. Wat dan wel? Een andere kop? Het mens met haar eigen wapens verslaan? Zoiets als: 'Vooroordeel tot journalistiek verheven' of 'Tendentieuze verslaggeving aan de kaak gesteld.' Wat moet je dan schrijven? Zeggen dat ze het absoluut niet begrepen heeft, dat ze zaken verdraait en ongenueanceerd weergeeft?

Toch nog maar even opnieuw lezen dat stuk. Hum, ja, zou het kunnen dat ze niet ergens, heel in de verte een ietsie pietsie gelijk heeft? Het was natuurlijk allemaal soms wat vaag. Voor een buitenstaander misschien niet altijd even duidelijk. Aan goede wil ontbreekt het ons niet, maar dat beweert ze ook niet in haar stuk. Ze honoreert het alleen niet. Toch blijft het een rotstreek van d'r om ons zo neer te zetten.

Over macht gesproken! Ach, ik had ook niet anders verwacht van De Volkskrant, die lui hebben gewoon de pik op de PPR. Maandag, *vuile* wasdag moet je maar denken. Niet reageren dus? Zou ik het wel doen, dan doe ik er de PPR waarschijnlijk meer kwaad mee dan goed. Bovendien kan ik toch niet tegen dat mens op. Heeft u dat nu ook, dat u altijd zo goed begrijpt waarom anderen u niet begrijpen?

ANITA KEUNING

Theo Ruyter is medewerker van de Tweede Kamerfractie van de PPR.

Het Binnenhof EEN TREIN MET ONBEKENDE BESTEMMING

En model Kamerlid voldoet tenminste aan de volgende tien eisen.

- Het is vrijgezel of onderhoudt in noodgevallen een LAT-relatie, met dien verstande dat het niet verantwoordelijk is voor de opvoeding van eventuele kinderen.
- Het woont in Den Haag of houdt er, als de *roots* toch te sterk gebleken zijn, een flatje op na als bijwoning.
- Het zit vier dagen per week van tien uur 's morgens tot tien uur 's avonds aan het Binnenhof te vergaderen, desnoods op verschillende plaatsen tegelijk, heeft op die dagen geen behoefte aan frisse lucht en/of daglicht en neemt dan als lichaamsbeweging genoeg met de wandelingen van de ene vergadering naar de andere.
- Het besteedt de rest van de week aan de bestudering van Kamerstukken (20 uur), onbetaalde nevenfuncties (8 uur), werkbezoeken (8 uur), fora en spreekbeurten (12 uur), kontakten met de eigen partij (14 uur) en ontspanning (inclusief slaap 50 uur).
- Het is in staat met ieder kollega-Kamerlid een woord te wisselen, een borrel te drinken en op enigerlei wijze samen te werken.
- Het heeft overal verstand van en kan net zo gemakkelijk een oordeel vellen over de jeugdwerkeloosheid als over kernenergie en de grootte van kisten voor mestkalveren.
- Het is een onafhankelijke geest, neemt geen materiële of immateriële gunsten aan van wie dan ook, acht zich slechts gebonden aan het verkiezingsprogramma van zijn partij en weet op grond daarvan haarfijn het ene maatschappelijke belang af te wegen tegen het andere.
- Het neemt zelf alle aan hem persoonlijk gerichte post door en staat dag en nacht klaar voor leden van zijn partij, kiezers uit het verleden en potentiële kiezers in de toekomst, ongeacht de belangen die zij vertegenwoordigen en de zaken die zij bepleiten.
- Het is niet kieskeurig in de spijzen en dranken die het tot zich neemt, aangezien de tijd ontbreekt om ervan te genieten, en beschikt gezien de ook aan het Binnenhof gangbare *fast food*-cultuur over een ijzeren gestel.
- Het zegt nooit nee tegen journalisten, laat zich regelmatig in Nieuwspoort zien en streeft ernaar tenminste eens per jaar voor de Rooie Haan en eens in zijn parlementaire loopbaan door Bibeb uitgenodigd te worden.

Het spreekt vanzelf dat een beetje Kamerlid in ieder geval een voldoende skoort op

deze schaal van tien. En dan heb ik het over de Tweede Kamer, niet over de Eerste Kamer. Wat zich in deze laatste instelling feitelijk afspeelt onttrekt zich vrijwel volledig aan mijn waarneming, omdat men in de Tweede Kamer veel te druk met zichzelf bezig is. Uit de schaarse informatie die in het afgelopen jaar tot de vertrekken van de PPR-fractie doordrong van 'de overkant' heb ik slechts kunnen opmaken dat daar een soort rederijkerskunst wordt bedreven en dat de betrokken dames en heren de bevrediging van hun meer wezenlijke geestelijke behoeften elders vinden.

De Kamer bestaat niet, er zijn 150 Kamerleden die zijn allemaal verschillend. Dat — of woorden van gelijke strekking — zei het in dienstjaren oudste Kamerlid de heer Joekes op 29 april van dit jaar in de zoveelste boeiende aflevering van het populaire televisieprogramma Het Capitool. Natuurlijk is dat een waarheid als een koe, maar het is niet minder waar dat er een heel stel onbeschreven en ook geschreven regels bestaat ten aanzien van de gedragingen van de leden binnen en buiten de Kamer. Een groot deel van die regels ligt vast in het Reglement van Orde, dat de Kamer voor zichzelf heeft vastgesteld. Zo heel af en toe wordt daar eens wat in veranderd. Dat is vooral een zaak van de Commissie voor de Werkwijze der Kamer, die onlangs bijvoorbeeld voorstelde om het wekelijks vragenuurtje te verplaatsen van donderdag naar dinsdag en ook de procedure enigszins te veranderen, zodat meer onderling debat tussen de leden zou kunnen ontstaan. Dit was trouwens de eerste keer dat ik iets van deze commissie merkte.

Eerbiedwaardig

Van een aantal formele regels vraag je je als nieuwkomer af waar ze goed voor zijn, maar als je dan merkt dat iedereen zich daaraan houdt moet je wel door vernieuwingsdrang bezeten zijn om daar met enige kans van slagen tegen in te gaan. Zo geldt bijvoorbeeld de regel dat in de schriftelijke voorbereiding van een wetsontwerp de derde persoon meervoud verleden tijd wordt gehanteerd. Dan komt er in zo'n stuk zoiets te staan als 'De leden van de PPR-fractie voerden echter als bezwaar tegen onderhavig ontwerp aan (...),' alsof de voltallige Kamer gezellig heeft zitten vergaderen over dat onderwerp, terwijl in feite de een of andere fraktiemedewerker op zijn of haar werkkamer bezwaren heeft zitten bedenken. Wat dat betreft heeft de Kamer nog het meeste weg van een oud eerbiedwaardig bedrijf, waar tradities in ere worden gehouden zonder dat iemand nog weet waarom. Daar staat tegenover dat het ook een goed geolied bedrijf is, juist omdat allerlei zaken letterlijk geregeld zijn, en dat heeft zeker zijn voordelen.

De informele regels zijn naar mijn indruk minstens zo belangrijk als de formele. In die sfeer liggen ook de kenmerken van het ideale Kamerlid die ik in het begin heb opgesomd. Informele regels met de bijbehorende sociale controle heb je natuurlijk in elke werkkring of ander samenwerkingsverband, maar in dit geval zijn ze nogal veeleisend en moet je wel een hele dikke huid hebben, als je ze blijvend wilt negeren. De druk om je aan te passen aan allerlei gangbare ('zo gaat dat hier nu eenmaal') manieren van werken, omgangsvormen en zelfs consumptiegewoonten is zo groot dat je na een tijdje in de molen te hebben gezeten gewoon niet beter meer weet. Inderdaad, een tik van de molen. Het paradoxale daarbij is vaak — en dat geldt vooral voor 'progressieve' fracties — dat men individueel of kollektief gedrag vertoont dat haaks staat op opvattingen en activiteiten van grote delen van de eigen achterban. De uiterste mogelijke consequentie hiervan is dat men vervreemdt van zichzelf.

Een van de duidelijkse informele 'regels' is dat je je als Kamerlid kapot moet werken. Het hangt wel min of meer af van de persoonlijke instelling, grootte van de fractie en het arbeidsethos binnen de eigen partij hoe hard mensen zich inspinnen, maar dat je tenminste drie keer per jaar instort hoort er gewoon bij. En probeer dat

dan maar eens te rijmen met je (eventuele) mooie ideeën over een zo noodzakelijk ander arbeidsethos, arbeidstijdverkorting, rolverdeling binnen het gezin en dat soort zaken. Het werk van een Kamerlid speelt zich overigens maar voor een deel aan het Binnenhof af. In de perioden waarin de Kamer bijeenkomt, bij elkaar gedurende ongeveer 38 weken per jaar, is de aanwezigheid van Kamerleden in Den Haag het grootst op dinsdag, woensdag en donderdag. Op die dagen vergadert de Kamer als geheel doorgaans. Ook de maandag is vaak van belang vanwege vergaderingen van Kamerkommissies en de rest van de week zwerven de leden door het land (of daarbuiten) in het kader van partijpolitiek, kontakten met de achterban, de uitoefening van nevenfuncties en dergelijke.

Op het eerste gezicht of gehoor wekt de Kamer vaak de indruk van een gezellige club van ons kent ons en ouwe-jongens-krentenbrood, al was het alleen maar vanwege de hilariteit die zich op de teevee in elke vergadering lijkt voor te doen. Tot op zekere hoogte klopt dat ook wel, maar onder de oppervlakte is het allemaal niet zo vrolijk. Dan is het meer de sfeer van de een die de ander in het voorbijgaan hartelijk 'hallo' toeroept en vervolgens de eerste de beste deur inschiet om diezelfde ander een loer te draaien. Het partijbelang en persoonlijke ambitie zijn van doorslaggevend belang. De rest is daaraan ondergeschikt of valt, vooral in de beleving van de betrokkenen zelf, daarmee samen. Iedere fractie vormt een bedrijfje op zich met zijn eigen medewerkers, organisatievorm en financiële regelingen. Samenwerking tussen fracties is, voor zover die in de diverse kramen te pas komt, vooral een zaak van Kamerleden onderling. Die komen elkaar sowieso bij allerlei gelegenheden tegen en komen er dan wel achter met wie ze eventueel zaken kunnen doen, terwijl hun medewerkers maar moeten zien of en hoe ze zich begeven buiten de omheining van hun eigen bedrijfjes.

Speeltuin

De Kamer doet me wel eens denken aan een speeltuin, waar volgens nauwgezette regels spelletjes worden gespeeld door mensen die het normaal gesproken niet in hun hoofd zouden halen bij elkaar op visite te gaan. Tegelijkertijd is ze een arena waar mensen elkaar te lijf gaan met woorden, afkatten, de loef afsteken, vliegen afvangen en ga zo maar door. Vanwege beide aspecten kan ik me ontzettend goed voorstellen dat je als Kamerlid afhaakt. Als je niet bereid bent het op een akkoordje te gooien met jezelf en je hoge idealen (als je die al hebt), dan kun je wel inpakken. Want er zijn talloze redenen om je groen en geel te ergeren: voor een milieufreak de dagelijks zichtbare verspilling van grondstoffen, voor een feminist(e) het hanige gedoe voor een derde wereldactivist het gefixeerd zijn op het nationale eigenbelang en zo voort. Dat toch nog zovelen het een tijdje volhouden, als ze de kans krijgen, komt denk ik voor een deel, omdat ze voor hun intrede in de Kamer al als politikus gepokt en gemazeld zijn. Voor een deel komt het ook omdat de Kamer een zeer sterk inkapselend vermogen heeft: als je je eenmaal hebt laten meezuigen, verlies je je aanvankelijke verwondering en verontwaardiging en blaas je op een gegeven moment je partijtje mee alsof je de partituur zelf geschreven hebt.

Juist vanwege de zware eisen waaraan Kamerleden moeten voldoen (of menen te moeten voldoen) is het begrijpelijk dat degenen in de Kamer die het volhouden vaak zo'n hoge dunk hebben van zichzelf. Typerend voor die arrogantie vond ik de wijze waarop de Kamer begin mei kollektief over minister Brinkman heenviel. Natuurlijk werd de tirade verpakt in staatsrechtelijke termen, maar de gekrenkte trots lag er naar mijn smaak dik boven op. Op de feitelijke kritiek van de minister op het functioneren van de Kamer ging men nauwelijks in. Als de kritiek trouwens van een ander dan een minister afkomstig was geweest, zou men haar waarschijnlijk hebben genegeerd of met een doodoener hebben afgedaan.

Overal in de samenleving zijn evaluatie, inspectie, bezinning, zelfkritiek e.d. een doodnormale zaak, maar in de kamer lijkt daar geen behoefte aan te bestaan. Of men is ervan overtuigd dat men het goed doet. Of men heeft er geen tijd voor. Of men is bang dat elke discussie over het functioneren van de Kamer in partijpolitieke twisten ontaardt. Hoe dan ook, het gebeurt gewoon niet. En dus gaat men elk jaar na de opening der Staten-Generaal door het staatshoofd weer vrolijk op de oude voet verder en wordt ook buiten de Kamer de discussie over mogelijke veranderingen in de werkwijze van de Kamer en over de rol van het parlement in het algemeen allerminst gestimuleerd. Vandaar ook dat aflevering van Het Capitool waar ik al eerder op wees (naar aanleiding van de affaire-Brinkman) op zo'n bedroevend peil stond.

Arrogantie

Ik ga nu niet in op de vraag wat er dan zou moeten en kunnen veranderen. Ik konstateer slechts dat de ruimte voor verandering als het aan de Kamer ligt, zeer beperkt is. Daarnaast konstateer ik dat ook onze democratie, als je dat woord letterlijk neemt, voor verbetering vatbaar is. En dan denk ik vooral aan twee dingen: een versterking van de rol van de Kamer als medewetgever — aangezien de Eerste Kamer volgens de PPR afgeschaffd zou mogen worden laat ik die maar buiten beschouwing — en de mogelijkheden om de kiezer te betrekken bij beslissingen over concrete zaken. Wat het laatste betreft heeft de kiezer nu slechts de mogelijkheid eens in de zoveel jaar een stel politici een vrij mandaat te geven om te handelen naar het hun goedgevindt. Daarin ligt onder meer de gedachte opgesloten dat politiek bedrijven in de zin van het tegen elkaar afwegen van belangen een vak apart is en dat het volk dat maar aan beroepspolitici moet overlaten. Een gedachte die aansluit bij de arrogantie van Kamerleden waar ik het hiervoor over had. Als je daarvan uitgaat, moet je je er niet over verbazen dat 'de mensen' er niets van begrijpen of geen vertrouwen hebben in 'De Politiek'. Wat het eerste betreft holt de Kamer vooral hijgend achter de regering aan en kan ze niet veel meer dan enigszins korrigerend optreden, terwijl ze het initiatief aan de regering moet laten. Bovendien stelt een regeerakkoord zoals het huidige, waaraan een meerderheid in de Kamer met handen en voeten gebonden is, de regering in grote mate in staat haar eigen gang te gaan. Er wordt in de Kamer wel gepraat over dit soort zaken, maar verder dan informele borrelpraat in een verloren ogenblik komt men niet. De grote fracties staren zich blind op het pluche van de ministerzetels waar ze (indirekt) nu op zitten of straks hopen plaats te nemen en de kleine op de Kameragenda, die in feite door de regering en de grote fracties wordt bepaald.

Op dit laatste wil ik nog wat nader ingaan. In het voorgaande heb ik het in meer algemene, soms misschien te veralgemenende zin, over de Kamer gehad. Als het gaat over het concrete alledaagse gedrag van fracties, kan ik eigenlijk — mede vanwege de algehele verkokering in het Kamerbedrijf — alleen maar oordelen over de fractie waar ik zelf mee te maken heb.

De fractie was, toen ik daar aankwam, als een rijdende trein met een onbekende bestemming. 'Spring er maar op,' riep de geroutineerde bemanning me toe. Ik kreeg wat summiere aanwijzingen en mocht de rest zelf uitzoeken. Het liep allemaal gesmeerd, ontdekte ik. Aan alles was gedacht. Overal had men al iets op gevonden. Of het nu om de interne werkverdeling ging, het trakteren op verjaardagen of de jaarlijkse terugblik op de behaalde suksessen. Dat is natuurlijk niet zo vreemd in een bedrijfje dat al geruime tijd draait en dat bovendien weinig last heeft gehad van verloop. En het kan ook heel bevorderlijk zijn voor de gemoedsrust van de betrokkenen dat alles geregeld, duidelijk en vanzelfsprekend is. De keerzijde is echter het ri-

siko van verstarring, behoudzucht, dingen doen omdat je gewend bent ze te doen. Ik heb dat sterk gevoeld en ervaar dat nog. Het is dezelfde druk, die — zoals ik eerder schreef — op nieuwe Kamerleden wordt uitgeoefend om zich maar aan te passen. Huishoudelijke en andere meer organisatorische zaken laat ik nu maar even liggen. Een aspekt van de werkwijze van de fraktie dat ik hier, bij wijze van voorbeeld, wel wil benadrukken is de inhoudelijke inbreng in de Kamer. In de fraktie overheerst de opvatting dat je ook als kleine fraktie op zoveel mogelijk beleidsterreinen in de slag moet gaan met de regering en andere frakties. Daartoe ben je als volksvertegenwoordiger verplicht, vindt men, want onder de leden van je partij bevinden zich allerlei mensen met verschillende interesses en belangen en dat geldt in nog sterkere mate voor je kiezers. Daarom neemt de fraktie bijvoorbeeld deel aan zoiets als een werkbezoek aan de ME-school in Woensdrecht.

Prioriteiten

Uiteraard lukt het niet om met z'n tweeën overal aan mee te doen, al werkt iedereen nog zo hard mee. In de praktijk laat men dus noodgedwongen dingen schieten, maar dat laat het streven onverlet. De keuzes die dan gemaakt worden hangen vooral af van persoonlijke ervaring en kennis of interesse en van allerlei toevalligheden. Hoe meer ik over deze werkwijze nadenk, hoe meer bezwaren ik heb. Je bent vaak oppervlakkig en vluchtig bezig. Misschien neig ik te veel naar perfektionisme, maar ik houd vol dat je beter een paar dingen goed kunt doen dan veel dingen half. Bovendien vraag ik me af, of de (mogelijk) resultaten wel rechtvaardigen dat mensen zich soms te barsten werken. Kortom, ik ben een voorstander van duidelijke prioriteiten. Alleen op die manier denk ik dat je als kleine fraktie werkelijk enig gewicht in de schaal kunt leggen binnen de Kamer. Ook je gezicht naar buiten zou daardoor volgens mij heel wat beter uit de verf kunnen komen, zodat je niet meer zo druk hoeft mee te doen aan de waanzinnige jacht op publiciteit, de wellicht meest geliefde sport in de Kamer.

Voor het parlementaire jaar 1982-1983 heeft de fraktie voor het eerst een soort prioriteiten vastgesteld, maar dat waren in feite ofwel dingen die men sowieso al deed ofwel extra's naast 'het lopende Kamerwerk'. Vorig jaar is opnieuw over prioriteiten gepraat, maar dat heeft concreet niet veel meer opgeleverd dan iets meer aandacht voor landbouwzaken en dan niet in plaats van maar naast de aandacht voor andere zaken. De leidende gedachte blijft voorlopig dat de fraktie zich primair aan de Kameragenda dient te houden.

De partij heeft zich overigens bij mijn weten niet of nauwelijks gemengd in deze discussie over prioriteiten in het Kamerwerk. Vermoedelijk gaan heel wat mensen in de partij er nog van uit dat er een partijprogramma is, waarop de Kamerleden in hun dagelijks werk kunnen terugvallen. Dat programma is echter naar mijn ervaring eerder een encyclopedie of een opsomming van vrome wensen dan een prioriteitenstelling, waar je in de praktijk echt iets aan hebt. Eigenlijk vind ik dat de partij het in dit opzicht heeft laten afweten. Als je als partij in de zoveelste discussie over de eigen strategie vaststelt dat je — ondanks een danig geslonken aanhang — zelfstandig door wilt gaan, dan moet je daar ook consequenties voor de inhoud van de politiek aan verbinden en met name voor het optreden van die twee of drie mensen die je naar de Kamer stuurt. Dat is in de PPR niet gebeurd.

Waarschijnlijk speelt het verleden van de partij hierin ook een grote rol. We doen soms — dat ervaar ik althans sterk in de fraktie — alsof de PPR gisteren nog in de regering zat of morgen weer voor een regering kan worden uitgenodigd. We willen voor vol aangezien worden, tenminste verbaal opgewassen zijn tegen degenen die werkelijk de macht hebben en vooral niet de indruk wekken dat we 'onredelijk' of

'onrealistisch' zijn. Het wordt tijd dat we ons eens neerleggen bij de feiten. Als we tenminste willen blijven voortbestaan en ik heb begrepen dat een meerderheid van de partij dat nog steeds wil. Dat betekent een ander perspectief en een andere werkwijze, ook in de Kamer. Laten we maar eens kijken naar de jongere, met ons verwante, partijen in andere landen, die niet al eens de macht geproefd hebben en daar voorlopig ook geen trek in hebben. Terug naar de *radix!*

THEO RUYTER

Studiedag over de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg

Op 13 oktober organiseren de Stichting Radikale vorming, de themagroep welzijn en het Raads- en Statenwerk een studiedag over de stand van zaken met betrekking tot de *Wet Voorzieningen Gezondheidszorg*. Deze studiedag is speciaal bedoeld voor al degenen die op lokaal en provinciaal nivo te maken hebben met de konsekwenties van deze wet.

In het komende nummer van Radikale Notities zal er nader op deze studiedag worden ingegaan.

Voor opgave en informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel.: 020-256046.

Tiny Boekhout heeft beroepshalve allerlei soorten welzijnswerk bedreven, van pils sjouwen in een klubhuis tot het schrijven van ambtelijke adviezen. Zij werkt nu bij een buitendienst van WVC.

Het Welzijn DE GEFLANKEERDE BEJAARDE

Het begon allemaal zo mooi op die zonnige dag in mei '73: het eerste (?) kabinet Den Uyl werd geïnstalleerd. Alles zou anders worden in Nederland. Niks no-nonsense, maar spreiding van macht, kennis en inkomen. Eindelijk de verbeelding aan de macht, nou ja, 'n beetje.

En de PPR — de partij over wier politiek leider Gerda Brautigam toen nog opgewekt kon schrijven dat deze 'zoveel politiek in zijn evangelie doet' — zat voor een dubbeltje op de eerste rang met twee ministers en een staatssecretaris, drie keurige heren die tussen dat zootje ongeregeld van de PPR verstopt bleken. De coalitiepartners dachten niet veel last te hebben van een staatssecretaris die door Westerterp op Verkeer en Waterstaat in toom gehouden werd. Blijkbaar geen vermoeden dat die stentorstem, die binnenschippers, vrachtrijders en radiopiraten toebulderde, ook Westerterp wel aankon. Ach, en een minister van Wetenschapsbeleid kon ook niet veel kwaad. Dachten ze. Maar ja, die man had af en toe tijd over en die tijd gebruikte hij nuttig. Met het gevolg dat hij overal alles vanaf wist en zich bovendien nog overal, maar dan ook overal mee bemoeide. Het vervelende was dat het zo'n aardige man was, zodat je nooit echt kwaad kon worden als hij zich weer eens in een discussie mengde die hem eigenlijk niet aanging: over ondernemingsraden of over de afsluiting van de Oosterschelde of over een exportvergunning voor levering van kernreactoren aan Zuid-Afrika. En tenslotte, dachten ze, kon een minister van CRM, omringd als hij was door *softies* in partij en ministerie, nooit veel scoren. Zelfs niet een mannetjesputter als Van Doorn.

Dit nu was eveneens een zeer grote vergissing, over de gevolgen waarvan dit artikel handelt.

Kaderwet Specifiek Welzijn

Immers, alles zou veranderen in Nederland, ook het welzijnsbeleid, een nog niet zo lang tevoren uitgevonden begrip waarvan tot op heden niemand een deugdelijke definitie heeft geleverd. De aardigste omschrijving van welzijn leverde in die jaren de Vereniging van Nederlandse Gemeenten met haar 'welzijn is een gemoedstoestand'.

Na de uitspraak dat het een misverstand was om zijn ministerie tot de zachte sektor te rekenen, stelde Van Doorn een beraadsgroep in die de knelpunten moest analyseren die de harmonisatie van beleid en wetgeving op het welzijnsterrein bemoeilijken. Binnen een jaar hoestte de beraadsgroep een rapport op, de Knelpuntennota, waarin niet alleen een analyse werd gegeven van deze knelpunten, maar ook een aantal kri-

teria werd opgesomd waaraan beleid en wetgeving op dit terrein getoetst zouden kunnen worden. Sleutelbegrippen waren: samenhang, bereikbaarheid, toegankelijkheid, democratisch functioneren, flexibiliteit en rechtszekerheid. En verder was het wachtwoord: decentralisatie.

Later bekennt Wim Meijer in een interview dat Harry van Doorn hem had moeten overtuigen van het belang van decentralisatie. Decentralisatie, dat betekende in de filosofie van de PPR het bestuur dichter bij de burgers brengen. Het betekende dat mensen wat meer te zeggen zouden kunnen krijgen over de situatie ter plaatse, dat ze zouden kunnen kiezen tussen een opknopbeurt voor de sportkantine en poppenkast voor de kinderen, tussen een clubhuis voor jongeren en een bejaardensoos, tussen een kunstgrashockeyveld en een pannenset voor het dienstencentrum.

Dat was de bedoeling.

Die bedoeling kreeg haar neerslag in de Kaderwet Specifiek Welzijn, die na een serie concepten, die op de meest onverwachte momenten op de meest onverwachte plaatsen in het land opdoken, door een inmiddels demissionaire minister Van Doorn aan de Tweede Kamer werd aangeboden.

Het is juni 1977.

De weg terug of niet?

En dan gebeuren er een paar dingen tegelijk.

Den Uyl wint de verkiezingen en Van Agt de formatie. De bij de oliecrisis ingezette omslag in de economie zet door. Kortom, het politieke en economische tij keert. De lange mars door de bureaucratie, die met de indiening van de Kaderwet beëindigd leek, wordt hervat. Maar nu in tegengestelde richting. De invulling van de basisvoorzieningen (bedoeld zijn voorzieningen waarvan op basis van grondrechten en via democratische besluitvorming vaststaat dat zij voor ieder mens beschikbaar en bereikbaar moeten zijn) en de reikwijdte van de wet (bedoeld is welke terreinen van welzijn de wet zou moeten bestrijken), om een paar pregnante voorbeelden te noemen, worden voorwerp van ambtelijke twist. Een betere zaak waardig wordt een strijd op leven en dood gevoerd over het verplaatsen van een komma. Er rollen koppen: de grootste decentralist van CRM verdwijnt van het ambtelijk toneel, in een later stadium decentraliseert de ambtelijke top — sekretaris-generaal en plaatsvervangend sekretaris-generaal — van CRM zich naar diverse provinciale griffies en de rest van de verhalen is te lezen in Vrij Nederland.

Intussen is het parlement opgewekt bezig zijn procedures af te wikkelen, opdat de Kaderwet in het Staatsblad verschijne. Ogen en oren dicht voor de ontploffingen en ontploffinkjes op het ambtelijk slagveld, af en toe bukkend als een projektie erg laag over komt.

De proefgebieden

Intussen is ook via een andere weg de Kaderwet onstuitbaar in opmars: via de experimenten in de proefgebieden.

Om erachter te komen of de doeleinden van de Kaderwet ook haalbaar waren, werden in een aantal gebieden bestuurlijke experimenten opgezet waarbij de Kaderwet richtsnoer was. Afwijkingen waren derhalve toegestaan.

Wat de Kaderwet beoogde, staat samengevat in de *considerans* (duur woord voor inleiding) van deze wet: '... dat wettelijke regelen behoren te worden gesteld ten aanzien van een zo veel mogelijk gedecentraliseerde beleidsvoorbereiding, beleidsbepaling, uitvoering en bekostiging van voorzieningen op het terrein van het specifieke welzijn, die niet bij of krachtens een andere wet zijn geregeld en dat daarbij de onderlinge samenhang van deze voorzieningen en de samenhang met in andere wetten geregelde voorzieningen op het terrein van het specifieke welzijn bevorderd moeten

worden.' In gewone mensentaal betekent dat: we hopen aan de ongestructureerde wildgroei in het welzijnswerk een einde te kunnen maken door een aantal taken (planning van en besluitvorming over voorzieningen) en bevoegdheden (uitvoering en bekostiging) over te dragen aan de plaatselijke overheid; echter, het betreft alleen de welzijnstaken die nergens anders zijn geregeld; er moet bovendien gelet worden op de onderlinge samenhang van die gedecentraliseerde voorzieningen en de samenhang met andere soortgelijke voorzieningen.

In de proefgebieden ging men enthousiast aan de slag en stuitte al spoedig op dezelfde problemen waar de centrale regelaars tot nu toe mee te maken hadden gehad. Uitvoerig wordt dit beschreven in de onderzoeksrapporten die het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) jaar na jaar afscheidde over de bestuurlijke experimenten. Met name in het eindrapport Kansen Voor Welzijnsplanning is te lezen hoe burgers al spoedig de draad kwijtraken in het labyrint van planprocedurevereningen. Ook de politiek haakt nogal eens af, op een enkele doorzetter na. Kortom, een verschuiving vindt plaats van rijks- naar lokale bureaucratie. Anderzijds blijkt dat toch een aantal verenigingen en instellingen op den duur enige greep op het planningsgebeuren krijgt, hetgeen door de meeste proefgebieden ook bevorderd wordt via voorlichting, inspraak en platforms voor onderling overleg.

Bezuinigingen en/of deregulering

In dit hele welzijnsverhaal is tot nu toe één figuur zorgvuldig buiten beeld gehouden: de minister van Financiën. Niet dat de man persoonlijk wat te verwijten zou zijn op dit terrein. Per slot van rekening zal hij zelden een clubhuis of een bibliotheek (een openbare dan) van binnen gezien hebben, dus hij zal er ook wel niets op tegen hebben. Maar z'n hart ligt er ook niet en dat is het probleem. Zijn hart zit in zijn portemonnee. Dus, uitstekend hoor: Kaderwet, decentralisatie, democratisering en wat je maar wil. Maar wel budgettair neutraal graag. Dat betekent dus, dat het geen dubbelteje meer mag kosten dan vroeger.

Dat waren de gedachten van de minister bij het begin van het Kaderwetverhaal, zeg maar eind jaren zeventig. Maar later begonnen zijn ogen wat meer te twinkelen bij de gedachte aan decentralisatie. Want wat is er nu eenvoudiger dan het beleid decentraliseren en de centen niet. Tel uit je winst. Dit is natuurlijk een gechargeerd verhaal, maar ook het genuanceerde SCP-rapport zegt hierover: 'In de eerste plaats moet worden erkend, dat het planningsproces in de proefgebieden in toenemende mate is belast met de noodzaak bezuinigen door te voeren.'

En er loopt nog een ander spook rond, hand in hand met de bezuinigen: de deregulering. Men ontdekte dat het terugdringen van de vierde macht ook wel eens geld zou kunnen opleveren. Voor beide zaken — bezuinigen en dereguleren — zijn ongetwijfeld argumenten te vinden. Soms zelfs goede. Getwist kan worden over de mate waarin en de wijze waarop bezuinigd en gedereguleerd wordt. Dat doen we dan ook volop.

Het zou de discussie al een stuk verhelderen als het taalgebruik wat minder verhullend was. Er wordt zelden gesproken over *bezuinigen*. De term *ombuigen* staat blijkbaar wat chiquer. En wat te denken van die *zorgzame samenleving* die we samen moeten opbouwen en waarin we via *mantelzorg* en *het informele circuit* voor elkaar opkomen. Bedoeld wordt, dat de verzorgingsstaat moet worden afgebroken, dat we daarom oma in huis moeten nemen en dat je je van de trap gestorte buurman een pannetje soep moet brengen in plaats van naar het ziekenhuis. En arme, weerloze oudjes gaat men te lijf met flankerend bejaardenbeleid. Wie had dat ooit gedacht dat de Kaderwetmens van Louis van Tienen nog eens in een geflankeerde bejaarde zou veranderen.

Het einde of niet?

Na schier eindeloze, het welzijn nauwelijks bevorderende discussies — een journalist schreef erover: 'ik word er specifiek onwel van' — haalt de Kaderwet Specifiek Welzijn het Staatsblad. We schrijven 8 september 1982.

En er gebeuren weer een paar dingen tegelijk. Er zijn verkiezingen, een nieuwe frisse ministersploeg stroopt de mouwen op, CRM en Volksgezondheid fuseren tot Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) en een geheide decentralist wordt de nieuwe minister van dit groter gegroeide CRM.

Eind goed, al goed, denken de decentralisten.

Echter, de minister komt, overziet het slagveld (er wordt nog steeds getwist over de reikwijdte van de wet) en beslist. Op 27 september 1983 gaat er een Beleidsnota Inzake Wetgeving Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur naar de Tweede Kamer. Hierin kondigen minister en staatssecretaris het volgende aan:

- a. de Kaderwet Specifiek Welzijn wordt ingetrokken;
- b. het geld voor een aantal werksoorten gaat op termijn rechtstreeks naar gemeenten en provincies. Bij die werksoorten zitten sociale raadslieden, vrijwilligerscentrales, kinderdagverblijven, maar ook zaken als rattenbestrijding Rotterdam en kosten medisch onderzoek bijstand burgemeester;
- c. de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg, een al eerder gereed gekomen gezondheidszorgwet, moet worden omgevormd 'tot een wet voor het gehele terrein van de gezondheidszorg en belangrijke delen van de maatschappelijke dienstverlening'.

Deze nieuwe wet, Wet Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening (WGM) zal, aldus de Beleidsnota, uiterlijk 1 juli 1984 aan de Kamer worden aangeboden.

En dat was dus dat. Kaderwet exit. Decentralisatie, op wat uitzonderingen na, op een zacht pitje.

Maar het verhaal is nog niet uit.

Hoe verder

Ongeveer in dezelfde tijd wordt de werking van het Besluit Proefgemeenten uitgebreid. In dit Besluit waren indertijd rechten en plichten van de proefgebieden vastgelegd. De uitbreiding nu houdt onder meer in dat de buurgemeenten van een gemeente die proefgebied is — eventueel via een gemeenschappelijke regeling — deel kunnen hebben aan het experiment. Konkreet houdt dit in dat pak weg 100 gemeenten deel kunnen nemen aan een bestuurlijk experiment waar de niet meer bestaande Kaderwet richtsnoer voor is. Een juridisch monstrem dat in de praktijk blijkt te werken.

En dan is er ook nog de Kamer. De minister schreef in zijn Beleidsnota beleefd: 'Gaarne zouden wij met Uw Kamer overleg willen voeren ... over het in deze nota ontvouwd beleid, teneinde daarna in overleg met de vele betrokkenen tot uitvoering daarvan te kunnen komen.' Wel, dat heeft hij geweten. Er zijn inmiddels twee zittingen van Uitgebreide Kommissievergaderingen aan gewijd. De Kamer vindt de nieuwe WGM interessant, maar wenst tevens een Welzijnswet die verdacht veel op de Kaderwet begint te lijken. Niet alleen moeten alle werksoorten die maar te bedenken zijn in deze wet worden ondergebracht, maar ook — aldus de tekst van de motie waarin om deze wet wordt gevraagd — 'gezinnen en alleenstaanden'. Wil de enige Nederlander die niet onder deze wet valt, opstaan?

De nieuwe wet is bijna voltooid. Er moeten nog wat kleinigheden geregeld worden. De reikwijdte, geloof ik. En betrokkenen bekruipt dan het gevoel: ik kijk naar een film waarvan ik zeker weet dat ik hem eerder gezien heb en ik weet ook zeker dat het slecht afloopt...

Toch is er hoop.

De proefgebieden vormen in feite nog het enige tastbare overblijfsel van de Kaderwet Specifiek Welzijn. De experimenten zijn uitermate leerzaam gebleken tot nu toe, al was het alleen maar om te zien hoe het niet moet. Decentralisatie blijkt geen middel tegen alle kwalen. Het is oppassen dat de lokale bureaucratie niet in de plaats komt van rijksburecratie.

De politiek moet er zich vooral mee blijven bemoeien. En verder komen mensen alleen uit hun luie stoel, als je ze kunt duidelijk maken dat hun belangen in het spel zijn.

De experimenten moeten vooral doorgaan. Want als over tien jaar de Welzijnswet met of zonder reikwijdte het Staatsblad haalt, kan zij mogelijk nog juist op Ameland worden ingevoerd. In de rest van het proefgebied Nederland is het welzijn dan allang geregeld.

TINY BOEKHOUT

Marie-José Burger is emancipatiewerkster van de PPR.

Feminisering HET KONGRES EN DE SEKSUELE DOMINANTIE

'Wat is een mooier ding dan een schip bouwen en van de helling laten glijden?' vraagt Den Uyl in een vlag van jongensromantiek. 'Ik weet een ding dat mooier is, een vrouw,' laat Van Dijk zich ontvallen.

RSV-enquête, mei 1984

Over de RSV-enquête wil ik het hier niet hebben, wel over de humoristische noot. 'Vind je dat schertsen of humor mag?' is één van de vragen uit het eerste kongresstuk over feminisering in de Radikalenkrant van februari. Deze vraag komt voort uit de zo vaak gehoorde opmerking 'feministen zijn zo humorloos'. Zou ik zeggen dat bovenstaande grap mijn gevoel voor humor echt niet prikkelde — en wat mij betreft eigenlijk niet kan — dan krijg je prompt het volgende verwijt: het feminisme is zo moraliserend. Dat verwijt hoorde je ook in de wandelgangen van het kongres.

Bij mijn entree in de PPR in februari viel ik, zo leek het, met m'n neus in de boter. Het feminiseringskongres stond op stapel en ik kon nog net de laatste, soms heftige emoties rond het kongres meemaken. Een van de meest gehoorde kritische opmerkingen was dat opzet en inzet van het kongres te weinig politiek waren. Te persoonlijk. Politiek en persoonlijk leken dan duidelijk afgebakende terreinen, veel duidelijker dan ik ze doorgaans ervaar.

Jan W. Dirx weet de grenzen scherp te trekken: 'Mag en kun je als politieke partij verder gaan dan het je inzetten voor formele gelijkberechtiging? Ik zeg: dat mag zo'n partij niet doen, want dan vindt er een verstrengeling van het private en publieke nivo plaats, die uiteindelijk alleen maar kan uitkomen op een konditionering van gedrag van de burger. En dat is hopelijk toch het laatste dat wij willen.' (Radikale Notities 1984/nr. 1)

Ja, klopt, denk ik dan, daar willen we nu juist van af. Twee dingen komen er terug in dit citaat: het denken in gelijke rechten, gelijkheid van man en vrouw, en de verstrengeling van privé en politiek. Op beide wil ik hier kort ingaan.

Gelijkheid

Het kongres zou moeten gaan over gelijkberechtiging; geen feminiseringskongres maar een emancipatiekongres, het gaat om gelijke rechten en waardering voor vrouwen en mannen. Als er echter een begrip ideologisch geladen is, dan is het gelijkheid.

Gelijkheid aan wie? Gelijkheid waaraan? Wie stelt de normen? Alleen formele gelijkberechtiging van mannen en vrouwen bewerkstelligen en het daarbij laten, versluiert de verschillen in opvoedingsprocessen, de konditionering tot vrouwen en mannen, tot hetero, tot de machts- en onmachtpositie die we worden geacht in deze maatschappij in te nemen. De voorwaarden om te komen tot gelijkberechtiging zijn minstens even belangrijk. Het gaat ook niet altijd om gelijke rechten. Eerder merken vrouwen dat de eisen van gelijkberechtiging zich tegen hun kunnen keren, dat hun eisen misbruikt worden.

Een schrijnend voorbeeld hiervan was het voorstel van staatssecretaris De Graaf om de niet-kostwinner (lees: vrouw) te verplichten te gaan solliciteren wanneer de kostwinner (lees: man) langer dan een jaar werkloos was. Man en vrouw zijn immers gelijk? De tijd van de traditionele rolverdeling ligt toch achter ons?

Vrouwen hebben jarenlang gepleit voor een gelijk aandeel van mannen in de verzorging en opvoeding van de kinderen. In de discussie over de omgangsregeling van gescheiden ouders met hun kinderen is dit door veel mannen gebruikt als een récht van de vaders, toen kwam het wel goed uit.

Als de medewerksters van het partijburo op 8 maart vrij vragen om mee te doen aan manifestaties voor de internationale vrouwendag, wordt dit later vertaald in het recht van álle medewerkers op één vrije dag om aan manifestaties of demonstraties deel te nemen, waarmee opnieuw de feitelijke machtspositie die mannen hebben tegenover vrouwen verdoezeld wordt.

Gelijkberechtiging als grens van politiek streven stellen gaat voorbij aan andere eisen die je ook aan de politiek mag stellen: het streven naar gerechtigheid, en naar de vrijheid om niet te hoeven voldoen aan de algemene norm — *anders* te mogen zijn zonder dat dit automatisch betekent minder zijn. Bij feminisering gaat het dan ook niet alleen om gelijkberechtiging. Het gaat ook om een kritiek op de cultuur, op de mentaliteit van mannen zijn de norm, vrouwen zijn afwijkend; heteroseksualiteit is de norm, homoseksualiteit is afwijkend.

Hiermee kom ik op het tweede punt: de verstrengeling van het politieke en private. In een artikel in *Socialisme En Democratie* (1982, nr. 9) stelt Joyce Outshoorn dat de PvdA 'in haar ideologie en in haar politieke eisen maar de helft van het "vrouwenvraagstuk" heeft vertaald. De oplossing ervan wordt voornamelijk gezocht in het doorbreken van de seksuele arbeidsdeling. De problematiek rond de (seksuele) macht van mannen over vrouwen, waaronder ik seksueel geweld tegen vrouwen en de macht over de voortplanting reken, is tot nu toe buiten de aandacht van de PvdA gebleven.' Dat geldt ook voor de PPR.

Kongres

Volgens de critici zou het feminiseringskongres bijvoorbeeld moeten gaan over herverdeling van betaald en onbetaald werk, over kinderopvang en alimentatie, over arbeidstijdverkorting en herverdeling van huishoudelijk werk.

De wijze van omgaan met elkaar, een discussie rond de eigen waarden en normen, rond wat 'mannelijk' en wat 'vrouwelijk' is, de seksuele macht van mannen over vrouwen, zijn geen discussiepunten voor een politieke partij. Dat is te persoonlijk, te privé. Maar hoe privé is privé eigenlijk en hoe politiek politiek? De vroeger zo duidelijke (althans: zo leek het) grenzen van de politiek zijn, door toedoen van onder andere de vrouwenbeweging, al verlegd. Seksueel geweld, ongewenste intimiteiten, verkrachting binnen het huwelijk zijn geen privé-probleem, maar erkend als maatschappelijk probleem. Vrouwen in linkse politieke partijen zijn buiten het gebied van de traditionele politieke *issues* getreden door hun aandacht voor de manier van omgaan met elkaar, voor de actuele discussies in de vrouwenbeweging rond

pornografie en het moederschap en voor wat kan worden aangeduid als het *sekse-geslachtssysteem*.

De Amerikaanse antropologe Gayle Rubin gebruikt in haar artikel 'De handel in vrouwen; Opmerkingen over de politieke ekonomie van de sekse' (Soc. Fem. Teksten 4, Sara 1980) deze term. Zij geeft aan dat de maatschappelijke positie van vrouwen niet alléén terug te voeren is op de arbeidsdeling tussen vrouwen en mannen, op de produktiewijze, maar ook op de wijze waarop seksualiteit in onze maatschappij georganiseerd is. Dit nu — de sociale organisatie van de seksualiteit — noemt ze het sekse-geslachtssysteem.

Het is 'een geheel van regels en voorschriften waardoor de biologische grondstof van menselijke seksualiteit en voortplanting wordt gemodelleerd door tussenkomst van de mens, van de samenleving en de behoeften op dit gebied worden bevredigd op konventionele wijze, hoe bizar sommige konventies ook mogen zijn' (Soc. Fem. Teksten 4, p. 204).

Het sekse-geslachtssysteem omvat de arbeidsdeling tussen de seksen, maar het omvat ook de sociale verhoudingen waarbinnen biologisch geslacht in vrouwen, wier gedrag — in een bepaalde cultuur — 'vrouwelijk' is en mannen, wier gedrag 'manne-lijk' is. Het omvat ook de regels op wie je seksualiteit mag richten.

Het sekse-geslachtssysteem ordent ook de seksen hiërarchisch en bijna altijd door onderschikking van vrouwen. Het levert daarmee grond voor de macht van mannen over vrouwen. Deze berust daarmee niet alleen op een economische arbeidsdeling, maar ook op de seksuele dominantie van mannen.

Pornografie

In haar al eerder genoemde artikel laat Joyce Outshoorn zien hoe deze visie haar invloed heeft op de politieke discussie rond pornografie, abortus, rond gezin en seksualiteit, maar ook hoe deze visie het gelijkheidsdenken kritiseert of er iets aan toevoegt.

Lesbisch zijn is dan bijvoorbeeld niet alleen een te tolereren seksuele voorkeur, waarvoor gelijke rechten geëist moeten worden. 'Maar vanuit de derde visie (die van Gayle Rubin — M-J.B) betekent lesbisch zijn meer dan alleen een wezenlijk alternatief voor een hetero-relatie, maar ook een ondergraving van de gangbare "normale" definities van seksualiteit en de sociale organisatie daarvan, die langs hetero-lijnen loopt.' De discussie over pornografie is door velen gezien als een zaak van vrije meningsuiting. Vanuit de door Rubin aangereikte machtsoptiek wordt pornografie ook gezien als een instrument van sociale controle om vrouwen op hun plaats te houden.

Terug nu naar het kongres. In het eerste kongresstuk werd de vraag gesteld: 'In hoeverre mag de overheid ingrijpen in de privé-aangelegenheden en relaties van mensen? Mag een politieke partij uitspraken doen over waarden en normen, die betrekking hebben op het persoonlijke leven van mensen.'

'Nee', zegt Jan Dixx, 'want dan vindt er een verstrengeling plaats van het private en publieke nivo.'

'Nee', zeg ook ik, maar de analyse van het sekse-geslachtssysteem (het blijft een rotwoord, ik weet het) leert mij nog eens dat mijn 'privé-organiseren' van relaties maar heel beperkt is, zowel ideologisch als economisch. Het laatste maakt de overheid mij op dit moment met haar korting op vooroordelers, het kostwinnersbegrip, de tweeverdienerswet weer eens hardhandig duidelijk. Tegelijkertijd realiseer ik me dat de inzichten die de analyse van het sekse-geslachtssysteem mij geeft niet direkt te vertalen zijn in 'harde' politieke eisen.

Wel geeft het, zoals Joyce Outshoorn in haar artikel zegt, een bredere visie op het vrouwenvraagstuk, een bredere visie die hard nodig is binnen alle linkse partijen, óók binnen de PPR.

Visie

Dit nu: het ontwikkelen van een bredere visie op feminisering, een discussie binnen de PPR over de noties privé en politiek, over heteronorm, over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid', lijkt mij het belang van het feminiseringskongres. Over feminisering is bijvoorbeeld uitgesproken dat 'het zowel een machtsstrijd is als een strijd tot verandering van cultuur en structuur in onze samenleving; het is een afbreken van bestaande rolpatronen, maar ook een strijd tegen de vanzelfsprekendheid waarmee in onze samenleving waarden en eigenschappen aan sekse worden gebonden.'

Over heteronormaliteit is uitgesproken dat 'heteroseksualiteit de basis is van de culturele en maatschappelijke machtsverschillen zowel tussen mannen en vrouwen, als tussen homoseksuelen/lesbiennes en heteroseksuelen.'

Deze uitspraken zijn daarom zo belangrijk omdat zij een aanzet zijn tot een verdere inhoudelijke uitwerking van de discussies die voorafgaand aan het kongres in de actiecentra zijn gevoerd. Aanzet ook tot een visie die veelomvattender is en het vrouwenvraagstuk niet alleen als een politiek-ekonomisch probleem ziet.

Minstens even belangrijk is een concrete politieke uitspraak over individualisering: 'Om ekonomische onafhankelijkheid te waarborgen is individualisering noodzakelijk. Daarbij staat de vrijheid om te kiezen al dan niet met mensen samen te wonen voorop. De vraag of samenwonen goedkoper is doet niet ter zake.'

Die discussie moet gevoerd blijven worden. Een discussie over omgaan met elkaar, over de eigen waarden en normen en hoe die tot stand komen. Die discussie is hard nodig en een voorwaarde voor een goede politieke vertaling. Tegelijk gaat het ook om de besluiten die in de politieke praktijk worden genomen — en die stemmen nog immer niet vrolijk.

MARIE-JOSÉ BURGER

Net Als Toen...

Mensen met enig historisch bewustzijn worden keer op keer geraakt door de herhaling van discussies in politieke partijen. Het meest in het oog springend is dat bij strategische discussies, maar ook als het gaat om inhoud en vorm van het politieke bedrijf wordt er nog al eens in herhalingen vervallen. Dit geldt ook voor de 'feminiserings-diskussie'. Als illustratie daarvan twee stukken uit de Radikalenkrant van februari en april 1973; net als toen...

RADIKALE POLITIEK EN RADIKAALE FEMINISME

Er stond in de krant een advertentie: PPR vraagt adjunct-sekretaris. Hee, denk je dan als vrouw, waarom een mannelijke? Maar, goedwillend, vermoed je dat je ook als vrouw wel een kans zou maken als je zou willen. Waarschijnlijk is bedoeld dat men bij een 'sekretaris' aan een andere functie denkt dan bij 'sekretaresse'. Een sekretaris is veel zelfstandiger, hij hoeft ook niet charmant te zijn. Hou maar eens een enquête op straat en u zult dit waardeverschil bevestigd zien.

Kijk kijk ... ongelijkheid.

Zijn radikale politici ook radikale feministen?

Nee, kijk maar naar de Maagdenhuisbezetting, waar vrouwen het huishoudelijk werk deden. Kijk maar naar de vage houding van de PPR t.a.v. abortus. Zijn radikale feministen vanzelf politiek radikaal?

Nee, kijk maar naar Man-vrouw maatschappij (MVM), waarvan zowel VVD als PSPers lid zijn. MVM stond niet bij de 34 groeperingen die de Vietnamdemonstratie in Utrecht steunden (in tegenstelling tot Dolle Mina).

Ik ben lid van de PPR én van MVM.

In de eerste wil ik pleiten voor meer radikaal feminisme, in de tweede voor meer radikale politiek.

Het afdelingsbestuur Groningen vroeg aan leden om actie-ideeën.

MIJN IDEE: het oprichten van een organisatie 'radikale vrouwen', naar analogie van en in samenwerking met de 'rooie vrouwen' van de PvdA. Waarom?

Omdat de PPR een mannenpartij is. Bas de Gaay Fortman zei in het blad 'Viva', dat de PPR geen vrouwenorganisatie kent; 'vrouwen doen gewoon mee als mannen', betoogde hij trots. Maar waar zijn die vrouwen dan? Zeker weer achter de schermen aan het koffiezetten.

Er staat toch ook een vrouw op de lijst, zult u zeggen.

Jazeker, en ik heb op haar gestemd ook. Maar ze stond op een onverkiesbare plaats, want we hadden zeker geen 8 zetels verwacht!

Ze stond in de Radikalenkrant met levensbeschrijving en al, zult u zeggen. Klopt, maar niet in het reclamespotje voor de verkiezingen. Daarin werd wel een huisvrouw ten tonele gevoerd, die als moeder haar vertrouwen in de PPR uitsprak met de woorden: 'Bas heeft ook kinderen, dus zal hij wel pleiten voor ... beter onderwijs enz.'

Biesheuvel heeft óók kinderen...!

Vrouwenblad 'Margriet' bood in aansluiting op de actie V'72 (kies de partij die u wilt, maar stem op een vrouw) aan alle partijen gelegenheid, hun vrouwelijke kandidaten voor te stellen. Boerenpartij, PSP en PPR waren er niet bij en dat bleek bij navraag niet aan 'margriet', maar aan de betreffende partijen te liggen. Waarom heeft men geen gebruik gemaakt van deze propagandakans?

Tenslotte een reden van minder feministiese — en meer PPR — aard voor het oprichten van die 'radikale vrouwen':

Wat mij onder meer erg aanspreekt in de PPR is het hameren op de problematiek van de derde wereld, het besef dat wij onze welvaart moeten verminderen terwille van de ontwikkelingslanden, dat de handelsstructuren rechtvaardiger moeten worden.

Dit besef moet echter ook bij veel meer vrouwen doordringen. Zij beslissen vaak in het klein — door rietsuiker te kopen en geen angolakoffie, door een bontjas of een tweede auto te willen — mee over deze dingen. Ze moeten zich dit bewust worden, en ook dat de grote structuren rechtstreeks in het verlengde hiervan liggen.

De strategie van zo'n radikale vrouwenclub zou natuurlijk nog uitgewerkt moeten worden, de doelstellingen zouden er als volgt kunnen uitzien:

1. naar de vrouw toe:
 - vrouwen meer politiek bewust maken (in samenwerking met rooie vrouwen en andere organisaties, die begonnen zijn met een politieke scholingskursus voor vrouwen);
 - vrouwen meer PPR-bewust maken, zoiets als 'ethies-mondiaal bewust' (wat een term!) (hiervoor zijn waarschijnlijk acties nodig in samenwerking met andere organisaties);
2. naar de PPR toe:
 - in alle PPR-kaders vrouwen beter vertegenwoordigd krijgen;
 - de PPR-mening helpen vormen over kwesties als abortus, part-time werk, belastingregelingen, enz. (het is te gek dat straks in de Kamer een grote

meerderheid mannen gaat beslissen of een andere groep overwegend mannen wel of niet moet beslissen of een vrouw abortus mag toepassen of niet — begrijpt u het? —).

Tot zover mijn idee.

Ik ben van mening dat het goed is een groep, die zich nog steeds als minderheidsgroep gedraagt en die ook zo behandeld wordt — hoewel ze de helft van de bevolking vertegenwoordigt, — tijdelijk apart te organiseren.

Ik ben vreselijk benieuwd hoe de meningen hierover liggen binnen de PPR. Schrijft u mij eens als u ook iets ziet in 'radikale vrouwen'? En schrijft u ook als u er niets in ziet, en waarom?

Nelly Th. Bal

Zuidwolde — Groningen
februari 1973

NIET APART, MAAR SAMEN

Hoewel er ware dingen staan in het artikel van Nelly Bal over radikaal feminisme, moeten wij zeggen dat we het met de konklusie totaal oneens zijn. Bovendien staan er ook enkele onwaarheden in, die door ongeinformeerdheid verkeerde suggesties wekken (tv, Margriet, en de totaal democraties tot stand gekomen verkiezingslijst, bovendien moet voor lijsten en dergelijke niet het belangrijkste zijn of iemand wit of zwart is, jong of oud, man of vrouw, in Groningen of in Amsterdam woont enz., maar alleen of de beste mensen op de juiste plaats terecht komen).

In de PPR hebben wij ons altijd verzet tegen het vormen van aparte groepjes. Wij moeten geen jongerengroep hebben, geen bejaardengroep en ook geen vrouwen-groep. Wij in de PPR moeten 'SAMEN' werken aan de opbouw van nieuwe ideeën en aan het doorgeven van deze ideeën aan IEDERE groep uit onze samenleving (bewustmaking). Wij moeten dus ook samen een groep als de vrouwen benaderen met onze gedachten. Dit

hoeft, nee, dit mag niet door een zich apart opstellend PPR-vrouwenklubje gebeuren. Je werkt hiermee verwijdering van elkaar in de hand, je maakt jezelf apart en stimuleert wat je niet wil!

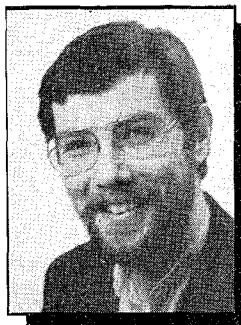
Bovendien is het niet nodig in de PPR; de vrouwen moeten gewoon mee werken in het geheel. Het ligt voor een gedeelte ook aan de vrouwelijke leden zelf. Het verheugende is nu juist dat er de laatste anderhalf jaar daarin een duidelijke en zichtbare verandering komt, en de mannelijke leden wijzen dit ook niet af of werken dit niet tegen, integendeel.

Wij moeten die oude structuurmodellen die de oude politieke partijen nog hebben NIET overnemen. Wij moeten juist de nieuwe vorm van het samendoen, met allen en voor allen, versterken en daarvoor is ieder PPR-lid even waardevol en even nodig.

De vrouwen in de PPR zijn niet achter de schermen als ze dat niet willen.

DOE MEE, maar niet apart! Samen zullen wij bewijzen dat juist nieuwe structuren, nieuwe modellen, nieuwe politiek, nieuwe ideeën, radikalen-politiek zegenieren kan.

Stéphanie Brokerhof — Zeist
Else Coppes — Odijk
Dilia v.d. Heem — Rotterdam
Wil Wachter — Zeist
april 1973

André van Gemert is mediasocioloog en werkzaam bij de Stichting Jongerenwerk in de PPR.

De Lokale Omroep HOBBYWERKPLAATS OF VOLWAARDIG MEDIUM

Het debat over de medianota van minister Brinkman is al weer een tijd achter de rug. Centraal in die discussie stond de landelijke omroep: abonnee-tv, zendtijduitbreiding en de positie van de NOS.

Eén van de onderwerpen die weinig aandacht hebben gekregen, betreft de wetgeving over lokale omroep. De minister van WVC heeft, na jarenlang afhoudend beleid, hiervoor eindelijk het groene licht gegeven. Het valt dan ook te verwachten dat veel gemeenteraden met medianota's komen. De keuze of er en in welke vorm lokale omroep moet komen, ligt nu op gemeentelijk nivo.

In dit artikel komen de geschiedenis, het wettelijk kader, de knelpunten die plaatselijk geregeld moeten worden en de visie van de PPR-werkgroep informatiebeleid aan de orde. Tot slot wordt de vraag gesteld of het automatisme waarmee de lokale omroep als iets goeds wordt gezien, wel zo terecht is.

De onduidelijkheid over de verschillende omroepvormen in Nederland is groot. We kennen een landelijke, een regionale en een lokale omroep. Die lokale omroep onderscheidt zich op twee manieren van die andere vormen: er worden uitsluitend programma's over de eigen plaats gebracht en de programma's worden gemaakt door de eigen inwoners. Dat eerste betekent dat de lokale omroep aandacht besteed aan nieuws, informatie en voorlichting over de eigen gemeenschap. Verder zijn er programma's over het verenigingsleven, de wijken, de minderheden en de actiegroepen. Lokaal amusement heeft een eigen plaats. En tenslotte is er ruimte voor educatieve programma's.

In tegenstelling tot de regionale en landelijke omroep betreft de lokale omroep ook de eigen gemeenschap zo veel mogelijk bij de uitzendingen en bij het maken van programma's. Lokale omroep is er dus niet alleen vóór, maar wordt ook gemaakt dóór de eigen bevolking. Tenminste, als de zaak goed is geregeld, maar daarover straks meer.

Onderzoek

Al een jaar of tien worden er in Nederland lokale radio- en tv-uitzendingen verzorgd. Het begint in 1974/1975 als minister Van Doorn van CRM zes plaatsen aanwijst waar met lokale omroep mag worden geëxperimenteerd. CRM geeft niet alleen toestemming, maar subsidieert ook de experimenten. Mits de lokale omroepen meewer-

ken aan een evaluatie-onderzoek naar het effect van de uitzendingen.

Eind 1977, begin 1978 houdt de geldstroom van CRM op. De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat de verschillende lokale omroepen zijn aangeslagen. De kijk-dichtheid blijkt gemiddeld tussen de 20 en 30% en de luisterdichtheid tussen de 5 en 10% te liggen. Ook blijkt dat het publiek een wisselende groep is en tegelijk een aardige afspiegeling vormt van de plaatselijke bevolking. Het onderzoek levert geen antwoord op de vraag of de doelstellingen van de lokale omroepen — vooral met betrekking tot integratie — ook zijn gehaald. Maar dat is geen aanwijzing dat de lokale omroep-uitzendingen op dit punt niet zijn geslaagd. Het is eerder een teken in welk beginstadium sociaal-wetenschappelijk communicatie-onderzoek zich bevindt.

Na deze redelijk succesvolle experimenten blijft de reactie van het ministerie uit. In afwachting van een nota over samenhangend mediabeleid nemen de verschillende ministers van CRM geen beslissing over lokale omroep.

Nadat heel Nederland heeft kunnen meepraten over eerdere versies van de media-nota, schrijft minister Brinkman in de zomer van 1983 zijn eigen nota. Hierin wordt een aantal zaken geregeld waaraan een lokale omroep moet voldoen en wordt geregeld wie de zendmachtiging verleent. Bij de behandeling van de medianota in de Tweede Kamer worden er wat betreft de lokale omroep geen ingrijpende wijzigingen aangebracht.

- De lokale omroep moet uitzendingen verzorgen die een lokaal karakter hebben.
- Omdat lokale omroep over alternatieve financieringsbronnen kan beschikken, zoals gemeentelijke algemene middelen, opslag op het kabelabonnement, kontributies en donaties, is reclame niet toegestaan.
- Het gemeentebestuur verleent zendmachtiging aan een representatieve sociaal-kulturele instelling. Die zendmachtiging wordt in principe voor vijf jaar verleend.
- De medianota geeft de mogelijkheid aan dat naast die ene representatieve sociaal-kulturele instelling ook nog andere zendgemachtigden de lokale kabel mogen gebruiken om programma's te verspreiden.

Representativiteit

Ondanks deze lijst met algemene voorschriften zijn er nog veel knelpunten die plaatselijk geregeld moeten worden. Als eerste de vraag wie de zendmachtiging krijgt of krijgen. In kleinere gemeenten lijkt het verstandig om de machtiging aan één organisatie te geven. Versnippering leidt in deze plaatsen welhaast zeker tot de ondergang van lokale omroepen.

De organisatievorm waarin dan alles moet worden gegoten, laat een grote verscheidenheid aan mogelijkheden zien. Uit de verschillende experimenten blijkt dat de vertegenwoordigers van de sociaal-kulturele instellingen niet het dagelijks bestuur moeten vormen. Het komt nogal eens voor dat die persoon er alleen maar inzit voor de representativiteit. Een bestuur dat zo is gevormd, zal weinig slagkracht vertonen.

Logischer is het om die representativiteit in een algemeen stichtingsbestuur tot uiting te laten komen. Dit bestuur komt een of twee maal per jaar bij elkaar, bekijkt de plannen voor het komende seizoen en evalueert de uitgezonden programma's. Het dagelijks bestuur bestaat dan uit een klein aantal mensen die actief met lokale omroep bezig willen zijn.

Een andere mogelijkheid is om een vereniging op te richten. Deze organisatievorm is democratischer en geeft de leden de mogelijkheid om niet alleen geld aan de lokale omroep te geven, maar ook invloed uit te oefenen op het beleid. Het nadeel van een vereniging is echter dat het bestuur niet representatief voor de plaatselijke bevolking hoeft te zijn. Want de leden kunnen besluiten de bestuursleden uit één bepaalde geding of wijk te kiezen.

Een tweede bezwaar van de verenigingsvorm betreft de continuïteit. Wanneer op

het moment van de zendtijdtoewijzing het bestuur van de lokale omroepvereniging representatief is voor de verschillende stromingen in de gemeente, kan na een aantal jaren de situatie ingrijpend zijn veranderd. Algemene ledenvergaderingen, van welke club dan ook, worden meestal niet zo druk bezocht. Een deel van de leden kan dus makkelijk zijn stempel op de vereniging, en dus op de lokale omroep, drukken. Een derde mogelijkheid is om een stichting en een vereniging op te richten. Op die manier wordt voldaan aan de representativiteitseis en is een directe vorm van inspraak mogelijk.

Het tweede knelpunt betreft de wijze van verspreiding van de programma's. De medianota gaat in principe uit van overdracht via de kabel, maar stelt ook: 'In bepaalde gevallen kunnen deze programma's (lokale omroepprogramma's, red.) ook via de ether worden uitgezonden. Hiervoor zal de minister van WVC een wettelijk kader vaststellen.' Over welke gevallen het nu gaat en wie dat zal uitmaken, moet nog worden afgewacht.

In het algemeen kan worden gezegd dat de verspreiding via de kabel goedkoper is, een betere kwaliteit geeft en de mogelijkheid biedt om, nu nog kollektief maar over enkele jaren individueel, de onkosten via het kabelabonnement aan de gebruikers door te berekenen. Zenden via de ether heeft het grote voordeel dat de konsument voor de ontvangst niet gebonden is aan één vaste plaats in huis. Net zoals we nu de radiozenders in de auto, de keuken en in de slaapkamer kunnen ontvangen, kan dat dan ook met lokale omroep. Bovendien zijn er nog genoeg plaatsen in Nederland waar de bekabeling pas in opbouw is. Uitzenden via de kabel betekent dat in die gemeenten een groot aantal mensen niet kan genieten van de lokale omroep. Het na-deel van ether is dat deze alleen gebruikt kan worden voor lokale radio.

Geld

Tenslotte is er nog het knelpunt waar zoveel om draait: het geld. De medianota schrijft voor dat reclame op de lokale omroep nu, en dat betekent volgens Brinkman zeker deze regeringsperiode, niet mag. Er moet dus geld uit andere bronnen komen. Hoeveel? Dat hangt vooral af van twee factoren. Allereerst de keus radio, tv of beide. Het zal niemand verwonderen dat lokale radio veruit het goedkoopst is.

De keus voor radio, tv of beide gaat niet alleen over de aanschaf- en programmakosten. De bediening van de apparatuur voor televisie is stukken moeilijker dan die voor radio. Daarmee komt de tweede kostenfactor om de hoek kijken: werken met vrijwilligers òf op sommige posten professionele, betaalde krachten inschakelen.

De heer B. Vos van de Stichting Film en Wetenschap heeft een jaar geleden alle kosten voor lokale tv op een rij gezet. Daarbij moet vermeld worden dat in deze berekening ook kosten zijn opgenomen om mensen op te leiden voor en te begeleiden bij het maken van videoprodukties. Inclusief aankoop apparatuur, afschrijving, personeelskosten en huisvesting komt hij op een jaarbedrag uit van 1,2 miljoen gulden per lokale omroep. De personeelskosten drukken erg zwaar op deze begroting: maar liefst f 750.000,— per jaar voor negen personeelsleden.

Een eerste schatting van de kosten van de gemeente Den Bosch komt voor radio op f 225.000,— en voor radio en tv op een half miljoen per jaar uit. Omgerekend per kabelaansluiting betekent dit respectievelijk f 0,62 en f 1,40 per maand. In Tilburg komt een commissie lokale omroep uit op een jaarbegroting voor lokale radio en tv van f 435.000,—. Per kabelaansluiting is dat een bedrag van f 0,68. Maar in tegenstelling tot de berekeningen van de heer Vos en van Den Bosch worden hier geen personeelskosten in rekening gebracht. Al het werk moet dus gedaan worden door vrijwilligers.

Dat het goedkoper kan, bewijst Goirle; een stadje met 17.000 inwoners. Hier wer-

ken alleen vrijwilligers bij de lokale radio en tv. De televisie gaat eenmaal in de week in de lucht, de radio twee à drie keer. Hun jaarbudget is f 85.000,—. In Goirle hebben ze wel gewerkt met een betaalde medewerker, maar in plaats van een drijvende, bleek het juist de splijtende kracht te zijn.

Hoe goedkoop in sommige gemeenten de lokale omroep ook wordt opgezet, het blijft om een flink bedrag gaan. In bijna alle gevallen zal de gemeente een deel van de kosten voor haar rekening moeten nemen. Het kan gaan om een startsubsidie, de gemeente kan een pand ter beschikking stellen of de gemeentelijke voorlichting kan, tegen een financiële vergoeding, voor een deel via de lokale omroep worden verzorgd. En tenslotte kan de gemeente de kosten van de lokale omroep voor een deel of helemaal financieren. Dat laatste gebeurt bijvoorbeeld in Goirle.

Aan een gedeeltelijke of gehele subsidiëring van de lokale omroep zitten echter haken en ogen. De lokale omroep mag en zal niet om de plaatselijke politiek heen kunnen. Dat betekent dat de beslissingen in de gemeenteraad kritisch moeten worden gevolgd. In een aantal plaatsen zal die kritiek slecht vallen. Nu heeft de minister in zijn medianota daar al rekening mee gehouden. In principe is de zendtijdtoewijzing voor telkens vijf jaar en tussentijdse intrekking is niet mogelijk, schrijft Brinkman. Maar als de meerderheid van de gemeenteraad haar forse geldelijke bijdrage aan de lokale omroep niet meer wil leveren, trekt ze formeel de zendtijdtoewijzing niet in, maar feitelijk natuurlijk wel. Ook in plaatsen waar de kans dat dit gebeurt niet zo groot is, blijft de situatie ongewenst. De dreiging die er van uitgaat, roept mogelijk zelfcensuur op bij de programmamakers. Het lijkt dus niet verstandig om een lokale omroep voor een belangrijk gedeelte door de gemeente te laten financieren.

Werkgroep

Eind 1982 is er door het partijbestuur van de PPR — met de komst van de medianota op handen — een werkgroep 'informatiebeleid' gevormd. Na een jaar praten kwam die werkgroep met een discussienota over het omroepbestel: Even Geduld A.U.B. Ook de lokale omroep kreeg hierin aandacht. Na de behandeling van de medianota door de Kamer bleef een aantal standpunten van die werkgroep interessant voor lokale discussies. Namelijk:

1. Lokale omroep dient in principe in elke gemeente mogelijk te zijn en in een kaderwet lokale omroep, die de pluriformiteit en openheid garandeert, geregeld te worden.
2. De financiering van lokale omroep kan op lokaal nivo geregeld worden. Om afhankelijkheid van de gemeente te voorkomen denken wij aan een systeem van contributie, donaties, opbrengsten van eventuele bijzondere heffingen, zoals een opslag op het kabeltarief en lokale reclame. Dat laatste heeft Brinkman dus, voorlopig, verboden.
3. Per uitzendgebied dient één zendmachtiging verstrekt te worden aan een representatieve 'paraplu-organisatie' die verantwoordelijk is voor alle omroepactiviteiten in de gemeente. In principe kan eenieder echter een beroep doen op deze organisatie en dient de participatie van de burgers op programmatisch en bestuurlijk gebied gegarandeerd te zijn.
4. Lokale omroep moet, indien mogelijk wat betreft frekwentie, ook via de ether worden uitgezonden.
5. Gezien de huidige economische situatie lijkt lokale tv op korte termijn niet haalbaar.

De werkgroep informatiebeleid kiest duidelijk voor lokale omroep. Ook de andere klein linkse partijen, de PvdA en in mindere mate het CDA zeggen de lokale omroep

te willen stimuleren.

Naast de politiek zijn er tal van welzijnsinstellingen die aandringen op de komst van lokale omroep. De discussie gaat dan ook nog alleen maar over de eerder genoemde knelpunten. De vraag of er lokale omroep moet komen, is blijkbaar al lang beantwoord. Ik heb de indruk dat het een van de nieuwe stokpaardjes van links is geworden. Nu heb ik niks tegen stokpaardjes. Alleen is het gevaar aanwezig dat het doel van lokale omroep en de wijze waarop deze moet functioneren uit het oog wordt verloren.

Er zijn volgens mij twee belangrijke redenen om lokale omroep serieus te overwegen. Op de eerste plaats kan lokale omroep een uitbreiding zijn van de pluriformiteit van de informatievoorziening. Plaatselijk nieuws, commentaar op lokale gebeurtenissen en het uitdragen van plaatselijke kulturele gebeurtenissen zijn nu voorbehouden aan de regionale radio, het streekblad, de gratis huis aan huisbladen en aan de alternatieve stadskranten. Alles bij elkaar levert dat een droevig beeld op. Wie regelmatig geïnformeerd wil worden over plaatselijke gebeurtenissen, is haast verplicht de regionale krant (erbij) te nemen. Om dan tot de ontdekking te komen dat veel zaken eenzijdig of helemaal niet worden besproken.

Een lokale omroep zou daar, relatief goedkoop, verbetering in aan kunnen brengen en zo een bijdrage kunnen leveren aan de versterking van de lokale democratie.

Een tweede mogelijk pluspunt van lokale omroep wordt vaak in wollige taal uitgedrukt. Samenlevingsopbouw en participatie zijn daarbij de meest gebruikte termen. In gewoon Nederlands komt het er op neer dat men lokale omroep als een middel ziet om mensen met elkaar in contact te brengen. De hooggestemde idealen van de jaren zestig zijn op dit punt gelukkig nu vervangen door meer realistische verwachtingen. Lokale omroep is niet het wondermiddel om de mensen in slaapsteden of nieuwbouwwijken te activeren. Zo simpel werkt dat niet. Lokale omroep kan wel een hulpmiddel zijn om initiatieven van bewoners, actiegroepen en verenigingen te ondersteunen. Het kan helpen een grotere bekendheid aan hun eisen te geven.

TV-freaks

Het gevaar dat lokale omroep echter in handen valt van enkele groepen of een leuke hobby wordt van een aantal radio- en tv-freaks, is niet ondenkbeeldig. Daarom vind ik dat een gemeente niet te snel toestemming moet geven om met lokale omroep te starten. Door het stellen van een aantal voorwaarden kan de mogelijkheid van een mislukking sterk worden verkleind.

Allereerst moet er een proefperiode worden ingelast. In die proeftijd moet worden nagegaan of de bevolking lokale omroep op prijs stelt — ook als ze bijvoorbeeld een gulden per maand daarvoor moeten betalen — of er genoeg mensen mee willen werken aan lokale omroep en tenslotte of de uitzendingen inderdaad bijdragen tot een verbetering van de lokale democratie en aan de ondersteuning van lokale initiatieven. In die proefperiode zou ook geen nieuw materiaal moeten worden aangeschaft. Een proef waar veel geld in wordt gestoken, zo leert de ervaring, krijgt ongeacht het resultaat altijd het groene licht. Er is nu eenmaal zoveel geld in het project geïnvesteerd, zo redeneert men. Iedere stad heeft verschillende centra waar audiovisueel materiaal kan worden geleend of gehuurd: ziekenomroepen, buurtcentra, provinciale jeugdredacties, audiovisuele centra. Desnoods wordt bij een kommercieel bedrijf voor korte tijd apparatuur gehuurd.

Wanneer er in een gemeente verschillende kabelnetten liggen, moeten die via een dure operatie worden gekoppeld. De proef met lokale omroep kan echter ook in een wijk, of wisselend, worden gehouden. Dat hoeft lang niet altijd een nadeel te zijn. In wat grotere gemeenten zouden vijf kleine wijkradio's best wel eens beter kunnen werken dan één lokale radio en tv. Ook deze mogelijkheid verdient het om

te worden uitprobeernd.

Na die proefperiode moet een representatieve steekproef onder de plaatselijke bevolking worden gehouden. In sommige gemeenten worden die enquêtes al gehouden voordat de lokale omroep van start is gegaan. Op de uitkomsten van dergelijke onderzoeken mag geen beleid worden ontwikkeld. Vragen naar iets wat de mensen niet kennen en waarvan ze ook niet weten of, en hoeveel geld ze ervoor over hebben, is zinloos. De kans dat het produkt achteraf toch niet aanslaat, is levensgroot aanwezig, zoals in de commerciële sektor maar al te vaak blijkt.

Ook de enquête na de proefperiode moet argwanend worden bekeken. Want, enquêtes zijn net zo betrouwbaar als de mensen die ze als bewijsvoering gebruiken. Maar zo'n onderzoek kan, samen met de ervaringen van de mensen die hebben meegewerkt aan de proefuitzendingen, wel een aanwijzing geven over de kansen van lokale omroep.

Tweedeling

Een van de doelstellingen van iedere lokale omroep zou moeten zijn de drempel voor bewoners zo laag mogelijk te houden. Natuurlijk blijft het moeilijk om de koudwatervrees van mensen om aan uitzendingen mee te werken weg te nemen. Nog moeilijker is het om individuen en groepen zo ver te krijgen dat ze zelf programma's gaan maken. Juist bij de opzet van lokale omroep moet met die doelstelling wel rekening worden gehouden. Een van de interessante mogelijkheden om dat te bereiken is een tweedeling aan te brengen in de programma-opzet. Aan de ene kant is er het reguliere programma, gemaakt door vaste teams. Aan de andere kant is er een 'open kanaal', ook wel *public access* genoemd. De zendtijd van dit kanaal wordt gevuld door een ieder die een programma aanbiedt. In principe is dit kanaal dus voor iedereen toegankelijk. Om ervoor te zorgen dat deze zendtijd niet volledig wordt gevuld door groepen die technische mensen kunnen inhuren, moet er de mogelijkheid zijn dat deskundigen gratis assistentie verlenen bij het maken van programma's.

Naast de proefperiode en een open opzet van lokale omroep wil ik nog een paar opmerkingen maken over het geld. Eerder heb ik al geschreven dat het ongewenst is dat een lokale omroep voor een belangrijk gedeelte financieel afhankelijk is van de gemeente. Een andere financieringsbron, opslag via het kabelabonnement heeft ook een groot nadeel. De mensen die geen interesse hebben in de lokale uitzendingen moeten toch meebetalen. Het meest ideale is een begroting met verschillende financieringsbronnen. Donaties, kontributies en de opbrengsten van een jaarlijks lokale omroepfeest kunnen niet alleen mede de kas spekken, maar ook een indicatie geven in hoeverre de lokale omroep nog leeft onder de bevolking.

Tenslotte blijft de afweging hoeveel je de burgers in deze tijden kunt laten betalen voor lokale omroep. Zeker nu te verwachten valt dat regionale omroep, via regionale opcenten, ook een aanslag op de smalle beurs gaat doen.

Lokale omroep heeft de mogelijkheden in zich om een positieve bijdrage te leveren aan het funktionieren van de plaatselijke samenleving. Maar de lokale omroep kan net zo goed een spreekbuis worden van de gemeente. De programma's kunnen gemaakt worden voor en door slechts enkele groepen uit de gemeenschap en lokale omroep kan ook een aardige vrijetijdsbesteding worden van een aantal knutselaars.

Geprobeerd moet worden dat te voorkomen door proefperiodes, onderzoeken en garanties in te bouwen. Lukt dat, en slaat de lokale omroep aan, dan krijgen we na de *vertrouwing* en de *vervozing*, misschien ook nog de *verlokalisering*.

Meer informatie over lokale omroep is te vinden in:

— *Kleine media: lokale omroep en video; Marjan de Bruin e.a.; uitgeverij Macula te Boskoop, 1983; prijs f 15,—.*

— *Lokale en regionale media; speciaal nummer van het tijdschrift Massacommunicatie, juni 1983; prijs f 19,50.*

— *Kanaal 42, 14 dagen lokale radio en televisie in Utrecht; Wim Bekkers e.a.; te bestellen bij Stichting Audiovisueel Centrum, Postbus 65, 3500 AB Utrecht; prijs f 7,50.*

— *Het welzijnskwartaalblad TMW heeft in het maartnummer van 1983 veel aandacht besteed aan lokale omroep, jrg. 37, nr. 1.*

Daarnaast kan men terecht bij de OLON, de Organisatie van Lokale Omroepen in Nederland. Sekretaris is Pieter de Wit, te bereiken op postbus 441, 6500 AK Nijmegen, of tel.: 080-515546/512298. Het documentatiecentrum van de OLON is ondergebracht bij het Instituut voor Massakommunikatie te Nijmegen.

Bob Witman is journalist bij een weekbladengroep van een perskombinatie.

De Lokale Omroep BEGINNEN EN KIJKEN WAAR WE UITKOMEN

Oorspronkelijk was het enthousiasme om met het medium radio iets aan nieuwsvoorziening op het lokale nivo van de gemeente Mijdrecht te doen afkomstig van de medewerkers van een piratenstation. Piraten mocht je ze echter niet noemen, want zendamateurs die weliswaar illegaal, maar op een serieuze manier lokale omroep bedrijven vinden de verwijzing naar het buitenwettelijke afbreuk doen aan hun bedoelingen. En die bedoelingen zijn zuiver, bovendien bleek het enthousiasme bij de bevolking voor het nieuwe medium al snel erg groot te zijn.

Wie veel tijd wil stoppen in een hobby als lokale radio en/of televisie, moet een filosofie hebben. Die van de medewerkers van het piratenstation was dat ze met het medium de 'kwaliteit' van het leefklimaat in het dorp waarin ze wonen wilden verbeteren. Het stimuleren van het verenigingsleven en de activiteiten die deze groepen organiseren is zeker in de beginfase een belangrijke drijfveer geweest.

Omdat het illegale werken de continuïteit van de uitzendingen bedreigde, besloot het piratenstation te stoppen. Een deel van de medewerkers richtte naar het voorbeeld van een bestaande lokale omroepvereniging een eigen klub op. Er werden enkele bekende personen uit het circuit van het verenigingsleven aangetrokken, die het opstarten van de Lokale Omroep De Ronde Venen op zich namen. Tussen het moment dat de verenigingsakte door vijf initiatiefnemers bij de notaris werd getekend en het moment van eerste uitzending hebben acht maanden gezeten. Dat is niet veel in ogeschouw genomen dat alle voorbereidingen, zowel bestuurlijk, programmatisch als technisch, in die tussenliggende periode hebben plaatsgevonden. Er zijn kollega-omroepen die er jaren over doen, maar wij hadden het voordeel dat we een weg moesten afleggen die op enkele plaatselijke hobbels na geëffend was. Bovendien begon het overkoepelend orgaan van lokale omroepen in Nederland — de OLON — toen steeds beter te functioneren en kon ons veel bruikbare adviezen geven.

Toch heeft de grootste kracht gelegen in het gegeven dat we in een kleine dorpsgemeenschap moesten werken. De lijnen naar de gemeente en verenigingen toe lopen daar toch direkter dan in een stad. En het kader dat de landelijke overheid voor lokale omroepen heeft gegeven laat nogal wat ruimte voor geschilpunten en lange discussies tussen verschillende belangengroepen. Daarin zijn dan ook diverse omroepen blijven steken. Ons devies was: beginnen en kijken waar we uitkomen. Dat devies is niet in alle gevallen aan te raden. Wij zijn niet onderuitgegaan omdat we funktione-

ren in een gemeenschap van iedereen-kent-iedereen en we steeds het voordeel van de twijfel hebben gehad.

Adviesraad

Om te beginnen moet je als lokale omroep goede statuten hebben. Je kunt kiezen tussen een verenigings- of stichtingsvorm. In onze democratische argeloosheid kozen wij voor de eerste. Dat blijkt niet de handigste in de praktijk. Het ministerie stelt namelijk als eis dat een lokale omroep als hoogste bestuurslichaam een orgaan moet hebben dat zich 'representatief' mag noemen voor de gemeenschap waarbinnen het funktioneert. Bij een vereniging is het hoogste orgaan een ledenvergadering en aangezien iedereen die lid is daar kan meepraten kun je de representativiteit nooit garanderen. Wij kozen voor een konstruktie met een adviesraad naast de ledenvergadering en het dagelijks bestuur. Een konstruktie die niet de meest simpele is, maar zoals wij het deden wel aanvaardbaar voor het ministerie en de gemeente. Die gemeente komt om de hoek kijken bij het oordelen over de representativiteit. Want de minister verleent de zendmachtiging, maar niet voordat de gemeenteraad mag adviseren over het representatieve karakter van de vereniging.

Wij hebben in de statuten vastgelegd dat in de adviesraad alle voorkomende sectoren van het maatschappelijk-kulturele leven vertegenwoordigd zijn. Zij adviseren over het programmabeleid. Die adviezen wegen zwaar bij het bestuur. Dat bestuur delegeert de dagelijkse verantwoording voor de programma's weer aan een hoofdredakteur, die als enig redaktielid een benoemd persoon is.

Als een gemeenteraad bereid is op basis van de statuten van de vereniging tegenover de minister te verklaren dat de plaatselijke omroepclub representatief is, dan kun je een zendmachtiging krijgen, mits je dus goede statuten hebt. Het ministerie verleent in de huidige situatie vrij makkelijk zendmachtigingen, ook voor een onbeperkt aantal zenduren, zij het tot het eind van dit jaar.

Wij kozen voor een opzet waarin we vier uren per week uitzenden, op een vast tijdstip tussen 18 en 19 uur. Het moment waarop de meeste mensen thuis zijn en de tv nog niet aan is. De lokale omroep heeft in ons geval een eigen frekwentie op het kabelnet. Op de tijden dat we niet uitzenden geven we het signaal van Hilversum 3 door. Om te voorkomen dat men op de tijdstippen van uitzenden eerst de zender moet opzoeken. Nu kan de hele dag Hilversum 3 aan staan: vier keer per week hoor je dan de tune van de lokale omroep in plaats van Frits Spits.

Financiering is natuurlijk een groot probleem voor een vrijwilligersorganisatie als de onze. We hebben slechts beperkte inkomsten uit kontributie van leden (een stichting kent dat soort inkomsten al helemaal niet). We hebben ons heil gezocht in gemeentesubsidie. Voor ongeveer zesduizend gulden per jaar huren we apparatuur. De studio-ruimte wordt ons kosteloos aangeboden. Naast apparatuurkosten zijn de belangrijkste posten op de begroting de PTT-verbindingen. Zowel de telefoonlijnen als de speciale vaste verbinding tussen studio en antennemast.

Doordat de lokale omroep in ons geval in toch betrekkelijk korte tijd van de grond is gekomen, konden we steeds terugvallen op het enthousiasme van de medewerkers. Grote vraag is hoe je dat voor de toekomst veilig moet stellen. Want het ligt in de lijn der verwachting dat na dit jaar een meer definitieve regeling voor lokale omroepen komt, al betekent dat niet dat er een financieringsregeling in zicht is. De kunst is het enthousiasme vast te houden en de bevolking er bij te betrekken. We willen dat doen door de drempel zo laag mogelijk te houden, uitzendingen op lokaties en verenigingen betrekken bij het maken van een programma. Datzelfde geldt voor scholen en mogelijk ook minderheidsgroeperingen.

Krant

Vier uur per week radio maken lijkt niet veel, maar wie weet hoe een radiouitzending van een beetje nivo tot stand komt weet ook hoeveel uur voorbereiding nodig is voor elk onderdeel van het programma. In ons geval kunnen we voor het garen van het nieuws, wat een tijdverslindende faktor is, terugvallen op journalisten die werkzaam zijn bij plaatselijke kranten. Het voordeel is dat die beroepshalve veel informatie opdoen, je moet echter voorkomen dat je er al te zeer van afhankelijk wordt en natuurlijk moet je het nieuws anders benaderen. Radio is nu eenmaal een ander medium dan de krant, het hoeft elkaar echter niet te bijten. Zeker niet zolang reclame op lokale radio nog uit den boze is en het huidige nivo van een vrijwilligersorganisatie met alle beperkingen daaraan verbonden intact blijft. De plaatselijke democratie wordt door de aanwezigheid van het medium radio opgewaardeerd.

Nog één tip voor Eelco, of Elco zoals hij tegenwoordig heet, Brinkman: geef het gemeentebestuur geen enkele bevoegdheid als het gaat om het beoordelen van een lokale omroep. Onze ervaring is dat waar de plaatselijke politiek ook maar iets te vertellen krijgt over vrije nieuwsgaring, ze snel allerlei voorwaarden inbouwt om de zaak in de hand te houden. Niet dat ze zich direkt schuldig wil maken aan inhoudelijke bemoeienis, maar meer zo van: je weet nooit wat er allemaal mis kan lopen. Misschien een legitieme gedachtengang, maar de belangenverstrengeling tussen plaatselijke politiek en lokale omroep blijft zeer ongewenst.

BOB WITMAN

Publikaties

ARBEID IS EN ZIEKMAKEND EN MEDICIJN

Bezinning op arbeid, (her-)waardering betaald en onbetaald werk, arbeidstijdverkortung, relativering van het heersende arbeidsethos. Onderwerpen, die momenteel volop in de belangstelling staan. Iedere zich zelf respekterende politieke partij heeft er de laatste tijd aandacht aan besteed.

De Partij van de Arbeid wijdde in het voorjaar van 1983 haar kongres aan het begrip arbeid, de PPR stelde eveneens voorjaar '83 een resolutie over arbeidstijdverkortung vast en in april van dit jaar besprak D'66 tijdens haar Algemene Ledenvergadering de nota Adelt Arbeid? Van de wetenschappelijke instituten van CDA en VVD verschenen eveneens dit jaar rapporten over respektievelijk werkloosheid en jeugdwerkloosheid. Alle publikaties proberen een oplossing te geven voor het probleem van de huidige hoge werkloosheid. Door de uitzichtloze situatie gedwongen beschouwen langzamerhand bijna alle politieke partijen betaald en onbetaald werk als gelijkwaardig. Een revolutionaire verandering? Wordt de gangbare opvatting dat wie niet werkt niet zal eten hiermee ter diskussie gesteld? Dat valt tegen. Uit de teksten komt naar voren dat onbetaald werk in ieder geval nuttig moet zijn voor de samenleving. Arbeid geeft zin aan het leven. Wanneer er echter te weinig betaalde arbeidsplaatsen zijn, kan deze zin ook verwerkelijkt worden in vrijwilligerswerk. Het bestaande arbeidsethos in een nieuw jasje.

Hans Achterhuis stelt in zijn nieuwste boek *Arbeid, Een Eigenaardig Medicijn* dit volgens hem overleefde arbeidsethos aan de kaak. In een uitvoerige historische beschouwing laat hij zien op welke wijze arbeid en arbeidsethos hun centrale waarde in de huidige maatschappij hebben verkregen. In deze geschiedenis van de arbeid loopt geen ongebroken lijn van verleden naar heden; veeleer is er sprake van scheuren en breukvlakken. In dit verband verwijst Achterhuis naar de Franse filosoof Foucault, die beweert dat aan het einde van de achttiende eeuw op veel gebieden een fundamentele breuk optrad in onze wijze van kennen en handelen. Ten aanzien van de opkomst van loonarbeid en het denken over arbeid kan volgens Achterhuis zo'n breukvlak gekonstateerd worden. Het verschijnsel loonarbeid kwam in de middeleeuwen nog nauwelijks voor, maar staat in de moderne ekonomie centraal. Tot ongeveer 1800 voerde men strijd tegen loonarbeid, terwijl tegenwoordig sprake is van *recht* op (loon)arbeid voor iedereen.

Het historisch onderzoek naar oorsprong en fundamente van ons arbeidsbestel is belangrijk. Hieruit blijkt dat de hoge maatschappelijke waarde van loonarbeid pas sinds enkele eeuwen bestaat en dus voor verandering vatbaar is, aldus een optimistische Achterhuis.

De welzijnssector is mede schuldig aan de instandhouding van het heersende arbeidsethos. 'Het welzijnswerk is, niet alleen in het verleden maar ook in het heden onlosmakelijk verknoot met het

typische westerse arbeidsethos.' Via allerlei zelfhulpstrategieën leren werklozen en arbeidsongeschikten hoe hun vrije tijd zinvol door te brengen.

Het gedeelte over het welzijnswerk en de historische voorlopers vormt niet het sterkste gedeelte van het boek. Een voorlopige werkhypothese voor onderzoek luidt dat 'allerlei voorzieningen van de verzorgingsstaat tot doel hebben ons arbeidsbestel, waarin loonarbeid centraal staat, af te schermen tegen oppositie en kritiek.' Welke voorzieningen Achterhuis behalve de welzijnssector bedoelt, wordt niet duidelijk. Dit is jammer. Zijn kritiek op het welzijnswerk is ons nu wel bekend na het vorige boek *De Markt Van Welzijn En Geluk*. Hiermee beweer ik overigens niet dat deze kritiek niet terecht zou zijn.

Waarden

Het interessantste gedeelte vind ik de sociaal-filosofische reflectie op de plaats van arbeid in ons bestaan. Definiëring van arbeid acht Achterhuis hierbij niet zinvol. Hij sluit aan bij Hannah Arendt, die onderscheid maakt tussen arbeid, werken en handelen. Een korte omschrijving van deze begrippen: de voornaamste functie van *arbeid* bestaat uit de noodzaak om in het levensonderhoud te voorzien. Arbeid produceert consumptiegoederen. Het leven wordt dus in stand gehouden door arbeid en consumptie en dit is een doorlopend proces. *Werken* kent een begin en een einde. Wanneer een 'werkstuk' af is, kan het werken stoppen. 'Duurzame produkten, die het resultaat zijn van werken, worden *gebruikt*, de consumptiegoederen die uit arbeid voortkomen *verbruikt*.' In de duurzame produkten, die het resultaat zijn van werk, kan de mens zijn creativiteit kwijt. Het werk kan trots en voldoening geven. Sinds de Franse Revolutie is werk steeds meer verdrongen door arbeid. In *handelen* tenslotte onthult de mens zichzelf. Door te handelen en te spreken wordt de gevarieerdheid van mensen getoond. 'Handelen wordt de mens niet opgedrongen door de nood-

zaak zoals arbeiden, het wordt ons ook niet ingegeven door overwegingen van praktisch nut, zoals werken. Handelen is uit zichzelf iets nieuws beginnen, het initiatief nemen. Het heeft daarom te maken met vrijheid, met de mogelijkheid van een uniek begin.'

Vergeleken met werken en handelen krijgt arbeid versmald tot loonarbeid tegenwoordig een te grote plaats. Dit is iets anders dan ervoor pleiten dat arbeid afgeschaft zou moeten worden. Achterhuis is het niet eens met sommige neo-marxisten (zoals Gorz) die hiervan alle heil verwachten. Het verwijt van de sociaal-filosoof Kwant dat Achterhuis arbeid heel negatief definieert, klopt mijns inziens ook niet. Het begrip arbeid wordt wel degelijk verbonden met menselijke waarden. De koppeling van *alle* menselijke waarden aan arbeid wijst hij af. En dit is in onze maatschappij het geval. Vraag maar eens aan een willekeurige iemand waarom betaalde arbeid zo belangrijk is. Het antwoord luidt: een baan verschaft inkomen, status, macht, sociale contacten en persoonlijke ontplooiing. De veelheid van waarden die voortkomen uit arbeiden, werken en handelen probeert men te realiseren via de betaalde baan. Zelfs wanneer blijkt dat arbeid mensen ziek maakt, blijft loonarbeid de enige mogelijkheid om deze waarden in de praktijk te brengen.

Zo blijft arbeid een 'eigenaardig medicijn'. Deze paradox komt geregeld in het boek voor. 'Arbeid maakt mensen ziek, maar het blijkt ook als een medicijn tegen ziekte te werken.' Een variant op André Gorz die zich vertwijfeld afvroeg wat erger is: 'Te moeten leven zonder te kunnen werken, of werk te moeten doen dat het onmogelijk maakt te leven.'

Achterhuis ziet slechts één oplossing voor deze paradoxale toestand: 'Alleen als de centrale plaats van loonarbeid in onze maatschappij verdwijnt, zal dit medicijn overbodig worden. Dan zullen mensen hun eisen om de waarden die met arbeiden, werken en handelen verbonden zijn, na te streven, aan hun hele

actieve leven en niet alleen aan de loonarbeid kunnen stellen.'

En toen zweeg de spreker stil. Want ook Achterhuis weet dat we zover nog lang niet zijn. Zolang ook linkse politieke partijen pleiten voor volledige werkgelegenheid en recht op of zelfs plicht tot betaalde arbeid voor iedereen, blijft loonarbeid deze centrale plaats behouden. Zoals ik al aan het begin van dit verhaal aangaf lijkt de waarde van loonarbeid gerelativeerd te worden. Betaald en onbetaald werk zijn aan elkaar gelijkwaardig. Terecht wees de PPR-fractie er vorig jaar in de Tweede Kamer op dat de regering hier weinig consequenties aan verbindt. Een werkloze die vrijwilligerswerk doet, moet blijven solliciteren. De PPR stelde voor gedurende kortere of langere tijd de sollicitatieplicht af te schaffen voor al diegenen die vrijwilligerswerk verrichten. Betekent dit dat een werkloze die naar de normen van de politiek geen nuttig werk verricht, wel moet solliciteren? Het heersende arbeids-ethos lijkt hier ook bij de PPR nog verrassend aanwezig. Terwijl we toch al jaren pleiten voor volledige ontkoppeling van arbeid en inkomen.

Loskoppeling van arbeid en inkomen noemt Achterhuis niet met zoveel woorden. Het past wel in zijn strategie. In *Arbeid, Een Eigenaardig Medicijn* geeft Achterhuis geen concrete oplossingen, noch schetst hij een utopie voor de toekomst. Dit kun je hem verwijten. Door echter een aantal vanzelfsprekend lijkende waarden rondom arbeid bloot te leggen, heeft de auteur als filosoof al een belangrijke taak verricht.

Het nieuwste boek van Achterhuis kan een zinvolle bijdrage leveren aan de discussie rondom het zieke arbeidsbestel.

LIDIE KOENEMAN

Hans Achterhuis; Arbeid, een eigenaardig medicijn; Ambo Baarn, 1984; f 29,50.

HET HEMD TOCH WEER NADER DAN DE ROK

Moet je als PPR-lid voorstander zijn van afspiegelingskolleges of van meerderheidskolleges. Wanneer is een gemeentebestuur (het kollege van B&W) democratisch?

Met dergelijke vragen blijf ik zitten bij het lezen van het boekje *Collegevormen In Nederlandse Gemeenten (1970-1982)*. Een verdienstelijk boekje omdat het cijfermatig laat zien welke veranderingen hebben plaatsgevonden bij de kollegevorming in de jaren '70-'82. Het boekje onderzoekt twee vragen:

- in hoeverre is de machtspositie van de PvdA door deze veranderingen verbeterd;
- is de participatie van de burgers door de nieuwe wijze van kollegevorming verbeterd?

Vanuit mijn ervaringen als PPR-wethouder in Groningen in de jaren '74-'78 wil ik (de beperking tot) deze twee onderzoeksvragen bespreken. Laat ik voorop stellen dat ik deze beperking betreur. De problematiek rond kollegevorming wordt nu alleen getoetst aan de machtspositie van de PvdA en de participatie van de burgers. Dat is in mijn ogen geen goede probleemstelling om te kunnen beoordelen of de gesignaleerde verandering een goede of een slechte is. Overigens worden beide vragen in het onderzoek positief beantwoord. De machtspositie van de PvdA is in de jaren '70-'82 relatief iets verbeterd — de grootste winst ging echter naar de kleinere linkse partijen en D'66 die veel meer wethouders kregen dan waar zij op grond van de verkiezingen 'recht' op hadden. Daarnaast bleek de opkomst tijdens de gemeenteraadsverkiezingen iets hoger te zijn in gemeenten met een polariserende en politiserende kollegevorming.

Maar, zoals gezegd, met de probleemstelling heb ik grote moeite. In mijn ogen gaat het bij kollegevorming niet om afspiegelingskollege of meerderheidskolle-

ge als *doel op zich*. De kollegevorm moet een middel zijn om een politiek beleid te realiseren. In veel gemeenten bestaat er, al of niet terecht, weinig verschil tussen PvdA, CDA of VVD. De onderlinge verdraagzaamheid en samenwerking is goed en de maatschappelijke ontwikkelingen leiden niet tot een politiek verschillende interpretatie. De vorming van een afspiegelingskollege ligt dus voor de hand om die gemeenschappelijkheid in beleid uit te drukken. Natuurlijk mag men zich afvragen hoe het komt dat maatschappelijke tegenstellingen en tegengestelde belangen zich niet politiek vertalen. Een dergelijke situatie versterkt voor de kiezers al snel het beeld dat het niet uitmaakt wat je stemt (of je door de hond of door de kat gebeten wordt...). Het gevaar van vervreemding is dan ook groot en de mogelijkheid van duidelijke beleidsalternatieven ontbreekt vaak.

De situatie in Groningen verschilde sterk van dit omschreven beeld. In Groningen was een afspiegelingskollege door interne politieke verschillen uit elkaar gevallen gedurende de 'rit' in 1972. Het ging om twee niet verenigbare beleidsalternatieven waarbij Max van den Berg (de huidige PvdA-voorzitter) een centrale rol speelde. Het ging om: verkeer door de stad of verkeer uit de stad; kaalslag en nieuwbouw of renovatie; prestige objecten of kleinschalige buurtvoorzieningen; onduidelijke compromissen of duidelijke beleidsplanning.

Vóór de verkiezingen van 1974 werd een links programkollege tot inzet van de verkiezingen gemaakt. Vooraf waren partijen overeengekomen dat zij voor een ander beleid kozen (PvdA, CPN, PPR) mits de kiezer voldoende steun zou geven. Op zich lijkt mij dit ook de juiste procedure: vooraf moet het de kiezers bekend zijn wat politieke partijen na de verkiezingen met de stemmen gaan doen. In dat opzicht kan een vergelijking gemaakt worden met de landelijke politiek. Vooraf maken partijen bekend met welke partijen zij hun beleid willen realiseren. Daarbij wordt zowel

rekening gehouden met het *gevoerde* beleid als met het *gewenste* beleid. Met name de PPR had daarin een duidelijke opvatting; het liefst met links (als de kiezers links de meerderheid geven) desnoods met het CDA (als het CDA het beleid van links wil uitvoeren) en anders maar oppositie. De als anti CDA-motie opgevatte PPR-kongresuitspraak uit april 1977 en de bereidheid van de PvdA om in een minderheidspositie in een CDA-kabinet te gaan zitten, hebben haaks op die duidelijke PPR-strategie van de beginjaren zeventig gestaan.

Terug naar de gemeentepolitiek. De opstellers van het onderzoeksboekje spreken terecht niet van een afspiegelingskollege. Immers, ook een kollege op smalle basis is een afspiegeling van wat de gemeenteraad (in meerderheid) wil. Daarom kiezen zij voor de terminologie 'kollege op smalle/brede basis met/zonder programma'. De onderzoekers stellen vast dat in de jaren zeventig steeds meer kolleges worden gevormd op basis van politieke overeenstemming en niet meer op basis van een afspiegeling van in de raad vertegenwoordigde partijen. Deze tendens hangt samen met de wens om tegenstellingen eerder aan te scherpen (polarisatiegedachte) dan te verbloemen (harmoniegedachte). Vanuit de ervaringen in Groningen moet worden vastgesteld dat deze tendens in de jaren tachtig alweer is omgeslagen. Reeds voor de verkiezingen van 1982 was het kollege van PvdA, D'66 en CPN — met gedoogsteun van PSP en PPR — in een crisis gekomen. De CPN moest er uit. PvdA en D'66, gedoogd door de PPR, konden de rit uitzitten. Afspraken vóór de verkiezingen bleken niet meer te maken. Een programakkoord ná de verkiezingen kwam slechts moeizaam van de grond. De PvdA vond het maar lastig met al die kleine partijen (D'66, CPN, PSP, PPR hadden elk 2 raadszetels). Ondanks de linkse meerderheid (24 van de 39 zetels) koos de PvdA voor de veilige bestuursvorm: PvdA en CDA vormden het kollege. De gematigde, lauwe opstelling van

het CDA werd door de PvdA beloond met twee wethouders. Het door de linkse partijen opgestelde akkoord werd door het CDA op alle hoofdpunten overgenomen. Een kontrakt tussen CDA en VVD vóór de verkiezingen opgesteld (de belofte om niet zonder elkaar deel te nemen aan een kollege) werd na de verkiezingen — natuurlijk moeizaam — verbroken. Ook bij de kollegevorming bleek het hemd nader dan de rok...

Vooraf bij de grote partijen blijkt het hebben van 'onze' mensen in het kollege belangrijker dan het beleid zoals dat wordt uitgevoerd. Duidelijkheid vóór de verkiezingen kan voor de kiezers verhelderend zijn al leren de ervaringen in Groningen dat die moedige duidelijke taal niet altijd na de verkiezingen in de politiek wordt gerespekteerd en menige belofte wordt verbroken. In de democratie is er dan geen rechter die daar iets tegen inbrengt.

De winst van de emotionele discussie uit de jaren zeventig rond de kollegevorming is thans dat bijna elke — zichzelf respecterende gemeenteraad — een kollege kiest op basis van een kollegeprogramma. De waarde daarvan is overigens betrekkelijk. De winst is tevens dat veel partijen zich vooraf uitspreken over hun meest gewenste kollegevorm na de verkiezingen — eveneens met de vrijheid om daar na de verkiezingen weer op terug te komen.

En wat vinden de kiezers er zelf van? Het onderzoek laat zien dat maar weinig kiezers weten hoe hun dagelijks bestuur is opgebouwd. De kiezers mogen alleen de machtsverhoudingen vastleggen. Daarna beslissen de partij wat ze met die macht gaan doen. Een beperking in de democratie.

WIM WILDEBOER

P.W. Tops, A.F.A. Korsten; Beeld & Werkelijkheid, Collegevormen in Nederlandse gemeenten (1970-1982); Kobra Amsterdam, 1984; f 16,75.

De Lezer Kan Ook Schrijven

FEMINISERING

Kennen jullie het begrip 'politieke analfabeet'? Zo iemand ontbreekt het aan een kritisch begrip van de eigen relatie tot de werkelijkheid. Ik ben geneigd Jan Dirx en Hans Verstraaten bij de politieke analfabeten in te delen na het lezen van hun bijdrage over het feminiseringskongres in Radikale Notities 1984/nr. 1. Ik vraag mij af of de auteurs er wel eens bij stilgestaan hebben dat politieke bewustwording een *proces* is, ook voor PPR-leden. Hierbij hoort inzicht verwerven in de relatie tussen het persoonlijke en de politiek.

Wat betekent deze relatie voor vrouwen, jongeren, homoseksuele mensen? Wis en waarachtig iets anders dan voor mannen die volwassen, heteroseksueel en niet werkloos zijn. En daar gaan we het over hebben op het feminiseringskongres.

De volgende stappen in het politieke bewustwordingsproces zijn: weerbaar worden en macht krijgen om veranderingen tot stand te brengen. Dan komt ook het gerichte politieke handelen. Wat is nu de status/bedoeling van het feminiseringskongres? We willen daar voorbereidend, meningsvormend bezig zijn met de problematiek van gelijkwaardigheid van mannen, vrouwen, jongeren, homoseksuelen. Daarna komt de politieke stellingname pas; dat staat ook in de stukken.

Hoe zit het eigenlijk met jullie *eigen* standpunten ten aanzien van de voorbeelden van het kongresvoorbereidingsstuk? Daar lees ik niets over, alleen wat algemene praat en belachelijk-makerij!

Volgens jullie hoort een kongres kenmerkend op een bepaalde manier te verlopen en kan maar op alleen die manier politiek bedreven worden.

Het kan ook anders, zeggen we heel fundamenteel in de PPR. Dat geldt zeker voor het met elkaar bezig zijn in de politiek, ook op kongressen.

Als Jan Dirx voor de twijfel kiest en daarmee voor de intellectuele uitdaging, pak dan die uitdaging van het feminiseringskongres op! En daarna die van het vervolg, de politieke stellingname. Daar zijn vrouwen, jongeren, homoseksuelen en mannen mee gebaat.

BEP VAN HOUWELINGEN-DEN HOUTING
DORDRECHT

ANARCHISME EN EKOLOGIE

Onlangs verscheen een uitgave van Katernen 2000, geschreven door Marten Bierman en met als titel Groene Politiek, De Weg Terug Naar De Vooruitgang.

Deze brochure is geschreven vanuit een sterk gevoel van verontrusting dat door de explosieve groei van de vervuiling met gifbelten, vervuilde oceanen en zure regen, het 23e uur in de milieuverontreiniging aangebroken is. Deze verontrusting leidt tot de oproep door Bierman een groene politieke 'partij' te stichten om eindelijk de milieuproblemen effectief aan te kunnen pakken.

Het huidige politieke denken dat overheerst wordt door een geloof in grootschaligheid, techniek en consumptie, dient daartoe te worden omgebogen tot

een politiek denken waarbinnen kleinschaligheid, decentralisatie van macht, feminisering en een grote aandacht voor milieuvraagstukken centraal staan. De groene beweging moet een basisbeweging zijn, gevormd door een zich als een olievlek uitbreidend netwerk van mensen die leven willen in harmonie met moeder aarde en al wat zij voortbrengt. In de bestaande politieke partijen behoren de groenen niet thuis, omdat groene politiek historisch gezien een nieuw fenomeen is. Een groene partij is zodoende 'links noch rechts'. Linkse en rechtse kiezers kunnen er een nieuw onderdak vinden.

Mijn bezwaren tegen deze brochure richten zich niet op de groene utopie — hierin zitten voorstanders van linkse politiek heel aantrekkelijke kanten — maar wel op de politieke middelen waarmee de Nederlandse groenen deze willen verwezenlijken; en de analyse die daaraan ten grondslag ligt. Dat Bierman c.s. het nodig vinden om hun idealen in een eigen politieke partij na te streven is betreurenswaardig, omdat het gebaseerd is op een foute analyse. Voor mij is het een 'historisch feit' dat groene politiek geen fenomeen is dat eerst in de jaren tachtig opduikt; integendeel, de geschiedenis van de groene politiek is lang en eerbiedwaardig. Terwijl deze in zijn historische wortels ook niet losgemaakt kan worden van linkse of rechtse politieke kaders.

Enkele voorbeelden van deze verbondenheid met linkse of rechtse ideologieën wil ik als illustratie van deze opvatting geven. In Duitsland ontstond aan het einde van de 19e eeuw een grote verontusting over de aantasting der natuur door een oprukkende verstedelijking en industrialisatie. Het leidde tot het stichten van talrijke nuttige 'heemschut' verenigingen voor de bescherming van natuurmonumenten, flora en fauna; en een verheerlijking van het leven op het platteland. Deze beweging ging vergezeld van een ideologische afkeer van de grote stad met industrialisatie en socialisme.

Grote steden werden als *Fremdkörper* beschouwd die organisch gegroeide verbanden doorbraken met als gevolg atomisering en linkse agitatie. De politieke inspiratie lag rechts: terug naar de natuur en een natuurlijk leven, is een terug naar een hiërarchisch opgebouwde samenleving. Het terug verlangen naar zo'n natuurlijk organisch verband heeft veel mensen de ogen doen sluiten voor het autoritaire karakter van een dergelijke utopie. Een karaktertrek die in het 20e eeuwse nationaal-socialisme onverhuld naar voren zal treden. Veel konservatieve groenen hebben aan Hitler geen weerstand kunnen bieden, integendeel.

Nu is het eenzijdig om alleen op deze wortels van het eigentijdse groene denken te wijzen. Ook binnen de linkse beweging is het terug naar de natuur van het begin af een belangrijke inspiratiebron geweest voor het bedrijven van politiek. De opvatting dat links nooit enige aandacht aan de natuur heeft besteed is een historische onjuistheid. Ik wil hier, om niet teveel kostbaar papier in beslag te nemen, volstaan met een opsomming. Het 'reformsocialisme' uitte zijn terug naar een natuurlijk leven onder andere in het propageren van het wonen in tuinsteden, het aanleggen van parken, de verheerlijking van het kamperen en het stimuleren van vegetarisch eten. De natuur wordt hier door een socialistische bril gezien als bevrijdend van konventies en een zinnebeeld van harmonie en 'menselijke' creativiteit. Met name in het rode jeugdbewegingsidealisme speelde de natuur een grote rol: ik denk hierbij aan de AJC en de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie.

Het liberale sociaal-darwinisme ontwierp en legitimeerde een natuurlijke maatschappij, die wonderwel overeenkwam met de belangen van een zich in vrijheid snel ontwikkelend keihard ondernemerschap in de VS aan het einde van de vorige eeuw. De natuur met zijn *struggle for life*, en zijn *survival of the fittest* diende hierbij als inspirerend voorbeeld. Het oprichten van vakbonden werd te

gengewerkt en arbeidersbetogingen werden door *gangsters* uit elkaar geschoten, vanuit de overtuiging dat de sterkste heersen mag. Kropotkin bestreed vanuit zijn anarchistische politieke opvattingen en natuuronderzoek deze aspecten van het (sociaal-)darwinisme. Hij wees er met nadruk op dat in de natuur de wederzijdse bijstand van organismen de overheersende trek was. Hij is de vader van het sociaal-ekologisch denken dat in groene kringen populair is.

werkgroep 'voor een linkse doorbraak' me sympathieker.

ROKUS VERWOERD
'S-GRAVENHAGE

Wat ik hierboven met enkele voorbeelden heb proberen aan te tonen is dat de inhoud van een groene politiek afhankelijk is van een grote verscheidenheid aan mens- en maatschappijbeschouwingen. Om duidelijkheid te verkrijgen dient het ideologische kader van waaruit groene politiek bedreven wordt expliciet te worden gemaakt. Het tegenstrijdige en verhuullende is dat de groene utopie van de voorstanders van een afzonderlijke groene politieke partij als de schrijver van de hier aangehaalde brochure, duidelijk geïnspireerd zijn door anarchistische denkers als Proudhon en Kropotkin. Aan de andere kant weigeren ze te erkennen dat ze hierdoor wel degelijk 'links-rechts' in het politieke spektrum geplaatst kunnen worden.

Groenen die geïnspireerd worden door anarchistische en socialistische milieubeschermingsdenkbeelden horen thuis binnen de linkse beweging. In een dergelijk geval is een afzonderlijke groene politieke partij overbodig en zelfs schadelijk. Overbodig omdat de inhoudelijke aandacht voor milieu in de partijprogramma's van de kleine linkse partijen — en met name dat van de PPR — terug te vinden is. Schadelijk omdat het in deze tijd van rechts triomfalisme hard nodig is voor links om de krachten te bundelen om een geloofwaardig alternatief te ontwikkelen voor een rampzalig rechts bezuinigingsbeleid. Vanuit dit standpunt bekeken zijn de doelstellingen van de

PPR

Jan Hopmans

11/12

SCHRIFTEN POLITIE

Over het korps,
agenten
en agentes

PPR STUDIESTICHTING
SINGEL 277, 1012 WG AMSTERDAM | TELEFOON 020-226018

'Politie: Over Het Korps, Agenten En Agentes' is de titel van het zojuist verschenen PPR-Schrift nr. 11/12. Deze publikatie is geschreven door Jan Hopmans, oud-officier van de rijkspolitie en tegenwoordig PPR-Statenlid te Overijssel.

In het eerste deel van deze publikatie wordt de wereld van de politie-agent beschreven: de opleiding, de mentaliteit en het aanpassingsproces dat een automatisme lijkt. Tevens komen aan bod: het 'normafwijkend' gedrag, de politieke kleur van de gemiddelde agent en omgaan met geweld. Hierna wordt uitgebreid ingegaan op de mogelijkheden tot een ander politiebeleid, alsmede wat de rol van de centrale en lokale overheid daarbij kan zijn.

Dit PPR-Schrift is een uitgave van de PPR-Studiestichting. De prijs bedraagt f 6,50 (plus f 1,60 verzendkosten) en is te bestellen bij de PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, 020-226018. Of via giro 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, o.v.v. Politie.

EUROPA

Naar aanleiding van de Europese Verkiezingen komen drie van de vier partners van het Groen Progressief Akkoord — CPN, PPR en PSP — met een speciaal blad, waarin gedegen wordt ingegaan op een aantal Europese zaken. Dit nummer opent met een artikel van lijsttrekker Bram van der Lek over zin en onzin van de Europese Verkiezingen respectievelijk van de Europese Gemeenschap. Verder verhalen over het veranderende veiligheidsdenken in Europa, het landbouwbeleid, het milieu, het ontwikkelingsbeleid, minderhedenbeleid, de positie van links in Europa en over de derde richtlijn (over de mogelijkheden tot een geïndividualiseerd sociale zekerheidsstelsel en de onwil ervoor bij dit Kabinet).

Bijdragen aan dit nummer zijn onder meer afkomstig van PPR-Kamerlid Peter Lankhorst, Milieudefensie-hoofdredacteur Willem de Bruin, Noordhollands PSP-Statelid Titia Bos en Waarheidredakteur Wim Schoutendorp. De redactie die speciaal voor dit blad werd aangesteld bestaat uit redactieleden van de studiebladen van CPN, PPR en PSP — respectievelijk Komma, Radikale Notities en Socialistisch Perspektief.

De prijs van dit nummer bedraagt f 6,— (verzendkosten f 2,30). Het is verkrijgbaar bij de PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, 020-226018. Of door overmaking van f 8,30 op giro 2144633 t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, o.v.v. • Europa.

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1984, nummer 2. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:

Jan W. Dirx,

Jaap P. de Jong,

Anita M. Keuning,

Tim M. van Ruiten,

Hans A. Verstraaten.

Vormgeving:

Joep Paulussen.

Zetwerk, lay-out & druk:

Stichting Studentenpers Nijmegen

Redactie-adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f 27,50 per jaargang (vier nummers).

Voor abonnementen en bestellen losse nummers (f 8,50 inclusief verzendkosten) is het adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam,

tel. 020-226018; of via gironr. 2144633,

t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam,

onder vermelding van het gewenste.

PPR *STUDIESTICHTING*

SINGEL 277 | 1012 WG AMSTERDAM | TELEFOON 020-22 60 18

STUURGROEP
RAADS- EN STATEN
WERK

RADIKALE NOTITIE'S

- HET PVDA-PLAN
- LINKS DEN HAAG,
DE HOFVIJVER-GARAGE
EN DE RECHTERS
- EKOLOGIE EN NOG EENS
EKOLOGIE
- DE GEZONDHEIDSZORG IN
DE EERSTE LIJN
- DE BURGEMEESTER WIL BLIJVEN
- PUBLIKATIES
- BERICHTEN

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 2 **Ben Baks en Jack Verduyn Lunel**
De Hofvijver-garage: Links Den Haag stapt naar de rechter
- 12 **Roel van Duijn**
Ekologie: de emancipatie van moeder aarde
- 17 **Jaap de Jong**
Ekologie: een andere wereld
- 24 **Bert Sweerts**
Eerste-lijnsgezondheidszorg: nota's, wetten geld en ... patiënten
- 32 **Henk Waltmans**
De burgemeester: benoemd, gekozen of afgeschaft?
- 39 *Publikaties*
- 42 *Berichten*

Van De Redactie

JOOP EN JOS

De Partij van de Arbeid heeft duidelijk gemaakt waar ze met de economie naar toe wil. Althans: de fractie heeft dit duidelijk gemaakt. En — los daarvan — het partijbestuur. Ze willen niet alle twee hetzelfde en kritische waarnemers zullen nogal wat tegenstrijdigheden ontdekken. Maar veel doet dat er niet toe. Uyl en Kemenade hebben nu eenmaal heel wat meer invloed dan de jongens en meisjes van de Witsenkade. En Joop en Jos zijn het zo ongeveer wel eens. De laatste stelde met Ritzen en Wöltgens een plan op. De eerste deed er met zijn fractie wat af en gaf groen licht. Groen licht voor een 25-uren-week. Groen licht voor lastenverlichting voor arbeidsintensieve bedrijven. En groen licht voor een basisuitkering voor ieder die niet werken *kan*.

Smaakt de PPR in zijn moeilijkste uren dan toch nog de voldoening een economisch voorloper te zijn geweest?

Dat valt tegen.

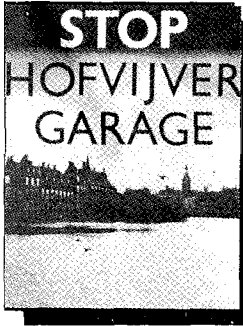
Lastenverschuiving vindt bij Van Kemenade plaats van partikulier bedrijf naar overheid (en niet van arbeid naar kapitaal). De arbeidstijdverkorting wordt betaald door inlevering van loon. De koopkracht van de minima blijft op nivo omdat er minder premie betaald hoeft te worden. Dat kan natuurlijk alleen maar als er ook minder aan uitkeringen betaald wordt. Vandaar die basisuitkering — voor een alleenstaande ter waarde van 70% van het minimumloon.

Werklozen, bejaarden, studenten en arbeidsongeschikten moeten, als ze meer geld willen, zichzelf bijverzekeren. Van welk geld vraag je je af. Van hun basisuitkering soms?

De werkloosheid wordt in het PvdA-plan fiks teruggedrongen. Dat is prima. Maar waarom is het in godsnaam nodig om werklozen zich verplicht te laten omscholen, en om hen te verplichten te werken zonder loon? Is dat de erfenis van 90 jaar sociaal-democratie?

Met overname van PPR-ideeën heeft het in ieder geval bitter weinig te maken. De PvdA neemt verder afstand van de verzorgingsstaat. De toenadering tot de liberalen lijkt definitief te zijn ingezet.

BRAM VAN OJIK

Ben Baks en Jack Verduyn Lunel zijn respectievelijk fractiemedewerker en fractievoorzitter van de PSP/CPN/PPR-raadsfractie in Den Haag.

De Hofvijver-garage LINKS DEN HAAG STAPT NAAR DE RECHTER

Dit verhaal handelt over een breed terrein van activiteiten tegen een prestigeprojekt in de oude Haagse binnenstad, te weten een parkeergarage onder de Haagse Hofvijver nabij de parlamentsgebouwen. Het verzet van de gemeenteraadsfractie PSP-CPN-PPR (Links Den Haag) (afgekort LDH) tegen deze garage geschiedt zowel binnen als buiten de gemeenteraad.

In de Haagse gemeenteraad is LDH de enige oppositiepartij, dat wil zeggen de enige partij die het kollegeprogram niet heeft onderschreven. In de raad zijn vertegenwoordigd: PvdA (14 zetels), VVD (14 zetels), CDA (10 zetels), PSP-CPN-PPR (4 zetels), D'66 (2 zetels) en SGP-GPV-RPF (1 zetel). Het kollege van B&W bestaat uit 3 PvdA-wethouders, 3 van de VVD en 2 CDA-ers.

De bezwaren tegen het prestigeprojekt (elke grote stad heeft er wel één of meer) van wethouder Nyqvist (VVD), door Links Den Haag geuit, zijn in hoofdlijnen: de garage is niet noodzakelijk gezien de onderbezetting van bestaande parkeergarages in de Haagse binnenstad; de garage is onwenselijk gezien de gemeentelijke financiële bijdrage van circa 5 miljoen gulden; er is sprake van aantasting van het beschermde stadsgezicht Binnenhof en omgeving; onaanvaardbare risico's worden gelopen ten aanzien van de omliggende karakteristieke gebouwen; de aanleg van de garage heeft het risico in zich extra autoverkeer in de binnenstad aan te trekken.

Voorgeschiedenis

Plannen om een parkeergarage onder de Hofvijver te realiseren bestaan al vele jaren. Helemaal serieus werden ze niet altijd genomen. In de jaren zeventig was er zo'n plan 'Waterhoen', maar dat leek geen politieke meerderheid te kunnen halen. Bezwaren tegen zo'n garage kwamen vooral naar voren vanuit de PSP-CPN-PPR, PvdA, D'66 en het CDA. Hoewel deze partijen in hun verkiezingsprogramma's '82-'86 en/of in vraaggesprekken met de ENFB zich tegen zo'n garage uitspraken, ging naast de VVD ook het CDA in april '82 akkoord met het onderzoeken van de mogelijkheid. Toen wethouder Nyqvist in september '82 behalve het verkeersbeleid ook de ruimtelijke ordening in zijn portefeuille kreeg, was één van zijn eerste daden het stopzetten van de procedure van het bestemmingsplan Binnenhof en omgeving. Onze fractie heeft daarover onmiddellijk vragen gesteld, omdat vertraging van het bestemmingsplan wel eens zou kunnen leiden tot een beoordeling van een plan voor een parkeergarage zonder de uitgebreide bestemmingsplan-procedure. Het kollege keur-

de de vertraging echter goed, en probeerde deze bij de begrotingsbehandeling door de gemeenteraad (in een nieuw planningsschema) te laten bevestigen. Een motie van onze fractie wist dat vooralsnog te verhinderen. Dat neemt niet weg dat de vertraging van het bestemmingsplan een feit bleef, terwijl wij op dat moment niet op de hoogte waren van de briefwisseling tussen het college en de minister van WVC (waarbij de laatste de eis stelde dat een eventuele parkeergarage door hem alleen beoordeeld zou worden in het kader van een bestemmingsplan-procedure). Al begin '83 bleek Nyqvist de Nationale Nederlanden bereid te hebben gevonden voor de financiering zorg te dragen. Daarbij kan nog vermeld worden dat deze verzekeringsmaatschappij nog de nodige andere grote projecten in Den Haag heeft.

Taktiek

Bij de keuze van aktiemiddelen is voor de fractie LDH een overweging geweest dat een offensief beleid tegen de garageplannen gevoerd moest worden. De fractie heeft dan ook niet gewacht op formele stappen van de gemeente Den Haag, maar heeft elke gelegenheid aangegrepen om het verzet tegen dit geldverslindende en stadsgezichtverstorende prestigeprojekt te versterken.

De aard en ligging van het projekt maakten het mogelijk er veel aandacht voor te krijgen, en het een min of meer symbolische functie te geven. Het belang van het objekt kompenseert de enigszins beperkte omvang van onze fractie daarbij volledig. Het weinig democratische en drammerige optreden van wethouder Nyqvist was ons belangrijkste hulpmiddel om de parkeergarage onder de Hofvijver tot het meest omstreden Haagse projekt te maken.

Uiteraard wisselde de inhoud van onze kritiek niet. Wat wel wisselde was het deel van onze kritiek waarop wij in een bepaalde fase alle aandacht vestigden. Allereerst het feit dat deze garage vanuit het verkeersbeleid onnodig en zelfs onwenselijk is, vervolgens de onveiligheid voor de omliggende monumenten, en in dit stadium de grote procedure-fouten die er volgens ons gemaakt zijn (tot en met daden welke strijdig zijn met de beginselen van behoorlijk bestuur en dus onrechtmatig zijn).

Veelvuldig werd en wordt gebruik gemaakt van de inbreng van deskundigen en wordt samengewerkt met groeperingen waarmee 'links' in het algemeen niet de meest innige relatie heeft: de goed met informatie en kontakten voorziene inwoners van 's-Gravenhage' steunen ons even nadrukkelijk als de bewonersorganisaties van de stadsvernieuwingswijken in 'Den Haag', we voeren onze aktie(s) samen met winkeliers en andere zakelijk belanghebbenden.

Hierna zullen de door de PSP-CPN-PPR gehanteerde middelen aan de orde komen.

Gemeenteraad

Aangezien het een ingrijpend bouwplan betreft is het 'beginselbouwplan' in de raad aan de orde gesteld. In de zomer van 1983 werd de raad gevraagd in beginsel in te stemmen met de bouw van de garage en akkoord te gaan met de reservering van de nodige kredieten ten behoeve van de bouw en exploitatie van de garage.

Voorafgaand daaraan was het plan enige keren in de betrokken raadscommissies besproken. Daar konden we al snel ontdekken dat het CDA (uiteraard met vele 'voorwaarden') uiteindelijk wel akkoord zou gaan, terwijl ook in de PvdA vele voorstanders leken te bestaan. Dat betekende voor ons dat we onze argumenten met nog meer kracht moesten onderbouwen. Een echt oordeel kon moeilijk gebaseerd worden op de door het college verstrekte informatie. Deze bevatte vooral de konklusies en niet de gegevens waarop die waren gebaseerd. Die gegevens waren noodzakelijk voor alternatieve berekeningen, vooral voor de parkeercijfers. In de kommissievergadering werden vragen in die richting genegeerd, zodat we uiteindelijk Nyqvist's opvallende gebrek aan openheid tegen hem konden gebruiken. Via (openbare) brieven

van ons aan het kollege en de gemeenteraad vroegen we om de ambtelijke Parkeerstudie Binnenstad. Na herhaaldelijk aandringen kregen we uiteindelijk enkele samenvattingen daarvan. Vervolgens eisten we, met verwijzing naar het achterhouden van gegevens, de volledige studie. Nadat wij die met veel moeite hadden verkregen, konden we op basis van die gegevens een notitie publiceren waarin we berekenden dat er al voldoende parkeerplaatsen beschikbaar waren, terwijl de ENFB had onderzocht dat de bestaande garages in de binnenstad maar voor 50% gebruikt werden. Omdat we begrepen hadden dat er inmiddels ook een ambtelijke nota bestond met door de gemeenteraad gevraagde verfijnde parkeernormen, hebben we deze, met een verwijzing naar de Wet Openbaarheid Van Bestuur, opgeëist. Hoewel de wethouder aanvankelijk weigerde deze te geven, met de nodige verwijzingen naar ambtelijke 'leken' in de richting van onze fractie, is ook deze op het laatste moment ter beschikking gesteld.

Naast onze alternatieve berekeningen over de 'noodzaak' van de garage hadden wij reeds een notitie uitgebracht over de 'verloedering' van de binnenstad, waarin met name de aantasting van het historische stadsgezicht nadrukkelijk aan de orde was gesteld.

Bij het begin van de raadsbehandeling in juli '83 wisten wij dat mede door de dankzij onze aandacht meer omstreden parkeergarage, en door de inzet (zeker binnen hun eigen fractie) van de PvdA-raadsleden die het verkeersbeleid behandelden, de aanvankelijke ruime meerderheid voor het plan sterk geslonken was. Anderzijds was bekend dat Nyqvist plotseling de deur van de SGP-fraktiekamer platliep. Bovendien was gebleken dat het CDA en de VVD aan deze éénpersoonsfractie het al wegbezuinigde gereformeerde maatschappelijk werk 'teruggaven', zodat deze aanvankelijke tegenstander plotseling een voorstander werd (de Staphorster-variant komt dus vaker voor). In een weinig verheffende raadsvergadering, waarin onze fractie opzettelijk geen enkel wijzigingsvoorstel indiende, maar evenals de PvdA 'alles of niets' speelde, werd in een uiterst lang opgerekte schorsing een voor een minimale meerderheid noodzakelijke ommeswaai van een andere VVD-wethouder gevonden. Deze had publiekelijk aangekondigd er tegen te stemmen, hoewel oorspronkelijk het kollege (inklusief deze VVD-wethouder en de PvdA-wethouders) unaniem voor was. Door hem werd het alsnog: 22 voor, tegenover 21 tegen (tegen: 4 PSP-CPN-PPR, 12 PvdA, 2 D'66, 2 VVD-ers en 1 CDA-er).

Waarschijnlijk om de indruk te wekken in dit beschermde stadsgezicht stringente eisen te stellen heeft het CDA verschillende wijzigingsvoorstellen ingediend, waardoor het 'ja' tegen het beginselplan 'voorwaardelijk' werd (leek). De belangrijkste daarvan waren een mini-verkeerscirculatieplan (er mocht geen toename van het autoverkeer plaatsvinden) en een nader grondmechanisch onderzoek om er zeker van te zijn dat er geen schade zou worden toegebracht aan de historische bebouwing.

Kommissie ROVV

Najaar 1983 werd aan de raadscommissie voor ruimtelijke ordening, volkshuisvesting en verkeer de stand van zaken gepresenteerd. Aan de commissie werd gevraagd het groene licht te geven voor de start van de bouwplanprocedure (te weten toetsen aan eisen van welstand, toetsen aan bouwverordening, aanvragen bij ministers van WVC en VROM van verklaring van geen bezwaar, toetsen aan Wet Geluidhinder). Als reactie op de rapportage aan de commissie ROVV publiceerde onze fractie een tegen-notitie, waar werd ingegaan op een bijzonder belangrijk aspekt van de garage, te weten het bodemonderzoek dat ten behoeve van deze garage was verricht.

De notitie van PSP-CPN-PPR die de nodige zwakke punten en vragen aan het licht bracht, had als resultaat dat de commissie ROVV vooralsnog géén groen licht gaf

aan de VVD-wethouder. Eerst moest maar kommentaar op de PSP-CPN-PPR-notitie gegeven worden. De voortgang van het bouwplan was daardoor over het winterreces heen getild. Het eerste uitstel was binnen. Pogingen van het ingenieursburo Grabowsky en Poort (de ontwerper van de garage) en de wethouder van ROVV om in een gesprek 'onder deskundigen' vragen van de kant van de fractie op te helderen werd door de fractie afgewezen. De fractie stelde zich op het standpunt dat onduidelijkheden over het bodemonderzoek in de openbaarheid in het politieke forum als een raadscommissie opgehelderd moesten worden.

In reactie op onze notitie is een aanvullend bodemonderzoek gedaan, en is er, hoewel de kritiekpunten van ons in feite werden bevestigd, toch het vertrouwen uitgesproken dat de bouw 'veilig' was. Via een aanvullende notitie van onze kant kon de zaak in de raadscommissie besproken worden. Een door de wethouder uitgenodigde hoogleraar grondmechanika praatte echter de meerderheid van de commissie plat met vooral persoonlijke garanties dat het niet mis kon gaan. In april '84 gaf de meerderheid van de commissie alsnog het groene licht.

Kort daarvoor had zich weer een incident voorgedaan vanwege het systematisch verzwijgen door wethouder Nyqvist van hem onwettige adviezen. Wij hadden ontdekt dat zijn geruststellende antwoorden aan het CDA (geen toename autoverkeer, geen problemen met de afwikkeling van het openbaar vervoer) anders waren dan de ambtelijke adviezen van de dienst stadsontwikkeling. Nadat wij deze adviezen — met verwijzing naar datum en briefnummer — hadden opgevraagd, ontstond er wel paniek binnen het ambtelijk apparaat, maar kregen wij niets. Nog voordat de commissievergadering plaatsvond hebben wij dan ook in het openbaar aan de bel getrokken, en onmiddellijk de gevraagde informatie verkregen. Sindsdien gaan onze verzoeken om informatie aan de afdeling verkeer automatisch via de gemeentesekretaris (een interne regeling). Opnieuw bleek dat Nyqvist zaken verzwegen had en kreeg hij daardoor weer negatieve publiciteit. Dat alles weerhield het CDA niet om toch maar akkoord te gaan met het beginselbouwplan.

Provincie

De gemeentewet regelt dat elke wijziging van een gemeentebegroting door Gedeputeerde Staten moet worden goedgekeurd. Dat was in dit geval ook nodig, want er moest geld worden vrijgemaakt voor de parkeergarage.

Daar bij het raadsbesluit ongeveer 5 miljoen gulden is uitgetrokken voor de garage, moest het college van GS haar fiat geven aan het financiële deel van het raadsbesluit.

De fractie besloot tegen het raadsbesluit bezwaar te maken bij GS. Het gewraakte raadsbesluit zou in strijd zijn met het financiële (algemene) belang van de gemeente Den Haag. GS werd door LDH gevraagd hun goedkeuring aan het raadsbesluit te onthouden.

Daarnaast heeft de fractie van het begin af aan het provinciebestuur over de voortgang rond het bouwplan geïnformeerd. Tal van (voor de wethouder niet zo gunstige) ambtelijke en niet-ambtelijke adviezen (bijvoorbeeld het verwoestende advies van de Welstandskommissie) en ingenomen standpunten door de fractie werden ter kennisneming aan GS gestuurd, daar zij — aanvankelijk — in het kader van de WRO art. 19/Woningwet art. 50, een oordeel over het bouwplan moesten geven (de zogenaamde anticipatieprocedure/'verklaring van geen bezwaar').

Begin 1984 besloot het college van GS de bezwaren van LDH niet te volgen (minderheid GS was tegen het raadsbesluit), en keurde het raadsbesluit (de wijziging van de gemeentebegroting) goed.

Kontakt leggen met de PSP-CPN-PPR-statenfractie leidde tot schriftelijke vragen aan het provinciebestuur en tot contacten met verschillende disciplines in het provincie-apparaat.

De Kroon

Het besluit van GS om het raadsbesluit goed te keuren werd vervolgens door de fractie ter vernietiging voorgedragen bij de Kroon. Het ter schorsing en vernietiging voordragen van besluiten bij de hoogste instantie, de Kroon, is niet anders dan het gebruik maken van ieder's recht van petitie. Het vernietigingsverzoek werd op 20 juni '84 door de Kroon afgewezen.

De argumenten die daarbij naar voren werden gebracht leidden weer tot, op ons verzoek gestelde, schriftelijke vragen door de Tweede Kamerfracties van PSP, CPN en PPR. Op een belangrijk punt weken deze argumenten namelijk af van wat de Minister van VROM de Kamer had toegezegd bij de behandeling van de nieuwbouwplannen voor de Tweede Kamer.

Sinds ongeveer een jaar hebben wij een indruk van hoe Nyqvist hoopt de tegenwerking van het Ministerie van WVC te omzeilen. Om financiële redenen wil de regering afzien van een parkeergarage onder de nieuwbouw van de Tweede Kamer. Door nu plotseling als gemeente Den Haag parkeereisen te gaan stellen aan deze nieuwbouw (tot op dat moment vond de gemeente dat het rijk teveel parkeerplaatsen wilde) zou het afhuren van een deel van de garage onder de Hofvijver kunnen worden 'afgedwongen'. Vandaar dat op ons verzoek de fracties van onze partijen in de Tweede Kamer al eerder gezamenlijk aandacht hadden gevraagd voor deze dreiging, en van de minister een ontkenning van enige samenhang hadden gekregen. In het standpunt van Binnenlandse Zaken bleek wél een samenhang.

Het omzeilen van de bezwaren van het Ministerie van WVC (monumentenbeleid) is voor Nyqvist belangrijk, omdat hij in de gehele procedure dit Ministerie tegen de haren in heeft gestreken. De verschillende bewindslieden van WVC hadden zich uiterst kritisch getoond ten aanzien van een eventuele parkeergarage onder de Hofvijver. Zij waren van mening dat dit alleen besproken kon worden in het kader van een bestemmingsplanprocedure. Zoals wij in dit artikel al eerder aangaven, sluit dat aan bij de opstelling die onze fractie al onmiddellijk had gekozen. Ondanks een toezegging van het Haagse college van B&W aan de minister wordt het bouwplan uiteindelijk niet beoordeeld binnen een bestemmingsplanprocedure.

Het Ministerie, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Rijkskommissie voor de Monumentenzorg (allen uiterst kritisch over deze garage) werden door ons voortdurend geïnformeerd over de gang van zaken, en blijken daarin ook bijzonder geïnteresseerd.

Burgerlijk rechter

Na de al eerder genoemde — door Nyqvist veroorzaakte — vertraging werd in november '83 aan de gemeenteraad voorgesteld het voorbereidingsbesluit (dus het aanhouden van alle bouwplannen tot aan het ter visie leggen van een bestemmingsplan en het vervolgens daaraan toetsen) niet te verlengen. Er werd voorgesteld een nieuw voorbereidingsbesluit te nemen. Technisch en juridisch was het echter mogelijk om binnen een jaar het bestemmingsplan ter visie te leggen, zodat de maximale bescherming van drie jaar (twee plus één jaar verlenging van een voorbereidingsbesluit in het kader van een structuurplan) mogelijk was. Wij hebben daarover een uitgebreide discussie in een (besloten) commissievergadering uitgelokt en vervolgens in de gemeenteraad met een wijzigingsvoorstel geprobeerd de zaak te redden. Bij dit alles werden we actief gesteund door de PvdA (niet alleen in de raad, maar ook bij het

voorwerk). De meerderheid van de gemeenteraad slikte het ekskuus (de werking van de Wet Geluidhinder) voor zoete koek: het voorbereidingsbesluit werd niet verlengd en het plan voor de parkeergarage dus niet getoetst aan een bestemmingsplan. Dit is uiteraard volstrekt in strijd met de opvattingen van de minister van WVC en de aan hem gedane toezeggingen. Beroeps- en bezwaarschriftmogelijkheden van belanghebbenden, burgers en provincie Zuid-Holland werden daardoor afgesneden.

Sinds de raadsuitspraak was onze strategie meer gericht op de hogere overheid dan op de Haagse gemeenteraad. Dat betekende dat dezelfde drammerigheid waarmee de wethouder de Haagse gemeenteraad meekreeg aan de kaak gesteld moest worden waar deze de zorgvuldigheid van het bestuur aantastte: de kracht van de tegenstander tegen hem gebruiken. Zover ons bekend hadden de bouwers nog vergeten de (noodzakelijke) aanlegvergunning aan te vragen (naast de bouwvergunning).

Omdat wij voortdurend ambtelijke informatie opvroegen over de voortgang van het project, ontdekten wij dat vlak voordat de gemeenteraad besloot het voorbereidingsbesluit niet te verlengen toch nog een aanlegvergunning was aangevraagd. Dit was te opvallend. Op ons verzoek was de voorbereiding van het raadsbesluit behoorlijk geheim gehouden (bijvoorbeeld: dit agendapunt werd pas op de vrijdag voorafgaand aan de raadsbehandeling op maandag aan de raad toegestuurd). Onze schriftelijke vragen om een onderzoek naar dit lek kregen uitgebreide aandacht in de pers ('gesjoemel') maar een lakonieke afwijzing van het college van B&W. Vandaar dat wij daarna de meest opzienbarende stap hebben gezet: naar de rechter gaan. De fractie stelde de Stichting Stop Hofvijvergarage PSP-CPN-PPR (Links Den Haag) samen. De fractie en dus de Stichting Stop Hofvijvergarage PSP-CPN-PPR vindt dit 'gesjoemel' in strijd met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, en vindt dat derhalve van een onrechtmatige daad (art. 1401 BW) sprake is.

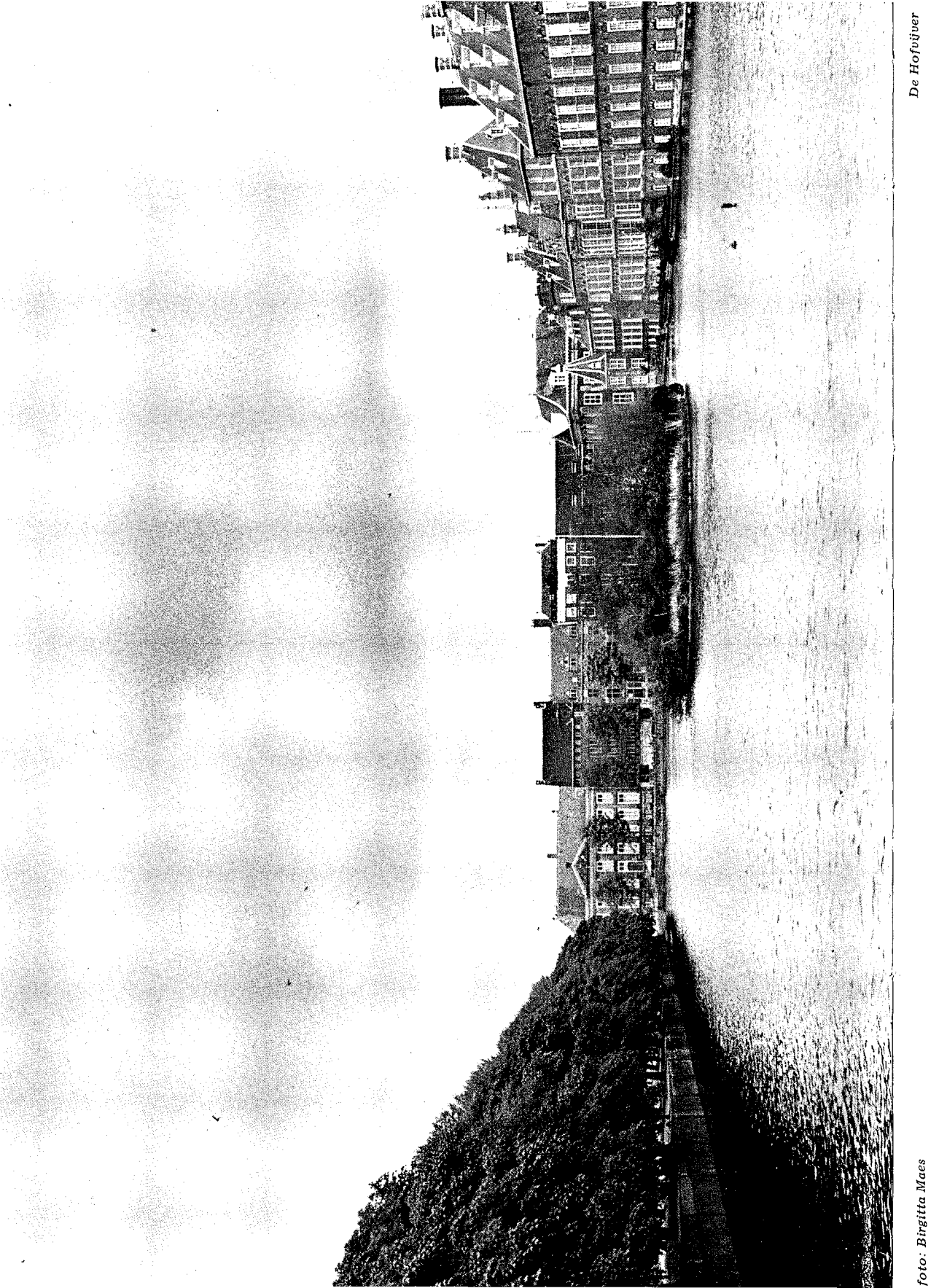
Deze stap, het verzoek om een voorlopig getuigenverhoor vanwege vermoede onrechtmatige handelingen van de gemeente, werd enige maanden zorgvuldig voorbereid, kreeg uitgebreide aandacht in de pers, en leidde (uiteraard) tot verontwaardigde reacties binnen de gemeenteraad en het college van B&W.

Dit voorlopig getuigenverhoor dient om er achter te komen of er sprake is van onbehoorlijk bestuur en onrechtmatig handelen. Om een proces tegen de gemeente te kunnen voeren heeft de Stichting verklaringen van getuigen nodig.

Een zo ongebruikelijke stap dat zelfs een hoofdredactioneel commentaar in de toch zeker niet als 'links' bekend staande Haagsche Courant er nadrukkelijk begrip voor vroeg. Uiteraard moet dan even door de zure appel van de toch altijd wel bestaande 'kollegialiteit' binnen een gemeenteraad heen gebeten worden, worden verontwaardigde ('verdacht gemaakte') ambtenaren tegen ons ingebracht, enz. Het blijkt even wennen: een raadsfractie die niet alleen de hogere overheden inschakelt, maar vervolgens zelfs naar de burgerlijk rechter stapt voor een procedure tegen de gemeente van welk bestuur ze zelf deel uitmaakt.

Oprichting van de stichting was nodig om de ontvankelijkheidskansen bij de civiele en administratieve rechter te vergroten. De arrondissementsrechtbank wijst ons verzoek echter af, omdat wij geen aanwijzingen zouden hebben gegeven waarom wij het een en ander vermoeden en omdat wij geen vermogensrechtelijke belanghebbende zouden zijn. Tegen deze uitspraak zijn wij in hoger beroep gegaan en dat hoger beroep dient eind september voor het Haags gerechtshof. Bovendien hebben wij de zaak opnieuw aangespannen bij de arrondissementsrechtbank.

Deze keer in samenwerking met een zakelijk belanghebbende in de directe omgeving van de Hofvijver (een bedrijf). Daarbij werd gekozen voor de 'Stichting Reinwater-formule'. De formele procespartij was in dat geval een aantal Westlandse tuinders, waarbij de Stichting Reinwater materieel het proces voerde. In onze zaak

is de eigenaar van het winkelpand de formele procespartij, terwijl de stichting materieel het proces voert. Verder hebben wij een citaat uit een ambtelijk verslag overlegd waaruit blijkt dat men doelbewust een toetsing van de aanlegvergunning aan een bestemmingsplan wilde tegengaan door een 'tijdige' indiening van het aanlegvergunning-verzoek.

Vanuit het publiek waren de reacties op deze bijzonder positief.

Een belangrijk voordeel van een voorlopig getuigenverhoor is overigens de relatief korte tijd waarbinnen dit kan plaats vinden.

Gemeentelijk enquêterecht

Waarom door de fractie geen politiek middel zoals een interpellatie is gehanteerd in plaats van een civiele procedure is een vraag die herhaalde malen aan de fractie is gesteld.

De Tweede Kamer kent een enquêterecht. Het 'monistische' gemeentebestuur (raad en kollege) kent géén enquêterecht, in die zin dat ambtenaren en derden (projektontwikkelaar bijvoorbeeld) onder ede gehoord kunnen worden.

Een interpellatie is een bijzonder zwak instrument, immers alleen de politiek verantwoordelijke wethouder kan kritisch ondervraagd worden.

Artikel 129 gemeentewet stelt dat het kollege van B&W verantwoording verschuldigd is aan de raad voor het gevoerde beleid, en alle gevraagde inlichtingen aan de raad moet vertrekken, 'voorzover zulks niet strijdig is met het openbaar belang'.

Artikel 148 gemeentewet stelt dat het gemeentebestuur het recht heeft inlichtingen te vorderen van alle aan hen ondergeschikte ambtenaren. Onduidelijk blijft echter wat er gebeurt als ambtenaren ontwijkende antwoorden geven.

Echter, het afdwingen van antwoorden en het onder ede doen van uitspraken zijn aspecten die vreemd zijn aan het interpellatierecht van de raad. De stichting kan nu echter ook ambtenaren, ingenieurs, architecten en 'geldschieters' horen naast de wethouder, onder leiding van een rechter-kommissaris.

Daarenboven heeft het kollege van B&W de beantwoording van schriftelijke vragen over de bevoordeling van de projektontwikkelaar door de gemeente Den Haag niet serieus beantwoord.

In een kommentaar in de Haagsche Courant van 3 april 1984 werd dan ook terecht de vraag gesteld of het niet tijd wordt dat de wetgever eens beziet of het mogelijk is een gemeentelijk enquêterecht in te voeren. 'Want de kwestie van de Haagse Hofvijver bewijst dat er ook op gemeentenivo zaken zijn die een enquête rechtvaardigen.'

Administratief rechter

Ten behoeve van het verlenen van de bouwvergunning is in september '83 de bouwplanprocedure van start gegaan. Het zou te ver voeren in dit kader om alle juridisch-procedurele hobbels aan te geven, bovendien zou open kaart spelen op dit moment de projektontwikkelaar bevoordelen.

Er zal, omdat het een bouwplan in een beschermd stadsgezicht betreft, door de ministers van WVC en VROM tweemaal een beschikking verleend moeten worden (art. 50 Woningwet, lid. 7 jo 9 en art. 50, lid 10).

Deze momenten zijn bijzonder belangrijk bij de afweging wel of niet in beroep te gaan bij de administratief rechter (AROB-rechter) bij bezwaren tegen het bouwplan (zowel inhoudelijk als procedurele bezwaren). Elementen als onrechtmatigheid, onzorgvuldigheid en onbehoorlijk bestuur spelen daarbij een rol.

Zodra formele stappen genomen zullen worden, zal zich een oerwoud van rechtsregels openen die de fractie en de stichting kunnen hanteren in de bestrijding van dit bijzonder ongewenste bouwplan. Bijvoorbeeld: Monumentenwet, WRO, WW, Wet Geluidhinder.

Een speciaal tegen het bouwplan in het leven geroepen rechtspersoon lijkt vanwege de ontvankelijkheid wél wenselijk. Voordeel van een rechtspersoon als de Stichting is, dat deze door een concreet doel belanghebbende is.

Ondersteuning

Zoals gezegd hebben wij steun gezocht en gevonden bij uiteenlopende mensen en organisaties in de stad. Vooral de contacten van daaruit, tot op regeeringsnivo, kunnen van groot belang zijn.

Konform de Wet Ruimtelijke Ordening en het Besluit Ruimtelijke Ordening wordt het in een bestemmingsplan opnemen van een beschermd stadsgezicht begeleid door inspraak in een 'Overleggroep Beschermd Stadsgezichten'. Op persoonlijke titel heeft één van de fractiemedewerkers hierin zitting. Dit is nuttig vanwege de informatie-uitwisseling en vanwege het tijdig inbrengen van bepaalde gezichtspunten.

Hoewel onze fractie zelf enige deskundigheid op het gebied van de (wetgeving op de) ruimtelijke ordening heeft ontwikkeld, worden concrete vraagpunten aan ad-hoc in te schakelen deskundigen voorgelegd (die bij een aansprekend onderwerp als dit wat gemakkelijker te vinden en te motiveren zijn). Via een wetenschapswinkel is een civiel-technisch ingenieur ingeschakeld ten behoeve van het alternatieve rapport over de grondmechanische aspecten. De fractie (stichting) heeft voor deze zaak een eigen advocaat, die de nodige ervaring heeft met procedures in het kader van de ruimtelijke ordening en bovendien achter de aktie staat. De nodige gelden ter dekking van de vele onkosten (zoals rechtsbijstand, proceskosten en publiciteit) worden verworven via de stichting door middel van advertenties. Een verzoek om kosteloze rechtsbijstand werd door het Bureau voor Rechtshulp op formele gronden afgewezen.

De publiciteit wordt actief begeleid en perscontacten worden actief onderhouden, vooral met de plaatselijke pers, maar ook met het ANP. Dit is niet alleen een kwestie van persberichten en dergelijke, maar zeker ook een kwestie van het onderhouden van contacten met de juiste personen binnen die organen. In de periode van juni 1983 tot en met augustus 1984 zijn ruim 130 krantenartikelen verschenen over de 'Hofvijver-garage' en in 60% van die publikaties werd van de activiteiten van de fractie (stichting) melding gemaakt.

Daarnaast wordt gebruik gemaakt van het publiciteitsbord in het gemeentelijk informatiecentrum. Een affiche van PSP-CPN-PPR (Lins Den Haag) 'Stop Hofvijvergarage' is gemaakt en wordt verspreid; onder andere via winkeliers die zonedig de partijpolitieke ondertekening kunnen weg knippen.

Tussenbalans

Over de tactiek en over (het gebruik van) contacten is meer te zeggen, maar in dit stadium (het doel is nog niet bereikt) lijkt dat ons niet zo verstandig. Om dezelfde reden is het ook wat moeilijk duidelijke konklusies te trekken en aanbevelingen te doen. Mogelijk kan dat later.

Daar ten tijde van publikatie van dit artikel de bouwplanprocedure nog niet is afgewikkeld, noch de civiele procedures zijn afgerond, is niet aan te geven of de initiatieven van de fractie en de stichting uiteindelijk zullen leiden tot een streep door het bouwplan. Wel is duidelijk dat de politiek die de gemeente voert er niet zonder kleerscheuren van af zal komen.

Door de publiciteitsgolf is in ieder geval de aandacht getrokken van verschillende organen die zich nog over deze garage moeten uitspreken. Ook is door politisering van deze zaak duidelijk geworden wie nu eigenlijk voor of tegen de aanleg van deze garage is. Afgezien van de grote bezwaren die de fractie heeft tegen deze garage is voor zo'n aktieve vorm van verzet tegen het bouwplan gekozen omdat het gaat om

een plaats die elke Hagenaar (maar ook velen buiten Den Haag) kent.
De boodschap krijgt zo de nodige aandacht. Niet zozeer vanwege de boodschapper,
maar vooral door de bekendheid en gevoeligheid van het object ervan.

BEN BAKS
JACK VERDUYN LUNEL

tijdschrift voor politieke ekonomie

Belangrijkste artikelen in het septembernummer van TPE:

Basisinkomen. Wiemer Salverda toont aan dat een redelijk minimuminkomen voor iedereen financierbaar is — zonder grote effecten op de inkomensverdeling.

Arbeidstijdverkorting. Ferd Crone over de mogelijkheden om de werkweek te verkorten tot 25 uur met behoud van loon.

Regionaal beleid. Een historische analyse door Pieter van Hoogstraten.

Robots. De ontwikkeling van de robotmarkt, door Rob van Tulder.

Losse nummer f 15,— in de betere boekhandel.

Abonnement: stort f 45,— op postgiro 37.96.00.8.

TPE, Postbus 3777 1001 AN Amsterdam

Roel van Duijn zit voor de Groene Partij Nederland in de Europese fractie van het Groen Progressief Akkoord.

Ekologie DE EMANCIPATIE VAN MOEDER AARDE

Radikale emancipatie, dat is het hoofdthema van de bredere stroming die in Nederland sinds Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Aletta Jacobs op gang gekomen is en waarvan sinds zestien jaar de PPR deel uitmaakt. Emancipatie van arbeiders en werklozen, emancipatie van de vrouw, emancipatie van de volkeren van de Derde Wereld: dat zijn voor ons vertrouwde begrippen. Niemand in de PPR vraagt zich af of dat gerechtvaardigde idealen zijn. Anders wordt het echter als, onder het kletteren van de zure regen, de groenen het wagen te spreken over de emancipatie van Moeder Aarde. Dan kijkt men elkaar vertwijfeld aan. 'Hmm, hmmm. Is dat geen gevaarlijke mystiek?', vragen rationalisten. 'Hmm, hmm, vergeten ze niet dat het milieu er voor de mens is en niet de mens er voor het milieu?', vragen socialisten. 'Hmm, hmm', vallen vrouwen hen bij, 'als mannen over moederschap praten, pas dan maar op dat wij niet terug naar de keuken moeten.'

Laat ik om te beginnen duidelijk stellen dat ik niet behoor tot degenen die denken dat natuurbehoud mogelijk is zonder rechtvaardiger verhoudingen tussen de mensen. Natuurbehoud zonder maatschappijverandering is een illusie. De dreigende vernietiging van onze planeet komt voort uit de bestaande structuren en machtsverhoudingen.

Groene filosofie beperkt zich niet tot een deelverschijnsel. Ze plaatst de *samenhang* van alles met alles centraal. De verbondenheid tussen lichaam en geest, tussen mens en milieu, tussen woonplaats en wereld, dat is de kern van de groene gedachte. Je mag dat van mij ook 'ekologisch besef' noemen, maar dat mag dan niet opgevat worden als de beruchte bloemetjes-en-bijtjes denktrant. Het woord 'ekologisch' moet dan opgevat worden in de geest van Hippokrates, die zijn standaardwerk over de mens en zijn gezondheid genoemd heeft: Luchten, Wateren, Plekken. In dat boek heeft hij uiteengezet hoe het menselijk welzijn afhankelijk is van het milieu in de ruimste zin: de kwaliteit van water, lucht en voedsel, de topografie en de levenswijze. Zijn grondregel was dat je menselijke gezondheid niet geïsoleerd kunt beschouwen, maar in samenhang moet beschouwen met samenleving en natuur. Voor Hippokrates waren de genezende krachten die levende organismen eigen zijn het uitgangspunt.

Nieuw is dus de groene filosofie wat dat betreft niet. De samenhang van alles is ook door vele moderne wetenschappers onder de aandacht gebracht. Denk maar aan

Einsteins ontdekking dat ruimte en tijd een ononderbroken continuüm vormen, twee gedaanten van dezelfde energie. Toch leeft het besef van het geïntegreerd zijn van alle verschijnselen niet. Anders zouden we nu niet een planeet-in-nood bewonen. Eens moet er een breuk zijn ontstaan, die maakt dat zowel religieus als louter wetenschappelijk denkenden met een gespleten wereldbeeld zijn komen te leven: wij tegen de rest.

De natuurkundige en filosoof Fritjof Capra heeft een flinke tip van de sluier opgeheld. In *The Turning Point* (1982) zet hij uiteen dat de breuk gekomen is met de opkomst van de analytische wetenschap die geïnspireerd is door Descartes en Newton. Descartes leerde dat er een wezenlijk onderscheid gemaakt moest worden tussen de *res extensa*, dingen met uitgebreidheid en de *res cogitans*, dat wat denkt. Dat laatste is de mens; die bestaat omdat hij denkt en zich daarmee buiten de natuur stelt.

Wereldmachine

'Ik denk, dus ik ben.' Maar wie? En waar? Volgens Descartes is de waarheid omtrent deze vragen alleen te kennen in algebraïsche en meetkundige vergelijkingen. Daarbij is de scheiding tussen lichaam en geest volkomen: 'in de voorstelling van het lichaam ligt niets besloten wat tot de geest behoort; en niets in die van de geest wat tot het lichaam behoort.' Ziedaar, mogen we nu vaststellen, onze eenzaamheid. Onze afzondering als geesten die door een tragisch lot woonachtig zijn in een vreemde, onbezield materie. Volgens Newton is de materie (aldus zijn *Mathematical Principles*) het best te vergelijken met een samengestelde machine. De wereld der materie bestaat uit bouwblokken, die alle gehoorzamen aan de wetten der zwaartekracht. De appel die van de boom valt gehoorzaamt aan dezelfde wet die maakt dat de planeten om de zon draaien. Het is alles één grote klok. God hoefde hem alleen maar op te winden en daarna te verdwijnen. Tijd, ruimte en zwaartekracht; dat zijn de begrippen die de zaak eeuwig draaiende houden. Absolute tijd, absolute ruimte, absolute zwaartekracht. Dat is de wereldmachine. Sindsdien trachten we die supermachine te imiteren met auto's, vliegtuigen en kerncentrales. Het zijn absolute machines, zonder enige verhouding tot de natuur.

Dat was, sinds de breuk met de organische filosofie van Hippokrates en anderen, de gedachtengang. Noem het het mechanistisch wereldbeeld: het leerstuk van de fundamentele scheiding van materie en geest. In de moderne wetenschapsbeoefening geeft het nog steeds de toon aan. Wetenschap in deze zin dat is de hoogste instantie in onze tijd. De filosofische grondslagen van Descartes en Newton spelen nog steeds een hoofdrol in het bewustzijn. Weliswaar hebben de relativiteitstheorie en de ecologie opnieuw de samenhang benadrukt, maar de ervaring dat ruimte en tijd onafscheidelijk zijn en het gevoel dat al het levende en *schijnbaar* dode organisch verbonden is, is daarmee nog niet in het dagelijks leven terugggekeerd.

In het dagelijks leven heerst de scheiding. Het mechanistisch wereldbeeld heerst, met desintegrerende toepassingen. Het leven is vol van machines en speelt zich af in de straten die met de kosmos niets van doen schijnen te hebben. 'Geest' lijkt een zonderling privilege van de mens. God een waanidee die heeft plaats gemaakt voor computers en peepshows. 'Natuur' schijnt definitief gescheiden van cultuur. Er zit een bepaalde logika in dat we denken ons te kunnen beschermen met behulp van alvernietigende wapenmachines. Het is de logika van een zeventiende eeuwse, samenhang-ontkennende visie. Het is een logika die geleid heeft tot een beklemmende overschatting van de technologie. Het mechanistisch wereldbeeld wordt nu zwaar op de proef gesteld. Vanuit verschillende wegen, zowel vanuit het oosten als vanuit het westen, wordt vastgesteld dat levende organismen wel op machines lijken — maar dat zij het niet *zijn*. Leven is anders. Het heeft zijn eigen, moeilijk te definië-

ren wetten. Sommige daarvan kunnen worden genoemd: het organiseert zichzelf, het vernieuwt zichzelf, het heeft een zekere flexibiliteit.

Godin

En wat blijkt, nu de mechanistische zienswijze in twijfel getrokken wordt? Oude ideeën over de aard van onze wereld keren terug. James Lovelock, een Engelse bio-chemicus, poneert de stelling dat onze aarde een levend organisme is, dat hij 'Gaja' noemt — naar de Griekse godin van de aarde. Maar hij komt daar niet toe onder de invloed van bepaalde visioenen, maar door konstateringen over het zoutgehalte van de oceanen, over de temperatuur op de oppervlakte van onze bol. Zowel de temperatuur als het zoutgehalte, als ook de zuurgraad van het land zijn zodanig konstant — over een periode van meer dan vier miljard jaar — dat het leven zich ondanks veranderende omstandigheden kan handhaven en ontwikkelen. Lovelock vindt het aanmerkelijk dat er sprake is van een bewuste toeleef van een levende planeet.

Een oud idee verschijnt dus opnieuw in de kringloop. We hebben, als we aan de natuur denken, niet te maken met super-machines, maar met levende wezens. Wat mij betreft, ik zie de zin van een mensenleven in een directe samenhang met de aarde waarop wij leven. Wij mensen wriemelen in de huid van Moeder Aarde om haar oppervlak gezond en schoon te houden. Dat we op dit moment schurft veroorzaken heeft te maken met die gekke scheiding van lichaam en geest die sinds Descartes en Newton gebruikelijk is geworden.

Ik bepleit een organistische maatschappijvisie. Ik bedoel daarmee een maatschappij die van onderop gestalte krijgt, waar de alledaagse verantwoordelijkheid ligt bij kleine, sociale organismen. Dat zijn woon-werkgemeenschappen, dat zijn scholen, buurten en dorpen. Waar de politieke verantwoordelijkheid gedecentraliseerd is. Een maatschappij van mensen die beseffen dat zij in wederzijdse afhankelijkheid samenleven met andere organismen: planten, dieren en een planeet zoals de Aarde. 'Conviviaal leven' noemen Iwan Iljitsj en André Gorz dat. In een gelede samenhang van organismen leeft de natuur — en het is beter dat te beseffen dan zure regen te veroorzaken. In de natuur geldt wel Abraham Kuijpers 'soevereiniteit in eigen kring', maar niet 'volkssoevereiniteit' in de zin dat de ene soort soeverein is en de andere niet. Al die organismen in de natuur zijn onderling afhankelijk, net zo goed als in de mensenmaatschappij de sociale organismen van elkaar afhankelijk zijn.

Overleven als rechtvaardige gemeenschap, dat zou het doel van politiek genoemd kunnen worden. Het middel daarvoor is nu al, voor zover dat in ons vermogen ligt, die rechtvaardige gemeenschap organiseren. Veel PPR-mensen zetten zich, in hun buurten, op hun scholen, in MeMO-bedrijven en hoe al niet daarvoor in; vandaar dat ik sterk gehecht ben aan ons landelijke radikaal netwerk. Maar voor mij betekent deze politieke lijn niet zoiets als de noodzaak van een synthese tussen ecologie en sociale politiek. Ekologische politiek, in de goede zin van het woord, is sociale politiek. Zo goed als sociale politiek niet anti-ekologisch kan zijn zonder a-sociaal te worden. Met ekologische politiek is uiteindelijk iedereen gediend. Sociale politiek kan niet samengaan met verdere milieuvermietiging. Een eko-diktatuur is in mijn ogen een onbestaanbaarheid. *Big Brother* die loodvrije benzine en biologische landbouw gebiedt berooft de mensen van hun verantwoordelijkheid. Terwijl de natuur, in een technisch zozeer ontwikkelde wereld, van niets zo afhankelijk is als van verantwoordelijkheidsbesef van iedereen. Dat is alleen te ontwikkelen in een gemeenschap waarin alle cellen en gelaagdheden tot hun recht komen.

Religie

De vraag wordt gesteld of dit soort 'groene filosofie' die nu in zoveel landen de kop

opsteekt, zich nu baseert op een religieuze benadering of een rationele. De vraag is zeker op z'n plaats omdat notities zoals 'Moeder Aarde' teruggrijpen naar een pantheïstische gedachtenwereld. Ook omdat er onder groenen een nieuwe belangstelling voor religie en ook voor het christendom, in zoverre dat stelling neemt voor bescherming van het leven, aan het groeien is.

Hoewel Jezus, evenals Boeddha en Mohammed, de eenheid van de schepping geleerd heeft, is de praktijk dat veel priesters en gelovigen de hele schizofrene ontwikkeling zijn gaan steunen. Ook bij hen vond het mechanistisch wereldbeeld langzamerhand ingang. Ook zij hebben de bewapening en de onderdrukking ondersteund.

Toen in de twintigste eeuw Albert Schweitzer uit naam van de christelijke ethiek opriep tot eerbied voor alle leven, een kliniek in donker Afrika stichtte en opriep de atoombewapening stop te zetten, toen had het christendom zijn eigen moraal al zover ondermijnd, dat woorden als 'wereldverbeteraar' en 'globetrotter' alleen nog goed waren om een automatisch cynisme op te roepen. Maar in dat stadium had de kerkelijke religie zichzelf al zover uitgehold, dat haar functie goeddeels was overgenomen door de rationele wetenschap. Die laatste is dan ook de nieuwe legitimatie voor de regeerders geworden. Dat ontlast nu de religie in zekere zin. Terwijl Reagan en Kohl zich ter rechtvaardiging van hun beleid eerder op adviezen van wetenschappers dan op de zegen van priesters beroepen, ondervinden de kerken in de kommunistische landen regelrechte tegenwerking. In fascistisch geregeerde staten in Zuid- en Midden-Amerika vindt men de priesters niet zelden aan de kant van het verzet. In het verzet tegen de atoombewapening spelen de kerken nu in veel landen een rol. Dat alles is een aanwijzing dat heel veel religieuze mensen — en met hen de kerken — zich nu herbezinnen.

Is mijn standpunt religieus? Zeker niet in die zin dat ik een bestaande kerk volledig zou willen ondersteunen. Daarvoor is mij hun historische ballast te zwaar. Daarbij komt dat ik het gloeiend eens ben met de kritiek van de feministische theologes dat de kerktraditie de leiding over de godsdienst veel te eksklusief in mannenhanden gelegd heeft.

Wel is mijn benadering in zoverre religieus, dat ik geen genoegen neem met louter rationele of materialistische verklaringen. Zonder de betekenis van het rationalisme of het materialisme gering te schatten.

Maar we moeten onze hersens kritisch gebruiken. Met genoeg zelfkennis om te weten dat onze redeneringen en onze kennis worden aangewend om gevestigde, desastreuze wereldbeelden nog eens te bevestigen. Het mechanistisch wereldbeeld is er zo een. Ik geloof dat we er ons van bewust moeten zijn dat de westerse rationaliteit vooral een functie vervult binnen dit wereldbeeld. Rationaliteit lost niet alle problemen op. Corrie Gerritse heeft in een uitstekend artikel in het Tijdschrift Voor Vrouwenstudies* beschreven hoe rationaliteit en logika gepresenteerd worden als begrippen die kontekst-onafhankelijk zijn. Ik ben het met haar eens dat rationaliteit 'een bij uitstek westers, ethnocentrisch, seksistisch en versluiserend begrip met de schijn van universele toepasbaarheid' is. Terecht noemt zij haar artikel *De Slaap Van De Rede Verwekt Monsters* (met een verwijzing naar Goya). Het is tijd, lijkt me, om ook onze intuïtie in te schakelen.

Vrouwenbeweging

Het lijkt me hier op zijn plaats enkele opmerkingen over de verhouding tussen de ekologische beweging en de vrouwenbeweging te maken. Die verhouding is nu niet zoals die zou kunnen zijn. In de milieubeweging wordt er door vrouwen geklaagd dat het beleid te veel een mannenzaak blijft. Waaraan ligt dat? Noch het milieu, noch de groene politiek zijn er toch alleen voor mannen?

Er zijn verschillende redenen. Eén is de sympathie die de groene beweging heeft voor radikale christenen. Ik ben bang dat sommige feministen dat uitleggen als bijval voor een overleefde patriarchale mentaliteit. Maar: toen Jezus zijn wederopstanding kenbaar maakte deed hij dat, volgens het Lukas-evangelie, allereerst aan vrouwen. Aan de vrouwen die bij zijn graf aan het zoeken waren. Het is waar, Jezus was een man, maar — moet daaraan toegevoegd worden — zijn persoon kwam aardig in de buurt van het androgyne ideaaltype.

Een tweede reden voor de aarzelingen van de vrouwenbeweging is wellicht de beeldentaal van de groenen. 'Ontwaakt verworpen Moeder Aarde' — dat bezorgt sommige feministen rillingen over mystificerende mannen die zich boven Moeder Aarde ongetwijfeld Vader Hemel voorstellen, klaar om haar wakker te kussen en God weet wat voor vunzigheid nog meer. Ik denk dat dit meevalt. De aarde is in de oudheid altijd al geassocieerd met vrouwelijke godinnen (Gaja, Diana, Ceres, Demeter) vanwege de voedende rol die zij nu eenmaal speelt. Dat wil nog niet zeggen dat daarom het universum in een vrouwelijke of een mannelijke helft opgedeeld werd of wordt.

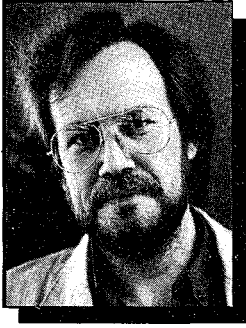
Ik zou het buitengewoon jammer en onnodig vinden als er een afstand zou bestaan tussen de groene beweging en de feministische. Ze hebben dezelfde tegenstander: de allesvretende technokratie en het bijbehorende geloof in industriële vooruitgang. Hoe kunnen we de emancipatie van Moeder Aarde voor elkaar krijgen als we moeder de vrouw in de keuken vasthouden? De vrouwenbeweging en de groene beweging hebben elkaar nodig en horen bij elkaar. Een ekologische beweging die zich ervan bewust is dat de natuur niet gered kan worden zonder een volledig herstel van de vrouwelijke waarden en een vrouwenbeweging die weet dat bevrijding zonder ekologisch besef onmogelijk is: zo'n verbond zou pas radikale emancipatie kunnen opleveren.

Als ik nu, samenvattend, probeer te komen tot een antwoord op de vraag of het ekologisch denken de basis voor de PPR kan zijn, dan kan ik daarop alleen met 'ja' antwoorden als het woord ekologisch in de allerbreedste zin wordt opgevat; dus in de betekenis waarin ik het woord 'groen' gebruik. En dat woord heeft een geschaakte inhoud. Het betekent niet alleen ekologisch-en-dus-voor-een-andere-ekonomie, maar ook ekologisch-en-tegen-geweld en vooral ook ekologisch-emancipatorisch.

ROEL VAN DUIJN

P.S. Groene Politiek onder mijn redactie, onlangs verschenen bij De Horstink, bevat veel meer informatie over groene en radikale politiek.

* *Jaargang 1, nummer 4. Het Tijdschrift Voor Vrouwenstudies is een uitgave van de SUN in Nijmegen.*

Jaap de Jong is vice-voorzitter van de PPR.

Ekologie EEN ANDERE WERELD

Op het ideologische front is de overwinning op de hulptroepen nauwelijks van belang: op dat front moeten de meest prominente tegenstanders bestreden worden.

Antonio Gramsci

Ekologie als onderdeel van de biologie is te definiëren als een wetenschap die het patroon van relaties tussen levende organismen en het milieu omschrijft. Zodra ekologie buiten de beperking tot organismen als planten en dieren treedt en de speciale diersoort 'mens' in de beschouwingen betreft, is de kans groot dat zij buiten het kader gaat dat bij haar methode past. Dan is ekologie ideologisch geworden: onder de pretentie van 'objektieve' kennis van de natuur, worden normatieve voorschriften gegeven omtrent de inrichting van de samenleving, die vanwege vermeende objectiviteit buiten politieke discussies worden gehouden of deze lamleggen.

Een vooronderstelling in de ekologischeredenering is dat de mens een aparte diersoort is. Daarover zal blijvend meningsverschil bestaan. Natuurlijk is de mens een levend wezen waarvan het lichaam in wisselwerking met de omgeving natuurprocessen vertoont. Daarmee is een biologische benadering van de mens mogelijk. Maar die levert slechts zeer beperkte kennis over de mens op, over de mens als biologisch individu, maar niet als sociaal en denkend wezen. Biologische kennis over de mens gaat niet verder dan voorzover de mens losgemaakt is van specifiek menselijk functioneren in de maatschappij. Men ziet dan af van het feit dat menselijk gedrag bestaat uit zelfbewuste uitingen van een 'vrij' subjekt. Twee argumenten:

1. Het karakter van de menselijke arbeid. De mens verandert niet alleen de natuur, maar realiseert daarin ook een doel. Dat is een onderscheid ten opzichte van de dieren, die alleen instinktmatig de natuur veranderen. Alleen de mens kan vrij van onmiddellijke behoefte produceren en kan vrij staan tegenover het voortgebrachte product.

2. Het onderscheid tussen menselijke en dierlijke techniek. Alleen de mens geeft zelfstandigheid aan een instrument, ziet het als een weergave van een tevoren bedacht concept. Een menselijk individu voltrekt niet alleen handelingen, maar het realiseert zichzelf in die handelingen.

De mens weet dat zijn bestaan als lichamenlijk wezen gebonden is aan natuurwetten (voortplanting, sterven). In zoverre is het menselijk bestaan van buitenaf bepaald. De mens heeft echter de mogelijkheid om aan die bepaaldheid verschillende vormen te geven. Menselijke vrijheid is dus niet: los of buiten de natuur staan, maar weten dat men lichamenlijk aan de natuur gebonden is, weet hebben van de eigen eindigheid en daarmee omgaan. De mens reageert niet alleen op omstandigheden, maar

heeft daar ook een antwoord op.

Als geestelijk wezen heeft de mens, als enige diersoort, een verhouding tot zichzelf. Die krijgt gestalte in maatschappelijke organisatievormen: de mens maakt zijn eigen geschiedenis. De natuur heeft geen geschiedenis, maar vertoont eindeloos een patroon van aanpassing aan veranderde omstandigheden.

Ontoelaatbare toepassingen

Aan de hand van vier voorbeelden zal ik toelichten op welke wijze de grenzen van het ekologisch kader ontoelaatbaar overschreden worden.

A. Verklaringen van gebeurtenissen in de sociale sfeer worden ontleend aan verklaringen van verschijnselen in de levenloze natuur. Daarbij wordt de samenleving gezien als een systeem waarvan de structuur *causaal* te beschrijven is.

De opbouw van de samenleving uit gezinnen wordt vergeleken met de opbouw van een molekuul uit atomen. Elk atoom is opgebouwd uit protonen, neutronen en elektronen, waarvan aantallen per soort atoom verschillen. Maar steeds is er een begrenzing naar boven. Een verdere ontwikkeling tot grotere gehelen is daarna alleen mogelijk door samengaan van atomen tot molekulen.

Omdat er geen redenen zouden zijn om aan te nemen dat sociale relaties anders georganiseerd zouden zijn dan een systeem van levenloze materie, wordt gekonkludeerd dat de familie, die duidelijk het eerste nivo van menselijke organisatie vertegenwoordigt, de universele basisvorm is van alle menselijke samenlevingen.

Het aantal leden per gezin is aan een maximum gebonden, daarna moeten families zich tot grotere groepen organiseren. Maar net als bij molekulen, moeten deze groepen weer niet te groot worden, omdat de onderlinge band dan verzwakt en er desintegratie optreedt van de structuur van de groep/molekuul. Als symptoom van die desintegratie geldt dan de grote omvang van de misdaad en het grote aantal buitenechtelijke geboorten in steden.

In die gedachtengang wordt er volledig aan voorbijgegaan dat mensen zich, wanneer zij relaties aangaan, kunnen laten leiden door hun wil, hun normen en hun fantasieën; die worden beperkt door machtsverhoudingen en socialisatiepatronen. De mens luistert niet als vanzelf naar natuurwetten. Het gevaar van dit soort redeneringen is overduidelijk. Het gezin is weer de hoeksteen van de samenleving, het is de natuurlijke vorm, alle andere relatievormen zijn tegennatuurlijk.

In deze ideologie zitten grote gevaren, met name voor die groepen waarvoor het gezin zo onderdrukkend is. Vrouwen, flikkers en potten en jongeren.

Opvallend is verder dat zulke redeneringen altijd beginnen bij de plooibare levenloze materie. Zou men de meest natuurlijke samenlevingsvorm willen afleiden van dierlijk leven, dan moest men kiezen uit net zo'n grote variëteit als in het menselijk leven: herten en kippen, permanente paarvorming of per worp, de spin die het mannetje opeet na de paring. Men kan best vergelijkingen maken met menselijk gedrag, of een vorm aantrekkelijk vinden, maar menselijk gedrag is er niet mee te verklaren.

B. In de ecologie worden vaak *teleologische* verklaringen gebruikt, dat wil zeggen dat elk verschijnsel een doel heeft. Die doelen nu worden als natuurlijk of wenselijk voorgesteld.

Zo wordt het functioneren van systemen van organismen verklaard vanuit een gerichtheid op het handhaven van een bepaalde stabiele evenwichtstoestand. Aangezien men de samenleving ook als een ecosysteem beschouwt, komt men tot de konklusie dat de samenleving zo ingericht moet zijn dat ze stabiel is. De wet 'nature knows best' komt erop neer dat door een proces van toevallige genetische mutaties en natuurlijke selectie er stabiele ecosystemen zijn ontstaan. Elke verandering van

buitenaf is een verstoring. Daarom moet de mens de bestaande ecosystemen ongemoeid laten. (Men moet eens bedenken welke afschuwelijke maatschappelijke systemen gerechtvaardigd kunnen worden met een beroep op natuurlijke selectie.) Hierbij wordt het functionele doel uit de verklaring verwisseld met het normatieve doel dat de menselijke samenleving zich kan stellen. Menselijk ingrijpen in de natuur is in feite een verandering van een ecosysteem, maar wordt gezien als verstoring van een impliciet tot norm verheven 'ekologisch gezond' (= door mensen aan het lot overgelaten) ecosysteem. Een systeem dat ekologisch gezien het beste is, kan echter maatschappelijk ongewenst zijn. Het gevaar van deze opvatting is bijvoorbeeld dat men het produceren van voldoende voedsel niet als maatschappelijk doel wil laten prevaleren boven het ongestoord laten van een bepaald gedeelte van het milieu. Men kan van de ecologie leren op een min of meer verstandige wijze voedsel te produceren. Daar ligt het belang van de ecologie, dat echter versluierd wordt wanneer bepaalde eigenschappen van ecosystemen tot maatschappelijke doelen worden verheven. Zo'n eigenschap kan wel tot norm worden verheven, maar dan als maatschappelijke keuze.

C. In de volgende misvatting wordt gemeend dat de natuur zoals die in zichzelf is, door de ecologie volledig gekend kan worden. Dan verwacht men echter de levende natuur met het systeem waarin het beschreven wordt. Dus wordt het objekt — de natuur — hier genomen als slechts datgene wat men vanuit een bepaald gezichtspunt — de ecologie — kan kennen. Dan gaat men dus de natuur in zijn geheel zien als een groot ecosysteem, een zelfregulerend systeem en niets anders dan dat. De natuur is echter geen zelfregulerend systeem, maar hooguit is het zo dat delen van de natuur onder het gezichtspunt van de ecologie als zelfregulerende systemen verschijnen. In het standpunt dat de natuur in zich naar bepaalde door de ecologie volledig kenbare doelen streeft, is het gevaar groot dat zulke doelen tot 'natuurlijke' normen worden verheven. Ook hier worden dan veranderingen in ecosystemen weer als tegennatuurlijk afgewezen. Elke verandering in de natuur is een verpesting van de natuur. Het beschermen of zelfs herstellen van een ecosysteem is echter allesbehalve een natuurlijke zaak. Men vervalt hier in de fout dat men de norm dat iets dat er van nature is ook goed is, fundeert in het feit dat het er van nature is. En dat is een vorm van *tautologie*. Nogmaals: normen kunnen alleen maatschappelijk bepaald worden en zijn nooit van nature gegeven.

D. Vaak hoort men de volgende redenering: omdat de mens zich niet houdt aan de wetten van de levende natuur, veroorzaakt hij grote rampen en daarmee wellicht zelfs zijn eigen ondergang. Dat moet de mens dus niet doen.

Menselijke activiteiten moeten dus in overeenstemming worden gebracht met de eisen die ecosystemen stellen, met ecologische wetten. Het merkwaardige in de redenering is de veronderstelling dat de mens zich aan natuurwetten kan onttrekken. Dat is onmogelijk. Natuurwetten zijn er, en dan gelden ze, of ze zijn er niet, en dan kunnen wij er ons ook niet aan onttrekken. Gelden natuurwetten, en kan de mens zich er toch aan onttrekken, dan moet hij bovennatuurlijk zijn. In alle gevallen hoeven we ons niet zoveel zorgen te maken over onze toekomst. De paradox van de redenering is dat als ecologische wetten altijd zouden gelden voor de mens, de mens zich nu zou moeten gaan onttrekken aan die ecologische wetten om eigen ondergang te voorkomen.

De mens zal de mogelijk dreigende ondergang moeten gaan bestuderen, waarbij ecologie als wetenschap bruikbaar is. Hij zal op grond van deze kennis zodanig anders moeten gaan handelen dat zijn voortbestaan minder gevaar loopt. Dat de mens, juist

op grond van kennis van ecologische wetten, anders kan handelen en zijn milieu bewust kan beïnvloeden, onderscheidt hem van een dier.

Alleen de mens kan het natuurlijk voortbestaan bedreigen, en alleen de mens kan zich daarvan bewust worden. Alleen de mens kan daarvoor een wetenschap — ecologie — ontwikkelen en alleen de mens kan zijn gedrag zo veranderen dat het voortbestaan gered wordt.

Konklusie

De menselijke samenleving, de menselijke geschiedenis, kan niet begrepen worden als onderdeel van de ontwikkeling van de natuur volgens de wetten van de ecologie. Ecologie kan niet de manier zijn om vragen te beantwoorden ten aanzien van de inrichting van de samenleving, de vraag naar goed en kwaad, de vraag naar wat we willen. Die vragen zijn niet langs objectieve weg te beantwoorden. Het politieke karakter van die vragen wordt verdoezeld. Het ecologisch gezichtspunt wordt als absoluut genomen, waardoor eraan voorbijgegaan wordt dat wezenlijk tot de mens behoort dat hij zich bewust tot zichzelf en zijn omgeving kan verhouden. Dat hij als vrij en verantwoordelijk wezen aan die verhouding gestalte kan geven, met alle strijd die daaraan gepaard gaat. Elke poging om uit de ecologie politieke richtlijnen af te leiden is dus ideologisch, met een onterecht beroep op objectiviteit.

Het normatief karakter van ecologie is een groot probleem. Wat er namelijk gebeurt is dat steeds het natuurlijke als ideaal wordt geschetst. Maar wat dat 'natuurlijke' is, en hoe, en wie dat kan en mag bepalen, daarop wordt niet ingegaan. Feitelijk wordt zonder bewijsvoering gesteld dat de eigen voorkeuren het 'natuurlijke' vertegenwoordigen. Daarmee kan dus aan elke opvatting de schijn van het hogere, het objectieve, het onontkenbare, het werkelijk ware worden gegeven.

Politiek ligt het probleem in het feit dat veel ecologen beweren dat ecologie links noch rechts is. Dat geeft dus geen criteria waaraan mede-ecologen nog getoetst kunnen worden op de ouderwetse links-rechts-schaal. Daardoor wordt het voor de ecologische beweging zeer moeilijk haar leden op politieke voorkeuren te beoordelen. Alleen al daarom is het van belang dat ecologen naast hun visie op de natuur ook hun politieke keuzen duidelijk maken. Daarvoor zijn analyses en opvattingen over de menselijke maatschappij onmisbaar.

Het voordeel van het verhaal van Roel van Duijn is, dat hij dat eigenlijk ook wel erkent en hij voert een hogere vorm in, *het groene denken*, dat hij zelf dus ook als ideologie ziet. Kern ervan is echter nog steeds dat zogenaamde natuurwetten op de menselijke samenleving worden toegepast.

Ongerepte natuur

In het NRC Handelsblad van 26 november 1983 stond een stuk van een bekende kritische bioloog, Midas Dekker: 'En dan, wat is natuur nog in dit land?' Daarvan zal ik gebruik maken om aan te geven hoe cultureel bepaald het natuurbegrip is. Het heeft de volgende strekking.

Van de totale oppervlakte in Nederland is 10% bebouwde kom, en 10% natuur. De natuurgebieden zijn versnipperd, maar gemakkelijk te vinden. Er staat meestal een bordje bij dat het natuur is, behalve voor honden. Staan er om de tien meter paaltjes met een geel, rood of blauw geverfde kop, dan weet je zeker dat het natuur is. Ook een hoge dichtheid van pannekoekhuizen is een betrouwbare aanwijzing van natuur. De normale burger, in zijn auto van de stad op weg naar de natuur, neemt niets waar van de 80% die er tussen ligt.

Aan de landbouw wordt in toenemende mate de eis gesteld dat zij het behoud van de natuur als eerste taak gaat zien, de produktie komt dan pas op het tweede plan.

Feitelijk wordt geprobeerd de werkelijkheid weer in overeenstemming te brengen met de 'Verkade-plaatjes' van vroeger. Het zou hetzelfde zijn als je de NS verplichte weer met stoomtreinen te gaan rijden, omdat die zo leuk van tsjoeketsjoeke doen. Echte natuur bestaat niet in Nederland. Het laatste stukje oerbos is al een eeuw geleden definitief gerooid. Wat zo liefdevol in reservaten wordt vertroeteld is grotendeels landbouwgrond. De grote stille heide heeft net zo veel met de natuur te maken als de sappige weilanden. De mooiste natuurgebieden zijn het resultaat van de grofste ontginningen. Zouden er al eeuwen natuurbeschermers bestaan, dan zou er nooit turf gewonnen zijn uit de unieke veengebieden. Dat is wel gebeurd, dus nu worden de Nieuwkoopse plassen, Botshol en de Friese meren zeer fanatiek verdeeld.

Het inpolderen van de Zuiderzee bracht natuurbeschermers tot razernij. Inmiddels koesteren ze in die nieuwe polders het meest waardevolle gebied van het land, de Oostvaardersplassen.

Natuurbehoud is een inwendige tegenspraak. In de natuur wordt niets behouden. Voordat de mens een voet op aarde had gezet waren er al honderd maal zo veel planten en dieren uitgestorven als er momenteel bestaan. Zij werden vervangen door nieuwe, andere en beter aangepaste modellen. Zo gezien is de natuur progressiever dan mensen die menen haar te beschermen. De natuur is dan dynamisch, altijd bezig.

Die wat cynische weergave rechtvaardigt dus niet het standpunt dat we ons geen zorgen moeten maken over de natuur, maar geeft wel aan dat enige relativering nodig is, en ook dat de kracht van de natuur om zich aan te passen niet ontkend mag worden. En tenslotte dat beschermen geen kleinere ingreep hoeft te zijn dan veel gebruik.

Wat blijkt is, dat echte natuur, of natuur op zichzelf niet bestaat. Wat wij natuur noemen is cultureel bepaald vanuit maatschappelijke behoeften. Van natuur wordt verlangd dat het heel anders is dan de dagelijkse omgeving, de stad, er moeten andere ervaringen opgedaan kunnen worden: rust in plaats van drukte, avontuur in plaats van voorspelbaarheid. Voor de natuur-als-tegendeel-van-de-stad is een functionele verklaring te geven. Het speelt een belangrijke rol bij de reproductie van de arbeid. In het weekend moet er ontspannen worden. En dat kan alleen in een behoorlijk afwijkende sfeer. Dit natuurbegrip heeft een eigen ideologisch effect. Het belang van bepaalde groepen om van de natuur te genieten leidt tot een maatschappelijk ideaal waarbij het belang van andere groepen (bijvoorbeeld boeren) buiten de discussie wordt geplaatst.

Nu de natuur schaars is geworden, is tegelijkertijd te zien dat de stukjes recreatienatuur binnen het kapitalistisch systeem worden getrokken, en ten gelde worden gemaakt.

Natuur als produktiemiddel

De natuur als omgeving, als leverancier van noodzakelijke grondstoffen, is een primaire bestaansvoorwaarde voor de mens. Op het moment dat de mens gaat produceren om te consumeren verandert de verhouding van de mens tot de natuur.

Pas daarna wordt de natuur ook als natuur gedefinieerd. Pas nadat de verstedelijkte mens de natuur in haar oorspronkelijke gedaante buiten zijn dagelijks leven gesloten heeft, verliest de natuur haar vanzelfsprekendheid en kan dan pas bewust ervaren worden.

In principe vindt elke productie plaats door het samengaan van drie factoren: arbeid, kapitaal en grondstoffen. Die productie vindt plaats binnen de grenzen die de

natuur als omgeving stelt. Ook die begrenzingsen zijn historisch bepaald, ze hangen bijvoorbeeld af van de ontwikkeling van de techniek. Maar uiteindelijk zijn er eendigheidsgrenzen aan de natuurlijke bronnen, omdat ze niet reproduceerbaar zijn. In het normale, heersende produktiestelsel werden natuur en grondstoffen niet behandeld als kostenfaktor, maar uitgeput als gratis toegankelijke hulpmiddelen: gratis omdat ze niet gereproduceerd hoefden te worden.

In het dominante economisch denken zijn er maar twee produktiefactoren, en zijn er daarnaast alleen produktiekosten. Naast het besef dat de draagkracht van de natuurlijke omgeving ernstig aangetast wordt en dat daarmee rekening dient te worden gehouden, gaat het er vooral om dat natuur als produktiefaktor gewaardeerd gaat worden. Zonder het zo te noemen doet de PPR dat feitelijk door te pleiten voor lastenverschuiving, zoals dat ook gebeurt in het CE-scenario. Een analyse van de wijze waarop in ons kapitalistisch stelsel wordt omgegaan met leefomgeving en grondstoffen vormt het kader waarbinnen het belang van de natuur geplaast kan worden.

Vanuit de groene filosofie wordt ten onrechte gesteld dat we in een ekologische crisis zouden verkeren. De wijze waarop de natuur wordt aangewend heeft speciale crisisverschijnselen veroorzaakt; de natuur kan niet in een crisis verkeren. Het bijzondere van de huidige crisis is dat het economisch systeem niet alleen stuit op de eigen grenzen, maar ook tegen de grenzen van wat natuurlijk nog mogelijk is. André Gorz geeft in zijn 'ekologie en vrijheid' daarbij twee crises aan.

A. de overakkumulatiekrisis en

B. de reproductiekrisis.

Kort zal ik dat uitwerken om aan te geven dat het kapitalistisch stelsel is dat in een crisis verkeert.

De overakkumulatiekrisis

Groeien of sterven lijkt een wet van het kapitaal te zijn. De organische samenstelling van het kapitaal neemt toe, het produktieproces wordt dus kapitaalintensiever, heeft meer kapitaal nodig voor handhaving van hetzelfde produktievolume. Dan kan er overakkumulatie ontstaan, het kapitaal kan zich niet langer in normaal tempo reproduceren. Daarmee zal de winst gaan dalen. Er zijn twee methoden om dat tegen te gaan: of de hoeveelheid verkochte waren moet vergroot, of de prijs van de waren moet verhoogd. Die methoden vullen elkaar aan en hebben gezamenlijk tot gevolg dat produkten minder duurzaam gemaakt worden, dat mensen gedwongen worden steeds sneller produkten te vervangen en ze ondertussen verfijnder en ingewikkelder te maken. Dat is een vorm van overvloedkonsumptie: er is een steeds groeiende hoeveelheid produkten nodig voor een gelijkblijvend peil van behoeftenbevrediging.

De reproductiekrisis

In toenemende mate manifesteert zich dat niet-produceerbare waren schaars worden. Dat draagt op twee wijzen bij aan het dalen van de winstvoet:

A. Als lucht, aarde en water zeldzaam worden, kunnen ze niet in grotere hoeveelheden geproduceerd worden. De noodzaak van recycling hiervan krijgt economische betekenis. Wanneer we echter lucht en water moeten gaan behandelen als een produktiemiddel betekent dat, dat de organische samenstelling van het kapitaal extra toeneemt, terwijl daar geen stijging van warenproduktie aan gekoppeld kan worden. Dus hierdoor daalt de winstvoet.

B. Daarnaast raken de meest bereikbare en daarmee goedkoopst te exploiteren delfstoffen uitgeput, waarmee produktiekosten stijgen en ook hierdoor de winstvoet daalt.

De huidige crisis heeft een klassiek overakkumulatiekarakter, maar wordt extra gekompliseerd door de reproductiecrisis die uiteindelijk te wijten is aan het schaars worden van natuurlijke hulpbronnen. De enige werkelijke oplossing is niet te vinden in economische groei, maar in omkering van de kapitalistische logica van maximalisatie van behoeften naar het stimuleren van een lage behoefte die met zo beperkt mogelijk gebruik van grondstoffen, energie en arbeid bevredigd kan worden en zo min mogelijk overlast veroorzaakt.

Overigens, juist door deze crisis kon het ekologisch bewustzijn ontstaan. Ook de aanhang voor ekologische opvattingen is uiteindelijk maatschappelijk bepaald.

In zo'n analyse, waarin geen woord ecologie voorkomt, zit ook geen denkbeeld dat vreemd is voor de PPR.

Hoogstens is ons verzet tegen economische groei teveel gebaseerd op het idee dat groei volgt uit louter politieke keuzen, terwijl het wezenlijk volgt uit de kapitalistische logica.

Duidelijker kan ik niet maken dat de ecologie de PPR weinig te bieden heeft.

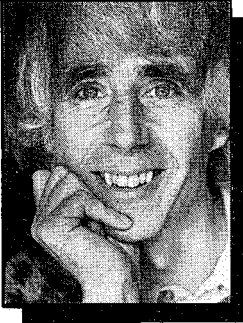
Een samenvattend antwoord is dus dat de ecologie als wetenschap nuttige kennis kan bieden over onze natuurlijke leefomgeving en niets meer dan dat.

JAAP DE JONG

Noot:

De artikelen van Roel van Duijn en Jaap de Jong zijn bewerkingen van inleidingen die zij gehouden hebben op een studiedag over ecologie. Roel bewerkte zijn inleiding zelf, die van Jaap werd bewerkt door de redactie.

In het komende nummer zullen commentaren op deze twee verhalen opgenomen worden.

Bert Sweerts is leider van het S1-project, een samenwerkingsproject van het Nederlandse Huisartsen Instituut, De Nationale Kruisverenigingen en de Joint — een landelijke organisatie voor maatschappelijke dienstverlening.

Eerste-lijnsgezondheidszorg NOTA'S, WETTEN, GELD EN...PATIENTEN

In april 1982 verscheen de PPR-brochure: 'Wet voorzieningen gezondheidszorg, het belang voor de eerste lijn'. Op 13 oktober 1984 organiseert de Stichting Radikalen Vorming in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk en een projectgroep van de werkgroep gezondheidszorg van de PPR een studiedag over de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg en de eerste lijn. In onderstaand artikel geven we een overzicht van de stand van zaken op dit moment. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar de eerste-lijnszorg.

In het navolgende geven we eerst een overzicht hoever het staat met de invoering van de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg (WVG) en enige informatie over de recent bekend geworden Wet Gezondheidszorg En Maatschappelijke Dienstverlening (WGM).

In het tweede deel gaan we in op de achtergronden van het huidige overheidsbeleid en de belendende wetgeving.

In het derde deel vindt een globale toetsing plaats van de uitvoeringsbesluiten van de WVG aan de criteria uit de PPR-brochure.

Na jarenlange discussie en ettelijke gewijzigde ontwerpen werden in de zomer van 1982 twee wetten door het parlement aanvaard: de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg (WVG) en de Kaderwet Specifiek Welzijn (KSW). Ook de WVG is een kaderwet of raamwet, dat wil zeggen dat de wet via opeenvolgende algemene maatregelen van bestuur (amvb's) van toepassing wordt verklaard. De wet is dus wel aangenomen, maar wordt gefaseerd ingevoerd, hetzij integraal voor bepaalde delen van het land, hetzij sektoraal (= voor bepaalde voorzieningen) in het gehele land. De op basis van de WVG voorgeschreven plannen van de provinciale en gemeentelijke overheid zouden na een aantal jaren worden opgenomen in de plannen die op grond van de KSW moeten worden opgesteld.

In zijn brief van 19 december 1983 komt de staatssecretaris terug van zijn toezegging aan de Tweede Kamer om één invoeringsplan voor de WVG te maken. Hij verwijst daarbij naar de Beleidsnota Inzake Wetgeving Welzijn, Volksgezondheid En Cultuur (september 1983), waarin een Wet Gezondheidszorg En Maatschappelijke Dienstverlening wordt aangekondigd vanwege de wenselijkheid van een 'samenhangend instrumentarium voor de volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening', onder andere als gevolg waarvan wordt afgezien van invoering van de KSW en

de WVG zal worden omgevormd. Hij beperkt zich in zijn brief daarom tot de voortgang van de WVG op korte termijn, dat wil zeggen in 1984. Van belang is zijn belofte dat alles wat in dat kader wordt ondernomen, ook functioneel zal zijn onder het regime van de nieuwe wet.

Speerpunten voor de sektorale invoering zullen zijn de basisgezondheidszorg en de eerste-lijnsgezondheidszorg, dat wil zeggen vestigingsbeleid, planning en erkenning en de samenhang in deze sectoren. Integraal zal de WVG worden ingevoerd in de provincie Limburg, de regio Kennemerland en de subregio Eindhoven en omgeving.

De huidige situatie

Over het Ontwerp-besluit Vestiging en Praktijkomvang Huisartsen (juli 1983) heeft de Nationale Raad voor de Volksgezondheid (NRV) in mei 1984 een advies uitgebracht aan de staatssecretaris. Een vijftal andere Ontwerp-uitvoeringsbesluiten werden in februari 1984 in de Staatscourant gepubliceerd. Eén ervan brengt de voorzieningen behorend tot de basisgezondheidszorg en/of de eerste-lijnsgezondheidszorg onder de werkingssfeer van de WVG. Andere Ontwerp-besluiten behelzen bijvoorbeeld de gegevensverstrekking (welke gegevens dienen door welke voorzieningen, waartoe en aan wie, wanneer te worden verstrekt) en de richtlijnen voor de gebiedsindeling. Samen met het Ontwerp-besluit Gegevens Huisartsen zijn ze ter advisering aan de NRV toegezonden. Over de Ontwerp-richtlijnen voor de gebiedsindeling heeft de NRV inmiddels een advies uitgebracht.

Hoewel uiterlijk 1 juli 1984 in het vooruitzicht gesteld, is de verbazing groot als inderdaad nog in juli dit jaar het ontwerp van een Wet Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening verschijnt. Ofschoon de WGM de WVG inhoudelijk zal vervangen, is het wetsvoorstel gegoten in de vorm van een wijziging van de WVG. Het voorstel is voor advies aan de Raad van State gezonden en moet nog aan de Tweede Kamer ter behandeling worden aangeboden. Het zal dus nog maanden duren vooraleer dit voorstel eventueel kracht van wet krijgt. Toch is het verhelderend om een aantal van de voorgestelde wijzigingen kort de revue te laten passeren, omdat ze iets onthullen over de richting waarin nu gedacht wordt.

- Onder de reikwijdte van de WGM vallen ook het algemeen maatschappelijk werk, de gezinsverzorging en — in principe — de bejaardenorden.
- Provincies en gemeenten hoeven geen vier-jaren-plannen meer te maken (art. 10a en 11 nieuw). Ze moeten nu voortdurend een vastgesteld plan hebben dat inhoudelijk voldoet aan de door de centrale overheid opgestelde richtlijnen en dat, wat de kosten betreft, blijft binnen het door de centrale overheid voor elke provincie en gemeente afzonderlijk vastgestelde financiële kader (art. 10 nieuw).
- Het jaarlijkse 'Financieel overzicht gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (FOGM) krijgt een wettelijke basis (art. 8a nieuw).
- Rijksbegrotingsgelden worden in de vorm van één ongedeelde doeluitkering ter beschikking gesteld van die overheid tot wier bemoeienis de onderscheiden voorzieningen gaan behoren. Er is niet gekozen voor overheveling van rijksbegrotingsgelden naar provincie- of gemeentefonds (art. 61a nieuw).
- Talrijk zijn de gevolgen van decentralisering en deregulering. Enkele voorbeelden:
 - bij de voorbereiding en wijziging van een plan worden provincies en gemeenten wel gehouden aan openbaarheid, inspraak, overleg, verantwoording en beroepsmogelijkheden, maar in de vormgeving daarvan laat de wet ze vrij (art. 2a nieuw komt in de plaats van artt. 15, 16, 24 en 25; vgl. ook de artt. 14 en 23 oud en nieuw);
 - goedkeuring van het plan door de naasthogere overheid vervalt, tenzij... (art. 19 nieuw);

- de mogelijkheid voor burgers om commentaar te leveren op ontwerp-ambv's (art. 2.2 oud) vervalt;
- de passages over de rechten van de gebruikers van voorzieningen (art. 6.2 oud) en over het democratisch functioneren van instellingen (art. 6.3 oud) vervallen. Omdat die geregeld zullen worden in wetten terzake van het patiëntenrecht en terzake van het democratisch en doelmatig functioneren van instellingen.
- Art. 90b (nieuw) opent de mogelijkheid om het Besluit Proefgemeenten en de Financieringsregeling Welzijnsovereenkomst vier grote steden van kracht te laten zijn tot 1990, terwijl aan de bijzondere positie van de vier grote steden ook door art. 1.2 (nieuw) kan worden tegemoetgekomen.
- Nieuw is een hoofdstuk XIIIa over het gebruik van voorzieningen. Het bevat artikelen over de indikatiestelling en de eigen bijdrage, beide bij ambv vast te stellen.

Terwijl dus pas een heel bescheiden begin is gemaakt met invoering van de WVG, ligt er al weer een nieuw wetsontwerp dat de WVG grondig herziet. Maar er is meer aan de hand. Overheersend daarbij is het streven van de regering om de kollektieve autonome stijging van de kosten van de gezondheidszorg een halt toe te roepen. Maar WVG en WGM raken ook aan andere wetgeving. In het nu volgende deel van dit artikel zullen we daarom kort stilstaan bij allereerst het overheidsbeleid (volksgezondheidsbeleid bij beperkte middelen, grenzen van de zorg) en vervolgens de andere wetgeving (het democratisch functioneren van instellingen, het patiëntenbeleid, de Wet Gemeenschappelijke Regelingen).

Beperkte middelen

De nota Volksgezondheid Bij Beperkte Middelen verschijnt in september 1983. Hij was de Tweede Kamer toegezegd bij de behandeling van de begroting voor 1982, maar werd in april 1983 nog opgehouden 'gelet op (het bespreken) van de ombuigingsvoorstellen op het gehele sociaal-ekonomische terrein voor de jaren 1984-1986'. Centrale inhoudelijke beleidsdoelstelling in deze nota is — positief geformuleerd — het bevorderen van de zelfstandigheid van de burger en — negatief geformuleerd — het voorkomen van nodeloze afhankelijkheid van de patiënt. In veertig pagina's wordt dat uitgewerkt. Gezondheidsbevordering, nadruk op zelf- en mantelzorg, versterking van de eerste-lijnsgezondheidszorg en de ambulante geestelijke gezondheidszorg, terughoudendheid ten aanzien van de gespecialiseerde somatische zorg en terugdringing van de residentiële zorg.

De centrale financiële beleidsdoelstelling van de nota laat zich als volgt formuleren: de kostenstijging van de gezondheidszorg moet in 1986 tot staan zijn gebracht. De daartoe benodigde ombuigingen denkt de staatssecretaris te kunnen bewerkstelligen door de budgettering van ziekenhuizen, vermindering van het aantal ziekenhuisbedden, een vestigingsbeleid voor beroepsbeoefenaren en het herzien van het stelsel van ziektekostenverzekeringen.

Sporen de inhoudelijke en de financiële doelstelling met elkaar? Wat als ze op korte termijn niet met elkaar te verzoenen zijn? Gegeven de harde noodzaak de door het Kabinet aan de staatssecretaris opgelegde bezuinigingen te realiseren moeten we vrezen dat de op zich aantrekkelijke beleidsfilosofie het voertuig wordt om deze, maar misschien eerder nog andere, bezuinigingen op een nette manier te verkopen.

Het benadrukken van zelf- en mantelzorg bijvoorbeeld gaat tegen de maatschappelijke trend in. De sociale verbanden die daarvoor nodig zijn, zijn in grote delen van ons land in ontbinding. En mochten zelf- en mantelzorg een eigentijds revival tegemoet gaan, dan zullen besparingen ten gevolge daarvan eerst op lange termijn merkbaar worden. Tenzij zelf- en mantelzorg worden afgedwongen, bijvoorbeeld door de professionele hulpverlening onbereikbaar te maken.

Een ander voorbeeld. Versterking van de eerste-lijnsgezondheidszorg is al jarenlang een stokpaardje van het beleid. Maar is het meer dan lippendienst die hieraan bewezen wordt? Op basis van gegevens uit het Financieel Overzicht Gezondheidszorg sinds 1977 heeft L. van der Maesen aangetoond, dat het niet is gelukt de intramurale zorg ten gunste van de extramurale zorg en met name de eerste-lijnsgezondheidszorg terug te dringen. Het percentage van de kosten van de eerste-lijnsgezondheidszorg ten opzichte van de totale kosten van de gezondheidszorg was in 1977 én nog in 1982 9,5. Dat van de intramurale gezondheidszorg was 65,5 resp. 65,6! Versterking van de eerste-lijnsgezondheidszorg is alleen gerealiseerd, doordat de totale gezondheidszorg haar aandeel in de nationale bestedingen tussen 1977 en 1982 met 1% vergrootte.

Tenslotte: de stelselwijziging van de ziektekosten. De staatssecretaris speelt met de gedachte aan de zogenaamde drietrapsraket: een volksverzekering met een dekking van een beperkt aantal risico's, een verplichte verzekering voor de dekking van een aantal andere risico's, terwijl mensen zich tegen de nog resterende risico's vrijwillig kunnen verzekeren. Hamvraag is natuurlijk welke risico's door welke verzekering gedekt gaan worden. In april 1983 heeft de staatssecretaris daarover advies gevraagd aan de Ziekenfondsraad, de SER en de NRV. Noch van de Ziekenfondsraad noch van de NRV krijgt de staatssecretaris onverdeelde steun voor zijn plannen. In de gedachten van de staatssecretaris zal de beoogde stelselwijziging per saldo leiden tot een verschuiving van lasten: een vermindering van het kollektief gefinancierde deel en een verhoging van het privaat gefinancierde deel. En dus tot vermindering van de solidariteit. Je kunt dat bevordering van de zelfstandigheid van de burger noemen. Maar in gewoon Nederlands heet dat: 'iedereen voor z'n eige'.

Grenzen

In januari 1984 heeft de staatssecretaris de NRV verzocht hem te adviseren over de aard van de begrenzingen die voor de gezondheidszorg wenselijk zijn en over de mogelijkheden om deze grenzen aan te brengen. Hij onderscheidt vijf soorten grenzen van de gezondheidszorg:

1. De grens tussen wat nog wel en wat niet meer gezondheidszorg kan worden genoemd (afbakeningen ten opzichte van andere sectoren, eigen activiteiten van mensen, alternatieve benadering).
2. De grens tussen wat ethisch nog wel en wat niet meer toelaatbaar moet worden geacht (onder andere bovengrens en ondergrens, inwilliging van de ene wens die ten koste gaat van de andere).
3. De grens tussen effectieve en niet (meer) effectieve zorg (zoals het vraagstuk van de afnemende meeropbrengst, verhouding maatschappelijk nut en kosten).
4. De grens tussen financierbare en niet meer financierbare zorg.
5. De grens van de grondwettelijke plicht van de overheid tot bevordering van de gezondheid ingevolge art. 22 van de Grondwet.

De staatssecretaris heeft haast. Hij hoopt dat het niet nodig is voor de NRV om de problematiek uitvoerig van alle kanten te bekijken (lees: dat hij tot in lengte van jaren op een advies kan wachten) om toch met suggesties voor oplossingen te komen.

Democratisch functioneren

Voorgeschiedenis:

- 1974: instelling commissie van advies inzake het democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen (Commissie Van der Burg);
- 1980: definitief regeringsstandpunt over aanbevelingen commissie;
- februari 1984: concept-voorstel van Wet op het democratisch functioneren van

instellingen, uitgebracht door de stuurgroep democratisch en doelmatig functioneren van gesubsidieerde instellingen (stuurgroep Van Dijk).

Het wetsvoorstel omvat hoofdstukken over cliëntenraden, bestuurssamenstelling, klachtenbehandeling en openbaarheid. Het is — alweer — een raamwet: feitelijke invoering kan nog jaren op zich laten wachten. De wet kan van toepassing worden verklaard op onder meer: multidisciplinaire samenwerkingsverbanden voor eerste-lijns-(gezondheids)zorg, kruisorganisaties, instellingen voor algemeen maatschappelijk werk, gezinsverzorging, gezinshulp en bejaardenhulp, bejaardenoorden, alles bijeen meer dan zestig soorten instellingen.

Enkele punten van kritiek, ontleend aan A. Bos in Sociaal Bestel 1984/10, pp. 200-202:

- het beginsel uit het regeringsstandpunt dat alle categorieën van betrokkenen (cliënten, personeel, vrijwilligers en andere betrokkenen) op evenwichtige wijze aan het besturen kunnen deelnemen, van 'meeweten tot meebesluiten', komt wat mager naar boven;
- de adviserende kracht van de cliëntenraad blijkt voorlopig een voorwaardelijke, fakultatieve en vage betekenis te hebben;
- er wordt volstaan met de veronderstelling dat democratisering de doelmatigheid zal bevorderen. Het doelmatig functioneren krijgt niet aparte aandacht.

Patiëntenbeleid

Voorgeschiedenis:

- 1981: nota patiëntenbeleid;
- 1983: vervolgnota patiëntenbeleid. Deze bevat beleidsvoornemens ten aanzien van de participatie van patiënten, patiëntenvoorlichting, patiëntenorganisaties, patiëntenrechten en experimenten met mensen. Het beleid zal vooral stimulerend en voorwaardenscheppend zijn.

De wettelijke vormgeving van de patiëntenparticipatie zal gestalte krijgen in de Wet op het democratisch functioneren van instellingen. Ten aanzien van de fundamentele rechten van de patiënt zal een aantal dwingende bepalingen in een wettelijke regeling worden opgenomen. Genoemd worden de (juridische) relatie tussen patiënt en arts en, daaruit voortvloeiend, het recht om niet zonder toestemming te worden onderzocht of behandeld, het recht op informatie over diagnose, voorgenomen behandeling, risico en prognose, het recht op bescherming van de privacy van de patiënt, het recht van inzage in medische gegevens en het recht op behandeling van klachten. Voor wat betreft dit laatste zal worden aangesloten bij de activiteiten van de stuurgroep Van Dijk.

De voornemens met betrekking tot de patiëntenrechten liggen duidelijk in het verlengde van de vijf deeladviezen die de Centrale Raad voor de Volksgezondheid (kommissie Leenen) tussen 1978 en 1982 heeft uitgebracht. Met instemming citeer ik P. van Ginneken (TGR sept./okt. 1983, p. 255): 'Zolang deze (wets)ontwerpen er niet zijn, is het patiëntenrecht nog hoofdzakelijk wensenrecht: met een beroep op algemene rechtsbeginselen denken goedbedoelende, juridische auteurs de patiënt allerlei rechten toe, die hij in de praktijk helaas maar zeer gedeeltelijk tot gelding kan brengen.'

Wet Gemeenschappelijke Regelingen

Voor de toedeling van voorzieningen aan de bemoeienis van de overheden is de gebiedsindeling van belang zoals deze op basis van de WGR — en vooruitlopend daarop op basis van de WVG — tot stand komt.

Het ontwerp van wijziging van de WGR is voor het zomerreces aan de Tweede Kamer aangeboden.

In het laatste deel van dit artikel willen we de uitvoeringsbesluiten van de WVG toetsen aan de criteria die in hoofdstuk 2 van de PPR-brochure 'Wet voorzieningen gezondheidszorg, het belang voor de eerste lijn' zijn opgenomen. Het begrip uitvoeringsbesluiten wordt hier ruim opgevat: er is in formele zin nog niet van uitvoeringsbesluiten sprake, doch slechts van concepten, adviezen, ontwerpen en nota's. De toetsing zal dan ook een globaal karakter dragen.

1. De regeling moet de kwaliteit van de zorg ten goede komen.

De WGM biedt de mogelijkheid om eerste-lijnsgezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening in samenhang te ontwikkelen. De bevoegdheden van de lokale overheid worden via de ongedeelde doeluitkering van het rijk en de mogelijkheid om op beperkte schaal te schuiven tussen verzekerings-gefinancierde en begrotings-gefinancierde voorzieningen, groter.

De NRV adviseert de 'regelgebieden' voor de vestiging van huisartsen te laten samenvallen met de nog vast te stellen subregio's die voor de eerste-lijnsgezondheidszorg zullen gaan gelden. In afwijking van het Ontwerp-besluit 'Vestiging en praktijkomvang huisartsen' bepleit de NRV een ondergrens van 30.000 in plaats van 50.000 inwoners. In dichtbevolkte gebieden een meervoud of veelvoud van 30.000 inwoners. Het besluit geeft de gemeente geen bevoegdheden tot het stellen van voorwaarden, bijvoorbeeld met betrekking tot samenwerking. Ook de nota 'Eerste-lijnszorg' stelt geen instrumenten in het vooruitzicht om de grootte van de werkgebieden in te dammen. De NRV adviseert een minimum praktijkomvang van 1250 personen (ontwerp: 800), tenzij de betreffende huisarts deel uitmaakt van een samenwerkingsverband, in welk geval een ondergrens van 400 personen wordt aanbevolen. Deeltijdbanen én samenwerking worden hierdoor bevorderd.

2. De inspraak van de gebruiker moet tot zijn recht komen.

In de WGM vervalt art. 6.3 uit de WVG met het oog op de Wet op het democratisch functioneren van instellingen. Die moet echter nog behandeld en vervolgens ingevoerd worden.

De artt. 14 en 23 van de WVG worden wel naar de letter maar niet naar de geest in de WGM veranderd.

Art. 56 WVG blijft gehandhaafd.

De rechten van de afzonderlijke gebruiker, neergelegd in de artt. 6.2 en 7 van de WVG, worden in de WGM geschrapt met het oog op een, nog tot stand te brengen, wettelijke regeling van de patiëntenrechten.

3. De inspraak van de werkers moet tot zijn recht komen.

Mutatis mutandis is van toepassing hetgeen onder 2 is opgemerkt ten aanzien van de artt. 6.3, 14, 23 en 56 van de WVG.

4. De regeling moet de zorg beter toegankelijk en beter bereikbaar maken.

De NRV constateert dat de praktijkomvang van een huisarts niet exakt is te bepalen, omdat partikuliere patiënten (30% van het totaal) niet verplicht zijn zich op naam bij een huisarts te laten inschrijven. Een volksverzekering (waarin huisartsenhulp is opgenomen) zou aan deze onduidelijkheid en de halfslachtige oplossingen die nu worden voorgesteld, op slag een einde maken.

5. In de regeling dient tot uitdrukking te komen dat voor kwetsbare groepen extra zorg, dat wil zeggen extra personele middelen, beschikbaar is.

B en W van een gemeente kunnen, wanneer 'de samenstelling van de bevolking daartoe noopt', het aantal hoventallige huisartsenpraktijken laten bestaan volgens art.

14 van het Ontwerp-besluit. Tegen de achtergrond van ons criterium is dit echter het gevolg van een toeval (bestaande situatie) eerder dan van bewust beleid.

6. De regeling dient de eerste lijn als spil van het gezondheidszorgsysteem te versterken.

Er zijn mogelijkheden, omdat de WVG de eerste-lijnsgezondheidszorg — en in het verlengde daarvan de WGM de eerste-lijnszorg — als eerste onder de werkingssfeer van de wet wil brengen.

De nota Eerste-lijnszorg wil de praktijkomvang van huisartsen, fysiotherapeuten en wijkverpleegkundigen verder terugbrengen. Diezelfde nota heeft echter verzuimd multidisciplinaire samenwerking ook structureel te vergemakkelijken.

7. Er dient aandacht besteed te worden aan de regulering van de instroom van beroepsbeoefenaren.

In maart is de eerste nota Beroepskrachtenplanning Gezondheidszorg verschenen. Het is een verkennende nota waarin de factoren worden geschetst welke van invloed zijn op de vraag naar en het aanbod van werkers. Er worden aangrijppunten voor het beleid genoemd ten aanzien van de vraag naar en het aanbod van voorzieningen.

8. De regeling moet een bijdrage leveren tot het beheersen van de kosten van de gezondheidszorg.

Twee zaken roepen we hier in herinnering:

- de kosten van de eerste-lijnsgezondheidszorg en de intramurale gezondheidszorg bedroegen in 1982 9,5% en 65,6% van de totale kosten van de gezondheidszorg;
- het Nederlands Huisartsen Instituut heeft berekend dat de in aantal geringe multidisciplinaire samenwerkingsverbanden in 1977, na aftrek van de extra financiële tegemoetkoming, per saldo zo'n 14 miljoen op jaarbasis hebben bespaard door minder en gericht verwijzen naar de tweede lijn.

Versterking, ook financieel, van de eerste-lijns (gezondheids)zorg levert een bijdrage aan het beheersen van de kosten van de gezondheidszorg!

BERT SWEERTS

STUDIEDAG WET VOORZIENINGEN GEZONDHEIDSZORG

De Stichting Radikalen Vorming organiseert in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk en een projectgroep van de werkgroep gezondheidszorg van de PPR, een studiedag over de

WET VOORZIENINGEN GEZONDHEIDSZORG EN DE EERSTE LIJN

Deze dag is primair bedoeld voor PPR-raadsleden en hun medewerkers.

De dag wordt gehouden op *zaterdag 13 oktober 1984* in het CSB-gebouw, Kromme Nieuwe Gracht 39 te Utrecht.

PROGRAMMA:

- 10.30 - 11.30 u.: algemene inleiding over de totstandkoming, inhoud en (gedeeltelijke) invoering van de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg. Informatie over de op handen zijnde Wet op de Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening, door:
Bert Sweerts, projectleider van het Samenwerkingsproject Eerste Lijn, PPR-lid.
- 11.30 - 11.45 Koffiepauze
- 11.45 - 13.00 deelname aan een werkgroep
- 13.00 - 13.30 pauze (zelf eten meenemen)
- 13.30 - 15.00 deelname aan een (andere) werkgroep

Als werkgroepinleiders zullen optreden de PPR-leden:

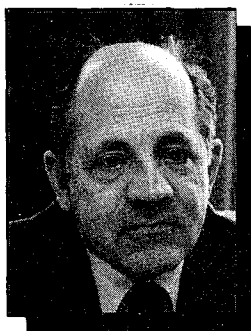
- over WVG EN GEMEENTEPOLITIEK
Gert Both, jurist en medewerker van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, afd. sociaal-geografisch en bestuurskundig onderzoek, PPR-raads-lid te Voorschoten
- over WVG EN HET BELEID T.A.V. PATIENTEN-/KONSUMENTEN-PARTICIPATIE
Hans van der Wilk, koördinator van het Landelijk Patiënten-/konsumenten Platform, voormalig PPR-wethouder te Schiedam
- over WVG EN ERVARINGEN VAN EEN PATIENTENVERENIGING
Chris Bruins, arts en beleidsmedewerker van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid

De deelnemers zullen in de gelegenheid zijn deel te nemen aan twee verschillende werkgroepen. Ze worden nadrukkelijk uitgenodigd in deze werkgroepen eigen ervaringen in te brengen.

Aangeraden wordt kennis te nemen van het artikel van *Bert Sweerts* in deze Radikale Notities.

OPGAVE dient te geschieden bij de SRV, Singel 277, 1012 WC Amsterdam, tel. 020-256046.

De deelnemers ontvangen eind september een syllabus met achtergrondinformatie. Deelname is gratis.

Henk Waltmans is burgemeester van Landsmeer.

De Burgermeester BENOEMD, GEKOZEN OF AFGESCHAFT?

Op 7 maart 1984 is het eerste rapport verschenen van de twee jaar geleden door Minister Van Thijn ingestelde Staatskommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming, naar haar voorzitter oud-premier mr. B.W. Biesheuvel, de Staatskommissie-Biesheuvel genoemd. Van deze politiek pluriform samengestelde kommissie maakte ook nu ex-PPR-lid Erik Jurgens deel uit.

In de werkzaamheden van deze Staatskommissie stonden drie thema's centraal:

- ◆ de kabinetsformatie;
- ◆ het referendum;
- ◆ de aanwijzing van de burgemeester en de Kommissaris van de Koningin.

Ik beperk me in deze beschouwing tot de aanwijzing van de burgemeester, welk onderwerp in de Staatskommissie werd voorbereid in een sub-kommissie van de volgende vier leden: Kortmann, De Menthon Bake, Ringeling en Vis.

Tot de taakopdracht behoorde het adviseren over mogelijke wijzigingen van de grondwettelijke bepalingen inzake de benoeming van de burgemeester. Daarover zijn sinds mensenheugenis de meningen verdeeld. Van Thijn had daarop de aandacht al gevestigd bij de installatie en erop gewezen dat tussen benoeming en verkiezing tal van varianten mogelijk zijn, iets dat niet tegen dovemansoren werd gezegd, zoals later zal blijken. Het zou niet de eerste keer zijn dat er uit een kommissie komt wat de samensteller erin stopt.

De staatskommissie heeft de vraag of genoemde wijzigingen wenselijk zijn ontkenkend beantwoord, zij het dat een deel van de kommissie wel een zekere aanpassing van de geldende aanwijzingsregeling wenselijk acht.

De voorstanders van verkiezing zullen zonder twijfel oordelen dat dit teleurstellende antwoord de democratische vooruitgang verder vertraagt en opmerkelijk goed past binnen de opvattingen van de leidende kringen in de westelijke wereld die immers meer van benoemen dan van verkiezen houden.

Zoals gezegd heeft de Staatskommissie de konklusie getrokken dat er geen sterke argumenten zijn om de bestaande grondwettelijke regeling te wijzigen. Dit betekent niet dat ieder lid van de kommissie principieel met de gehele methode van aanwijzing instemt. Een deel van de kommissie meent dat er géén reden is voor wijziging van de bestaande benoemingsregeling en de inmiddels ontwikkelde inspraakregeling.

Een ander deel meent dat de huidige aanwijzingsregeling in een aantal opzichten aangepast dient te worden. Deze leden stellen voor dat de burgemeester alsnog benoemd blijft: in gemeenten onder de 50.000 inwoners op aanbeveling van de Kommissaris van de Koningin, de vertrouwenskommissie uit de gemeenteraad gehoord; in gemeenten boven de 50.000 inwoners en in provinciehoofdsteden via een vertrouwelijke aanbeveling van de raad, voorbereid door de vertrouwenskommissie. In de visie van laatsgenoemde leden dient de positie van de vertrouwenskommissie en het aanbevelingsrecht van de raad in de gemeentewet geregeld te worden. Dat laatste is een duidelijke verbetering.

Weinig gelukkig ben ik met het onderscheid dat wordt gemaakt tussen gemeenten met 50.000 inwoners of meer en provinciehoofdsteden enerzijds en gemeenten met minder dan 50.000 inwoners anderzijds. Wanneer men al kiest voor de benoeming door de Kroon dan kan men in ons gelede staatsbestel niet uitgerekend de Kommissaris van de Koningin buiten spel zetten. Voorts meen ik dat men de vertrouwelijkheid ook niet moet overdrijven, maar misschien spreek ik dan te zeer als oud-statenlid en oud-kamerlid die op alle mogelijke kieslijsten in het openbaar liet blijken belangstelling voor het lidmaatschap van het vertegenwoordigende orgaan te hebben.

Verplichtingen

Het is verleidelijk hier over de funktie van burgemeester uit te wijden. Toch zal ik dat niet doen. Ik moet er wel enige aandacht aanbesteden omdat ook in PPR-kring wel wordt gepleit voor afschaffing van het ambt van burgemeester en het onderbrengen van diens bevoegdheden, taken en werk bij de rechtstreeks gekozen leden van de raad die uit zijn midden een kollege van wethouders kiest dat belast is met de dagelijkse leiding van de gemeente en bovendien een voorzitter kiest van de plenaire vergadering (PPR-verkiezingsprogramma 1981). Dat houdt in dat één van de wethouders het kollege van wethouders zal voorzitten. Hij onderscheidt zich van de huidige burgemeester onder meer waar hij geen raadsvoorzitter is. Hij neemt ten dele zelfstandige bevoegdheden over die de burgemeester krachtens de gemeentewet heeft: de vertegenwoordiging van de gemeente in en buiten rechte; de uitvoering van besluiten van het kollege van wethouders. Maar de vraag rijst wel wie de bevoegdheid krijgt voor de uitvoering van raadsbesluiten, voor de handhaving van de openbare orde en veiligheid, de signalering aan Gedeputeerde Staten van raads- en kollegebesluiten die z.i. voor schorsing of vernietiging door de Kroon in aanmerking komen. En wie neemt de in de andere wetten vervatte verplichtingen en bevoegdheden (in totaal 371) van de burgemeester over? Hebben diegenen die zo gemakkelijk pleiten voor het afschaffen van het ambt van burgemeester voor deze feiten wel voldoende oog? Als ze erop doordenken komen ze van hun vertrekpunt (benoemen is niet democratisch) uit bij de door de raad gekozen burgemeester. Zij zullen beseffen dat wanneer het burgemeesterschap alleen in naam verandert in eerste wethouder, afschaffing van het ambt identiek is met de gekozen burgemeester.

Grondwet

Laten we ons verder beperken tot de aanwijzing. Deze kan, daar niemand het erfelijk burgemeesterschap in het geding brengt, via benoeming dan wel via verkiezing geschieden. Daarover is nogal wat te doen geweest de laatste jaren. De benoemings-eis ligt vast in de grondwet in artikel 7.8. 'De Kommissaris van de Koning en de burgemeester worden bij Koninklijk besluit benoemd.' Ook werd via een amendement-Faber — waarover later — in de grondwet vastgelegd dat de Kommissaris van de Koning en de burgemeester voorzitter zijn van de vergaderingen van provinciale staten onderscheidenlijk de gemeenteraad. De door de regering theoretisch genoemde mogelijkheid om het voorzitterschap van de raad los te maken van het burge-

meesterschap en op te dragen aan een gekozen funktionaris werd daarmee uitgesloten.

Daarmee lopen jarenlange pogingen o.a. van de PPR om tot een gekozen burgemeester te komen danwel tenminste de aanwijzing te dekonstitutionaliseren op niets uit. Er rest sindsdien de mogelijkheid de benoemingsprocedure te demokratiseren, maar ook daarover later.

Eerst wat opmerkingen over verkiezing versus benoeming. Diegene die de lokale invloed op de aanwijzing willen optimaliseren, spreken zich uit voor de verkiezing van de burgemeester (de *primus inter paris* van het kollege en de raad, derhalve een eerste wethouder) door de bevolking dan wel door de raad, al of niet uit de ingezetenen der gemeente, al of niet uit de raad.

De PPR zien we in de loop der jaren opschuiven naar het uiterste: in 1971 pleitte zij voor benoeming van de burgemeester op voordracht van de raad, in 1972 sprak zij zich met D'66 en PvdA in 'Keerpunt 1972' uit voor verkiezing van de burgemeester door de kiezers, terwijl ze in 1981 het burgemeesterschap maar helemaal afschaft.

Op officieel nivo ging de ontwikkeling ook verder. In september 1966 stelde de afdeling Grondwetszaken van het Ministerie van Binnenlandse Zaken een Proeve Van Een Nieuwe Grondwet op, waarin de regeling van de aanwijzing van de burgemeester wordt overgelaten aan de gewone wetgever: *dekonstitutionalisering* dus.

In het Eindrapport van de Staatskommissie van advies inzake de grondwet en de kieswet kwam een meerderheid en een minderheid aan het woord. Een grote meerderheid van 12 leden van de Staatskommissie is van oordeel dat het niet wenselijk is de oplossing van dit vraagstuk konstitutioneel vast te leggen, omdat deze zaak in beweging is en het daarom niet raadzaam lijkt op voorhand een keuze te doen. De wetgever moet de mogelijkheid hebben om tussen verschillende oplossingen te kiezen. Bijvoorbeeld zou de wetgever de benoemingsprocedure voor de kommissaris kunnen handhaven op grond van de overweging dat deze funktionaris niet alleen een provinciale taak heeft, doch ook een belangrijke rol vervult met betrekking tot het centrale bestuur. Ook moet de wetgever de mogelijkheid hebben niet voor alle gemeenten een identieke regeling ter zake te treffen. Men behoudt aldus de gelegenheid om, wanneer al de bestaande situatie wordt gewijzigd, naderhand korrekties aan te brengen op grond van de opgedane ervaring.

Een minderheid van de Staatskommissie hecht er grote waarde aan dat de grondwet de benoeming van de Kommissaris van de Koning en van de burgemeester bij Koninklijk Besluit uitdrukkelijk voorschrijft. Daartoe merkt deze minderheid op dat de bezwaren tegen de gekozen kommissaris en burgemeester, met name de daaraan verbonden konsekwentie van een versterkt toezicht op de lagere organen en een meer centralistisch bestuur, zo ernstig zijn dat een grondwettelijke waarborg ter handhaving van de kern der bestaande procedure gerechtvaardigd is (pp. 291-293).

Motie

De Raad van State noemt in zijn advies met betrekking tot het ontwerp voor de Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid het stelsel van Kroonbenoeming van de burgemeester onder de huidige omstandigheden waardevol, maar wil niet uitsluiten dat daarbij de inspraakmogelijkheid van de gemeenteraad in de wet wordt opgenomen.¹ Niettemin maakt de Raad van State geen bezwaar tegen dekonstitutionalisering.² De Kamermeerderheid laat zich echter niet overtuigen door de minister van binnenlandse zaken, prof. mr. W.F. de Gaay Fortman. Ze volgt de regering op dit punt niet. In een motie-Tilanus (CHU) wordt de regering op 28 januari 1975 uitgenodigd 'geen voorstellen bij de Staten-Generaal aanhangig te maken die ten doel hebben de bepalingen omtrent de methode van aanwijzing ... uit de grondwet te verwijderen.' En deze motie verkrijgt de steun van CHU, KVP, ARP (uitgezonderd Jan-

Nico Scholten), VVD, BP, GPV, SGP, RKPN en DS'70.

In de overwegingen van de motie geven de indieners te kennen van oordeel te zijn dat de manier van aanwijzing van de kommissarissen en van de burgemeesters, hetzij door benoeming, hetzij door verkiezing, van zodanig belang is voor het staatkundig bestel van Nederland, dat bepalingen hieromtrent in de grondwet noodzakelijk zijn en dat zodanige grondwettelijke bepalingen de noodzakelijke inspraak van provinciale staten en raden niet in de weg staan.

Behalve het in de motie genoemde argument (van zodanig belang etc.) worden door CHU, ARP en KVP nog als argument tegen 'ontgrondwettelijking' aangevoerd:

- de kans dat dekonstitutionalisering een eerste stap zou zijn in de richting van de gekozen burgemeester/kommissaris;
- het risico van wisselvalligheid; de wetgever zou kunnen besluiten tot verkiezing, maar na verschuiving van de meerderheid in het parlement, vervolgens weer tot benoeming.³

Het ligt voor de hand dat de regering zich daarbij dan maar neerlegt.⁴

Als op 11 augustus 1976 de grondwetsvoorstellen in eerste lezing worden ingediend bij de Tweede Kamer, behoort daartoe ook het wetsontwerp 13990, 'Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake provincies en gemeenten'. Daarin treffen we de bepaling 7.8. aan: 'De Kommissaris van de Koning en de burgemeester worden bij Koninklijk Besluit benoemd.' De PPR-fractie heeft het daar moeilijk mee, omdat zij vindt dat de grondwet alleen de hoofdlijnen moet vastleggen en niet teveel op details moet ingaan zoals bijvoorbeeld de aanwijzing van de burgemeester.⁵ In het voorjaar van 1979 vindt de discussie hierover in de Tweede Kamer plaats.

Namens de PPR-fractie verklaar ik op 27 februari: 'Eén grondwettelijke bloem is in de knop gebroken en nog voor de ochtend van haar bloei vergaan en wel de orchidee van de gekozen burgemeester. De regering stelde aanvankelijk voor de grondwet zo te wijzigen dat de keuze tussen "gekozen" of "benoemd" aan de wetgever zou worden overgelaten. Wij betreuren het dat de meerderheid van deze Kamer het niet heeft aangedurfd die beslissing in de toekomst over te laten aan de meerderheid van de Kamer. Het kabinet-Den Uyl dat de bevordering van een algehele grondwetsherziening als een voornaam onderdeel van zijn program beschouwde, stond achter de Staatskommissie-Cals-Donner die pleitte voor dekonstitutionalisering. Helaas, veranderingen gaan zo snel als de langzaamste wil. Ik wil hier duidelijk vastleggen dat dit niet de regering was. Het ligt niet aan haar maar aan Tilanus c.s. die vonden dit punt van zodanig belang voor het staatkundig bestel in Nederland te moeten achten dat bepalingen daaromtrent in de grondwet noodzakelijk zijn. Ik acht het niet vreemd dat juist de vertegenwoordiger van een partij die al tientallen jaren lang een volstrekte oververtegenwoordiging heeft op het gebied van deze benoemde hoogwaardigheidsbekleders deze motie indiende.'

S. Faber (CDA) strooit zout op de progressieve wonden door een amendement in te dienen dat in de grondwet zal vastleggen dat de kommissaris en de burgemeester ook als voorzitter optreden van provinciale staten onderscheidenlijk de gemeenteraad. Hij wil ook langs die weg de deur sluiten voor de gekozen burgemeester. Hij erkent dat het niet slechts gaat om een theoretische kwestie door de tegenstanders te verwijten de deur open te willen houden voor de gekozen kommissaris en burgemeester.⁶ Wel sluit hij, op 22 maart 1979 in de Tweede Kamer, wat aarzelend andere ontwikkelingen binnen het kader van de benoeming niet uit door te zeggen dat de CDA-fractie 'wellicht bereid is mee te werken aan een nadere regulering en demokratisering van de benoemingsprocedure van de burgemeester en de Kommissaris van de Koningin.'

Ik reageer namens de PPR-fractie bepaald verbolgen: 'Mijnheer de Voorzitter! Het

komt natuurlijk niet onverwachts dat de heer Faber ondanks alle beraad zijn amendement dat ertoe strekt aan artikel 7.3. een derde lid toe te voegen, toch handhaaft. Ik betreur dat in hoge mate omdat het voor de heer Faber en de zijnen toch vrij gemakkelijk had moeten zijn binnen het kader van de nu voorgestelde veranderingen in de grondwet niet nog eens een extra prik te geven aan diegenen die aan de oorsprong hebben gestaan van deze hele grondwetsherziening. Die herziening werd toen gezien als een wat modernere uitwerking van het staatkundig bestel, ook voor provincies en gemeenten. Ik beschouw deze stap terug als een reaktionaire stap van de heer Faber en de zijnen.'

Het helpt niets want het amendement-Faber c.s. (stuk nr. 21) wordt op 22 maart 1979 bij zitten en opstaan aangenomen met PvdA, D'66, PPR, CPN, PSP en DS'70 als tegenstanders. Het artikel 7.3. zoals gewijzigd door de aanneming van het amendement-Faber wordt zonder stemming aangenomen. Alleen de PPR vraagt aantekening dat zij geacht wenst te worden tegen dit gewijzigde artikel te hebben gestemd. Maar ook daarna, in het debat met de Eerste Kamer en bij de behandeling in tweede lezing verandert er niets. Het gevolg is dat op 9 mei 1980 de wet kan worden afgekondigd met in hoofdstuk 7 twee artikelen in dit verband van belang:

art. 7.8. 'De Kommissaris van de Koning en de burgemeester worden bij Koninklijk besluit benoemd.'

art. 7.3.3. 'De Kommissaris van de Koning en de burgemeester zijn voorzitter van de vergaderingen van provinciale staten onderscheidenlijk de gemeenteraad.'

Inspraak

Wie denkt dat daarmee de rust is teruggekeerd, blijkt zich te vergissen. De zaak blijft in beweging. Het wachtwoord wordt nu: inspraak bij benoeming. Dat is op zich niets nieuws, want daarover werd al honderd jaar bij tijd en wijle gesproken.⁷ Sinds de jaren zestig van onze eeuw laait ook deze discussie weer op. In 1972 wordt de profielschets gelegaliseerd. De nieuwe minister van binnenlandse zaken Hans Wiegel probeert nog wel verdere ontwikkelingen af te remmen en mogelijk af te breken, maar met weinig succes.

Als drs. Ed van Thijn hem als minister opvolgt, kan verwacht worden dat de inspraak weer op de dagorde verschijnt. Hij had immers vanaf 1967 verschillende pogingen ondernomen om zijn ideaal van de gekozen burgemeester dichterbij te brengen mede door het recht van aanbeveling voor de gemeenteraad te bepleiten. Reeds enkele maanden na zijn aantreden komt hij met een uitgebreide nota over dit onderwerp: 'Nota intensivering inspraak bij de (her)benoeming van burgemeesters en de benoeming van Kommissarissen der Koningin'. Het voorstel-Van Thijn is vooral van belang voor wat betreft de vertrouwenskommissie.

Minister Van Thijn hoopt de voorstellen ten aanzien van de burgemeestersbenoeming vanaf 1 oktober 1982 in praktijk te kunnen brengen. Voordat de Kamer zich over de nota-Van Thijn kan uitspreken is het tweede kabinet-Van Agt gevallen en wordt Minister Van Thijn opgevolgd door de heer Rood. Alvorens Rood de voorstellen tot intensivering van de inspraak in een vergadering van de Kamerkommissie voor binnenlandse zaken op 27 september 1982 verdedigt, deelt hij de Kamer mee enige wijzigingen te hebben aangebracht in de voorstellen van zijn voorganger. In de brief houdt Rood in feite echter nagenoeg de gehele Nota-Van Thijn overeind.

De meest belangrijke wijziging is dat de Kommissaris der Koningin een selectie uit de kandidaten kan maken, zodat de vertrouwenskommissie niet meer gekonfronteerd hoeft te worden met het vaak zeer grote aantal kandidaten. Dit is een essentiële wijziging in de regeling die de vertrouwenskommissies ook voor de kleinste gemeenten haalbaar maakt.

Rood ziet geen grondwettelijke bezwaren ten aanzien van de voorstellen en is zelfs

van oordeel dat de 'grondwet, gelet op de huidige tekst, meer inspraak toelaat dan op dit moment gebruikelijk is' (Tweede Kamer Zitting 1981-1982, 17.369, nr.3).

Als na enig geharrewar de Kamerkommissie zonder veel discussie akkoord gaat met het laatste schrijven van de minister van 8 oktober 1982, dat feitelijk slechts op ondergeschikte punten nog wat verandert, is Rood erin geslaagd de vertrouwenskommissie te institutionaliseren. Geen geringe prestatie, zo oordeelt men in brede kring, ook al had hij het voordeel in de luwte te werken van demissionaire toestand, verkiezingskoorts en formatie-perikelen.

Zijn opvolger, mr. J. Rietkerk, werkt de voorstellen nader uit, maar verandert ze niet meer ingrijpend. Hij treedt alleen in overleg met de commissarissen om te overleggen over de manier waarop de in de brief van minister Rood omschreven procedure in de praktijk zo goed mogelijk kan worden toegepast, aldus schrijft de minister op 24 december 1982 aan de Tweede Kamer. Hoewel de brief eerder de geest van de richtlijnen van Wiegel ademt, is hij in zijn uitwerking in nauwe overeenstemming met hetgeen door Rood is vastgelegd. Wel deelt Rietkerk de Kamer mee dat bij de selectie niet zonder meer van 5 tot 10 kandidaten behoeft te worden uitgegaan. Het genoemde aantal mag niet anders dan als een voorbeeld worden geïnterpreteerd. De minister blijkt met de commissarissen te hebben afgesproken dat de laatste ernaar zullen streven de commissie tenminste de namen te verstrekken 'van zoveel kandidaten als de Kommissaris der Koningin mij voor benoeming denkt aan te (kunnen) bevelen.'

Bij de behandeling van deze brief in de Tweede Kamer wordt een motie aangenomen, waarin de regering wordt verzocht met de meeste spoed wetgeving voor te bereiden ter regeling van de inspraak bij de (her)benoeming van burgemeesters.

De benoemingspraktijk leert dat de nieuwe richtlijnen van Van Thijn, Rood en Rietkerk slechts zeer geleidelijk worden ingevoerd. Onbekendheid van gemeenteraden met de nieuwe richtlijnen doen de oude in sommige gemeenten voortleven, terwijl in andere gemeenten de vernieuwingen wel worden doorgevoerd. In ieder geval neemt het aantal vertrouwenskommissies vanaf begin 1983 drastisch toe. Komt voor die tijd in niet meer dan 10% van de vakante gemeenten een vertrouwenskommissie voor, vanaf begin 1983 is dat in de helft van de gemeenten. Ook in regio's en provincies waar nog nooit een vertrouwenskommissie is ingesteld, komen nu vertrouwenskommissies voor.

Het streven naar unanimiteit en de brede samenstelling bepalen de keuzen van de vertrouwenskommissies. Het inzicht van de commissies in de capaciteiten van de sollicitanten draagt ertoe bij dat de vertrouwenskommissies een duidelijke invloed verwerven op de benoeming. Het ontstaan van vertrouwenskommissies heeft daarmee de beleidsruimte voor minister en commissarissen verkleind.

Toch is het ontbreken van een gemeenschappelijke beleidslijn van de Kommissarissen van de Koningin een slechte zaak, voor gemeenten en voor sollicitanten. Teveel bepaalt het inzicht en soms de luim van de Kommissaris der Koningin de differentiatie.

Van de andere kant kan inspraak ook in pluriformiteit gedijen en hebben Kommissarissen van de Koningin ook al niet het eeuwige ambtelijke leven.

De groter wordende bekendheid met het verschijnsel vertrouwenskommissie is voor deze ontwikkeling mede verantwoordelijk. Hing er eerder nog een zweem van onbekendheid en geheimzinnigheid rondom de vertrouwenskommissies, door de nieuwe richtlijnen hebben deze blijkbaar een legaal karakter gekregen. Daarnaast helpt de zekerheid dat de kommissaris een voorselectie zal maken, veel gemeenteraden wellicht over een laatste drempel heen.

Het kan zijn dat als gevolg van deze ontwikkelingen er op den duur een ander burge-meesterschap ontstaat, waarbij ik denk aan:

- personen die meer uit de gemeentepolitiek komen;
- bekende en erkende personen uit het politieke en maatschappelijke leven;
- het model staan van lokale verhoudingen;
- het vooropstaan van de onafhankelijke en coördinerende rol.

Wanneer de lokale verhoudingen méér bepalend zullen zijn voor de politieke kleur van de burgemeester, zijn de kleine partijen niet altijd kansloos, maar de grotere partijen en met name de grootste fractie van de meerderheid in de raad zullen hoge ogen gooien. Dat betekent wel dat wanneer men niet naar een unaniem maar naar een meerderheidsadvies streeft, in feite de gekozen (meerderheids)burgemeester naar voren treedt, hetgeen het burgemeesterschap zoals we het nu kennen, wezenlijk zal veranderen, zoals België ons toont. In elk geval betekent de optimalisering van de lokale inspraak bij de benoeming dat de grens met de gekozen burgemeester ver- vaagt. Het lijkt zinniger die optimalisering na te streven dan een irreële doelstelling van afschaffing van het burgemeesterschap.

HENK WALTMANS

Noten;

1. Zo oordeelt ook de Staatkommissie-Biesheuvel in 1984 (Rapport, pp. 187/188).
2. Tweede Kamer, zitting 1973-1974, 12.944, nr. 5.
3. Tweede Kamer, zitting 1974-1975, 12.944, nr. 24.
4. Brief van Minister prof. mr. W.F. de Gaay Fortman van 24 juni 1975 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer (Tweede Kamer, zitting 1974-1975, 13.472, nr. 1).
5. Henk Waltmans, Tweede Kamer, 19 oktober 1976.
6. Tweede Kamer, 15 maart 1979.
7. Mr. Th.C. de Graaf — De raad wikt, de Koning beschikt (I) — Tijdschrift voor Openbaar Be- stuur van 8 juli 1982.

LITERATUUR

H. de Boer — Grondwetsherziening en tijdsbestel. Het streven naar een algehele grondwetsherziening in de jaren 1963-1975. Doctoraalscriptie, 23.3.1979, 88 pp.

Naar een nieuwe grondwet. Documentatiereeks, deel 20.

Algehele grondwetsherziening. Provincies, gemeenten, waterschappen en andere openbare lichamen — VII6. 's-Gravenhage, 1982.

W. Derksen, J. van der Drift, M. van der Kleij, Th. de Beer — De gekozen burgemees- ter benoemd. Succes en falen van vertrouwenscommissies bij burgemeestersbenoe- mingen. Leiden, 1983.

Naar een nieuwe grondwet? Documentatiereeks, deel 12.

Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid — deel I. 's-Gravenhage, 1977.

De parlementaire geschiedenis rond de algehele grondwetsherziening, deel III, mei 1971 - december 1977.

Publikaties

HEIMWEE NAAR DE TOEKOMST

Zo heel af en toe krijg je een boek in handen waarin precies dat staat wat je altijd al had willen zeggen of schrijven, of zelf al ooit gezegd en geschreven hebt — maar dan lang niet zo mooi vergeleken met wat je nu in dat boek leest. Zo'n boek kreeg ik dus onlangs onder ogen. Maatschappijvernieuwers In Verwarring heet het en het is het eerste deel in een nieuwe serie, uitgegeven door De Populier onder de titel Heimwee Naar De Toekomst.

Het boek is te onderscheiden in een aantal onderdelen met elk een eigen thema. Zeer fraai zijn de middenpagina's. Daar is een hoofdstuk in de vorm van foto's opgenomen. Onder de kop *Vergaderkultuur* staan daar prachtige beelden van Paul Babeliowsky en Han Singels, variërend van bezetters tot partijkongressen. Maar waar ze ook de vergaderkultuur vastlegden, bijna steeds wordt die 'kultuur' bepaald door ernstig kijkende mannen, of in driedelig grijs, of in tuinbroek, of in een ander uniform.

Het boek eindigt met een interview met Cees Schelling. Nu eens niet alleen over het basisinkomen — alhoewel daar ook het nodige over gezegd wordt. Maar wel heel veel over de PvdA: 'De fysiotherapeute van het kapitalisme'. Veel kritiek op die partij en veel kritiek op prominente leden van die partij. Schelling heeft het vermogen om te blijven boeien, zelfs op momenten waarop je denkt: man je ouwehoert weer eens. De inter-

viewers zijn er in geslaagd dat boeiende vast te leggen, al wordt niet duidelijk hoe de 'nieuwe mens' van Cees er uit zal zien.

Voorafgaande aan dit interview artikelen van Folkert Catz en Titia Bos. Folkert — medewerker vervoersbond FNV — schrijft op de van hem bekende degelijke wijze een goed leesbaar en helder betoog over de actuele discussies rond de verzorgingsstaat. Het gaat over arbeidsverhoudingen en individualisering, de eisen van de vrouwenbeweging, maar ook de opties van de werkgevers en natuurlijk over de vakbond. Ook de vakbeweging moet gedemocratiseerd worden, want: 'Demokratie is een principe, waar niet mee valt te schipperen. Het heeft op alle fronten konsekwenties.'

Titia Bos — onder andere statenlid voor de PSP in Noord-Holland — geeft een overzicht van de stand van zaken aan het arbeidstijdverkortingsfront. Dat dit front in beweging is blijkt al snel bij het lezen van deze bijdrage. In korte tijd zijn de beschreven linies al een stuk opgeschoven door de ideeën van Marcel van Dam met betrekking tot de 25-urige werkweek en de nota van de PvdA-leden Van Kemenade, Ritzen en Wöltgens.

Zou het nou echt toevallig zijn dat het zwakste hoofdstuk uit het boek de titel draagt: 'Het Konflikt Tussen Persoonlijke en Maatschappelijke Ambities'? Het handelt over 'de andere manier van ambities zijn van vrouwen' en de dominantie van mannen in de (linkse) politiek. Bij mij ontstaan twijfels over de zin

en betekenis van het geschrevene, wanneer ik lees 'Mannen moeten niet langer de kans krijgen om onzekerheid en afhankelijkheid alleen op hun manier (elalebogenwerk, vliegen afvangen) te uiten, zodat ruimte ontstaat voor twijfels.'

Eerlijk en boeiend is het interview met Irene Vorrink. Zij praat over fatsoen in de politiek en de omgangsvormen in het politieke bedrijf. Aan de hand van haar persoonlijke ervaringen op verschillende nivo's in het politieke ambt analyseert ze scherp en geeft haar oordelen over mensen in de partij (PvdA) en de politiek. 'Je zit niet in de politiek omdat het het verrukkelijkste klimaat van de wereld is, waarin je jezelf kunt ontplooien en vreselijk gelukkig kunt worden.'

Toen het boek een paar maanden geleden verscheen werd één hoofdstuk eruit door de hele vaderlandse pers verslonden. Dat was het interview van Max van Weezel met Joop den Uyl. Dit is het interview waarin hij vertelt dat 'zijn' kabinet te radikaal was. Het kan niet anders dan een genoegen zijn om een interview van een van Nederlands betere journalisten met een van de intelligentste mensen van Het Binnenhof te lezen. Den Uyl — 'Ik heb in de sociaal-democratie altijd ietsje links van het centrum gestaan.' — bestrijdt met verve het neo-liberale denken van bepaalde PvdA-smaakmakers, maar spaart ook zijn eigen linkervleugel en radikaal links niet. Het blijft een man met een groot analysevermogen en een uitstekend aanpassingsvermogen aan de eisen van de tijd, zonder daarbij echter de essentie van waar hij voor staat op te geven.

Dit interview doet ons in het eerste deel van het boek belanden. En juist dit eerste deel riep het enthousiasme op, waarvan de beginzin van deze bespreking getuigt. Het beslaat een aantal artikelen over 'klein links'. Vlijmscherp en keihard wijzen Hubert Smeets, Anet Bleich, André Roelofs, Bob Groen, Simon Franke en Marijke Linthorst PSP, CPN en PPR op de feitelijke situatie waarin radikaal

links verkeert. En dat dat geen beeld van rozen en maneschijn oplevert zal niemand verbazen. De dogma's van klein links worden bloot gelegd. Het gebrek aan antwoorden op de vragen van deze tijd wordt aan de kaak gesteld. De ontwikkeling naar steeds grotere overeenstemming in programma, strategie en partijcultuur tussen PSP, CPN en PPR wordt beschreven. En de verhouding met de PvdA komt natuurlijk ter sprake. Uit deze artikelen komt een beeld boven drijven dat zowel in de analysegedeelten als in de gewenste toekomstige ontwikkelingen vrijwel samenvalt met datgene dat voorstanders van verdergaande radikaal linkse samenwerking bepleiten. Dus een linkse formatie aan de linkerkant van de PvdA, waarvoor het kompromis geen doel is maar waarvoor het sluiten van een kompromis ook geen heilig-schennis is. Eén organisatie waarin de huidige klein-linkse partijen op moeten gaan en die met een vernieuwend en pragmatisch programma een wervend beroep op de kiezersmarkt kan doen. Een linkse partij die de PvdA uitdaagt, maar ook samen met die partij de strijd voert. Anet Bleich drukt het in haar artikel Klein Links Tussen Monomanie En Moedeloosheid als volgt uit: 'Om al de hierboven genoemde redenen zou het toch echt bijzonder aardig zijn wanneer zich in Nederland los van de PvdA een radicale linkse formatie zou aftekenen, een groepering die niet gevangen blijft zitten in erfenissen van het verleden en in monomane denkkaders, maar die zich toelegt op het ontwikkelen van een eigentijds pragmatisch en radikaal programma en een discussiepartner kan zijn van de PvdA. Zo iets dus als de Doorbraak-groep (van samenwerkingsgezinde leden van CPN, PSP en PPR) zegt te willen, een soort nieuwe linkse denktank.'

Maatschappijvernieuwers In Verwarring is niet alleen verplichte kost voor iedereen die iets te zeggen heeft in één van de (kleine) linkse partijen, maar is bovendien uitermate boeiende lektuur voor allen die om welke reden ook geïnteres-

seerd zijn in het wereldje van radikaal links.

JAN DIRX

Simon Franke, Marijke Linthorst (red.); Maatschappijvernieuwers in verwarring, Heimwee naar de toekomst, deel 1; De Populier, Amsterdam 1984.

RADIKALE NOTITIES

Van de eerder verschenen nummers van *Radikale Notities* is nog een beperkt aantal exemplaren verkrijgbaar. Deze uitgaven zijn te bestellen voor de speciale prijs van f 3,50 (inclusief verzendkosten).

1982/nr. 1	<i>Links bezuinigen</i>
1983/nr. 1	<i>PPR op zoek naar iets nieuws</i>
1983/nr. 2	<i>Werken in 't klein</i>
1983/nr. 3	<i>Nieuwe, oude en andere media</i>
1983/nr. 4	<i>Robots, radikale managers en andere mensen</i>

Deze vijf nummers samen zijn verkrijgbaar voor f 12,50.
Bestellingen door overmaken van het berekende bedrag op gironr. 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting te Amsterdam, o.v.v. het gewenste.

Berichten

UIT DE RAAD

Onlangs nam Jeroen van Urk afscheid als raadslid van de gemeente Hengelo. Daarbij gaf hij onderstaand opmerkelijk persbericht uit. Ria Beckers schreef er een naschrift bij ten behoeve van Radikale Notities.

Mijn ontslag is het gevolg van de afspraak, gemaakt bij de kandidaatstellingen voor de vorige raadsverkiezingen, dat ik halverwege de huidige zittingsperiode van de raad opgevolgd zal worden door Margreet Marang-van Lijden.

Na mijn aanwijzing als lijsttrekker ontstond toendertijd geharrewar over de vraag of een vierde plaats voor de eerste vrouw hoog genoeg was. Om die discussie van zijn theoretische lading te ontdoen heb ik toen voorgesteld na twee jaar plaats te maken. De leden besloten aldus mevrouw Marang op de derde plaats van de lijst te zetten en de afspraak werd tijdens de verkiezingskampagne aan de kiezers meegedeeld.

De reden voor mijn voorstel was samen te vatten met de trefzin 'de daad bij het woord'. Enige tijd voor de verkiezingen van 1982 formuleerde de raad het gemeentelijk emancipatiebeleid. Daarbij had ik me ingezet voor het in de praktijk verwezenlijken van een ruimer aandeel voor vrouwen in het gemeentelijk personeelsbestand. De samenstelling van de gemeenteraad zelf hoort daarbij natuurlijk niet achter te blijven. De verwijzing in de ontslagbrief slaat dan ook op mijn goede verstandhouding met het door de raad onder 5.1.3.2. vastgelegde

beleid in het gemeentelijk plan 'Emancipatie-activiteiten 1982-1986':

'Meer vrouwelijke leden werven voor politieke partijen en vervolgens uit dat ledenbestand meer vrouwen rekruteren voor bestuurlijk/politiek werk, o.a. zitting in de gemeenteraad.'

Ondertussen heeft afgelopen voorjaar een landelijk PPR-kongres plaatsgevonden over het onderwerp 'feminisering'. Daar zijn een aantal uitspraken gedaan, die binnen en buiten de partij voor enige opschudding hebben gezorgd (onder meer in de publiciteit). Zo sprak het kongres uit dat bij roldoorbreking mannen vooralsnog tegenstanders zijn. Partijleidster Ria Beckers stelde voor niet langer meer te praten over emancipatie van vrouwen en mannen, maar over feminisering van de samenleving, omdat bij toepassing van het woord emancipatie op mannen het van zijn direkte bedreiging ontdaan wordt.

Ik vind de uitspraak van het kongres overdreven generaliserend en de opmerking van Ria Beckers onzinnig: alsof bij roldoorbreking bedreiging een noodzakelijke kwaad is. Vermoedend, dat meer PPR-kiezers met mij aarzelingen hebben over de uitkomsten van genoemd kongres stel ik er prijs op te verklaren, dat mijn ontslagname minder is gebaseerd op het PPR-kongres als wel op het gemeentelijk plan 'Emancipatie-activiteiten'.

JEROEN VAN URK

Naschrift van Ria Beckers

Toch prima van PPR-Hengelo en van Jeroen. En helemaal in de geest van het laatste PPR-kongres.

Ook al was Jeroen — en gelukkig ook menig ander PPR-lid vóór hem — al veel eerder op dergelijke ideeën gekomen. Waarom zo'n bondgenoot het dan nog nodig vindt zich — NB in een persverklaring — af te zetten tegen het feminiseringskongres, is mij een raadsel.

Ten eerste zou hij zich kunnen afvragen of de opschudding vanwege de publiciteit ook iets te maken kan hebben met het feit dat de media — Emma Brunt inkluis — bij uitstek nog een afspiegeling van de mannenmaatschappij zijn.

Ten tweede hoeft een gedachtengang die een PPR-lid persoonlijk niet kan gebruiken nog niet onzinnig te zijn. Dat is deze ook niet. Hier volgt de betreffende passage uit mijn kongresverhaal:

'Het PPR-program wil — daar is geen twijfel aan — feminisering van de samenleving, en dat is veel meer dan emancipatie. Het woord emancipatie betekent oorspronkelijk: uit de macht van de bezitter of uit de vaderlijke macht ontslaan, gezegd van slaven en kinderen en van toepassing op vrouwen (de bezitter was de man). Men probeert dit woord wel in te kapselen door het een veel vager betekenis te geven (zich bevrijden van knellende structuren). Dan kun je het ook op mannen toepassen en is het van zijn directe bedreiging ontdaan. Ik stel jullie voor vanaf vandaag niet meer te praten over emancipatie van vrouwen en mannen, maar over feminisering van de samenleving. Wat wil zeggen dat die samenleving vervrouwelijkt moet worden omdat hij geheel en al vermannelijkt is, net zo lang tot het evenwicht is bereikt.'

Konklusie: voor die werkelijk menselijke samenleving hebben we Jeroen en andere bondgenoten hard nodig, maar het blijft een gevecht tegen tegenstanders. Mannen — en zelfs vrouwen — die zich heel weloverwogen (uit direct eigenbelang) blijven identificeren met een prestatie maatschappij waarin kennis,

werk en inkomen zeer ongelijk zijn verdeeld. Van bondgenoten mag daarom op zijn minst gevraagd worden die tegenstanders niet in de kaart te spelen.

RIA BECKERS

GEMEENTELIJK ENERGIE- BELEID

De manier waarop nu in Nederland de elektriciteitsvoorziening is geregeld, vormt een ernstige belemmering voor de toepassing van wind- en zonne-energie en kleinschalige vormen van warmtekrachtkoppeling.

Dit is één van de konklusies die getrokken worden in het boek 'Gemeentelijk energiebeleid — bestuurlijke belemmeringen bij invoering van duurzame energie en kleinschalige warmtekracht'. Het boek is een gezamenlijke uitgave van de Vereniging Milieudefensie en de Universiteit van Amsterdam en vormt het eindresultaat van een onderzoek aan de sub-fakulteit der algemene politieke en sociale wetenschappen.

De onderzoekers analyseren in een tiental gevalstudies de besluitvorming rond de bouw van nieuwe kolencentrales, windmolens, bio-gasinstallaties, zonneboilers, stadsverwarmingsnetten en wamte-krachtinstallaties. De voorbeelden worden steeds geplaatst tegen de achtergrond van de structuur van de elektriciteitsvoorziening in Nederland.

De belangrijkste beslissingen aangaande de elektriciteitsvoorziening worden op dit moment genomen door de elektriciteitsproducenten, die samenwerken in de SEP (NV Samenwerkende Elektriciteits Produktiebedrijven). 'De SEP bepaalt of er nieuwe centrales gebouwd moeten worden en welke centrales wel of niet in bedrijf zullen blijven (...) Mede door de NV-status van de SEP en de meeste produktiebedrijven onttrekt de beleidsvorming zich voor een groot deel aan politieke controle.' De centrale over-

heid, in dit geval het ministerie van economische zaken, heeft deze centralisatie in de loop der jaren steeds gestimuleerd dan wel afgedwongen. De recente voorstellen van het ministerie van EZ om de elektriciteitsvoorziening te reorganiseren zetten deze tendens tot centralisatie voort. De plannen behelzen vooral een vergroting van de invloed van het ministerie van EZ, dat die invloed vooral wil aanwenden ten gunste van het bedrijfsleven. 'De besluitvorming zal nog meer dan tot nu toe op nationaal nivo komen te liggen. De afzonderlijke produktiebedrijven zullen uiteindelijk nog maar weinig en de distributiebedrijven nog minder zeggenschap houden over de stroomvoorziening.'

Deze ontwikkeling belemmert het streven van de energiebeweging naar gedecentraliseerde en kleinschalige vormen van energie-opwekking, waarbij juist een belangrijke rol is weggelegd voor de lokale energiebedrijven.

De huidige macht van de elektriciteitsbedrijven berust onder andere op hun monopolie op de distributie. Dit levert problemen op als derden zelf stroom willen gaan opwekken met bijvoorbeeld een windmolen of warmte-kraftinstallaties en teveel geproduceerde elektriciteit willen terugleveren aan het openbare net. De bestaande elektriciteitscentrales hebben reeds een overcapaciteit van ongeveer 30 procent. Het beleid is er op gericht de beschikbare capaciteit steeds zo efficiënt mogelijk te benutten. Vanuit één centraal punt, in Arnhem, wordt aan de hand van onder andere behoefte en kosten, bekeken welke centrales moeten worden ingeschakeld. Dit leidt ertoe dat de elektriciteitscentrales in een onderlinge concurrentieslag verwickeld raken. De produktiebedrijven hebben er geen enkel belang bij als derden zelf stroom gaan opwekken. Dit vergroot slechts de overcapaciteit van hun centrales en daarmee de produktiekosten.

Een bekend en aktueel voorbeeld is de gemeente Naaldwijk, die enkele jaren geleden het plan lanceerde om zelf elektri-

citeit te gaan opwekken met behulp van warmte-kraftinstallaties. Dit stuitte op grote weerstand bij het Electriciteitsbedrijf van Zuid-Holland (EZH) dat hierdoor haar overcapaciteit zag toenemen.

Omdat bij het streven naar efficiency alleen gekeken wordt naar de kosten, leidt dit tot het gebruik van grootschalige produktietechnieken. Desondanks is het energetisch rendement van een gasgestookte centrale hooguit 50% tegen bijvoorbeeld 85% voor kleinschalige warmte-kraftinstallaties. Grote centrales vergen niet alleen grote investeringen, maar ook een zeer lange voorbereidingstijd. Men werkt met steeds omvangrijkere plannen waarop steeds moeilijker invloed is uit te oefenen. Bovendien is een snelle aanpassing aan onverwachte veranderingen in de vraag naar energie onmogelijk.

De auteurs van het boek hebben met hun onderzoek in de eerste plaats een bijdrage willen leveren aan de ontwikkeling van de energiebeweging. Na de akties rond Dodewaard is de energiebeweging zich meer gaan richten op het plaatselijk nivo en is de nadruk komen te liggen op de ontwikkeling van kontra-expertise en alternatieven voor het overheidsbeleid. In een aantal beschreven gevallen hebben organisaties en aktiegroepen op energiegebied een belangrijke rol gespeeld in het besluitvormingsproces, zij het met wisselend resultaat.

Deze strategie brengt het gevaar met zich mee van een technokratische opstelling. Een tweede probleem is dat de positie van de energiebeweging, uitgedrukt in geld en macht, ten opzichte van de elektriciteitsbedrijven, zeer ongelijk is. 'De vraag rijst dan ook of de strategie van de energiebeweging wel gericht moet zijn op het opstellen van energieplannen en het doorrekenen van scenario's. En of men zich niet veel meer moet richten op concrete en beperkte eisen, zoals veruiming van de mogelijkheden voor zelfopwekking, het installeren van milieuvriendelijke technieken en het stimuleren van energiebesparing anders dan via het prijsmechanisme.'

Om die eisen te kunnen verwezenlijken is het daarnaast van belang dat tegelijkertijd door buiten-parlementaire acties de druk op de ketel wordt gehouden.

Het boek is niet alleen nuttig voor plaatselijke energiegroepen, maar biedt ook veel informatie aan gemeente- en provinciebestuurders en ambtenaren die met deze problematiek gekonfronteerd worden.

'Gemeentelijk energiebeleid' kost f 18,— en is te bestellen door overmaking van dit bedrag plus f 2,30 portokosten op postgiro 1.995.200 t.n.v. Milieuwinkel, Amsterdam, o.u.v. titel.

WERKEN IN DE BUURT

De gemeenteraadsfrakties van CPN, PPR en PSP in Nijmegen hebben gezamenlijk een nota uitgebracht over werken in de buurt. Met deze nota hopen de drie frakties een aanzet voor discussie te geven over buurt economie.

Zij zien in de buurt economie niet het alternatief voor de huidige economische crisis, maar vinden werken in de buurt een zinvolle aanvulling op de gangbare economische activiteiten.

De gemeente is als bestuurslaag bij uitstek geschikt om het werken in de buurt te stimuleren. De samenstellers zien voor het werken in de buurt dan ook een plaats weggelegd binnen het lokaal werkgelegenheidsbeleid.

In de nota wordt geschetst dat de geografische scheiding van wonen en werk heeft geleid tot zeer eentonige wijken. De toenemende grootschaligheid van de produktie en de wens tot betere woonomstandigheden zijn hier de redenen. De toenemende werkloosheid onder vrouwen en mannen en het veranderend rollenpatroon brengen de wens tot werk in de woonomgeving weer terug.

De samenstellers onderscheiden vier categorieën van werken in de buurt: betaald werk in de marktsector; betaald

werk voor de overheid; betaald werk uit het buurtbudget; en het onbetaalde werk. Onder buurtbudget wordt de hoeveelheid overheids geld verstaan, die gericht is op het werk in de buurt. Het zal duidelijk zijn dat vooral kleinschalige bedrijven geschikt zijn voor het werken in de buurt, met name bedrijven in de recycling- en reparatiesector.

Met het pleiten voor een buurtbudget voor het werken in de buurt komt ook de zeggenschap voor de bewoners over de besteding daarvan om de hoek kijken. Zo zou het mogelijk moeten zijn dat men besluit het groenonderhoud zelf, dat wil zeggen onbetaald, te doen, waardoor er geld vrijkomt voor een andere voorziening als een krêche.

Tot slot wordt er een zevental sectoren genoemd voor werk in de buurt. Dat zijn — naast recycling — reparatie en groenonderhoud, woningonderhoud, woonomgeving, zakelijke en sociale dienstverlening en ambachtelijke beroepen.

Zoals hierboven al is aangegeven, gaat het om een discussienota. De frakties hebben nog weinig uitgekristalliseerde ideeën over werken in de buurt. In een definitieve nota hopen ze de reacties op deze nota te verwerken.

TVR

Werken In De Buurt is te bestellen bij de PPR-raadsfractie in Nijmegen.

VREDESONDERWIJS

Onlangs verscheen bij de Stichting Vredesopbouw in Utrecht de brochure VREDESONDERWIJS EN GEMEENTEPOLITIEK.

Deze brochure gaat over de taak van de lokale overheid om vredesonderwijs te stimuleren en over de mogelijkheden die zij hiertoe heeft. De brochure is bedoeld voor al diegenen die een beleid op dit

terrein willen realiseren.

Dat kunnen zijn: politieke partijen, besturen van scholen, vredesgroepen, onderwijsvakbondsafdelingen en ouderorganisaties.

In tientallen gemeenteraden is vredesonderwijs de laatste jaren onderwerp van gesprek geweest. Niet zelden bleek dit aanleiding tot heftige discussie. Algemeen wordt echter erkend dat het stimuleren van vredesonderwijs onder de competentie valt van de gemeentelijke overheid. Zeker met betrekking tot het Openbaar Onderwijs, maar ook ten aanzien van het Bijzonder Onderwijs kan de gemeente een stimulerende functie vervullen.

In de brochure zijn veel fragmenten opgenomen uit de plaatselijke nota's over vredesonderwijs. Hierbij is niet naar volledigheid gestreefd, al was het alleen maar omdat er nog regelmatig nieuwe nota's verschijnen. Deze brochure moet gezien worden als een terreinschets waarin een heleboel aspecten, mogelijkheden en eventuele valkuilen op een rijtje worden gezet. Het is geen kant en klaar scenario. De gebruiker zal zelf een

keuze moeten maken en stappen moeten zetten, kortom een strategie uitstippelen die de kans op succes zo groot mogelijk maakt.

In vier hoofdstukken komen achtereenvolgens aan de orde:

- de noodzaak van vredesonderwijs;
- de taak van de overheid om vredesonderwijs te stimuleren;
- de strategie om te komen tot een gemeentelijk beleid;
- de mogelijkheden die de lokale overheid heeft om vredesonderwijs te stimuleren.

Tevens wordt aanvullende informatie gegeven over de inhoud van het begrip vredesonderwijs en over verschillende instellingen die in Nederland op dit terrein werkzaam zijn. Tenslotte is een selectie gemaakt van nota's die plaatselijk, regionaal en landelijk over vredesonderwijs zijn verschenen.

De brochure is te verkrijgen door overmaking van f 7,50 (plus f 2,30 verzendkosten) op giro 552120 t.n.v. Vredeopbouw Utrecht, o.v.v. 'Vredesonderwijs en gemeentepolitiek'.

PPR

SCHRIFTEN POLITIE

Over het korps,
agenten
en agentes

PPR STUDIESTICHTING
SINGEL 277, 1012 WG AMSTERDAM TELEFOON 020-22 60 18

'Politie: Over Het Korps, Agenten En Agentes' is de titel van het zojuist verschenen PPR-Schrift nr. 11/12. Deze publikatie is geschreven door Jan Hopmans, oud-officier van de rijkspolitie en tegenwoordig PPR-Statenlid te Overijssel.

In het eerste deel van deze publikatie wordt de wereld van de politie-agent beschreven: de opleiding, de mentaliteit en het aanpassingsproces dat een automatisme lijkt. Tevens komen aan bod: het 'normafwijkend' gedrag, de politieke kleur van de gemiddelde agent en omgaan met geweld. Hierna wordt uitgebreid ingegaan op de mogelijkheden tot een ander politiebeleid, alsmede wat de rol van de centrale en lokale overheid daarbij kan zijn.

Dit PPR-Schrift is een uitgave van de PPR-Studiestichting. De prijs bedraagt f 6,50 (plus f 1,60 verzendkosten) en is te bestellen bij de PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, 020-226018. Of via giro 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, o.v.v. Politie.

EUROPA

Naar aanleiding van de Europese Verkiezingen komen drie van de vier partners van het Groen Progressief Akkoord — CPN, PPR en PSP — met een speciaal blad, waarin gedegen wordt ingegaan op een aantal Europese zaken. Dit nummer opent met een artikel van lijsttrekker Bram van der Lek over zin en onzin van de Europese Verkiezingen respectievelijk van de Europese Gemeenschap. Verder verhalen over het veranderende veiligheidsdenken in Europa, het landbouwbeleid, het milieu, het ontwikkelingsbeleid, minderhedenbeleid, de positie van links in Europa en over de derde richtlijn (over de mogelijkheden tot een geïndividualiseerd sociale zekerheidsstelsel en de onwil ervoor bij dit Kabinet).

Bijdragen aan dit nummer zijn onder meer afkomstig van PPR-Kamerlid Peter Lankhorst, Milieudefensie-hoofdredacteur Willem de Bruin, Noordhollands PSP-Statelid Titia Bos en Waarheidredacteur Wim Schoutendorp. De redactie die speciaal voor dit blad werd aangesteld bestaat uit redactieleden van de studiebladen van CPN, PPR en PSP — respectievelijk Komma, Radikale Notities en Socialistisch Perspektief.

De prijs van dit nummer bedraagt f 6,— (verzendkosten f 2,30). Het is verkrijgbaar bij de PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, 020-226018. Of door overmaking van f 8,30 op giro 2144633 t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, o.v.v. • Europa.

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1984, nummer 3. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:

Jan Dirx,

Jaap de Jong,

Anita Keuning,

Bram van Ojik,

Tim van Ruiten,

Hans Verstraaten.

Vormgeving:

Joep Paulussen.

Zetwerk, lay-out & druk:

Stichting Studentenpers Nijmegen

Redactieadres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f 27,50 per jaargang (vier nummers).

Voor abonnementen en bestellen losse nummers (f 8,50 inclusief verzendkosten) is het adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam,

tel. 020-226018; of via gironr. 2144633,

t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam,

onder vermelding van het gewenste.

PPR **STUDIESTICHTING**

SINGEL 277 | 1012 WG AMSTERDAM | TELEFOON 020-22 60 18

STUURGROEP
RAADS- EN STATEN
WERK

R A D I K A L E

N O T U I T I E S

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

- HANS VERSTRAATEN SCHRIJFT Z'N
POLITIEKE MEMOIRES
- DE LINKSE DOORBRAAK, DE PPR
EN DE STAATSTHEORIE(GROEP)
- WAGENINGEN BLIJFT LINKS
BESTUURD
- EINDELIJK HET LAATSTE WOORD
OVER EKOLOGIE?

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 **Hans Verstraaten**
De ex-eindredakteur blikt terug: van jong liberaal tot links-radikaal
- 12 **Lidie Koeneman en Paul Lucardie**
De Linkse Doorbraak: staat, strategie en doelgroep
- 18 **Paul Pattijn**
Wageningen: na de kollege-breuk enthousiast gelijmd
- 27 **Bas van Stokkom**
Ekologie: met beide benen op de grond
- 36 *Publikaties*
- 39 *De lezer kan ook schrijven*

Van de redactie

Één iemand ging echt de fout in op het kongres en dat was Henk Waltmans. Hij beschuldigde het partijbestuur van het spelen met doorgestoken kaart in de discussies over de ingediende moties die de partijbestuursverkiezingen (gedeeltelijk) wilden uitstellen. Het is onbegrijpelijk dat iemand die een dergelijk gebrek aan vertrouwen uit in het partijbestuur zich daarna toch laat kiezen in het nieuwe bestuur waarin het oude grotendeels terugkeert met onder andere dezelfde niet aftredende voorzitter.

Twee van de drie radikaal-linkse partijen kongresseerden in november. Daarbij ging het bij de PSP expliciet en bij de PPR impliciet over linkse samenwerking hoewel beide kongressen als thema 'bestrijding van racisme' hadden. In de PPR vond het 'gevecht' rond de linkse samenwerking hoofdzakelijk plaats rondom de verkiezingen voor het partijbestuur. Er waren weinig kandidaten voor de functies in het Dagelijks Bestuur en van deze weinige kandidaten was de meerderheid afkomstig uit de zogenaamde 'herkenningsgroep' (zie daarover ook Radikalenkrant nr. 10 van 13 november jl.). Deze groep heeft als één van haar doelstellingen het tegengaan van de Linkse Doorbraak, dus het tegengaan van samenwerking tussen PSP, CPN en PPR. Voor de functies van vice-voorzitter en penningmeester stonden twee leden van deze 'herkenningsgroep' kandidaat: Klaas-Wybo van der Hoek voor het vice-voorzitterschap en Louis de Vos voor het penningmeesterschap.

Na ampele discussie over diverse moties die er op gericht waren de verkiezingen voor het partijbestuur geheel of gedeeltelijk uit te stellen, werd er besloten de verkiezingen te laten doorgaan. Zowel Klaas-Wybo als Louis werden toen met een zeer kleine meerderheid gekozen — iets minder dan de helft van het kongres stemde blanco. Bij de verkiezing voor de sekretaris voorlichting bleek nog duidelijker hoe het kongres dacht over de 'herkenningsgroep'. Want voor deze post stond zowel een lid van die groep kandidaat — Jeroen van Urk — als een 'niet gebonden' PPR-lid, namelijk Hans van Veen. Deze laatste werd met overtuigende meerderheid door het kongres gekozen. In onze ogen een duidelijke aanwijzing dat het kongres de weg van samenwerking zoals de PPR die nu volgt graag wil doorzetten.

Het was overigens opvallend dat geen van de partijbestuurskandidaten inging op de expliciete vraag van Jack Verduyn Lunel, hoe de kandidaten dachten over de initiatieven die het oude partijbestuur genomen had inzake de samenwerking. Het is in de politiek een goede gewoonte dat als iemand niet ingaat op zo'n vraag geacht kan worden het eens te zijn met het gevoerde beleid, althans zich daar niet tegen te verzetten.

Iemand anders die voor de zoveelste keer de fout inging, maar dan op het andere kongres, was Fred van der Spek. De van hem beruchte arrogantie waarmee hij z'n gelijk verkondigt en waaraan hij meent een ieder te kunnen meten, is in politiek Nederland alleen te evenaren door partijen als SGP en RPF. Partijen die hun arrogantie

ontlenen aan wat zij noemen gods woord: de bijbel. Fred van der Spek is z'n eigen god en bijbel en zijn aanhangers zijn gelovigen in de heer. En zoals bekend zijn streng gelovigen op de eerste plaats bezorgd om hun eigen heil en pas op de tweede plaats om het heil van de rest van de wereld.

Het blijft onbegrijpelijk hoe de *radikalinskies* in de PSP — juist vanuit hun socialis-tische uitgangspunten — meer gericht kunnen zijn op het maagdelijk houden van de eigen geloofsbelijdenis, dan op het gehoor geven aan de roep om nú als links een aansprekend alternatief gestalte te geven. Een alternatief dat alleen realiteit kan worden wanneer gezamenlijk radikaal-links daaraan gaat werken. En welke bood-schap kan voor 1985 belangrijker zijn dan: het bieden vanuit radikaal-links van een perspektief en alternatief voor allen die gebukt gaan onder de politiek van Lubbers en de zijnen.

JAN DIRX

Hans Verstraaten was tot voor kort eindredakteur van de Radikalenkrant. Hij werkt momenteel voor enige weekbladen.

De ex-eindredakteur blikt terug VAN JONG LIBERAAL TOT LINKS RADIKAAL

Meer dan drie jaar geleden werd ik door het partijbestuur aangesteld als eindredakteur van de Radikalenkrant, indertijd PPRAK en weer later Aktiekrant geheten. Later zou ik constateren dat het PPR-partijbestuur routineus de meest rare besluiten neemt. Toen keek ik nog zeer van zo'n besluit op. Ik was namelijk allesbehalve geschikt voor die functie. Wat voor mij pleitte was enige journalistieke ervaring en het vermogen een verhaal leesbaar op papier te zetten. Voor de rest pleitte alles tegen me. Nooit had ik ook maar een vinger uitgestoken naar 's lands linkse beweging. Ik was JOVD-lid geweest. Ik droeg een blazer en een stropdas en nooit van die bekende rare wollen sokken. Ik was niet in staat enthousiast over kleinschaligheid te spreken nog bewogen te verhalen over kernwapens en kerncentrales. Ik was hoegenaamd niet in staat ergens enthousiast of bewogen over te praten. Als eindredakteur kon ik niet meer toezeggen dan hard te werken en vooral op afstandelijke toon gebeurtenissen in de partij te beschrijven. Het bleek dat ze zo iemand nodig hadden.

Vaak hoort men in deze partij de klacht dat de beeldvorming van de PPR verkeerd is daar de kiezers denken dat het hier een kleinschalige club van slechtgeklede derde wereldwinkeliers betreft. Aan die beeldvorming behoort inderdaad iets gedaan te worden — doch als men ervan uitgaat dat de kiezers de PPR voor een wollensokken-instituut houden dan heeft men 't echt mis. De meeste kiezers weten helemaal niks van de PPR. Wat wist ik nou? Een bevriende kollega die z'n brood verdiende in de parlementaire journalistiek meldde dat ze er altijd ruzie over 't een en ander hadden; en veel meer wist-ie er niet aan toe te voegen. Dat van die ruzies, dat was nou het enige dat me bekend was.

Op m'n eerste werkdag werd ik geconfronteerd met een partijbestuurslid dat belangstellend vroeg uit welk aktiecentrum ik kwam. Ik kwam niet uit een aktiecentrum, zei ik, en wat is trouwens een aktiecentrum. In elk geval niet iets waar aktie wordt gevoerd, was het antwoord. Ze hadden dus in elk geval mensen met relativeringsvermogen bij die club.

Mij werd enige dagen later gevraagd ten behoeve van nieuwe leden de partijgeschiedenis op papier te zetten en men voorzag mij van het benodigde materiaal. Ik begreep gelijk dat de PPR meer dan tien jaar lang de ene ruzie met de andere had af-

gewisseld. Frekwent kwam je ook partijleden tegen die verkondigden dat een opheffing een goede zaak zou zijn. Het jaar 1977 bleek in z'n geheel gevuld te zijn met konflikten, al kon ik er slechts met de grootste moeite achter komen wie welk standpunt had en waarom dit tot zoveel ophef had geleid. Mondeling bereikte mij de onbegrijpelijke quote dat 'we in elk geval blij konden zijn dat toen die Van Hoo- genvest was opgehoepeld.' Wie was dat nou weer? Zouden nieuwe leden eigenlijk erg lang lid blijven als ze dit allemaal lezen?

Plichtmatig vermeldde ik dat de PPR niet christelijk is — iedereen kan zich bij deze partij aansluiten, zolang-ie het programma maar onderschrijft. Dit nu vond ik onzin. Dat programma was verschrikkelijk dik, niets was aan het toeval overgelaten, elk detail was via een beleidspunt geregeld; ik kon me niet voorstellen dat ook maar één Nederlander deze blauwdruk in z'n geheel wilde onderschrijven.

Al spoedig merkte ik echter dat ook zowat iedereen zich bij de partij had aangesloten — waarmee ik niet bedoel dat het aantal leden bijzonder groot was, maar dat welhaast elk lid er een eigen stroming, ideologie, geloof en politieke afkomst op na scheen te houden. De partij kende oud-KVP'ers en oud-ARP'ers, dominees en priesters, ex-kabouters, anti-gelovigen in het algemeen en anti-papen in het bijzonder, 'vrijheidslievende socialisten', anarcho-liberalen, hele en halve anarchisten, milieu-liefhebbers, klein-linksverslaafden, hobbyisten op het gebied van verkeer en kernenergie en gezondheid, vele voorlopers van de MeMo-beweging, pragmatici, ongenaakbare en onuitstaanbare principiëlen, alsmede strategen die het tot hun hoogste taak zagen de PvdA op het rechte spoor te houden dan wel het CDA naar de verdommenis te helpen. Radikale vrouwen die het instellen van de zomertijd een sexistische maatregel vonden benoemde ik ook tot een bijzonder merkwaardig groepje. Nederland is naar bekend een klein land — desalniettemin was ik in het geheel niet op de hoogte van het bestaan van zoveel groepen en groepjes.

Was het mogelijk al die mensen met één dun krantje tevreden te stellen? Duidelijk bleek dat de partij inderdaad bestond uit een zootje ongeregeld. Dit leek me niet slecht. Chaos heeft het voordeel zelden saai te zijn. Later kwam ik erachter dat een en ander ook nogal wat nadelen kent.

Juichkreten

Zetel- en ledental waren het bewijs: het ging niet goed met de partij. Doch wie enkel was aangewezen op het klubblad wist niet beter dan dat de PPR een politieke faktor van belang was. Zoals zoveel partij- en sportbladen was ook hier het redactionele beleid eenvoudig te noemen — het ging goed met de klub ook al ging het slecht. Een produkt gevuld met juichkreten.

Nu ben ik van huisuit niet in staat juichkreten enigszins serieus op papier te zetten, zodat zich hier een probleem voordeed. *De PPR lanceert weer een goed idee!... Speech voorzitter weer knap en kundig!... PPR maakt kans op 5 zetels!... Hoge opkomst kongres!* Allemaal onzin, vond ik. Een aantal ideeën van de partij waren helemaal niet goed, speeches van voorzitters zijn in de regel weerzinwekkend voorspelbaar, vijf zetels hebben we nooit gehaald en een kongres met een lage opkomst is veel overzichtelijker. Ik meende niet verplicht te zijn aan deze fanmail een bijdrage te leveren. Het verkopen van zure en afstandelijke berichtgeving moest ook kunnen. Dan nam je de leden tenminste serieus. En als je al iets gemeenschappelijks kon zeggen over dat zootje dan wel dat het allemaal zeer serieuze en sombere mensen waren. De indruk dat de krant niet meer dan een dozijn vaste lezers telde — tevens onze vaste brieveschrijvers — vormde een extra-argument om maar op te schrijven wat me voor de geest kwam.

Diverse PPR-kongressen beschreef ik vervolgens als verspilling van tijd, geld en energie. Een kampanje idem dito. Indirekt deed ik m'n best een heel partijbestuur als

onbekwaam af te schilderen, hetgeen tot een gesprek met de voorzitter leidde hetgeen weer de kwalifikatie bevestigde — een bekwame voorzitter zet zo'n eindredakteur terstond op straat. Dit al had tot gevolg dat de PPRAK/Aktiekant/Radikalenkrant na enige tijd wel dertig vaste lezers had. Er kwamen ook meer brieven. Soms werd in zo'n brief de ondergang van de wereld uit de doeken gedaan; soms die van Nederland; een enkele maal werd de eindredakteur een spoedige ondergang toegewenst.

Monologen

Het eindredakteurschap was een parttime baan. De rest van de tijd vulde ik met werk voor weekbladen, wat neerkwam op het interviewen van leden van andere partijen. Zodoende heb ik vergelijkingsmateriaal bij de hand. En laat ik dit vooropstellen: een groot deel der PPR-leden meent absoluut niets te maken te hebben met het gegeven dat interviewen een kwestie van vragen en antwoorden is. Ze gaven nooit een antwoord op je vraag: ze hielden monologen.

Neem Egbert Boeker. De toenmalige vice-voorzitter was de eerste die ik interviewde. Hij zat op een hoge stoel, schonk de betere wijnen, bood een goede sigaar aan, en begon: "Wat jij nu wil weten van mij..." Na ruim een uur bood hij gelegenheid tot het stellen van de eerste vraag.

Neem Leo Jansen. Het toenmalige Kamerlid was zo goed inderdaad op een vraag in te gaan — of hij nu 'ns kort en krachtig kon uitleggen wat het basisinkomen inhield. De indruk bestond namelijk dat circa negentig procent van de partij dit groots idee emotioneel en intellectueel niet zo snel kon bevatten. Ook hij nam ruim een uur lang het woord; het verhaal was — zoiets *voel* je — zeer inspirerend, en verder totaal onbegrijpelijk.

Neem Bas de Gaay Fortman. Ach, wat moet je daar nog van zeggen? Men spreekt niet met De Gaay Fortman; hij spreekt tegen je. Doch 't is en blijft een charmante man die nooit te beroerd is af en toe een blik op je notitieblok te werpen met de vraag of je 't allemaal nog bij kunt houden. Deze partij is vergeven van docenten en dominees, en De Gaay Fortman verslaat ze allemaal. Toen hij dat Groen Platform had opgericht werd hij door het partijbestuur ter verantwoording geroepen. Het gebeurt nu eenmaal niet elke dag dat een PPR-senator een potentiële PPR-konkurrent in het leven roept. Dit Kon Niet. Dit Ideeetje Van Die Man Was De Druppel. De ontmoeting zou plaatsvinden in een benauwde Utrechtse pijpenla waar de partijbestuursleden toen nog hun dinsdagavonden doorbrachten. Bas kwam en lardeerde z'n monoloog met enkele grapjes. Men lachte beleefd. Na een tijdje zat het kollege erop en meldde de man graag nog de trein naar Ermelo te willen halen. Waren er nog vragen? Men had geen vragen. De daaropvolgende pauze werd gevuld met zwaar gemopper. Die Man Deed Maar! Hij Ging Z'n Gang Maar! En meer van die dingen die even eerder beter van pas waren gekomen.

Prachtig was het als buitenstaander dit bij te mogen wonen. Aan discussies behoefde men niet deel te nemen, werd het saai dan bood het avondblad uitkomst, en het bier was gratis — tevens leerde je zo dat het persoonlijke meermalen op voor mij onbegrijpelijke wijze politiek wordt. Ooit woonde ik een fraktievergadering bij die ongemerkt — ik bestudeerde het ochtenblad — uit de hand liep. Boze stemmen. Kamerlid Waltmans stond demonstratief op en pakte z'n tas in; hij verkondigde huiswaarts te keren. Waarop Ria Beckers hem voor was door in rad tempo wat paperassen op tafel te smijten en de zaal te verlaten. De vraag was nu wat er aan de hand was. Dit nu kon niemand mij vertellen. Het exkuus luidde dat de lange uren op Het Binnenhof bij tijd en wijle een uitlaatklep vergden. Ik vond dit een uitstekend exkuus. Peter Lankhorst leidde de vergadering verder vlekkeloos.

In de daaropvolgende jaren mocht ik nog meermalen grote en kleinere dispuuten

meemaken. Een enkele maal berichtte ik erover; meestal snapte ik niet goed wat er aan de hand was. Ik begreep uiteindelijk dat radicale en andere politici aanmerkelijk langere tenen hebben dan ik — in volle onschuld staat men er soms bovenop, niet wetende zojuist iets stoms, verkeerd of slechts te hebben gedaan. Zoals die keer dat ik in een onbezonnen bui de kleur van de krant veranderde.

Blauw

Na een stuk of tien Radikalenkranten begonnen me twee dingen danig de keel uit te hangen. De vormgever die niet kon vormgeven en de kleur die altijd blauw moest zijn. Het eerste probleem werd via slechts zes vergaderingen en vijf notities opgelost — hij vertrok. Het tweede probleem vergde wat meer tijd en papier.

We verkeerden in de tijd der recessie, kabinetten werden steeds rechtser, groene partijen kwamen langzaam in de mode, kernwapens dreigden geplaatst te worden, en ter aanvulling van deze ellende kwam het kleur-idee. Hoe aardig zou 't niet zijn de partijkrant telkenmale van een andere kleur te voorzien, dit kostte niets extra's en zo haalde je de nummers niet langer door elkaar. De sekretaris voorlichting was de eerste die me probeerde duidelijk te maken dat dit plan 'hard' zou aankomen. "Ze zijn nogal gesteld op blauw," zei hij droog. "Heb je niet meer argumenten?"

"Als je," antwoordde ik, "een cover hebt waarop een vrouw door een bos wandelt en je hebt slechts één kleur per nummer ter beschikking, is het dan niet mooi groen te gebruiken."

"Ik vrees dat je wat sterkers moet bedenken."

"Het klinkt toch logisch?"

"Dat wel. Maar daar gaat het nou niet om."

Daar ging het helemaal niet om. Db en Pb wierpen zich op de kwestie, en een hele kerngroep diende zich aan als fanatieke tegenpartij. Ik wist inmiddels wat een kerngroep was: haast net zo belangrijk als een kongres en nog een stuk vervelender. Ik werd gedwongen achter het katheders plaats te nemen en mijn standpunt te verdedigen. Ik haat katheders. Als ik achter zo'n bouwsel sta krijg ik steevast het idee dat al die mensen met hun stomme blikken een toegangsprijs hebben betaald en nu waar voor hun geld eisen. Partijdemocratie vond ik fascinerend om gade te slaan, maar het laatste wat ik wilde was er zelf deel aan te nemen. Ik droeg m'n lot met opgeheven hoofd, en naar ik later begreep kwam dit over als arrogantie. "Nogmaals, meer kleur is leuk en aardig!" Stilte. "Het kost ook niks extra's." Stormachtig applaus bleef uit. "En wie dat niet vindt is konservatief en kneuterig." Messen werden geslepen. Ter redding stapte de sekretaris voorlichting op het katheter toe. Net als ik bleek die man achter zo'n ding niet op z'n plaats. "Nu wordt het nóg erger," mompelde een partijbestuurslid. Dat klopte. Het zag er naar uit dat de halve partij zich nog maanden met de kleur van haar krantje zou bezighouden. Nadere Discussie Was Nodig. Zaak Eens Op Papier Zetten. Eskalatie Voorkomen.

De geschiedenis leerde dat je binnen deze partij conflicten op diverse manieren kon oplossen. Uittreden dan wel een platform oprichten was één manier, doch in dit geval een zwaar middel. Het konflikt via procedures, notities, bijeenkomsten en andere vaagheden traag laten verdwijnen was een andere manier. Dit werkte. Ik won. Welhaast voelde ik me een moment even onaantastbaar als een De Gaay Fortman Jr. En elke keer weer als er een rode, groene, gele, bruine of oranje krant verscheen dacht ik aan een PPR-lid ergens in het land die woedend de publikatie van z'n deurmaat griste, blauw aanliep en de speciaal voor deze gelegenheid aangeschafte doberman pinschers beval dit *vodje* aan stukken te scheuren.

Godebald

De taak van eindredakteur beviel na enige tijd wonderwel. De nieuwe vormgever hield van kleur en vormgeven en volgens de laatste schattingen hadden we nu al een vaste lezerskring van veertig leden. Een typisch PPR-dispuut over de koers had ik echter nog niet mogen meemaken. Net begon ik te veronderstellen dat voor eens en altijd de rust in de PPR was teruggekeerd toen achtereenvolgens Godebalders, platformers, doorbrakers en voorstanders van een vierde stroming de verschillende partijsegmenten overdonderden.

Dit vooropgesteld: ik heb niks tegen een cultuur van splinters. Maar is 't teveel gevraagd om de naamgeving realistisch en aantrekkelijk te houden? In deze partij vormen twee mensen een platform, drie een doorbraak en vier een stroming — een teken dat alle gevoel voor proporties is verdwenen. Bij Godebald dacht ik meteen: met zo'n naam ben je gedoemd tot mislukking.

“Ze zijn weer bezig,” hoorde ik op een avond in die Utrechtse pijpenla. Dit was een kode. Ervaren radikalen begrepen dat als zo vaak een proces van groepsvorming op gang was gekomen. Deze groep bestond uit een oude garde onder leiding van de heren Jurgens en Van Hulten, aangevuld met een jonge garde waartoe het partijbestuurslid Ad Melkert behoorde. Deze Melkert nu was behalve een hautain baasje ook het type dat tegenstanders laatlunkend beschuldigt van een gebrek aan intelligentie en inzicht; hetgeen een vaak voorkomende combinatie is. In de trein naar Amsterdam meldde hij die avond dat een fatsoenlijke politieke discussie in het partijbestuur niet langer mogelijk was; ja, hijzelf was daar natuurlijk wel toe in staat, maar de rest — het lachje dat volgde diende boekdelen te spreken. Verder legde hij uit dat het partijbestuur onbehoorlijk ver naar links was opgeschoven, zonder dat leden dit was duidelijk gemaakt. Tegen dit verval ging Godebald ten strijde trekken. Hij raadde me aan eens bij Jurgens op bezoek te gaan.

Die Godebalders wisten in elk geval hoe je met de pers omgaat. Zij ontvingen bezoekers immer in kamers met imposante boekenkasten, boden sigaren en wijn, en waren nooit te beroerd om hun grieven via duidelijke quotes te verkopen. De monoloog van Jurgens was als zo vaak te lang doch zeer helder. Het christendom bleek ook een rol te spelen. De PPR had haar gereformeerde en katholieke nestgeur verloren, op die manier was het niet langer mogelijk CDA-kiezers ‘los te weken’, en dat was toch een der bestaansredenen van de partij. Veelvuldig werd Hagenees Verduyn Lunel als grote boosdoener opgevoerd; die had immers verklaard dat het hem worst zou wezen of iemand al dan niet christelijk is — wat ik opvatte als een klassiek-liberale opinie en wat Godebalders als uiterst beledigend betitelden.

Toegegeven: Godebald *ging* ergens over. Dit was een politiek dispuut. Maar zoals gewoonlijk werden oude en nieuwe resentimenten uit de kast gehaald. Zijnde *founding father* van deze partij kwam het Jurgens kennelijk als onheus voor dat zovelen niet meer naar zijn goede raad luisterden. De tegenpartij was ook geenszins van plan de kwestie puur politiek te houden. Ik vernam dat Godebalders op ‘machtsposities’ uitwaren, ‘de arrogantie van de macht’ beleden, terwijl Jurgens — zo werd benadrukt — geheel volgens de mode in ‘een mid-life crisis’ verkeerde, naar het scheen oorzaak van deze strijd. Zeker, verhalen als zou Van Hulten een Melkert-in-het-kwadraat zijn geloofde ik graag. Hooghartigheid was niet 's mans zwakste punt. Dat zo iemand er dan automatisch ondeugdelijke theorieën op nahield beschouwde ik als een ondeugdelijke redenering.

Aldoende werd het persoonlijke deels weer politiek. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de achterklap bescheiden werd gehouden; in andere partijen is men hier in de regel wat minder bescheiden mee. Desalniettemin had een en ander met ‘een andere manier van politiek bedrijven’ weinig uit te staan. Weldra werd het een loopgravengevecht, naarstig werd de publiciteit gezocht en zo werd het konflikt op klassieke wijze gestreden.

Verbaasd nam ik waar hoe snel en simpel in zo'n geval positie gekozen wordt. Gezien de materie leek mij een discussie van, zeg, twee à drie jaar op z'n plaats, met flink veel bronvermeldingen en diepdoorwrochte essays. Want kijk eens, het CDA zou minstens de komende tien jaar de dienst nog uitmaken en een linkse meerderheid lag ook voor het jaar tweeduizend niet in het verschiet. Dus vanwaar al die haast? Tijdens hoogoplopende politieke conflicten gedragen velen zich als korte termijn-denkers; en sommigen worden kamikaza-piloten.

Aldus was het niet verwonderlijk dat niemand zich aan mijn lange termijnfilosofie hield. Zodat er niets anders opzat dan dit dispuut aan te zien, aan te horen en op te schrijven. Ik wist bij God niet voor wie partij te kiezen en besloot na enig denken dat beide partijen het bij het verkeerde eind hadden. Dit garandeerde tenminste een neutrale opstelling van de partijreporter. Tja, wat moest je nou met die Godebald-ideeën? CDA'ers losweken? PvdA op het rechte spoor houden of zetten? Het eerste idee oordeelde ik anachronistisch en verspilling van tijd en energie — zie de EVP. Wat dat tweede idee betreft: zowat de enige opinie die ik met de heer Van der Spek deel is dat lui die de PvdA op het rechte spoor willen houden hun werk ook in die partij behoren te doen — zie de Linkse Doorbraak.

Tja, maar wat moest je anderzijds met die notitie van het partijbestuur? Nog meer notities zouden volgen, vaak hele lange, en immer stond er diezelfde blijde boodschap in. Uitnodigend, solidair, fris, fleurig, af en toe madeliefjes aan de kant van de weg plukken, dapper, standvastig, niet-dogmatisch, libertair, ideeënrijk, open — zo diende de PPR de gehele linkse beweging, inclusief alle sociale bewegingen, bijeen te brengen. Op weg hiernaar toe had het partijbestuur zowat de halve Van Dale leeggeroofd. De voorzitter vertelde dat je deze weg moest afleggen daar 'je het niet niet kunt doen.' In de jaren erna werd dit idee nog meermalen herhaald. Het waren de jaren dat veel progressieve mensen met de beste bedoelingen doch ook met groot gemak lieten blijken het gewoon niet te doen.

In de praktijk kwam de koers van het partijbestuur erop neer, dat vooralsnog nergens voor werd gekozen. Dit voorkwam tenminste korte termijn-ellende. En zo werd Godebald overwonnen. En zo ontstonden weldra andere groepen en groepjes, allemaal met nieuwe inzichten over de toekomst van links en de PPR, met geroep om duidelijkheid, het maken van een keus; voor groen, voor rood, voor een vierde stroming. Als dit zo doorgaat, dacht ik, heeft het partijbestuur straks wel een consistente koers maar geen leden die er zich aan houden.

Kongressen

Ik mocht dan keer op keer voor zuur en afstandelijk worden versleten, dit belette niet dat ik af en toe onafstandelijk kwaad kon worden. Toen het partijbestuur Henk Waltmans op de laatste plaats van de kandidatenlijst plaatste werd ik woedend. Dit sloeg nergens op. De argumentatie sloeg helemaal nergens op: *Henk zat al zo lang in de Kamer*. Ja, om diezelfde reden kon je iemand bovenaan de lijst plaatsen: *Zeer ervaren en bekwaam*. Nadat Henks degradatie wereldkundig was geworden werd ik benaderd door een parlementair verslaggever die wilde weten wat de *echte* reden was. "Hij zit er te lang in," zei ik plichtmatig, "ze willen verjonging."

"Onzin," verklaarde hij. "Ik kan me niet voorstellen dat je in zo'n kleine partij zoveel geschikte opvolgers hebt voor zo iemand."

Ik viel hem bij: "Dat is zo. Naar verluidt is-ie ook te rechts bevonden."

"Te *rechts*? Is Waltmans dan voor plaatsing van kernwapens?"

"Nee," zei ik, "tenminste niet dat ik weet. Ik geloof dat 't iets met Polisario te maken heeft."

"Polisario?"

"Dat zijn mensen die een stuk Sahara claimen." Ik vertelde erbij dat deze mensen in

hun mateloze gastvrijheid haast een hele Kamerdelegatie per ongeluk om het leven hadden gebracht. Behalve Harry van den Bergh die meteen grote krantekoppen voor zich zag was niemand daar gelukkig mee.

“Wat een *rare* partij,” konstateerde de journalist. Zo’n stukje schreef hij dan ook naar aanleiding van die degradatie — met de beeldvorming zou het op deze manier nimmer goedkomen.

Een extra kongres maakte vervolgens veel goed door Henk weer op nummer drie te zetten. Ik konkludeerde twee dingen: zo’n rare partij was het nou ook weer niet. En: kongressen hadden tóch nut. Want het dient gezegd: na bijwoning van een aantal kongressen was mij zo langzamerhand hun doel niet geheel meer duidelijk. Het hadden me altijd de hoogtepunten van een partijcultuur geleken, maar in de praktijk waren het veelal vervelende bijeenkomsten met teveel sprekers en papier en te weinig speeches die je van bewondering van je stoel deden vallen. Ja, ruziën over de koers, dat ging welhaast elk kongres door, maar dat was één keer leuk, twee keer ook nog wel, een derde keer al minder, en na de vierde keer dacht een mens: zo is het wel genoeg, hou nou maar op. Het had iets van een gezelschapsspel — en je ging naar kongressen omdat het zo hoorde en je diende amendementen in omdat het zo hoorde. Kwam een amendement erdoor, dan trok je een tevreden gezicht, een taak was weer volbracht.

Waren kongressen in de loop der tijd dan doel op zich geworden? Ik dacht groten-deels wel. Maar ik en de kongresgangers — wij bleken zeer verschillende visies erop na te houden. Elk kongresverslag dat ik produceerde liep spoedig uit op mateloze relativering: ‘t was weer gezellig geweest, beetje saai ook, geachte spreker zus-en-zo bediende ons weer van veel onzin, groep a won, groep b verloor, tevreden keerde men huiswaarts, punt uit. Hierop bereikten de redactie steevast brieven met boodschappen als ‘foei’ en ‘bah’. Ik begreep dat wel. Had je als lid een ganse zaterdag aan de partij opgeofferd en dan berichtte de partijreporter dat je net zo goed die dag een gezonde boswandeling had kunnen maken — want de ene activiteit had net zo weinig effect op de samenleving als de andere.

Wie had hier gelijk? De relativist of de fanatikus? Dat deed er eerlijk gezegd niet zo toe. Het ging er maar om dat volgens mij mensen die de samenleving verengden tot een kongresvloer waarop de nodige korrekties dienden te worden aangebracht, behoefte hadden aan een relativist. Zeker, ‘t was voortreffelijk als de motie erdoor kwam dat de 25-urige werkweek niet binnen vijftien doch tien jaar een feit moest zijn — maar wat maakte het uit? Het kabinet bezat niet de mogelijkheden dit idee uit te voeren, de grote partijen niet, ja, de gehele politiek miste in dit stelsel de invloed en macht om de sociale-ekonomie te reorganiseren. Laat staan dat een kleine linkse partij op dit gebied verder kon komen dan het verkondigen van goede intenties. Het verkondigen van goede intenties heeft namelijk enkel zin als je er een verhaal betreffende politieke machtsvorming bij hebt. En dat had de PPR niet. Niet meer tenminste.

Deze treurige konstateringen vielen bij de vaste kongresgangers annex vaste briefschrijvers niet in goede aarde. Een groepje (vaste briefschrijvers waren vaak groepjes) schreef: ‘De schrijver kan in het vervolg maar beter wegblijven.’ Deze raad volgde ik uiteindelijk op. Een kongres niet bezoeken doch er wel over berichten garandeerde de *neutrale* blik waar een groot deel van onze vijftig vaste lezers zo op gesteld scheen. Op de dag dat de PPR in Utrecht over feminisering kongresseerde verbleef ik dan ook in opdracht van een andere werkgever te Hoogeveen, waar het CDA over kwesties kongresseerde die me niet meer bijstaan. Ook geen pretje.

De dag erna belde ik zes kongresbezoekers om hun op- en aanmerkingen vervolgens tot verslag te verwerken. Tijdens deze konsultatieronde bleek spoedig dat ik in de PPR niet langer meer het patent bezat op een zure toon. Van het zestal was ander-

halve persoon oprecht enthousiast over het kongres; één was oprecht neutraal want die had op het laatste moment besloten niet te gaan; maar de rest wist niks beters te doen dan het voortbrengen van mompelende, monkelende, malkontente geluiden. Ik wist wat dit betekende: neo-konservatisme, neo-realisme en neo-cynisme deden nu ook langzaam maar zeker hun intrede in deze van huisuit toch zeer idealistische en goedmoedige klub. Tevens betekende dit dat het ook dit keer niet van een prettig, plezierig, positief verslag kwam. Zouden er dus weer boze brieven komen?

Ja, die kwamen. De eerste brief was geadresseerd aan het partijbestuur, doch de grieven betroffen de redaktie. 'Met verbazing en verontwaardiging,' luidden de eerste woorden, en de rest laat zich raden. Uit brief twee: 'Wij vinden het echter onverteerbaar dezelfde teneur als in de landelijke pers terug te vinden in ons eigen partij-orgaan.' Echt verrassend was tenslotte brief drie: 'De verslaggever kan in het vervolg beter zélf naar het kongres komen. Of is dat teveel moeite?'

Neo-progressief

Men dient als verslaggever ten alle tijden buitenstaander te blijven. Wie over politiek of partijpolitiek schrijft doet er goed aan zich te houden aan het adagium van de heilas te vroeg overleden parlementair redakteur André Luyendijk: 'Met die kerels praat je toch niet, hè? Dat zijn toch belachelijke mannen. Daar schrijf je tegen. Daar praat je toch niet mee, zeg!' Hij had het dus over politici — en dat zijn in het algemeen inderdaad belachelijke mannen. Maar wie toevallig partijreporter is merkt na verloop van tijd dat hij deel is geworden van een partijkultuur. Hij *praat* niet alleen met die mensen, hij *eet* en *drinkt* ermee; plichtmatig meldt hij nog 't allemaal belachelijk te vinden, maar eigenlijk vindt hij die mensen aardig en sympathiek. Dan wordt het tijd om op te stappen.

Ik was na meer dan drie jaar zelfs de gehele PPR aardig en sympathiek gaan vinden. Dit werd zo erg dat ik niet langer meer over 'de PPR' sprak maar over 'wij'. Zoals in: "Wij hebben eigenlijk een verdomd aardig partijprogram." Alsmede: "Vergeleken bij die vervelende sociaal-demokraten zijn wij een zeer sympathieke partij."

Tezelfdertijd merkte ik hoe nutteloos het was geworden om, al dan niet genuanceerd, kritiek op het partijbestuur en de rest van de partij te leveren. Men deed dit nu zelf op fanatieke wijze. Zo vertelden partijbestuursleden dat het binnen dit orgaan — en ik citeer — *een rommeltje* respektievelijk *een warboel* respektievelijk *een rotzooi* was, waarna de critici in één moeite door opsomden wie er niet in dat partijbestuur thuishoorde en er toch inzat, hetgeen zowat het hele bestuur bleek te zijn. Enfin, 't waren de heden ten dage zo gebruikelijke klanken van weemoed en wanhoop waarmee links Nederland aan de weg meent te moeten timmeren.

Somberheid over teruglopend zetel- en ledenaantal hoefde ik ook niet meer te verspreiden. Vele partijgenoten maakten hier nu een hobby van. Themagroepen werden opgeheven, kerngroepen behaalden zelden nog een quorum en voor de zoveelste maal zagen groepen die de partij groen dan wel rood wilden maken de kans van hun leven. Het politiek zelfvertrouwen dat toch al nooit groot was geweest in de PPR bleek op sterven na dood. Daarentegen bloeide de partijkultuur als immer voort. Bij partijbestuursverkiezingen werd gekonkeld bij het leven, zodat de voorzitter er veel werk aan had om de boodschap over te brengen dat er niet werd gekonkeld; kandidaten voor het vice-voorzitterschap bewilligden, trokken hun bewilliging weer in, bewilligden weer, enzovoort; en als gebruikelijk ging een en ander vergezeld van lange avonden aan de telefoon en samenscholingen in centraal in het land en Groningen gelegen zaaltjes. Wat ter troost overbleef waren zaken waar we — meer dan ooit! juist nu! — tegen waren. Tegen kerncentrales en kernwapens, tegen het kabinet, tegen porno, tegen de VS en de UdSSR, en tegen de sociaal-demokratie — of mis-

schien wel voor, daar bleek nadere discussie over nodig.

Men begrijpt dat een mens niet van de ene op de andere dag een JOVD-verleden afschudt en zich bij klein-links schaart, met als uiteindelijk doel het voeren van een eenzame doch rechtvaardige strijd tegen de rest van de wereld. Dit vergt het afleggen van een lange en moeilijke weg, waarbij ik onderweg trouwens opvallend veel mensen ben tegengekomen die zich in tegengestelde richting bewogen. Eenmaal op het eindpunt aangekomen vindt ik het dan ook treurig te moeten constateren dat radikaal-links tegenwoordig voornamelijk een samenraapsel van treuzelaars en twijfelaars en andere gedesillusioneerden is. Heb ik daar al die moeite voor gedaan?

Ach, meneer/mevrouw, de linkse ruggegraat van weleer — waar is-ie gebleven? Wat klein-links nodig heeft zijn principiële, geenszins door de sociaal-democratie en groene modes aangetaste neo-progressieven. Mensen zoals ik. Intussen heeft de PPR nog meer dan drie jaar geleden een buitenstaander nodig die — desnoods op zure toon — dit zootje ongeregeld op het juiste spoor zet en houdt.

HANS VERSTRAATEN

LINKS EN DE STAAT:
LIEFDE OF HAAT?

Amsterdamse bijeenkomst van de Linkse Doorbraak
27 oktober 1984

Lidie Koeneman is lid van het partijbestuur van de PPR. Paul Lucardie is
rand-lid van de PvdA.

De Linkse Doorbraak STAAT, STRATEGIE EN DOELGROEP

Als de vraag wat de inhoud van een linkse eenheid of samenwerkingsverband zou moeten zijn niet bevredigend beantwoord kan worden, dan 'verwordt de discussie over linkse samenwerking al snel tot weer een nieuwe vorm van coalitie-akrobatiek.'

Siep Stuurman¹

Op 27 oktober organiseerde de Linkse Doorbraak haar tweede kongres. Dit keer in Amsterdam en wel in het gebouw van de subfakulteit Politieke en Sociale Wetenschappen. Een omgeving waar menig kongresganger zich wonderwel thuis voelde. Het centrale thema van het kongres luidde: *markt, staat of democratie?*, een thema dat als een rode draad door de plenaire- en werkgroepbijeenkomsten heenliep.² De titel van het kongres geeft aan voor welke dilemma's radikaal links staat, wanneer ze discussieert over de rol van de staat. Uitspraken als de markt is slecht, overheidssturing is goed, zijn minder vanzelfsprekend geworden. "Planning is niet per definitie beter dan de markt," aldus Stuurman in zijn inleiding 's morgens.

Een ander dilemma vormt het spanningsveld tussen staatsingrijpen en democratie. Het voorwoord van de kongresbundel vermeldt twee zachte bermen waar links bij deze discussie in terecht kan komen.³

Iedereen is het er over eens dat fors overheidsingrijpen noodzakelijk is om sociale gelijkheid te bereiken. Dit overheidsingrijpen mag echter niet gepaard gaan met betutteling van het individu door burokratie, zoals vaak in sociaal-demokratische en kommunistische tradities te zien is (was). (De overheid weet wat goed is voor haar burgers.) Anderzijds moet onder het mom van individuele vrijheid overheidsinvloed niet zodanig afnemen dat sociale ongelijkheid toeneemt (zoals we bij het kabinet-Lubbers zien). Tussen deze twee bermen zal radikaal links een 'gulden' middenweg moeten vinden. Maar met deze konstatering zijn we er niet. Welke antwoorden geven we op de volgende vragen:

- In hoeverre kan centrale planning samengaan met basisdemocratie? Zijn deze twee categorieën niet per definitie in strijd met elkaar?
- Wat vindt links van deregulering?
- Moet arbeidstijdverkorting plaatsvinden bij wet of door onderhandeling?

Deze vragen kwamen 's middags aan de orde in een forum over het kongresthema.

Helaas telde het forum te veel deelnemers (vijf + de voorzitter) om goed over deze vragen te kunnen discussiëren. Nadere behandeling in werkgroepen zal zinvoller zijn, hetgeen ook gaat gebeuren. De werkgroepdiskussies die dag vormden hiertoe een eerste aanzet.

Heersende ideologie

Centrale planning of basisdemocratie: deze spanning wordt in alle drie partijen gevoeld, zij het dat de uitgangspunten en de accenten verschillen. De PPR heeft altijd de meeste nadruk gelegd op planning van onderop, hoewel sinds enkele jaren overheidsingrijpen steeds meer noodzakelijk bevonden wordt. Bij de CPN is een omgekeerde ontwikkeling gaande. De PSP bepleit vanouds planning maar tegelijkertijd basisdemocratie en arbeiderszelfbestuur. Voor een overzicht van de huidige theorievorming over het karakter van de staat hebben we van de drie partijen enkele partijpublicaties naast elkaar gelegd, waaruit we een aantal treffende passages zullen citeren.⁴

PPR, PSP en CPN verwerpen de heersende ideologie dat de staat het algemeen belang dient en boven alle partijen/klassen staat. (Deze heersende opvatting wordt over het algemeen gedeeld door sociaal-demokraten, alleen verbinden zij er andere consequenties aan dan bijvoorbeeld liberalen.)

De CPN huidige een marxistische staatsleer, waarin de staat gezien wordt als het instrument van de heersende klasse. In het beginselprogramma van 1946 beschouwde de CPN de burgerlijke staat als de 'diktatuur van het kapitalisme'. Deze moest vervangen worden door een staatsvorm die 'de uitoefening van de macht door de arbeidersklasse verzekert, teneinde in bondgenootschap met de werkende boeren, de middenstand en de intellectuelen, de weerstand van de reactie te breken (...)' Dit tijdperk van overgang wordt door de meesters van het socialisme van oudsher omschreven als: de diktatuur van het proletariaat.⁵ Deze klassieke marxistische staatsopvatting heeft bij de CPN inmiddels plaatsgemaakt voor de neo-marxistische opvatting dat 'maatschappelijke tegenstellingen niet alleen tot uiting komen tussen de staat en de niet-heersende klassen en groepen, maar ook de staat en de verschillende staatsapparaten zelf doortrekken. De staatsorganen vormen dus niet alleen een middel in de strijd, maar vormen ook een strijdtoneel, waarop progressieve krachten een actieve rol kunnen vervullen.'⁶

Onder druk van de arbeidersbeweging zijn een aantal democratische verworvenheden gerealiseerd, die in de bestaande vormen van politieke democratie tot uiting komen. De politieke democratie is niet slechts 'een middel of een fase in de strijd voor socialisme. Zij heeft betekenis in zichzelf, die ook in de socialistische maatschappij tot gelding moet komen en verder ontwikkeld dient te worden.' De politieke democratie wordt beperkt door zowel de macht van de grote kapitalistische ondernemingen, die vitale onderdelen van de burgerlijke staat beheersen, als door de bestaande machtsverhoudingen. 'Een verdere ontplooiing van de politieke democratie vereist een grondige afbraak van alle uitbuitings- en onderdrukingsverhoudingen.'⁷ Betrekkelijk nieuw voor de CPN is de introductie van basisdemocratie. Het programma vermeldt dat aan directe vormen van zeggenschap zoveel mogelijk ruimte gegeven moet worden.

Bij de PSP ligt nadrukkelijk de prioriteit bij basisdemocratie. De parlementaire democratie komt pas in tweede instantie. 'Vanuit het principe van gelijkwaardigheid van alle mensen en maximale zeggenschap streeft de PSP ernaar dat zoveel mogelijk belangrijke beslissingen op basisniveau worden genomen. In aanvulling hierop zijn vormen van parlementaire democratie nodig voor de besluitvorming over zaken met een bredere reikwijdte. Deze dienen meer afgestemd te zijn op de zeggenschap van mensen op basisniveau.'⁸

De PSP heeft in de jaren zeventig een neo-marxistische visie op de staat ontwikkeld, en vastgelegd op het (voor aanhangers van de Linkse Doorbraak beruchte) strategiekongres in juni '83 te Steenwijk. Volgens deze visie 'bestendigt de huidige staat in het algemeen de maatschappelijke ongelijkheidsverhoudingen, die voortkomen uit kapitalisme en patriërchaat. () Toch is de staat niet zonder meer een instrument in handen van de heersende klassen/groepen. () De politieke staatsinstellingen (regering, parlement enz.) moeten worden "veroverd" en omgevormd, aan de ene kant om de politieke macht zoveel mogelijk af te staan aan organen van basisdemocratie, aan de andere kant om de verstreckende partikuliere besluitvorming van de heersende klasse (over bijvoorbeeld economie, energie en militaire zaken) te vermaatschappelijken.'⁹

Groepen

Voor wat betreft de PPR konstateert Böhl in de kongresbundel (p. 17) dat hier tot nu toe geen sprake is van een 'systematische analyse van het karakter van de burgerlijke staat en zijn verhoudingen tot het kapitalisme.' Dit klopt. Toch is de laatste jaren ook binnen de PPR wel aandacht besteed aan het karakter van de staat. In het verkiezingsprogramma 1981 stelt de PPR dat de multinationale ondernemingen te grote politieke en economische macht bezitten; de staat (en de werknemers) moeten daarom meer zeggenschap hierover krijgen. Uit het PPR-schrift over buitenparlementaire actie blijkt — ondanks het gebruik van de term *groepen* in plaats van *klassen* — een duidelijk neo-marxistische staatsopvatting. 'De staat handhaaft de bestaande orde en dat is in het belang van de heersende groepen'; 'de meest verbreide (heersende) ideologie is de ideologie van de heersende groepen'; 'de machtigste groepen hebben vele direkte en indirecte verbindingen met de verschillende onderdelen van het overheidsapparaat.' Zelfs invloed van Althusser is in deze brochure merkbaar, wanneer gesproken wordt over ideologische (staats-)apparaten als besturen van stichtingen in het onderwijs en de gezondheidszorg, beroepsorganisaties, kerken en dergelijke als machtscentra in de maatschappij die de zwakke groepen 'inpakken'.¹⁰ Afgezien van de vraag of deze staatsopvatting wel representatief is voor het PPR-denken, kunnen we konstateren dat PPR'ers het niet zo interessant vinden welk etiket een dergelijke visie krijgt. Er bestaat ons inziens haast een allergie tegen 'getheoretiseer' en 'geideologiseer'. De bestaande ideologieën, zo hoor je in de PPR, stammen uit de 19e eeuw en zijn dus (!) verouderd. De PPR noemt zich een programpartij en *geen* beginselpartij. Niet voor niets stuit het ontwerpen van een beginselprogramma binnen de partij op veel verzet. Bij D'66 zagen we dezelfde discussie. Aanhangers van dit zogenaamde pragmatisme vergeten echter dat achter pragmatisme ook een ideologie schuil gaat.

Maar terug naar de staatsopvatting. Binnen de PPR bestaat overeenstemming over het bureaucratische en grootschalige karakter van de staat. Veel meer bevoegdheden moeten overgeheveld worden naar provinciale en gemeentelijke overheden. Decentralisatie dus. Er bestaat grote belangstelling voor de sociale democratie: uitbreiding van bevoegdheden van ondernemingsraden, personeelsraden, buurt- en wijkraden. Het principe van arbeiderszelfbestuur wordt al lang erkend.

Reformisme

Overzien we de drie staatsopvattingen van CPN, PSP en PPR, dan valt met name het verschil op tussen PPR enerzijds en CPN, PSP anderzijds in de theorievorming over het karakter van de staat.¹¹

CPN en PPR stellen meer vertrouwen in de politieke democratie dan de PSP, waar zelfs enig wantrouwen bestaat jegens het parlement. Vergaande democratisering staat bij alle drie partijen centraal evenals decentralisatie van het overheidsapparaat

en arbeiderszelfbestuur. Ondanks verschillen in theorievorming (voorzover al ontwikkeld) blijkt de strategie redelijk gelijkvormig te zijn. Böhl noemt deze strategie van hervormingen die op den duur tot revolutionaire verandering moeten leiden, *revolutionair reformisme*.

De drie linkse partijen grijpen volgens hem terug op de zogenaamde centrum-marxistische of Kautskyaanse traditie in de sociaal-democratie. Karl Kautsky was een invloedrijk marxistisch theoretikus in de Duitse sociaal-democratische partij rond 1900, die binnen zijn partij een centrum-positie innam tussen de revolutionaire links-radikale vleugel rond Rosa Luxemburg en de reformistische rechter-vleugel rond Eduard Bernstein. De Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in Nederland liet zich in haar program van 1895 door de denkbeelden van Kautsky leiden, maar schoof na 1914 steeds meer op in de reformistische richting van Bernstein. Haar opvolgster, de Partij van de Arbeid, is zelfs niet reformistisch meer — afgezien van een min of meer radikale periode tussen 1965 en 1975 — naar neo-liberaal, volgens Böhl.

Vindt een soortgelijke verschuiving naar rechts ook bij de kleine linkse partijen plaats? In een overzicht van de 'richtingenstrijd binnen klein links' in de bundel *Heimwee Naar De Toekomst (I): Maatschappijvernieuwers In Verwarring* vergelijken Simon Franke en Marijke Linthorst het streven van de Doorbraak met het reformisme van Bernstein. Ze noemen de Doorbraak-beweging weliswaar 'radikaal reformistisch', maar toch niet wezenlijk verschillend van Bernstein c.s.¹²

Deze vergelijkingen met het verleden zijn verhelderend, maar ook misleidend. Tussen vooroorlogse links-socialisten in de SDAP en haar linkse afsplitsingen enerzijds en links-socialisten in de PSP, PPR en CPN (van respectievelijk de jaren '60, '70 en '80) anderzijds bestaan belangrijke verschillen waar Böhl en Franke/Linthorst aan voorbijgaan. In de eerste plaats inhoudelijke verschillen: andere opvattingen over basis-democratie, arbeid, cultuur, vorming en opvoeding. Op deze gebieden ontleen de kleine linkse partijen volgens ons meer aan links-radikale en anarchistische tradities dan aan de centrum-marxisten. De centrum-marxisten in de oude SDAP legden de nadruk op parlementaire democratie, nationalisatie en planning van de productie, discipline en vorming van boven af. Voorstellen voor basis-democratie, in de vorm van arbeidersraden bijvoorbeeld, kwamen van de links-radikale groepjes rond Gorter en Pannekoek en van anarcho-syndicalisten. Kritiek op de burgerlijke arbeids- en gezinsmoraal en pleidooien voor vrije opvoeding en zelf-ontplooiing hoorde je vooral in anarchistische kringen rond Bart de Ligt, het blad 'De Moker' en dergelijke.¹³

Minstens even belangrijk lijken ons de sociale verschillen tussen oude en nieuwe links-socialisten. Al gaven vroeger en nu intellectuelen vaak de toon aan, de achterban van de SDAP en haar linkse afsplitsingen bestond voornamelijk uit (hand-)arbeiders in industrie, transport en landbouw. Bij de CPN was dat tot voor kort ook het geval. De PSP en de PPR, in mindere mate tegenwoordig ook de CPN, vinden niet alleen hun leiders maar ook hun achterban in de nieuwe middenklasse van ambtenaren, wetenschappers en welzijnswerkers.¹⁴ Deze klasse houdt er een andere levensstijl en partij-kultuur op na dan de arbeiders. Arbeiders hebben andere belangen en een andere verhouding tot staat, markt en democratie. Zij staan op de arbeidsmarkt tegenover partikuliere ondernemers — het Kapitaal — en kunnen daarbij de bescherming van de staat wel gebruiken. Overname van hun bedrijf door de staat lijkt hun vaak aantrekkelijk — al is het alleen als dreigement in onderhandelingen met de ondernemers. Ambtenaren daarentegen staan niet tegenover het Kapitaal, maar tegenover de staat als werkgever. Voor hen zijn democratisering en decentralisatie vaak belangrijker dan nationalisatie. Ze zijn bovendien vaker gewend aan de 'vergadercultuur', vanuit hun werk, dan arbeiders.

Wat voor de achterban van CPN, PPR en PSP geldt, gaat natuurlijk ook op voor de Linkse Doorbraakbeweging. Op het kongres in Amsterdam liepen weinig arbeiders en veel wetenschappers, journalisten en andere leden van de nieuwe middenklasse rond, naar onze indruk. Toch zoekt de beweging naar aansluiting bij de (linkse) vakbeweging, waarvan een aantal staf- en kaderleden het Kongres bijwoonde. Voor een beweging die te zijner tijd een massapartij links van de PvdA wil vormen, lijkt die aansluiting noodzakelijk. Een keuze voor de vakbeweging betekent echter ook een keuze voor een bepaalde sociaal-ekonomische oriëntatie die wellicht botst met belangen van de nieuwe middenklasse. (Overigens is een deel van die nieuwe middenklasse ook lid van een vakbond, wat tot spanning binnen de vakbeweging leidt.)

Arbeiders

Ietwat overdreven gesteld, de Linkse Doorbraakbeweging kan kiezen tussen twee doelgroepen en — daaraan gekoppeld — twee strategieën.

1. Indien zij een links-socialistische arbeiderspartij wil vormen, moet zij de belangen van (sommige) arbeiders beter of duidelijker behartigen dan de 'gevestigde arbeiderspartij', de PvdA. Bijvoorbeeld door een radikaler industriebeleid voor te stellen, met nadruk op planning en overname van noodlijdende bedrijven door de staat. Dat zou de toch al vrij radikale arbeiders in noodlijdende bedrijfstakken als scheepsbouw en haven (stukgoed) misschien aanspreken. Een dergelijke keuze betekent echter ook: minder nadruk op andere problemen als milieubehoud, kleinschalige bedrijven en dergelijke. In de jaren '60 hoopten intellectuelen de arbeiders 'om te turnen' zodat laatstgenoemden ook warm zouden lopen voor milieu, cultuur en democratisering. De mentaliteitsverandering gaat echter langzaam. Het is bovendien erg moeilijk een nieuwe partij op te bouwen als je je doelgroep begint te vertellen dat ze hun mentaliteit moeten veranderen.

Het is trouwens ook al moeilijk als een nieuwe partij zich wèl aanpast aan de bestaande opvattingen van arbeiders. De moeizame opmars van de Socialistiese Partij toont dat aan. Heeft de SP tenminste plaatselijk enige invloed gewonnen, de minder konformistische Socialistiese Arbeiderspartij (SAP) heeft nergens een voet aan de grond gekregen. Arbeiders blijven over het algemeen de gevestigde partijen trouw. Pas wanneer die partijen de arbeiders duidelijk — of, zoals cynische radikalen zullen zeggen: nog duidelijker — in de steek laten, na een oorlog of ernstige crisis, krijgt een nieuwe arbeiderspartij een kans. Moeten we daar op wachten?

2. Een andere doelgroep: de nieuwe middenklasse; in het bijzonder de sociaal-kulturele sektor: onderwijzers, maatschappelijk werkers, journalisten. Deze groep stemt ook vaak PvdA, maar lijkt minder gebonden aan een partij dan de arbeidersklasse; en voor een deel al gericht op PPR, PSP en CPN.¹⁵ Tot voor kort ook op D'66: een typische nieuwe middenklasse-partij. De belangstelling van deze groep gaat uit naar milieu, vrede en ontwapening, ontwikkelingssamenwerking, emancipatie en democratisering; maar in krisistijd natuurlijk ook naar eigen werkgelegenheid en sociale zekerheid. De PvdA tracht deze doelstellingen te verwezenlijken, maar een links-socialistische partij zou dat op een radikaler en duidelijker manier kunnen doen. Zij zou meer aandacht kunnen schenken aan de publieke sektor en minder aan het bedrijfsleven.

Theoretisch zouden we nog een derde doelgroep kunnen onderscheiden: de niet-aktieven of werklozen. Vooralsnog lijkt het echter niet realistisch — en niet wenselijk — een radikale werklozen-partij op te richten. Liever rekenen we deze groep tot de arbeidersklasse, waar hij voor het grootste deel uit voortkomt.

Politici sluiten liever een kompromis dan dat ze een duidelijke keuze maken. Links-socialistische politici zullen een 'historisch kompromis' willen sluiten tussen arbeiders

ders en nieuwe middenklasse. Terecht, naar onze mening, maar dan moet men zich wel bewust zijn van de verschillende belangen.

In het slotforum, op de avond van de 27e oktober, merkte Doorbraakvertegenwoordiger Frank Köhler op dat voor hem klassenstrijd de grondslag vormt voor een nieuwe partij. Misschien kan hij ons een volgende keer vertellen om welke klassen het gaat?

LIDIE KOENEMAN

PAUL LUCARDIE

Noten

1. In: *Niet bij puinruïmen alleen*, (Amsterdam: Van Gennep, 1980) blz. 23.
2. Dit artikel geeft geen volledig verslag van de dag zelf; zie daarvoor het artikel van Gregor Renzen in *Radikalenkrant* nr. 10.
3. *Links en de staat: liefde of haat* (Amsterdam: 1984), blz. 10. Deze bundel is te bestellen door overmaking van minimaal f 15,— op giro 42 10 110 t.n.v. Voor een Linkse Doorbraak, Amsterdam, onder vermelding van: kongresmap.
4. Zie ook Herman Böhl, 'Links-socialisme en staatsinterventie in Nederland', in *Links en de staat*, blz. 13-19. In dit overigens goede artikel wordt de PPR enigszins onderbelicht.
5. CPN Beginselverklaring 1946, blz. 5.
6. Partijprogram van de CPN (1984), blz. 82.
7. *Idem*, blz. 69, 70.
8. In: *Ons Genoegen* nr. 151 (17-9-83), *Uitspraken van het kongres van de PSP op 11 en 12 juni 1983 te Steenwijk*.
9. *Idem*.
10. Jan Dirx, *Buiten het binnenhof*, PPR-schrift 6, blz. 5, 6.
11. Maar wie weet wordt deze lakune binnen afzienbare tijd opgevuld door een uitvoerige beschouwing van de staatstheoriegroep van de PPR. Tenslotte komt deze klub al lange tijd regelmatig bijeen.
12. Amsterdam: *De Populier*, 1984.
13. Zie o.a. Herman Böhl, *Herman Gorter* (Nijmegen: SUN, 1973) en Hans Ramaer, *De piramide der tirannie, Anarchisten in Nederland* (Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij, 1977).
14. Zie verder: A.P.M. Lucardie, *De 'New Left' in Nederland*, in: *Jaarboek 1970 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen, 1980), blz. 124-141.
15. Zie bv. Rosenthal, 'Ambtenaren, particuliere werknemers, werklozen en arbeidsongeschikten', in: *Acta Politica* (1983) 2, blz. 229-241; vooral laagbetaalde ambtenaren stemmen CPN, PSP of PPR.

Het gesprek met Cox Merkelijn (zie foto), Johan Janssen en Jack Bogers werd gevoerd door Jan Dirx en Paul Pattijn en uitgewerkt door de laatste.

Wageningen

NA DE KOLLEGE-BREUK ENTHOUSIAST GELIJMD

Wageningen, 30.000 inwoners en dus net geen dorpspolitiek meer. Dankzij de Landbouwhogeschool een sterke aanhang voor radikaal links, wat vier raadszetels van de 23 voor de PSP/PPR/CPN-lijst (PPC) opleverde bij de raadsverkiezingen van 1982. Er kwam na die verkiezingen een PvdA/D'66/PPC-kollege tot stand. Zie daarover het interview met Cox Merkelijn in Radikale Notities, 1983/nr. 1.

De PSP-ers Lex Burdorf en Johan Janssen verlieten in respectievelijk augustus en oktober 1984 de raad. Cox Merkelijn (PPR) blijft wethoudster, CPN-er Jack Bogers wordt fractievoorzitter, er komt een ekstra PPR-er en er komt een nieuwe PSP-er in de raad.

Woelige tijden in de speeltuin van de bestuursverantwoordelijkheid. Over breken, lijmen en vertrekken spraken Jan Dirx (PPR-Radikale Notities) en Paul Pattijn (PSP-De Rode Draad) met wethoudster Cox Merkelijn, fractievoorzitter Jack Bogers en ex-raadslid Johan Janssen. Paul Pattijn werkte het interview uit.

Inmiddels oud-wethouder Tazelaar (PvdA) merkte aan het begin van de rit over het progressieve kollege op: 'Ik loop liever vier jaar op m'n tenen met PPC dan vier jaar aan de arm van CDA en VVD.' Als ik de afdelingsblaadjes van PSP, PPR en CPN van augustus en september jl. doorkijk, lopen jullie al enkele jaren op je handen naast PvdA en D'66. Er is veel energie gaan zitten in de kollegebreuk en het lijmen erna. En dat zo vlak na de vakantie. Jullie hadden er wel zin in!

Johan Janssen: "Om onze laatste kollegekrisis goed te kunnen plaatsen, moeten we even teruggaan in de tijd. Al in 1982 (kort na de start van het kollege) dreigde voor de eerste keer een breuk in het kollege. Door het kollege van B&W (in het bijzonder een PvdA-wethouder) werd hard gewerkt aan een bezuinigingsplan in het kader van het Sociaal Cultureel Programma 1983. Het besluit over de invulling van het bezuinigingsplan werd door het kollege tijdens de afwezigheid van onze wethoudster genomen, terwijl het kollege kon aanvoelen dat wij daarmee de grootste moeite zouden hebben. We hebben 'de ergste pijn' uit het plan kunnen halen door een politiek kompromis tussen de kollegepartijen. Aan dat kompromis is door PvdA en D'66 nadien enige malen geknabbeld, wat de politieke sfeer tussen de kollegepartijen al niet heeft bevorderd.

In de tweede helft van 1983 ontstond de volgende kollegekrisis. Door het kollege werd voorgesteld een stuk grond in het hartje van de stad te verkopen ten behoeve van een bankgebouw. Voor onze fractie leverde dat grote problemen op. In de eerste plaats omdat wij als regel voor erfpacht zijn, welk principe de afgelopen jaren steeds onder druk heeft gestaan. In de tweede plaats omdat wij voor dit terrein huisvestingsmogelijkheden onderzocht wilden zien. Om een lang verhaal kort te maken: in de raad stemden drie van de vier fractieleden tegen het kollegevoorstel. De PvdA en D'66 beschouwden deze verkoop als een uitzondering op de erfpacht-regel. In de richting van PvdA en D'66 werden door PPC compenserende voorwaarden gesteld, anders zou het onmogelijk zijn de steun aan het kollege voort te zetten.

Eén daarvan had betrekking op de zogenaamde gemeentekantoren; grote panden die de gemeente in bezit heeft en die gebruikt zijn voor tijdelijke huisvesting (in afwachting van de bouw van het nieuwe gemeentehuis) voor haar ambtenaren.

We eisten een onderzoek naar de mogelijkheid deze kantoren te bestemmen voor huisvesting in de sociale sektor. PvdA en D'66 aksepteerden onze voorwaarden (die ze als chantage ervaarden) met moeite. En zo gingen we verder.

“Begin '84 waren er weer grote problemen. De meerderheid van B&W dacht er sterk aan tot sloop over te gaan van de historische leerlooierswoningen aan 't Spijk. Voor het behoud van deze woningen heeft onze fractie (in het bijzonder onze wethouderster) steeds geknokt. Door te dreigen met een kollegebreuk ging het kollege uiteindelijk akkoord met een onderzoek of renovatie van deze woningen haalbaar is. In de maanden daarna bleek dat de resultaten van beide onderzoekjes (gemeentekantoren en 't Spijk) voor ons positief uitvielen. Behoud van de historische Spijk-woningen (met lage huren) bleek mogelijk, zonder financiële nadelen voor de gemeente. De gemeentekantoren konden verbouwd worden tot woongroepen- en/of tweekamerwoningen. De maanden daarna bleven deze panden echter in de verkoop, met alle geruchten over politieke kapers (het donderde de meerderheid van B&W niet wat er met de panden gebeurde als er maar centen op tafel kwamen) vandien.

Eindelijk (begin augustus '84) ging Cox met vakantie. Door haar vervanger is tijdens haar vakantie blijkbaar hard gewerkt op het terrein van haar portefeuille. Door hem werd een nieuwbouwplan gepresenteerd voor het gebied waarop de Spijk-woningen staan. Voor de pers was het komkommertijd, dus die besteedde er alle aandacht aan. Ook werd in die periode flink sfeer gemaakte tegen het erfpacht-stelsel. Kortom, typische PPC-punten dreigden uit het zicht te verdwijnen. Bovendien was de politieke sfeer tussen PPC én PvdA en D'66 door deze (maar ook door andere) ontwikkelingen — de irritaties hadden zich flink opgestapeld in de loop der tijd — misrabel geworden. Daarbij komt dat het Spijk en de gemeentekantoren sterk de portefeuille (onder andere huisvesting) van onze wethouderster aangingen. Op deze punten wordt onze fractie natuurlijk in het bijzonder aangesproken.

“In de eerste fractievergadering na de vakantie hebben we na een avondlange, grondige discussie unaniem *breekpunten* geformuleerd. Zowel renovatie van 't Spijk als het maken van een bestekklaar plan voor huisvesting in de gemeentepanden werden door ons als eis gesteld. Zo stapte Cox dus het eerstvolgende B&W-overleg in. Daar kwam (door tijdnood) alleen 't Spijk aan de orde. De gemeentepanden werden 'naar later' verschoven.

Enkel de burgemeester steunde Cox in het behoud van de Spijk-panden. Waarna PvdA-wethouder Blankestein om gaat en Cox op puur politieke gronden (behoud van het kollege) alsnog aan een meerderheid in B&W helpt... De portefeuille gaat uit de binnenzak. Want aan een meerderheid in het kollege heb je niet veel. In de raad ben je dan namelijk aangewezen op CDA en VVD die ons in dit soort gevallen niet

De woningen aan 't Spijk foto: Paul Petrijn

aan een meerderheid zullen willen helpen. Het gedrag van PvdA en D'66 geeft wel aan hoe weinig ruimte Cox in het kollege heeft voor realisering van haar beleid.

's Avonds vindt een extra PSP-bestuursvergadering plaats waarop de 'harde' fractielijn met betrekking tot 't Spijk en de gemeentepanden wordt bekrachtigd.

Vervolgens komt in het progressief overleg de eis van de PvdA ter sprake: 'Het mes moet van tafel'. Zij zijn unaniem bereid renovatie van 't Spijk te steunen. Maar dan moeten ze wel zeker weten dat de PPC-fractie binnenkort niet weer met een ander breekpunt komt. Wij leggen uit dat onze wethoudster te weinig ruimte voor haar beleid heeft en wij als fractie de afgelopen twee jaar al veel hebben moeten slikken. En dat naast 't Spijk de gemeentepanden eveneens een heet hangijzer vormen. Tijdens dat overleg oftewel crisisberaad werd door de PvdA nogal vinnig gereageerd in verband met een ander onderwerp. Voor de vakantie werd door het kollege (Cox) een voorstel aan de raad voorgelegd met betrekking tot het verspreid woningbezit. Daarin werd voorgesteld een deel van de circa 150 gemeentewoningen (met lage huren!) op te knappen, wat de gemeente enkele tonnen per jaar zou kosten. Het resterende deel zou moeten worden afgestoten. Het voorstel haalde het niet omdat het PSP-deel van de fractie (evenals 'rechts', maar wel om andere redenen) tegen stemde.

Rechts wilde in principe alle woningen verpatsen, terwijl het PSP-deel meer woningen dan in het voorstel wilde laten opknappen. Dit laatste gold overigens ook voor de andere fractieleden maar die achtten de mogelijkheid voor 'meer' niet aanwezig. Een barst in de PPC-koalitie dus. Dit stemgedrag was bij de PvdA in het verkeerde keelgat geschoten en zij eisten dat de PSP-ers, wanneer het voorstel opnieuw en ongewijzigd zou worden ingediend, zouden voor stemmen. Irritaties alom.

Binnen de fractie praten we verder. Twijfels komen (overigens niet bij iedereen) naar boven of we het allemaal wel zo hard hadden moeten spelen. De fractie heeft zich al tijdens het progressief overleg unaniem bereid verklaard het B&W-voorstel over het verspreid woningbezit als 'het maximaal haalbare' te aksepteren.

Het PPR- en CPN-deel van de fractie wil ook ingaan op de PvdA-eis om 'het mes van tafel te halen' met betrekking tot de gemeentekantoren. Het PSP-deel wil zo ver niet gaan. Een breuk binnen klein-links is niet denkbeeldig. Zo'n breuk heeft de fractie er niet voor over.

Onze sterk uiteenlopende opvattingen worden aan PvdA en D'66 gepresenteerd, waarna gekonkludeerd wordt dat het kollege is gesprongen omdat voor een kompromis (behoud van 't Spijk en mes van tafel voor wat betreft de gemeentekantoren) geen meerderheid in de raad te vinden is."

Het is dan pas 15 augustus en de beslissende raadsvergadering over 't Spijk is pas twee weken later. Jullie zijn alweer aan vakantie toe; Johan houdt het op dat moment voor gezien en kondigt zijn vertrek aan. Op het gevaar af van een monoloog, moet je dat laatste even kort toelichten. Cox en Jack mogen zo reageren.

Johan Janssen: "Ik zag inderdaad geen mogelijkheid meer nog langer zinvol in de fractie te funktioneren. Het wispelturig gedrag van de fractie is bij mij hard aangekomen, waardoor toch het beeld is gevormd, zeker in de richting van de andere partijen, dat het PSP-deel van de fractie de breuk heeft geforceerd. Bovendien voel ik mij persoonlijk misbruikt door de fractie. Harde, grondig overwogen standpunten, die op deze wijze ook door mij gepresenteerd zijn in de richting van de andere fracties, blijken na verloop van tijd opeens niet zo hard te zijn. En mijn naam is Johan en niet Jodokus. Van draaikonterij houd ik niet. Ik heb het gevoel dat de meerderheid van de fractie gelet op de rek die blijkbaar nog in de standpunten zat, wel erg

lichtvaardig met het zware wapen van de kollegebreuk heeft bedreigd, dan wel de verkeerde inschatting heeft gemaakt dat het allemaal niet zo'n vaart zou lopen. En dat laatste begrijp ik totaal niet: een hard optreden van PvdA en D'66, wanneer wij breekpunten formuleren, is toch volstrekt voorspelbaar.

Bovendien speelde voor mij dat de harde presentatie van onze standpunten over 't Spijk en de gemeentepanden volledig past in mijn visie hoe je met bestuursverantwoordelijkheid moet omgaan. Bestuursverantwoordelijkheid dragen betekent compromissen sluiten, dus — tegen de achtergrond van je eigen verkiezingsprogramma — water in de wijn doen. Wie dat niet wil of durft, kan er beter niet aan beginnen. Wellicht hebben we ons in de fractie wel te vaak de vraag gesteld of we wel in het kollege zouden kunnen blijven zitten. Het vormde een regelmatig terugkerend punt op de agenda van de fractie. Maar compromissen sluiten kent ook grenzen. Het door het kollege gevoerde beleid moet herkenbaar zijn voor de PPC-achterban in brede zin. Dat betekent mijn inziens dat je op hoofdpunten (en daartoe reken ik 't Spijk en de gemeentepanden) een breekpuntenpolitiek moet voeren. Een toezegging doen in de richting van PvdA en D'66 dat (wat er ook met de panden gebeurt) je nimmer 'het mes zult trekken', maakt je politiek lam en vind ik ook politiek onverkooptbaar. Met een eis van PvdA en D'66 dat (wat er ook gebeurt met de gemeentekantoren) je niet uit het kollege zult stappen, kun je gelet op het belang ervan nooit aksepteren."

Cox Merkelijn: "Ja, ik ging wél akkoord met het PvdA-voorstel. De Spijk-woningen zouden dan behouden blijven en ik schatte de kans dat B&W zou besluiten om verder te gaan met verbouwingsplannen voor de gemeentekantoren erg hoog. De argumenten daarvoor waren sterk genoeg. De PvdA-fractie bleek helaas zeer slecht op de hoogte te zijn en wilde geen 'diktaat' van ons. En wat betreft het verspreid woningbezit beschouwde ik het behaalde resultaat (waarvoor ik zelf verantwoordelijk was) het maximaal haalbare. Opblazen van het kollege zou ongetwijfeld betekenen dat het hele voorstel weer op losse schroeven zou komen te staan en voor ons zeker slechter zou uitpakken."

Johan Janssen: "Met betrekking tot het slecht op de hoogte zijn van de PvdA met de verbouwingmogelijkheden voor de gemeentekantoren: mijn stellige indruk was dat de PvdA de kluit belazerde en wel degelijk op de hoogte zou moeten zijn van de resultaten van het onderzoek. Over de resultaten waren zelfs (al maanden daarvoor) uitvoerige persberichten verschenen. Achteraf blijkt dat de PvdA-fractie (met uitzondering van de wethouders) inderdaad slecht op de hoogte waren van het onderzoek en de ontwikkeling rond de gemeentekantoren. In zo'n grote — op besturen gerichte — partij blijkt er dus ook een informatiekloof te bestaan tussen de wethouders en de rest van de fractie. Bovendien was ik er niet van overtuigd dat onze goede argumenten voor huisvesting in de gemeentekantoren sterk genoeg zouden zijn om PvdA en D'66 mee te krijgen. Politiek wordt niet altijd gemaakt op basis van argumenten. Ook op het punt van 't Spijk hadden we, en Cox in het bijzonder, immers zeer goede argumenten, die Cox destijds (begin augustus) in plaats van in B&W net zo goed in een bodemloze put had kunnen gooien."

Jack Bogers: "Ook een psychologische faktor speelde bij deze 'krisis' een rol. D'66 en een deel van de PvdA vonden dat radikaal links hen allerlei standpunten door de strot wilde duwen. Wij zouden hen opleggen hoe ze moesten stemmen. Zij wilden zelf een standpunt kunnen bepalen en dat lijkt mij terecht. Persoonlijk had ik de indruk dat als wij het mes van tafel haalden, onze plannen zeer waarschijnlijk door het kollege van B&W en de meerderheid van de raad overgenomen zouden worden.

Daarom was voor mij het mes van tafel halen het inspelen op signalen dat onze manier van optreden, los van de inhoud, ons parten begon te spelen. Dus geen draaikonterij."

Cox Merkelijn: "Aan de andere kant zat er bij ons een heleboel wrevel omdat we zeer regelmatig om overleg over allerlei punten hadden gevraagd en zij als kollegespartners daar niet op reageerden. Sinds de verkoop van de grond aan de Gelders Utrechtse Spaarbank voor nieuwbouw wisten PvdA en D'66 heel goed welke punten ons nog meer hoog zaten. In B&W-vergaderingen kwamen ze amper aan de orde en blijkbaar in hun fracties al helemaal niet. Bovendien, ten aanzien van de Spijk-woningen wisten PvdA en D'66 al jaren dat het behoud ervan door onze fractie heel belangrijk werd gevonden. Toch lieten zij het op dit punt op een kollegekrisis aankomen. En dat terwijl het verschil tussen nieuwbouw en renovatie voor hen maar marginaal was. Een kenmerkende uitspraak was: Ach, het gaat toch allemaal maar om een stapel stenen."

Jack Bogers: "Wat ook zeker een rol speelt is het feit dat een aantal ambtenaren op het gemeentehuis niet zit te springen om de ideeën van Cox over woningbouw en renovatie uit te voeren. Er werd niet geschroomd om materiaal te verzamelen ten behoeve van sloop voor de Spijkwoningen.

Om die ambtenaren te omzeilen is Cox zelf werk gaan doen, waarbij een aantal voorstellen wel wat vertraging opliepen. De situatie werd er daardoor voor PvdA en D'66, laat staan voor de buitenwacht, niet duidelijker op: het duurde lang voordat er plannen op tafel kwamen, en die plannen werden dan ook nog volop onderuit gehaald door ambtenaren. Zo'n probleem: 'met onwillige ambtenaren is het kwaad renoveren' bestaat in z'n algemeenheid ook nu nog.

Je moet niet alleen politiek enorm doordrukken en knokken om iets van je standpunten te realiseren, je moet ook nog eens enorm veel energie steken in het door het ambtenarenkorps sleuren van je plannen en ideeën."

Begin september volgt de gemeenteraad waar 't Spijk op de agenda staat. De twee tussenvallende weken zijn een mêlée van gesprekken, pijnpunten en onderhandelingen. Johan, jouw 'terugblik' op deze periode beslaat enorm veel A-viertjes. Kun je het samenvatten?

Johan Janssen: "De bewoners van de acht Spijk-woningen zijn ziedend, overigens ook op onze fractie. Sloop is nu het voorstel dat de meeste kans op slagen maakt, terwijl uit het onderzoek blijkt dat renovatie heel goed mogelijk is. Onze fractie wordt verweten teveel geëist te hebben van de andere fracties. We hadden volgens de bewoners 'de gemeentekantoren' niet hard moeten spelen en genoeg moeten nemen met behoud van 't Spijk.

Andere partijen werden door de bewoners maar ook door een brede groep 'buitenparlementaire' sympathisanten onder druk gezet. Ook door leden van die partijen komt er druk op de respectievelijke fracties, zo ook op die van de PvdA. In een ledenvergadering van de PvdA zijn heel wat voorstanders van 'Behoud van 't Spijk' te horen. In diezelfde vergadering wordt bovendien bijna een motie aangenomen waarin de PvdA-fractie wordt opgedragen eerst de mogelijkheden van in stand houden van het progressieve kollege te onderzoeken. Door te dreigen als gehele PvdA-fractie af te treden, wordt deze motie (op het laatste moment) ingetrokken. Maar het is wel een steun in de rug van diegenen die de samenwerking PvdA-PPC wel zien zitten. De dagen na die vergadering gaan PvdA-wethouder Blankestein en Cox met veel energie aan de slag om de zaak rond 't Spijk nog eens op een rijtje te zetten. De

door hen verzamelde informatie, die voor een belangrijk deel trouwens uit 'ouwe koek' bestaat, wordt door PvdA en D'66 als nieuwe gegevens gezien. Slot van het Spijk-liedje is het behoud van die panden: zelfs het CDA steunt het renovatie-voorstel in de raadsvergadering.

"Voor huisvesting in de gemeentekantoren groeit ook alsmear de steun bij de kolledepartijen, vermoedelijk omdat de panden toch moeilijker verkoopbaar blijken dan eerst gedacht. Bovendien zien de huisvestingsplannen er ook niet slecht uit. Hoe dan ook: ongeveer een week na het Spijk-besluit door de raad besluit B&W dat de verbouw straks gericht wordt op twee categorieën, te weten woongroepen en zorgwoningen voor bejaarden.

Daarmee werden op de drie omstreden punten over het geheel genomen mijn inziens geen slechte resultaten behaald:

- behoud en renovatie van de Spijkwoningen,
- verbouw van de gemeentekantoren tot huisvesting voor bejaarden en woongroepen,
- ondanks de slechte financiële situatie wordt er jaarlijks zo'n 2 ton uitgetrokken om een behoorlijk aantal woningen van het gemeentelijk verspreid bezit te gaan opknappen (waarbij er wel meer woningen worden afgestoten dan wij eigenlijk willen).

Hiermee was echter het gebrek aan politiek vertrouwen tussen de frakties nog niet opgelost. Teneinde wat meer zekerheid voor de toekomst te verkrijgen, werden (eerst vertrouwelijk tussen enkele leden van de frakties, later tussen de frakties) diepgaande gesprekken gevoerd over het te voeren gemeentelijk beleid — onder andere het te voeren financieel beleid in verband met de Begroting '85, het kraakpand De Tien Zilverlingen, de erfpachtkwestie.

Al met al leverden deze gesprekken opheldering en compromissen op. Voor de PPC-fraktie als geheel was er voldoende basis om verder te gaan. En Cox is nog steeds wethoudster.

"Wat betreft de wrevel bij andere partijen over onze eisen nog dit. Wij forceren geen crisis op 1001 punten. Enkel op hoofdpunten en dat is mijn inziens in de Wageningse situatie ook nodig om 'herkenbaar beleid' af te dwingen. Als je bekijkt aan de ene kant hoeveel punten we 'geslikt' hebben (dat wil zeggen punten waarop we niet — volledig — onze zin hebben gekregen) en aan de andere kant het aantal eisen/breekpunten, dan is de indruk die de andere partijen van ons hebben nogal scheef. Hoe komt het nu dat zo'n beeld ontstaat? In beide partijen/frakties is sprake van een (rechter-)vleugel die de legitimiteit van de samenwerking met de PPC in twijfel trekt. Sommige PvdA-ers vinden dat PPC-leden ofwel PvdA-lid zouden kunnen/moeten zijn ofwel zo radikaal zijn dat ze geen rol kunnen/willen spelen in een parlementair democratisch systeem. En een deel van D'66 ondervindt dat zijn ideeën dichter bij CDA/VVD liggen dan bij de PPC. Zij zijn erbij gebaat ons als ireeële doordrammers te laten overkomen — in ieder geval dat beeld te creëren — en onze 'overwinningen' (waarmee sommigen het dus ook inhoudelijk wel moeilijk zullen hebben) zo beperkt mogelijk te houden."

Dit soort processen spelen natuurlijk maandenlang. Hebben jullie geprobeerd de leden in de drie afdelingen meer bij de gemeentepolitiek te betrekken, zaken breed bespreekbaar te maken en de ledenvergaderingen uiteindelijk te laten beslissen?

Johan Janssen: "Van uur tot uur hebben we, bij wijze van spreken, het PSP-bestuur op de hoogte gehouden. Binnen CPN en PPR was dat ook het geval. Toen de breuk

eenmaal er was, bleek er bij het PSP-bestuur (in tegenstelling tot de PPR) geen interesse te zijn voor een ledenvergadering. Op z'n minst heel wonderlijk. Over de breuk die we 'veroorzaakt' hadden hoefden we geen verantwoording af te leggen. Toen de hele riedel van gesprekken achter de rug was en Cox (volgens de inschatting van de fractie) wethouder zou kunnen blijven, was er aan PSP-bestuurszijde behoefte aan toetsing of we wel verder konden gaan.

Mijn beweegredenen om er mee te stoppen heb ik in beperkte kring (fractie en bestuur) wel meegedeeld. Omdat ik in die tijd samen met anderen bezig was met 'lijmen van het kollege', leek mij het naar buiten brengen van mijn werkelijke beweegredenen politiek niet verstandig. Bovendien vind ik de vervanging van de ene door de andere PSP-er nu niet bepaald iets om veel bombarie over te maken. Klein Links, in Wageningen heeft mijn inziens wel wat anders te doen dan stil te staan bij mijn vertrek. Ik ben dus in meerdere opzichten in stilte vertrokken.

Mijn eigen houding heeft bewerkstelligd dat over mijn motieven niet gepraat is, maar van het PSP-bestuur had ik toch wel verwacht dat aan het politieke punt 'hoe ga je met bestuursverantwoordelijkheid om' enige aandacht zou zijn geschonken."

Jack Borgers: "Ook voor de CPN geldt dat we onze leden nauwgezet bij de ontwikkelingen rondom de kollegebreuk hebben betrokken, bijvoorbeeld door op de dag van die breuk, 15 augustus, een spoed-ledenvergadering bijeen te roepen. Maar een probleem is dat het overgrote deel van de PSP-, PPR- en CPN-leden 'import' is in Wageningen, door studie of werk aan de Landbouwhogeschool. Iedereen is wel heel erg actief, maar niet op het punt van de gemeentepolitiek. Op ledenvergaderingen leggen we vooral uit wat we in de raad en het kollege doen, in plaats van dat we kritisch gevolgd en gecontroleerd worden. De kennis van en betrokkenheid bij de Wageningse politiek is door onze kollegedeelname onder de leden nauwelijks toegenomen. Op een gemeenschappelijke PSP-PPR-CPN ledenvergadering over het voortbestaan van het progressieve kollege waren niet meer dan 20 mensen aanwezig. Dat blijft een enorm probleem: zowel vanwege het stokken van de 'voeding van de fractie' als vanwege de onvoldoende controle op ons handelen."

Hoe ziet de toekomst eruit?

Johan Janssen: "Een aantal ideeën blijkt nu bespreekbaar; we hebben ze tijdens deze periode redelijk boven tafel gekregen. Misschien wordt het nu oogsttijd. De sfeer tussen de partijen lijkt wat opgeklaard. Toch zal de fractie ook in de toekomst niet aan ingewikkelde compromissen ontkomen.

Bij wijze van voorbeeld herinner ik aan het besluit van de raad over het verspreid woningbezit. Dat wordt nu door de gehele fractie als het maximaal haalbare in politiek Wageningen gezien en het moet tegen die achtergrond dus ook als een alleszins verdedigbaar compromis gezien worden. Wanneer je het besluit echter toetst aan het eigen gemeenteraadsprogramma (waar wel zo iets zal staan als 'geen verkoop van huurwoningen'), dan is zo'n compromis wél aanvechtbaar. Zo'n toetsing doet echter weinig recht aan de politieke werkelijkheid. Ik heb de afgelopen tijd bemerkt dat mijn inziens wezenlijke discussies zoals bijvoorbeeld over de grondpolitiek in de PSP nauwelijks leven, terwijl wij op dit punt in Wageningen een behoorlijke strijd hebben gevoerd. Het compromis, waarmee ik het zelf wel moeilijk heb, is nauwelijks door de leden aangevochten. Het zegt wellicht veel over de samenstelling van de PSP.

Straks als het Open Jeugd- en Jongeren centrum op de agenda van de raad staat, zal daarvoor bijvoorbeeld in de PSP wel interesse blijken te bestaan. Ook over de realisatie van een woon-werk-kultuur-paleis hebben we de discussie bij de andere par-

tijen kunnen openen. Ik hoop dat daarvoor in Wageningen ruimte zal worden geboden. De fractie zal zich daarvoor erg sterk moeten maken.”

In 1986 weer een PSP-PPR-CPN-lijst?

Johan Janssen: “De PPC-samenwerking is prima en zal na '86 zeker door gaan. Een PPC-breuk is in geen van de partijen aan de orde. Vreemd en tegelijk jammer is dat buitenparlementaire samenwerking niet aan de orde is! Wat er gebeurt, gebeurt apart. Op ledenvergaderingen wordt wel telkens een geloofsbelijdenis in die richting afgestoken maar het wordt op geen enkele manier waargemaakt. Enkel op bestuursniveau is er sprake van een samenwerking, maar die dient eigenlijk als een soort bewaking van onze parlementaire activiteiten.

Een breuk in het PPC-kollektief acht ik alleen maar denkbeeldig wanneer geen ‘oplossing’ gevonden wordt voor de verhouding wethouder-fractie. Een wethouder maakt onderdeel uit van het kollegiaal bestuur. En dat betekent het sluiten van allerlei ingewikkelde compromissen. In de raad stemmen we regelmatig afwijkend van onze wethouder. Dat wordt mijn inziens veroorzaakt door het feit dat we nog geen goede werkwijze voor de bespreking van de B&W-agenda in de fractie hebben gevonden, zodat de fractie zich later niet gebonden acht aan een B&W-kompromis op onderwerpen waarover geen raadpleging heeft plaatsgevonden. Ook is nog steeds geen uitspraak gedaan over de opstelling/het stemgedrag van de wethouder in het kollege indien daarover geen unanimititeit bestaat. Die problemen hebben we nog nooit echt fundamenteel uitgepraat. Een oplossing hebben we er nog niet voor gevonden. Ik kan me zo voorstellen dat dat bij onze leden op de lange duur gaat knellen... alhoewel... als je ziet hoe weinig leden zich echt bij de gemeentepolitiek betrokken voelen, zou het best nog wel eens mee kunnen vallen.”

Paul Patijn

© Copyright De Rode Draad, Radikale Notities.

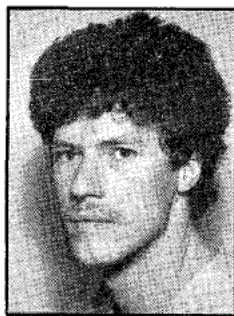
de rode draad

Sinds twee jaar geeft de PSP het maandblad De Rode Draad uit. Het blad staat vol met 'alternatieve' informatie voor raads- en statenleden en fractiewerkgroepen.

Een greep uit de artikelen van de afgelopen maanden: werken in de buurt, woonwagengebeid, ambtenarenmacht, kinderopvang, migranten en raadsverkiezingen, gemeente- en provinciefinanciën plus tegenbegroting, kollegeverantwoordelijkheid, baatbelasting voor ondernemers, werken met behoud van uitkering, openbaar onderwijs aan anderstaligen.

Niet-PSP-leden kunnen zich abonneren door overmaking van f.25,— op giro-rekening 2775244 van het Wetenschappelijk Bureau van de PSP, Postbus 700, 1000 AS Amsterdam, onder vermelding van 'abonnement DRD-85'. Of vraag een proefexemplaar aan.

Bas van Stokkom is socioloog en houdt zich bezig met doktrinegeschiedenis.

Ekologie MET BEIDE BENEN OP DE GROND

In het vorige nummer van Radikale Notities betoogde Roel van Duijn in zijn artikel De Emancipatie Van Moeder Aarde dat ekologie de basis zou moeten vormen van de nieuwe groene PPR-politiek. Jaap de Jong vond in zijn bijdrage Een Andere Wereld dat ekologie helemaal geen basis voor politieke actie kan zijn. Bas van Stokkom las beide verhalen en vindt dat noch Roel, noch Jaap gelijk heeft. Hij bekritiseert hun vooronderstellingen en geeft aan op welke wijze ekologie wel en op welke wijze ekologie niet van belang is voor de politiek — met beide benen weer op de grond dus.

De ecologische problematiek waarin we verzeild zijn geraakt, noodzaakt tot politieke programma's waarin de verstoring van natuurprocessen serieus wordt bestreden. Toch krijgen de ecologische argumenten niet die aandacht in het politieke denken die ze verdienen. Ook van traditioneel links niet dat zelfs afkerig blijft van het groene vraagstuk. Verschillende redenen kunnen hiervoor worden aangevoerd.

Allereerst is het denken over ecologische problemen rommelig en vertroebeld. Een consistente visie wordt bemoeilijkt door het snelle wisselen van ecologische thema's, scene's en groeperingen. Deelproblemen zoals gifvondsten worden in de media geïsoleerd behandeld. Spektakulaire vervuilingsverschijnselen worden publicitair uitgebuit. En nieuwe onderzoeksresultaten over de zure regen worden verabsoluteerd.

De vertroebeling van ecologische discussies zet zich — vaak onbedoeld — voort bij groepen die zich actief bezig houden met de groene problematiek. Ten eerste zijn er de actiegroepen die zich organiseren rond één, of hooguit enkele *issues*. Meestal richten ze zich op een nabijegelegen en concreet doel, bijvoorbeeld het voorkomen van de aanleg van een luchthaven. Als er zich in de nabije toekomst een bereikbare oplossing van het betreffende probleem aandient, dan lossen actiegroepen zich snel op. Hierdoor blijft een fundamentele doordenking van een groene politiek dikwijls achterwege. De typische organisatievorm van de actiegroep lokt een gefragmenteerde ideologische zienswijze uit.

Ten tweede zijn er groeperingen die aan de rand van de samenleving alternatieve leefwijzen praktiseren. Uit protest tegen de wegwerpmatenschap zijn ze, ver weg van de grote stad, op zoek naar een eigen natuurlijke levenswijze. Hoe loffelijk het

streven van alternatieve groepen ook mag zijn, vele van deze groepen houden er sektarische ideeën op na die het zicht op de omvattendheid van de ekologische problematiek belemmeren.

Vanwege de wirwar van ekologische ideologieën heeft links (ik doel daarbij op de oude socialistische traditie, niet op klein links) zich tot dusver maar weinig ingelaten met groene protestvormen. Links staat skeptisch tegenover het komen en gaan van groene akties en romantische protestbewegingen. Dat ekologische hervormers ertoe neigen de economische machtsstrijd over het hoofd te zien, heeft misschien het wantrouwen van links het meest vergroot. Inderdaad slagen vele ekologische denkers erin met termen als 'ruimteschip aarde' en 'we zitten allemaal in het zelfde schuitje' het ekologische vraagstuk te depolitiseren. Dat neemt niet weg dat links door haar afkeer van a-politieke groene hervormers vaak ten onrechte de ekologische problematiek veronachtzaamt.

Verskil van mening over ekologische vraagstukken komt ook voor binnen de PPR, getuige de visies van Roel van Duijn en Jaap de Jong in het vorige nummer van Radikale Notities. Dat zulke uiteenlopende visies in een kleine partij als de PPR mogelijk zijn, zegt veel over de ideologische onrijpheid van de politieke ekologie. In dit artikel wil ik betogen dat de visies van Roel en Jaap beide onwenselijke aspecten bevatten. Het zijn respectievelijk de romantische en materialistische stellingnames. Staat bij de een de doktrine van het rationalisme onder zware kritiek, de ander houdt onverminderd vast aan enkele veronderstellingen van het verlichte rationalisme.

Voordat ik deze visies zal bespreken zal ik eerst betonen dat door het belang van het ekologisch denken het politieke onderscheid tussen links en rechts minder zinvol wordt. Dan zal ik in het kort ingaan op de aan het ekologisch denken verwante politieke denkstromingen, met name het konservatisme en anarchisme, en hun kritiek op het verlichte rationalisme, om vervolgens aan de hand van twee typen van groene bewegingen, de *conservation* beweging en de milieubeweging, de stellingnames van Van Duijn en De Jong te bekritisieren. Tenslotte wil ik even stilstaan bij enige filosofische gedachten over mens en natuur, met name die van partnerschap.

Links en rechts

Men kan zich afvragen in hoeverre het ekologisch denken de hedendaagse betekenis van links en rechts laat springen. Welke betekenissen zijn aan beide begrippen verbonden geweest? In de 19e eeuw werd de tweedeling van het politieke spektrum bepaald door de houding ten opzichte van de uitgangspunten van de Franse Revolutie. Links baseerde haar politieke denkbeelden op de trikolore, vrijheid, gelijkheid en broederschap; rechts verwierp, meestal vanuit konfessioneel oogpunt, de universele rechten van de mens. De linkse traditie plaatste zich op het spoor van de verlichte idee een einde te maken aan onrecht en onmondigheid en ontwikkelde een optimistisch vooruitgangsgeloof. Rechts bleef de verlichte denkbeelden waaronder de idee dat de mens meester diende te zijn over zijn eigen lot, wantrouwen.

Toen rechts op het eind van de vorige eeuw de hopeloosheid inzag van haar strijd tegen het algemeen kiesrecht, ontkwam zij er niet aan de democratische ideeën van de Franse revolutionairen in haar gedachtegoed op te nemen. Daarmee verkreeg het links-rechtskontinuüm een ander gezicht. Beslissend werd in de 20e eeuw de houding ten opzichte van het verdelingsvraagstuk: de verdeling van bezit, macht en kennis. Links wenste distributieve rechtvaardigheid ongeacht de mate waarin de produktie toenam, rechts wenste *Wachstum* van een vrije markteconomie, een groei die in een later stadium elke burger een rechtvaardig bestaan beloofde. Het verdelingsvraagstuk staat bij zowel links als rechts centraal.

Het vooruitgangsvraagstuk daarentegen bleef voor de linkse en rechtse politieke hoofdstromingen onproblematisch. Men accepteerde de innovatieve ontwikkelingen op het terrein van wetenschap, techniek en industrie als vanzelfsprekend en de verlichte idee dat materiële vooruitgang ook tot geestelijke vooruitgang zou voeren, werd maar door weinigen betwijfeld. De liberale leer en vele socialistische doktrines sluiten met hun bewondering voor technologische innovaties en produktiekrachten aan bij het materialistische vooruitgangsgeloof. De liberalen, maar ook saint-simonisten en marxisten, kennen een nauwe band met de leer van het verlicht rationalisme, en met name het leerstuk van de wetenschappelijke beheersing van de natuur. Deze leerstellingen staan momenteel onder zware druk. Met de verregaande verstoring van natuurprocessen en in haar verlengde de opgang van het ekologisch denken wordt de verlichte idee dat het menselijk kunnen geen grenzen kent zwaar bekritiseerd. Met name het denkbeeld dat de mens het almachtige middelpunt is van de natuur moet het ontgelden. Het ekologische denken keert zich daarmee, maar op andere gronden dan het 19e eeuwse konfessionele denken, tegen het humanisme dat de beginselen van de Franse Revolutie siert. Het oude linkse en rechtse gedachtegoed staat op zijn kop.

Het groene denken

Het ekologische denken, en in bredere zin het groene denken, staat haaks op de denkbeelden van het verlicht rationalisme. Tot de ideologie van het rationalisme behoort de voorstelling dat technische en industriële innovaties het welzijn van de mens alleen maar kunnen vergroten.

Reeds vanaf het begin van de opmars van het industriële kapitalisme is dit idee aangevallen. De kritiek kwam van twee zijden, van conservatieve zijde (bijvoorbeeld De Bonald) en van een anarchistisch georiënteerde zijde (bijvoorbeeld Proudhon). Het betreft denkstromingen die aanleunen tegen de romantische denktraditie. Niet verwonderlijk als men weet dat vele denkers van deze stromingen afkomstig waren uit teleurgestelde kerkelijke en aristokratische kringen enerzijds en kleinburgerlijke kringen, verenigd in het gilde- en ambachtswezen, anderzijds. Zij voelden zich bedreigd door het opkomende eerloze en traditieeloze kapitalisme, dat alle particuliere charmes van het gemeenschapsleven dreigde te ondergraven.¹

De vroeg-conservatieve en anarchistische ideeënwereld hebben, hun vele verschillen ten spijt, een aantal opmerkelijke overeenkomsten. Beide oriënteren zich op een plattelandsmaatschappij. De eenzaamheid en mentale isolatie van de mens in de stad worden verafschuwd. Fabriekssystemen, arbeidsverdeling en centrale edukatie worden afgewezen, immers de vernietiging van het sakrale leven of het ambachtelijke leven gaat ermee gepaard. Beide verheerlijken het middeleeuwse bestel: de verering van soberheid, van eerlijk vakmanschap, de overzichtelijkheid en geordendheid van de agrarische gemeenschap. Andere gemeenschappelijke ideeën zijn zelfvernieuwing, decentralisatie en de afkeer van de materialistische levenswijze. Men treft ze aan bij zowel Kuyper als Van Eeden, zoals Roel van Duijn in zijn jongste boek laat zien.²

Vele van deze al dan niet romantische ideeën spelen een belangrijke rol in hedendaagse groene en kleinschaligheidsbewegingen. Uit het streven naar behoud van natuur, landschap, diersoorten, stadskernen, enzovoorts, spreekt een conservatieve geesteshouding. De behoudzin komt ook tot uitdrukking in de poging de huiselijke sfeer te bewaren voor de invasie van consumptiegoederen. Het groene denken wil voorkomen dat de solidariteit van gemeenschappen uit elkaar wordt gerukt. Het geeft aan alle gemeenschappen een eigen, lokaal bepaalde identiteit die tegen abstrakties als markt en staat beschermd dient te worden. Zowel in het oude kleinburgerlijke denken (zoals protesten tegen aantasting van het karakter van de buurt, of tegen de vestiging van een niet-konfessionele school) als in het nieuwe alternatieve

en koöperatieve denken (zelfhulp, bedrijfsautonomie en recycling) vindt men deze ideeën terug.

Dat vroeg-konservatieve en progressieve argumenten zich laten verenigen in het groene denken heeft te maken met het feit dat 'groen' zich bezig houdt met problemen die een 'klassen-onspecifieke' uitwerking hebben, dat wil zeggen problemen die iedereen even zwaar tegen de borst stuiten. Men denke bijvoorbeeld aan de bijwerkingen van farmaceutische produkten. 'Rood' richt zich daarentegen allereerst op problemen die specifieke klassen, de minder bedeelde klassen, aangaan.

Het verlicht rationalisme

Dat vele groene denkbeelden in de romantische traditie staan wil niet zeggen dat de groene kritiek op de ideologie van het verlicht rationalisme niet te funderen zou zijn. Integendeel, de groene filosofie kan zich beroepen op een aantrekkelijker, want minder mens en natuurvijandige soort rationaliteit. Deze rationaliteit sluit aan bij een oude, klassieke denktraditie,³ waarin ecologische motieven domineren. Het verzet zich met name tegen het dogma dat technische en (natuur)wetenschappelijke vooruitgang een neutraal karakter zou bezitten.

Hieronder worden drie aspecten van het verlicht rationalisme bekritiseerd, de visie op wetenschap (A), op techniek (B) en op innovaties (C).

A. Het rationalisme is tegelijkertijd een uitbreiding en inperking van de Rede. Enerzijds schrijft het geen grenzen voor aan het proces van rationalisering. Alle verschijnselen zouden kenbaar zijn en al die kennis zou universele geldigheid bezitten. Dit geloof is terug te voeren op de aanname dat dezelfde ervaringen ten alle tijde voor allen open zouden staan. Het elimineert de specifieke kontekst waarin alle concrete stukken kennis verankerd liggen. Door de werkelijkheid terug te brengen tot gelijksoortige elementen, tot kwantiteit, wordt al het partikuliere uit kennis geweerd.

Anderzijds is het rationalisme een inperking van de kracht van de Rede. In navolging van de exakte wetenschappen vat het de Rede op als kalkuleerbaar. De Rede kan feitelijk waarheden vaststellen, maar niets meer dan dat. In het rijk van de moraal kan ze hierom alleen iets zeggen over middelen; over doeleinden moet ze zwijgen.

Geheel anders redeneert het klassieke bewustzijn. Kennis berust niet op tijdsloze waarheden, die door iedereen geverifieerd zouden kunnen worden, maar ze is voortdurend aan verandering onderhevig. Alle kennis ligt verankerd in specifieke traditionele en morele konstellaties van een cultuur die niet met andere culturen vergeleken kan worden. Daarnaast stelt de klassieke denktrant dat feit en norm fundamenteel samenhangen en diep in het taaleigen verankerd zijn. Een boer die elk jaar een rijke oogst binnenhaalt (feit), is een goede boer (norm). De klassieke benadering is een kwalitatieve.

B. Een tweede aspect van de ideologie van het rationalisme is de voorrang van de mens boven de 'levenloze' natuur. Door wetenschappelijke expertise zou de mens de natuur geheel in zijn greep kunnen krijgen. De natuur is voor het rationalisme slechts materie; niet-mensen zijn er vogelvrij. De natuur is een neutrale grondstof, welke naar believen te transformeren is. Het rationalisme poogt de natuur mogelijkheden af te dwingen, ze bewerkt en manipuleert 'natuurobjekten'.

De klassieke visie op natuur en techniek ziet de mens niet als sturend middelpunt van de natuur. Techniek dient zich te schikken naar mogelijkheden die de natuur zelf aanbiedt, de natuur is de leermeesteres van de kunde (vergelijk, natuurgeneeskunde, wind- en watermolens). Technische kennis kan door ervaring verworven worden.

C. Het rationalisme gaat op eenzelfde wijze om met het objekt maatschappij als met het objekt natuur. Het koncept van bewerking der maatschappij is innovatie. Door middel van toevoeging van vreemde elementen van buitenaf wordt sociale verandering afgedwongen. En ook nu is de pretentie dat vooraf berekend kan worden welke elementen van het maatschappelijk leven vervangen kunnen worden, zonder aantasting van alle overige elementen.

Voor het klassieke bewustzijn kan de sociale leefgemeenschap geen manipuleerbaar objekt zijn. Innovaties, bijvoorbeeld een nieuwe wet, leveren geen motiverende of zingevende kracht op, omdat ze in vele gevallen niet door de betrokkenen gewild zijn. Verandering dient door middel van zelfvernieuwing plaats te vinden.

Twee typen

De groene filosofie sluit aan bij de oude klassieke visie op mens en natuur. Toch leeft de kritiek op de dogma's van het rationalisme niet in alle groene bewegingen even sterk. Op sommige punten lopen de standpunten zelfs ver uiteen. Het lijkt me daarom zinvol een tweetal typen van groene bewegingen te onderscheiden, enerzijds de 'conservation'-bewegingen, bestaande uit onder andere natuurbeschermingsorganisaties, overlevingsbewegingen, makro-biotische- en gezondheidsbewegingen, en anderzijds de milieubeweging, waarin onder meer de anti-kernenergie beweging opereert.⁴ De beschrijving van de twee typen die hieronder volgt, is een analytische. In werkelijkheid zijn beide groepen typen op allerlei wijzen met elkaar verstrengeld.

De 'conservation'-bewegingen voeren overwegend actie vanuit het centrum van de publieke sfeer (media, pers). Het vertrouwen in het parlement als plaats waar ekologische hervormingen kunnen worden doorgevoerd, neemt een belangrijke plaats in. De economische machtsstrijd wordt vaak over het hoofd gezien. De 'conservationists' zijn op het ouderwetse links-rechts continuüm moeilijk te plaatsen, velen zijn a-politiek. Voor verbetering van de wereld wordt dikwijls gewezen op de maxime 'begin bij jezelf'. Veel meer dan de milieubeweging voert de 'conservation'-beweging oppositie tegen de dogma's van het verlicht rationalisme.

De 'conservation'-bewegingen hebben een defensief karakter. Men legt grote nadruk op het behoud van het partikuliere, het lokale, op de bescherming van diersoorten, op het belang van schoon water en lucht, en op de verdiensten van natuurlijke voeding en homeopathie. De defensieve doelen zijn uiteraard cultureel bepaald. De beschermers hebben vaak een voor-moderne kijk op hoe natuur, landschap en dorpskernen er moeten uit zien.

De meest dominante waarde van de 'conservation'-bewegingen is (over)leven. Er bestaat een grote aandacht voor de levende natuur. De inleving in het leed van dieren staat bijvoorbeeld op de voorgrond. Mens en natuur worden als gelijke gewaardeerd. De waardering voor de natuur kan ook doorslaan, zodat een biologistisch mensbeeld komt bovendrijven. Vergelijk het belang dat Mellie Uyldert en sommigen in de Ekologische Beweging aan een zuiver ras hechten.

De milieubeweging is overwegend links georiënteerd. De acties zijn voornamelijk gericht tegen grootschalige energie- en technologische projecten. De socialistische kritiek op de concentratie van kapitaal en macht overheerst. Het machtsvraagstuk staat in het centrum van de aandacht. Voor verbetering van de wereld dienen machtsstructuren, waartoe dikwijls ook het parlement wordt gerekend, te worden veranderd. Buiten-parlementaire acties nemen een belangrijke plaats in.

De milieubeweging heeft een offensief karakter. Ze staat in de verlichte traditie van strijd tegen onrecht; ze is een bevrijdingsbeweging. Bestaande repressieve instituties moeten bestreden worden door basis-demokratische tegen-instituties. De centrale waarde van offensieve sociale bewegingen, zo ook van de milieubeweging, is (indi-

due) vrijheid. De waarden van kwaliteit en duurzaamheid van het leven zijn eraan ondergeschikt.⁵

Veelal wordt er in milieubewegingen een antropocentrisch wereldbeeld op na gehouden. De term geeft het eigenlijk al aan, milieu staat voor wat de mens omgeeft, een passief stuk omgeving. Natuur wordt gereduceerd tot milieu. Inderdaad ontbreekt in de milieubeweging dikwijls aandacht voor de levende natuur; ze houdt zich vooral met 'dode' natuur bezig. De milieubeweging zet hiermee de traditie van het verlicht rationalisme voort, een traditie die zij zegt te willen bestrijden.⁶

Tot zover de typologie. Binnen de PPR treft men vertegenwoordigers van beide typen aan, en naar ik meen zijn de visies van Roel van Duijn en Jaap de Jong op het ekologische vraagstuk representatief voor respectievelijk de 'groene' 'conservation'-beweging en de 'rode' milieubeweging. Ik zal nu ingaan op beide artikelen.

Romantiek

Roel's kritiek op het eenzijdige denken van het verlicht rationalisme dat sinds Descartes en Newton opgang maakte, lijkt me korrekt. De vraag is in hoeverre dat hij doorschiet naar een positie die het tegendeel is van de Verlichting, namelijk de Romantiek. Romantisch is Roel's religieuze visie op mens en natuur en de organistische maatschappijvisie. Maar eerst iets over politieke Romantiek.

In de politieke Romantiek ontbreekt vaak de spanning tussen theorie en praktijk, tussen norm en werkelijkheid, welke in elke werkzame ideologie moet voorkomen. Het ontbreken van die spanning heeft te maken met de 'esthetische' wijze waarop de romantikus naar de werkelijkheid kijkt. De werkelijkheid — of het beeld wat er achter ligt, bij Roel: mens-vriendelijke natuur — valt samen met het normatieve. De romantikus ziet in de werkelijkheid wat hij erin wil zien. Zijn denkstructuur is niet bepaald door systematiek en oorzakelijkheid (*causa*), maar eerder door een aaneenschakeling van toevalligheden (*occasio*).⁷ Bij Roel komt de 'occasio' tot uitdrukking in zijn springerige betoogtrant en het gebruik van veel voorbeelden. En, omdat de 'causa' nagenoeg ontbreekt kan hij onvoldoende de krachten in kaart brengen die de ekologische problematiek hebben veroorzaakt. Hij wijst er slechts een aan: de 'allesvretende technokratie'. Roel kan hierdoor moeilijk tot politieke keuzen komen; zijn theorie bezit geen 'ideologievastheid'.

Dit blijkt uit Roel's sympathie voor drie ideologieën die in de totstandkoming van de moderne samenleving een rol hebben gespeeld, christendom, socialisme en liberalisme. In zijn opstel 'De Kringloop Der Ideeën'⁸ pakt hij uit alle drie die elementen die hem van pas komen. Dit opportunisme, dat Thorbecke parasitische politiek placht te noemen,⁹ kan tot verregaande depolitisering voeren. De machtsproblematiek wordt opgeofferd om het credo dat met ekologische politiek iedereen is geëind, overtuigend te laten klinken.

Er dreigt dan een nieuwe neutrale ekologische of 'burgerlijke' ideologie te ontstaan. De burgerlijke ideologie heeft zich altijd gekenmerkt door een strikte scheiding van wetenschap (het ware) en politiek (het onware). Met de verwijzing naar de successen van de wetenschap die in het belang van allen zouden zijn, kon de van geldzorgen verlost burger zich afwenden van het maatschappelijk onrecht. Met de verregaande aantasting van de natuur, welke ook het leven van de burger bedreigt, en parallel daaraan het tanende geloof in wetenschap, vestigt de burger zijn hoop op de ecologie. Een nieuwe 'burgerlijke' scheiding ontstaat: ecologie (het ware) versus politiek (het onware). Overigens is uit Roel's artikel zo'n nieuwe 'burgerlijke' ideologie zeker niet af te lezen.

Ik stap nu over naar de inhoud van Roel's politieke Romantiek. Het religieuze beeld van mens en natuur spreekt allereerst uit de titel. Voor antropocentristen zal 'De emancipatie van Moeder Aarde' als een tegenstelling overkomen. Plaats men echter

natuur en mens in elkaars verlengde en kent men aan beide rechten toe, dan is er geenszins sprake van een tegenstelling. De moeilijkheid is echter dat Roel niet spreekt over de natuur, maar over Moeder Aarde. En dat is, zoals hij zelf opmerkt, een pantheïstische notie. Religieuze noties horen evenwel niet in de politieke arena thuis. Daarnaast blijft de pantheïstische beschouwingswijze vaak in een kontemplatieve houding steken. Een quietistische variant dringt zich dan op: alle menselijk handelen is een belediging voor Moeder Aarde.

De ondergangs-profetie, welke ook in het denken van Roel een rol speelt, is een ander religieus motief. Roel spreekt bijvoorbeeld over de 'dreigende vernietiging van onze planeet' en over 'overleven als gemeenschap'. De ondergangs-profetie lijkt op de boodschap van bezorgde predikers, die keer op keer herhalen dat niet getornd mag worden aan God's schepping. Vaak zijn het predikers die hun toehoorders schrik willen aanjagen, een schrik welke bedoeld is om de mensen voor te bereiden op de bekering. Ekologische geschriften staan bol van soortgelijke retoriek. Deze overredingskunst is echter volkomen ineffektief. Alleen diepgelovigen hebben niet de behoefte haar door te prikken.¹⁰

Ook met zijn organistische maatschappijvisie sluit Roel aan bij het romantische gedachtegoed. Het levende organisme, niet de dode fysische structuur, staat model voor de maatschappij. Het organistische maatschappijbeeld staat haaks op het mechanistische maatschappijbeeld, welke gebaseerd is op Newton's fysica. Dat de verlicht-linkse denktraditie zich op haar gemak voelt bij de visie van Newton is niet verwonderlijk. Als ook mensen onderworpen zijn aan dezelfde psychische en fysische wetmatigheden dan zijn ze immers gelijk. Romantici wijzen deze redenering af. De maatschappij bestaat niet uit een geheel van neutrale en gelijksoortige elementen, maar ze is, zoals de levende natuur, vitalistisch en hiërarchisch opgebouwd.

Met het gebruik van organistische theorieën komt men in het gevaarlijke water van het biologisme terecht. Als de maatschappij ingericht dient te worden naar analogie van de levende natuur en mensen in overeenstemming dienen te leven met natuurwetten, wat blijft er dan over van het typisch menselijke vermogen zich te onttrekken aan blinde noodzaak? Roel ondervangt dit probleem door een variant van een organistische maatschappij te schetsen, waarin 'alle cellen en gelaagdheden tot hun recht komen'. Een waarlijk fraaie kijk op de natuur! Nogmaals, Roel ziet in de natuur wat hij erin wil zien.

Marxisme

Jaap de Jong's kritiek op de ontoelaatbare toepassingen van de ecologie lijken me korrekt. Wel vraag ik me af in hoeverre hij zich op de eenzijdige sporen van het verlicht rationalisme en het marxisme manoeuvreert. Reeds de eerste zinnen van zijn betoog blijken een dolkstoot voor een brede opvatting van de Rede. Het 'objektieve' wetenschappelijke denken zou geen normatieve uitspraken mogen doen.

Kenmerkend voor Jaap's rationalisme is het antropocentrische mensbeeld. Dat de natuur allereerst als omgeving, als bestaansvoorwaarde voor de mens (niet voor het dier?), als produktiemiddel wordt gezien, behoort tot deze opvatting. Het betreft hier een typisch westers-seculair dogma. Vandaar dat Jaap tot het denkbeeld komt dat de natuur niet in een crisis kan verkeren. Inderdaad, een verdinglijkte natuur, dode materie, kan moeilijk crisisverschijnselen vertonen. En vandaar dat Van Duijn's visie op mens en natuur hem als irrationeel voorkomt: Van Duijn wenst meer over dingen te zeggen dan uit 'wetenschappelijke waarneming' kan worden toegestaan. Heeft het empiricisme dan toch alleen het patent op de Rede? Van Duijn's filosofie heeft romantische doch geen irrationale trekken.

Het belangrijkste punt waarop de visie van Jaap bekritiseerd dient te worden, is de marxistische idee dat de ecologische problematiek een afgeleide is van de crisis van

het kapitalisme. Een onjuiste en slordige gedachtegang. De verstoring van natuurprocessen behoort tot de kontra-productieve werkingen van het industriële productiesysteem. En of dat systeem nu gedirigeerd wordt vanuit kapitalistische of kommunistische hoek, is voor de natuur niet relevant.¹¹ Het marxisme brengt Jaap tot de materialistische stellingname dat het ekologische bewustzijn ook een uitvloeisel is van de kapitalistische crisis. Afgezien van de vraag of er wel sprake is van een kapitalistische crisis (als men de winsten van multinationals in ogenschouw neemt dan geldt eerder het tegendeel: het kapitalisme is springlevend) en niet eerder een crisis van de verzorgingsstaat, is dit een grove vertekening van zaken. Niet alleen wordt gesuggereerd dat de natuur pas 'ontdekt' wordt als de natuurlijke hulpbronnen schaars worden (geen compliment voor bijvoorbeeld mensen van Greenpeace die dieren allereerst als vrienden zien), maar het feit dat het ekologische bewustzijn een hele lange geschiedenis heeft, en niet alleen in het Westen, wordt veronachtzaamd.

In vele marxistische denkstromingen zijn de materialistische veronderstellingen zo sterk aangezet dat alle machtsverhoudingen bijvoorbeeld die tussen man en vrouw, terug worden gebracht op economische structuren. Ook is er sprake van een chronische tendens tot overwaardering van het belang van produktiekrachten. Dikwijls gaan marxisten uit van de idee dat naarmate de ontwikkeling van produktiekrachten verder zou zijn voortgeschreden, het socialisme eenvoudiger zou kunnen worden opgebouwd. De marxistische filosoof André Gorz, die door Jaap wordt aangehaald, gaat uitdrukkelijk niet zover. Gorz beschouwt produktiekrachten vanaf een bepaald punt als destruktiekrachten. Gorz heeft echter niet geheel afscheid kunnen nemen van het marxisme, aangezien hij ter verklaring van de kapitalistische crisis de wet van de dalende winstvoet weer van stal heeft gehaald. Dit dubieuze leerstuk wordt ook door Jaap, als hij de overakkumulatiecrisis bespreekt, achteloos opgevoerd. De wet van de dalende winstvoet is echter allerminst een vanzelfsprekende verklaringswijze, integendeel ze is hoogst diskutabel en onbewijsbaar.¹²

Jaap staat voor een marxistisch getinte leer waarin de zorg voor het milieu opgenomen is. Zo'n 'eco-marxistische' denkwijze bevat een aantal tegenspraken. De eerste is eigenlijk al genoemd: alleen door de kapitalistische machtscentra te bestrijden kan de milieuproblematiek onder controle worden gebracht. De tweede tegenspraak heeft betrekking op de verhouding mens-natuur. Het marxistisch (maar ook burgerlijk!) economisme zegt: produceren, want alleen door te produceren worden de voorwaarden van het menselijke bestaan gegarandeerd. Maar de zorg voor het milieu noodzaakt tot de stellingname: beperk de productie, waardoor de nadruk wordt gelegd op de ongeproduceerde wortels van het menselijke bestaan.

Konklusie

In dit stuk zijn voortdurend twee denkwijzen tegenover elkaar geplaatst: het verlicht-rationele denken en het ekologische denken. Ze lopen ver uiteen. Zo ziet het verlichte denken de natuur(machten) allereerst als onderdrukker, waartegen de mens zich dient te verweren. Het ekologische denken ziet de natuur allereerst als zwakke, die we dienen te beschermen. Het zou echter onjuist zijn te stellen dat beide denkwerelden, zorg voor de mens, zorg voor de natuur, onverenigbaar zijn. Voor de ekologische denker hoeft de idee dat vele blinde natuurprocessen de vrijheid van de mens beknotten en dat sommige natuurmachten getemd dienen te worden, niet op onoverkomelijke bezwaren te stuiten. En voor de verlicht-rationele denker zal de idee dat een duurzaam leven alleen te bereiken is als we grenzen aan ons gedrag stellen — waarmee de natuur ophoudt slechts middel te zijn — wellicht aanvaardbaar zijn.

Zowel mens als natuur dienen zich dus in te perken. We kennen evenveel gewicht toe aan het voortbestaan van planten en dieren als aan het voortbestaan van men-

sen. Immers, in een verziekte en uitgebluste natuur kan het leven van de mens niet zinvol zijn. De natuur vormt het draagvlak voor cultuur. Deelt men deze veronderstellingen dan ziet men mens en natuur als partners. Het partnerschap impliceert dat we aan de natuur, en ook aan de 'niet levende natuur', evengoed als aan de mens, rechten toekennen. Het gaat hier om negatieve rechten, rechten die behoeden voor schade en afbraak. Dat ook aan de natuur negatieve rechten worden toegekend, mag ons er evenwel niet toe verleiden positieve normen voor menselijk gedrag (goed of kwaad) aan de natuur te ontleenen. Positieve normen dienen de uitkomst te zijn van processen in leefwerelden waarin zelfbewuste mensen participeren. In zo'n denkwijze is voor antropocentrisme noch voor biologisme¹³ plaats.

Ekologisch denken waarin het actieve partnerschap van mens en natuur centraal staat, kan welzeker de basis zijn voor PPR-politiek. Ze verschaft juist antwoorden op het vraagstuk van wetenschappelijke, technische en industriële vooruitgang. Voor het vraagstuk van verdeling van macht, bezit en kennis is ze van geen belang.

BAS VAN STOKKOM

Noten

1. Daarentegen is het 'proletarische denken' geboren uit de burgerlijk-kapitalistische orde. De ekononomistische vooronderstellingen van het burgerlijk rationalisme nam ze als vanzelfsprekend over.
 2. Roel van Duijn, *Voeten in de Aarde*, Amsterdam 1984.
 3. Het betreft een denktraditie die terug gaat op Aristoteles. Voor een herwaardering van deze traditie, maar dan zonder haar spirituele elementen, zie Alasdair MacIntyre, *After Virtue*, Indiana 1981. In een hernieuwde Aristotelische benadering hoeft de natuur niet als bezield te worden gezien. Interventies in de natuur zijn toegestaan, mits er geen verstoring van de zelfordening van de natuur plaatsvindt. In zo'n benadering blijft kennisverdieping noodzaak, bijvoorbeeld ter ontwikkeling van energie-extensieve technologieën.
 4. Voor een soortgelijk typologisch onderzoek, zie Barbara Noske, *Zijn dieren groen?* in *Krisis* 16, september 1984, pag. 6.
 5. Sommigen zien een verschuiving van nadruk op vrijheid naar nadruk op leven, kortom van rode naar groene sociale bewegingen. Zie Ferenc Feher en Agnes Heller, *From Red to Green*, in *Telos* 59, spring 1984.
 6. Voor het onderhuidse antropocentrisme in de milieubeweging, zie Barbara Noske, *ibid.*
 7. De termen zijn van Carl Schmitt, zie zijn *Politische Romantik*, Berlijn 1968 (1919).
 8. Roel van Duijn (red.), *Groene Politiek*, Amersfoort, 1984.
 9. Zie Jan en Annie Romein, *De lage landen bij de zee*, Amsterdam 1977, pag. 470.
 10. Zie Hans Magnus Enzensberger, *Zur Kritik der politischen Ökologie*, Kursbuch 33, 1973.
 11. Johanno Strasser en Klaus Traube wijzen er in hun analytisch voortreffelijk werk 'Die Zukunft des Fortschritts; der Sozialismus und die Krise des Industrialismus', Bonn 1981, op dat de ekologische problematiek een afgeleide is van het industrialisme.
 12. Zie 'André Gorz Rides Again' van Murray Bookchin in zijn *Toward an Ecological Society*, Montreal, 1980.
- Voor een ontzenuwing van de wet der dalende winstvoet, zie Joan Robinson, *The Accumulation of Capital*, Londen 1956.
13. In ekologische discussies spreekt men i.p.v. biologisme vaak over ekocentrisme. Omdat ekocentrisme een logische tegenspraak bevat prefereer ik de eerste term. Voor uitwerkingen van een ekologische ethiek waarin zowel antropocentrisme als ekocentrisme worden ontlopen, zie de bijdragen van Wim Zweers en Wouter Achterberg in *Achterberg/Zweers (red.), Milieucrisis en filosofie*, Amsterdam 1984.

Publikaties

HADDEN DE HEREN THORBECKE EN FRUIN TOCH GELIJK?

Met enige overdrijving kan worden gesteld dat de basis voor de vorming van Nederlandse politieke partijen werd gevormd door een calvinist die zich druk maakte om het bijzonder onderwijs. Zo hoort het natuurlijk ook.

Het is de zomer van 1864, het tweede Kabinet Thorbecke is aan de macht, en de verkiezingsstrijd wordt betiteld als mat. Het enige dat *niet* mat is te noemen is het markante optreden van de anti-revolutionair Groen van Prinsterer. In zijn 'Program Van Actie' stelt hij een aantal wijzigingen van de Onderwijswet uit 1857 voor — het doel is neutralisering van het openbaar onderwijs. Om dit te verwezenlijken zoekt hij steun bij de conservatieven; te zamen kunnen zij een front vormen tegen de liberale krachten. Waarna hij voor die tijd iets zeer ongebruikelijks doet. In een serie vlugschriften — De Vliegende Blaadjes — schrijft Groen van Prinsterer: 'Geef aan niemand uwe stem, van wien gij niet, op goede gronden, verzekert zijt dat hij althans het voorstel van wetherzienting () beaemt.' En op die wijze tracht hij voor de eerste maal kiezers en gekozenen aan een beginsel te binden, terwijl de Grondwet juist enige ruggespraak met de kiezers verbiedt.

Een reactie van de liberalen laat uiteraard niet lang op zich wachten. Het is Fruin die Groen van Prinsterer in een open brief van 'politieke onzedelijkheid' beschuldigt. Hier wordt namelijk een politiek programma opgesteld met de eis dat kandidaten zich hieraan binden — hoe kan de parlementariër zich dan aan het beginsel 'zonder last en ruggespraak' houden? Fruin verwacht er weinig goeds van, spreekt over 'corruptie', en hij ziet voor het constitutionele stel-

sel groot gevaar indien men meer gaat hechten aan 'een shibboleth dan aan politieke moraliteit.' Waarna hij toont een vooruitziende blik te bezitten: 'Wat moet er van de verkiezingen worden, als iedere kleine partij de som van haar stemmen te koop biedt voor de belofte van ondersteuning van zeker voorstel, dat haar bijzonder ter harte gaat?'

De strijd tussen de historici annex politici Groen van Prinsterer en Fruin gaat nog lang door, kost veel papier, en grove beschuldigingen over en weer blijven niet uit — zó mat was die periode dus ook weer niet. Wat de liberalen wilden was een stelsel dat op groepsvorming rond partijhoofden moest uitlopen, op een *leidersbeginsel*. Groen van Prinsterer stuurde daarentegen af op een stelsel van staatkundige partijvorming, op basis van een programma van beginselen. Voor de liberalen stond dit gelijk met de verwording van de parlementaire macht — van de vrijheid en zelfstandigheid van de gekozenen zou op die manier niets overblijven.

De uitslag van de discussie is bekend. Politieke partijen institutionaliseerden zich en meer dan een eeuw later — midden in de bloeiende fase van democratisering en macht aan de basis — werd een voorlopig hoogtepunt bereikt toen onder meer de Partij van de Arbeid het *terugroepingsrecht* ter hand nam. Parlementariërs die zich niet aan program en partijkoers hielden konden vertrekken. Als schrale troost voor verliezer Fruin: de vorig jaar gewijzigde Grondwet hanteert nog immer het begrip 'zonder last' en spreekt in het geheel niet over politieke partijen. Kortom: de Grondwet gaat er nog steeds vanuit dat er een *direkte* band bestaat tussen kiezers en gekozenen, terwijl daar naar bekend de politieke partijen tussen zijn geschoven.

In het hedendaagse verkiezingsproces vormen zij de werkelijke macht en zelfs VVD'ers zijn nu bijna geheel gebonden aan program, beginselen, koers en kultuur van hun partij.

Aangezien de Grondwet dus geen uitkomst biedt blijft de vraag: wat is een politieke partij? Alsmede: wat is het belang van een politieke partij? Elf auteurs trachten in 'Het belang Van Politieke Partijen' hierop antwoorden te geven. Het begrip 'belang' wordt in deze publicatie op twee manieren gebruikt — *de belangrijkheid* van partijen voor het bestel; en hun *eigenbelang* en hoe dit te verwezenlijken.

Dat geen der gegeven antwoorden bevredigend is ligt niet aan de schrijvers, maar aan ons ingewikkelde maatschappelijke bestel. Zo blijkt het dan ook onmogelijk om een behoorlijke definitie van een politieke partij te geven. Een poging van Lipschits: 'Een politieke partij is een georganiseerde groep die als zodanig kandidaten stelt voor de verkiezing van een volksvertegenwoordigend lichaam.' Daar valt weinig op af te dingen, behalve dan dat dit niet meer dan een minimum-eis is en geen volledige definitie. In elk geval is wat progressieve politieke partijen betreft het stellen van kandidaten slechts één taak. Om nog wat andere taken te noemen: het kiezen van partijbesturen die zich bezighouden met *het korrigeren* van frakties, het leggen van structurele en incidentele contacten met buitenparlementaire groepen, benevens het vaststellen met wie wel en wie niet kan worden samengewerkt.

Naar bekend zijn er nog veel meer taken, al dan niet vastgelegd in statuten, en te zamen vormen ze — zoals in het boek wordt vastgesteld — een partijcultuur. Haast ongemerkt heeft deze 'cultuur' in praktijk het parlement een ander aanzien gegeven. Door verfijning van het takenpakket en toenemende interne regulering werd zo een open politiek systeem gedeeltelijk meer besloten. Zoals de hoogleraar Van den Brink in zijn bijdrage vaststelt: slechts tien procent van de Nederlanders is lid van een partij, waarvan naar schatting weer slechts één procent actief deelneemt aan het partijleven; deze laatste groep is door haar leeftijdsopbouw en relatief hoge oplei-

ding geenszins een afspiegeling van de bevolking maar maakt wel binnen de partijen de dienst uit. Hij pleit dan ook voor een verandering hiervan. Volgens Van den Brink zou een hogere participatiegraad bereikt kunnen worden door onder meer verlaging van de kontributie, aantrekkelijker scholingsmateriaal, minder vergadercultuur alsmede reis- en verblijfkosten voor kongres- en vergaderbezoek. De hoogleraar houdt het praktisch en konkreet, dat is waar, maar het valt te betwijfelen of op die manier de kloof tussen parlement en kiezer gedicht wordt. Dat is namelijk de hoofdtak van zo'n politieke partij — het probleem is dat die taak slechts in geringe mate wordt waargemaakt en het probleem is dat deze kwestie in het boek wel veelvuldig maar ook oppervlakkig aan bod komt.

Dat geldt ook voor dat andere belang: wat is de invloed van politieke partijen? Hier gaat de politikoloog Keman nader op in. Vooral Amerikaanse historici hebben de laatste jaren geprobeerd aan te tonen dat de invloed van partijen op de maatschappelijke werkelijkheid zeer gering is; een enkele ging zover om te beweren dat politiek er hoegenaamd niets toe doet. Mocht dit laatste waar zijn, dan betekent dit gelijk een aantasting van de status van de politikologie. Ik begriep dan ook best dat Keman wil aantonen dat de historici er naast zitten — maar veel bewijsmateriaal geeft hij niet. Kongressen kopen geen vliegtuigen. Wat doen ze wel? Doen ze meer dan de maatschappelijke werkelijkheid achterna lopen? Hebben ze enige relevante invloed op overheidsbeleid? Zijn ze instituten die een elite de kans biedt vooral interne politiek te bedrijven?

Inderdaad: zo'n boek is het. Veel vragen, weinig antwoorden. Samengevat: de ene kant van het belang moet het doen met Lipschits beknopte definitie. De andere kant van het belang met een schamele bewijsvoering dat partijen wel degelijk enige macht hebben. Daarom is het juist een alleraardigst boek. Door de vele twijfels stelt het doelstellingen en vooral functioneren van partijen ter discussie, meer in het bijzonder van die partijen die voortdurend buiten de regeringsmacht vallen. Een PPR-lid dient dan ook zo verstandig te zijn een exem-

plaar aan te schaffen. Hij of zij kan dan gelijk vaststellen dat het dispuut tussen Fruin en Groen van Prinsterer niet zo gedateerd is als lijkt.

HANS VERSTRAATEN

R.A. Koole (red.); Het Belang Van Politieke Partijen; XENO Groningen, 1984; f 25,-.

De Lezer Kan Ook Schrijven

ZIJN VROUWEN VOORALSNOG TEGENSTANDERS?

Je kunt moeite hebben met enkele uitkomsten van het feminiseringskongres en toch radikaal zijn. Een aantal jaren geleden bijvoorbeeld pleitte ik in de Hengelose gemeenteraad ervoor, dat bij het aanstellingsbeleid vrouwen die voldoende kapabel worden geacht worden benoemd. Ook als zij concurrentie hebben van aantoonbaar meer geschikte mannen. Zelfs vrouwen uit andere progressieve fracties vonden dit te ver gaan. Ik nog steeds niet. Toch zal ik aangeven waarom de uitspraken van het kongres volgens mij teveel op zichzelf staan en een te krampachtige toonzetting hebben.

Waarschijnlijk is het goed eerst mijn persoonlijke plaatsbepaling aan te geven. Van de serie trefwoorden, die de PPR moeten duiden, voel ik me naast 'ekologisch' het meest aangesproken door 'libertair'. Gericht op volkomen maatschappelijke vrijheid. Die gerichtheid is een streven, wetend dat een maatschappelijk bestel dat nooit volledig kan waarmaken. Een dergelijk grondpatroon is er echter wel in aan te brengen. Ik probeer te voorkomen, dat ik met mijn opvattingen andere individuen dwingend de norm opleg — laat staan, dat ik anderen een schuldgevoel wil geven als ze van mijn norm afwijken. Omgekeerd heb ik ook weinig zin mij aan andermans normen of schuldopleggingen te storen als ik andere voorkeuren heb. Toen ik de deuren van de Sociale Akademie achter me dicht liet gaan heb ik veel nieuwe normatieve prietpraat achter me gelaten. Inklusief de 'knuffels', 'wrevels' en vals schuldbewustzijn op het gebied van de vrouwenstrijd. Ik vind het prima als mijn vriendin voor haar plezier na een

volle werkweek ook nog wil koken en boodschappen doen. Zelf blijf ik als vrijbuiters dan wel lekker thuis lezen, dit soort verhalen schrijven, haar bij thuiskomst aanhalen... en helaas af en toe de boel schoonmaken.

Je kunt zeggen: emancipatie is voorwaarde voor gedragen individualisering, maar autonome individualiserende ontwikkelingen hebben emancipatie ook tot noodzakelijk gevolg. Te weinig nu vind ik, dat de konklusies van het feminiseringskongres geplaatst worden in deze bredere bedding. Er wordt teveel gekeken naar deelbelangen op de korte termijn. Als feminisering dan bovendien schijnt in te houden dat het nodig is je af te zetten tegen veronderstelde belanghebbenden is het niet een term voor mijn begrippenkader voor de jaren '90. Verstandiger lijkt het me, de weg naar die toekomst met redelijkheid te bewandelen. We moeten de samenleving niet vervrouwelijken maar vermenschelijken. Je komt pas echt verder op die weg als je boven eigen onmacht probeert uit te komen en meer zelfverzekerd de positieve ontwikkelingen om je heen gadeslaat.

Ik vind het markant, dat juist in een partij als de PPR vrouwen tegenover mannen geplaatst worden. Een partij bij uitstek toch, die het samenleven in de jaren '90 kan helpen vormgeven. Nu kan men stellen: het feminiseringskongres had juist die bedoeling. Ik geloof dan, dat het door de opgeroepen weerstanden zijn doel voorbijschiet. Jongere generaties ervaren daarbij bovendien al de veranderende rolpatronen in eigen leven. Voor mezelf sprekend: zo langzamerhand ben ik wel toe aan het samenwerken met vrouwen voor het samenleven en heb geen zin tot tegenstander verklaard te worden, zelfs niet vooralsnog.

Als een dergelijke aanwijzing tot tegenstander vervolgens om te beginnen in onze eigen partij-organisatie van toepassing wordt verklaard, word ik droevig. Zijn het nu uitgerekend PPR-mannen die het eerst geslachtetofferd moeten worden? Gebeurt zo iets uit onmacht? Komt het, omdat de PPR op dit moment in het parlementaire systeem weinig invloed heeft? Voelen voorstanders van zo'n tegenstanders-uitspraak aan dat de PPR anno 1984 wel een boel kan vinden, maar dat dat weinig uithaalt in de praktijk van alledag? Jammer als dat zo is en vervolgens de waarheid in eigen kring uitgeleefd wordt. Want met een middellange termijnperspektief voor ogen zou een monomaan aandoende stelling, dat vrouwen tijdelijk een meerderheid in PPR-organen *moeten* hebben waarschijnlijk overbodig worden gevonden. Bij dit alles komt nog, dat het koppelen van beide uitspraken ('mannen zijn tegenstanders' en 'vrouwen moeten binnen de PPR een meerderheid hebben') destrukatief is voor de partij. Het zorgt ervoor dat mannelijke leden vrouwen als tegenstanders gaan zien — het creëert tegenstanders onder eerder goedwillende mannelijke leden. Ook wij hebben gevoel!

Het wordt echt te gek als wordt uitgevoerd, wat dit voorjaar eigenlijk werd uitgesproken: vrouwen moeten de meerderheid hebben in de partij omdat mannen toch mannen en vrouwen vrouwen benoemen. Dit houdt in dat mannen zelfs niet meer serieus worden genomen in hun oordeel over de geschiktheid van vrouwen. Dit doorslaan kan er toe leiden dat vrouwen ook ongeschikte vrouwen wel willen benoemen en zich niet houden aan het uitgangspunt: betere mannen moeten wijken voor *geschikte* vrouwen zolang een *evenwicht* niet bereikt is. Overigens: waar komt de wijsheid vandaan, dat alle vrouwen die dan benoemd worden er hetzelfde over denken en dus geen mannen zouden kiezen? Nog gekker: waarom mogen vrouwen wel bepalen dat mannen ongeschikt zijn over de geschiktheid van vrouwen te oordelen en mogen mannen niet beslissen dat vrouwen ongeschikt zijn als zij dit soort uitspraken doen... Ik zal niet beweren, dat de PPR thans een anti-

mannen-partij is. Maar het moet ook geen vrouwen-partij zijn.

Politiek is de kunst van het ivoordraaien — om met Bas de Gaay Fortman te spreken: 'wil een niet-socialistische partij verkiezingssucces behalen, dan moet zij op beleidspunten progressiever zijn dan de PvdA, doch meer gematigd in stijl van politiek bedrijven.' Met andere woorden: onze opvatting, dat geschikte vrouwen voor betere mannen kunnen gaan moeten we niet door een houding van dwingelandij on-na-volgbaar maken voor onze kiezers. Ook de opmerking, dat 'pas na bewustwording en uitzicht op iets beters kapitulatie (let wel: kapitulatie!) volgt door degenen die voordeel en voorsprong hebben' is daarom veel te dik aangezet. (Anneke van 't Hull en Marie-José Burger in Radikalenkrant sept. 1984).

Bij wezenlijke samenwerking tussen mensen voor een *nieuwe* maatschappij komt deze sneller en hebben vrouwen en mannen er als personen beide baat bij. Zelf vind ik, dat 'groene politiek' zo'n samenwerking impliceert. Vrouwenbelangen en mannenbelangen worden mensenbelangen in een groen gekleurde maatschappij. Ik houd het er vooralsnog op dat (PPR-)vrouwen bij het streven daarnaar medestanders zijn.

JEROEN VAN URK
HENGEL0 (0)

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1984, nummer 4. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:

Arda van de Brink, Marie-José Burger, Jan Dirx (eindredactie), Jaap de Jong, Anita Keuning, Lidie Koeneman, Bram van Ojik, Tim van Ruiten, Hans Verstraaten.

Werkredactie:

Jan Dirx, Jaap de Jong, Bram van Ojik.

Vormgeving:

Joep Paulussen.

Zetwerk, lay-out & druk:

Stichting Studentenpers Nijmegen.

Redactieadres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f 27,50 per jaargang (vier nummers).

Voor abonnementen en bestellen losse nummers (f 8,50 inclusief verzendkosten) is het adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam,
tel. 020-226018; of via gironr. 2144633,
t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam,
onder vermelding van het gewenste.

PPR *STUDIESTICHTING*

SINGEL 277 | 1012 WG AMSTERDAM | TELEFOON 020-22 60 18

STUURGROEP
RAADS- EN STATEN
WERK
